

Person- historisk tidskrift

Utgiven av
Personhistoriska Samfundet

1989

Årgång 85 • Häfte 3—4

Personhistorisk tidskrift

utges av Personhistoriska Samfundet genom dess sekreterare redaktören, fil dr Barbro Schaffer, Svenskt biografiskt lexikon, Box 12536, 102 29 Stockholm, tel 08/54 96 16. Medlemsavgiften i samfundet är kr. 100: – per år och betalas via inbetalningskort (postgironummer 2538-7) vilket kommer medlemmarna tillhanda i och med utsändandet av årgångens första häfte.

Redaktionsutskott: Docent Arne Losman (samfundets ordf.), docent Göran Dahlbäck och sekreteraren.

Våra medeltida diplom som personhistoriska källor. Fallet Guttorm Toresson

Av Hedda Gunneng

1355 förrättade Inga Gregersdotter, Jon Gregersson och Birger Gregersson, sedermera ärkebiskop i Uppsala, arvskifte efter sin moder och sin fader Gregers Jonsson av Malstaätten.¹ Ingas arvslott kvitterades ut av hennes make Guttorm Toresson. I det sigill, varmed denne beseglat brevet, för han kluven sköld. Inga och Guttorm hade förmållts 1337; det bevarade morgongåvobrevet är daterat 18 januari detta år och har beseglats av Guttorm med samma sigill.² Guttorm har redan tidigare identifierats med den Guttorm i Lunda, häradshövding i Bro, som 1365 beseglade ett bytesbrev med ett sigill som förefaller vara avtryck av samma sigillstamp.³ Men om hans bakgrund, i vad gäller släktförbindelser och social ställning, har hittills inget varit känt. Föreliggande uppsats är ett försök att placera Guttorm Toresson i en sådan genealogisk och social kontext. Uppsatsen avser också att presentera metodiska överväganden, vilka måste göras då man använder de medeltida diplomerna som personhistoriska källor. Som en biprodukt av undersökningen lämnas också en redogörelse för frälsemannen Bengt Sigurdsson (kluven sköld, senare människohuvud i sköld).

Den tidsrymd som dessa diplom omspannar är inte större än att samtliga brev kan antas röra en och samma individ. Samtliga 5 bevarade sigillavtryck synes härröra från samma stamp. Omskrifterna läses sålunda:

¹ Äldre svenska frälsesläkter (ÄSF) I:2, s. 176.

² Arvskiftet i DS 5105 och 5143; morgongåvobrevet = DS 3276.

³ DS 7210.

DS 3276 + · S'GOTHORMI
· THORESÖN

4604 [...] G[....]ORE[...]

5105 [....] GOTHÖ[....]OR[....]

6149 [....]MI · T[....]

7210 [....]HORMI[.] · THOR[...]⁴

I Sveriges medeltida personnamn har samtliga av mig anförda belägg förts till samma person. Någon annan Guttorm Toresson finns inte upptagen, ej heller någon Tore Guttormsson. Guttorm Toresson kallas i litteraturen omväxlande Guttorm *Toresson* och Guttorm *Turesson*. Då av samtliga originalbelägg endast ett har formen *Thurisson*⁵ och övriga 6 har patronymikon bildat till varianten *Tore* (Toresson, Torisson osv.), kallas han här Guttorm Toresson.

Han kallas *vir discretus* (skälig man) 1332, 1350 och 1359, och *ärlig man* 1365.⁶ Han kallas visserligen *vir nobilis* (välboren man) vid ett tillfälle 1355 (DS 5084), men med tanke på att han kallas skälig/ärlig man både före och efter detta datum får uttrycket i DS 5084 betraktas som en lapsus från skrivarens sida. Guttorm Toresson tillhörde alltså lågfrälset.

Vapnet, en kluven sköld, är förvånande nog relativt ovanligt i det bevarade materialet. På svensk botten finns från medeltiden endast en släkt med detta vapen som med säkerhet kan rekonstrueras i flera än två generationer, nämligen Hammerstaätten⁷. Inga

⁴ Avvikande läsningar vid DS 5105 och 7210.

⁵ DS 5105.

⁶ DS 2901, 4604, 6149 och 7210.

⁷ Se G. Bendix i PHT 1956, s. 128 ff och J. Raneke, Svenska medeltidsvapen, I–III (1982–1985), s. 23.

Orig./avskr	Datum	DS-nr	GT:s sigill bevarat	Anm.
Avskr. B 15	1332 2/2	2901		GT köper jord
Orig.	1337 18/1	3276	X	GT ger morgongåva
Avskr. B 15	1340 23/11	3528		GT säljer jord
Avskr. B 15	1341 23/3	3553		Jon Bengtsson pantsätter jord som varit pantsatt hos GT
Avskr. B 15	1347 18/3	4156		Magnus Knutsson pantsätter jord till GT
Avskr. B 15	1347 22/3	4159		Kung Magnus tilldömer GT jord
Orig.	1350 10/8	4604	X	GT beseglar gåvobrev
Avskr. B 15	1352 3/2	4776		Kung Magnus bekräftar dom
Orig.	1355 1/2	5084		Lars Ingesson säljer jord till GT
Orig.	1355 28/3	5105	X	GT kvitterar sin hustrus arvslott
Orig.	1355 27/11	5160		Nils Abjörnsson utfärdar fastebrev
Orig.	1359 13/11	6149	X	GT beseglar testamente
Orig.	1359 13/11	6151		GT beseglar gåvobrev
Regest av Rasmus Lud- vigsson	1361	6398		GT får i uppdrag att bilägga tvist om jord
Orig	1365 28/7	7210	X	GT beseglar bytesbrev

kända fakta tyder dock på att Guttorm Toresson haft anknytning till denna. En genealogisk bakgrund för Guttorm Toresson måste i stället sökas i den information som diplomerna innehåller, explicit eller implicit.

I det följande kommer jag att redovisa resultaten av min bearbetning av diplomens innehåll. Härvid har jag fäst särskild vikt vid *sigillanternas funktion* vid brevutfärdandet. Sigillanternas förekomst var som bekant inte nödvändig för att en rättshandling skulle få rättskraft. Snarare tyder det mesta på att sigillanternas med sin närvaro garanterade transaktionens permanens och orubblighet, ibland i kraft av sin höga sociala status (lagman, häradshövding osv.), ibland genom att de på grundval av bördsrättens och arvsrättens regler var berörda av transaktionen i fråga. Genom att låta vidhänga sina sigill markerade de, i det senare fallet, sitt samtycke till en transaktion som berörde deras förhåandenvarande eller framtida rättigheter. De vidhängande sigillerna utgjorde objektivt konstaterbara bevis för detta. I föreliggande uppsats har jag utgått från att sigillanternas närvaro just som sigillanter aldrig är tillfälliga. Sigillanter, vilkas närvaro inte kan förklaras med deras rättsliga funktion (lagman, häradshövding osv.), deras stora jordinnehav i det berörda området eller lagens formkrav (t. ex. landslagens krav på häradshövding beseglade av fastebrev), antas här förekomma som sigillanter, därför att de på något sätt med brevutfärdaren delade rätten till de värden som var inbegripna i transaktionen, eller skulle komma att göra det i en snar framtid. När det gäller diplom utfärdade vid avyttring av arvejord, innebär detta att dessa sigillanter förutsättes vara släkt med brevutfärdaren.⁸

Jag har strukturerat bearbetningen på följande sätt: 1) sigillanter vid brev i vilka Guttorm Toresson avyttrar jord; 2) personer som uttryckligen sägs vara släkt med Guttorm Toresson⁹; 3) personer åt vilka Guttorm Toresson beseglar brev; 4) övriga brev.

Jag har strukturerat bearbetningen på följande sätt: 1) sigillanter vid brev i vilka Guttorm Toresson avyttrar jord; 2) personer som uttryckligen sägs vara släkt med Guttorm Toresson⁹; 3) personer åt vilka Guttorm Toresson beseglar brev; 4) övriga brev.

⁸ Jfr Liljeholm i PHT 1958, s. 23.

⁹ Jag utgår från att latinets *consanguineus* betyder "blodsförvant" och att *cognatus* betyder "anförvant genom giftermål", då jag tycker mig i diplommaterialet klart urskilja en strävan till denna distinktion (annorlunda Glossarium till medeltidslatinet i Sverige: *consanguineus*. Fsv. *frände* kan uppenbarligen betyda båda delarna; jfr Söderwall: *frände*. Jfr även Liljeholm i PHT 1950, s. 94 f.

1. Diplom i vilka Guttorm Toresson avyttrar jord.

1. 1337 18/1 (DS 3276) utfärdade Guttorm Toresson på Ekolsund det morgongåvobrev i vilket han skänkte sin hustru Inga Gregersdotter:

1 markland i Tuna, Munktorps socken, Snevringe härad

13 1/2 örtugland i Hamra, samma socken

3 öresland i Stenby, samma socken

1/2 öresland i Hämlinge, samma socken.

All jord låg således samlad i den norra hälften av Munktorps socken väster om Västerås. I socknens södra ände låg Dävö kungsgård. Enligt ett dombrev 1347 (DS 4159) hade Guttorm Toresson ärvt jord i Tuna och Hamra av sin *consanguineus* Tore Jonsson (se nedan avsnitt 2).

Sigillanterna är:

1) Vålborne riddaren *Gregers Magnusson*. Sigillet är borta, men sigillanten är utan tvivel identisk med drotsen Gregers Magnusson, tidigare lagman i Västmanland, tillhörig Folkungaättens s.k. oäkta gren.¹⁰ Möjligheten att han beseglar brevet p.g.a. sin sociala ställning måste hållas öppen.

2) Skälig man *Sigge Magnusson*. Sigillet är ej bevarat. Två frälsemän med detta namn är kända från perioden. Den ene, som tillhörde Vinstorpaätten, Håkan Tunasons ätt¹¹, blev riddare senast 9/1 1337 och kan således utslutas p.g.a. epitetet 'skälig'. Den andre är den Sigge Magnusson som 1334 beseglade ett testamente åt sin *consanguinea* Bengta Håkansdotter, gift med Ulf Håkansson Läma.¹² Enligt testamentet ägde Bengta jord i Östergötland, bl. a. i Hanekinds härad. Denne Sigge Magnusson förs av Raneke tentativt till Magnus Martinssons ätt (Sudreimätten).¹³ Två av denna ätts medlemmar, Finvid Magnusson (känd 1341–1367) och Martin Magnusson (känd 1341–1348), var enligt Raneke

besuttna i Västmanland. Det finns således inget som talar emot att sigillanten Sigge Magnusson är identisk med Sigge Magnusson av Magnus Martinssons ätt.

3) Skälig man *Anund Petersson*. Sigillet är bortfallet. Anund Petersson låter sig inte säkert identifieras, men jag vill dock pröva möjligheten att han var son till Dävöfogden Peter Anundsson och bror till den kände frälsemannen Magnus Petersson, som var besutten i Norrbo härad i Västmanland och förde en klaven sköld i vapnet. Dennes dotter Sigrid var gift med Lars Nilsson (färla), som var besutten i Snevringe härad och som var son till Ingeborg Eskilsdotter (lejonlilja).¹⁴ Förutom dottern hade Magnus Petersson två söner, Peter och Ragnvald. Magnus frändömdes 1344 jord i "Övre och Yttre Sylta", vilket hans far Peter Anundsson förvärvat genom en olaglig försäljning. Sönerna Peter och Ragnvald avyttrade jord i Norra Sylta i Munktorps socken 1396.¹⁵ Svårsonen Lars Nilsson, gift med Sigrid Magnusdotter, bortbytte 1382 jord i Yttre Sylta och i Stenby, båda i Munktorps socken.¹⁶ Det förefaller troligt att jorden var hustrun Sigrids egendom. För broderskap mellan Anund Petersson och Magnus Petersson talar den omständigheten, att de har samma patronymikon. För frändskap mellan Magnus Petersson och Guttorm Toresson talar att Magnus och hans söner samt möjligen hans dotter var besuttna i Munktorps socken, i vilken Inga Gregersdotters morgongåva låg. Särskilt tänkvärt är att både morgongåvan och den bytesjord som troligen tillhörde Sigrid Magnusdotter innefattade en del i Stenby. För släktskap mellan Anund Petersson och Guttorm Toresson, slutligen, talar dessa omständigheter i förening med att Anund Petersson beseglade morgongåvobrevet.

4) Skälig man *Bengt Sigurdsson*. Denne, som inte tidigare varit föremål för en systematisk genealogisk undersökning, är väl be-lagd i diplomerna från 1314 till 1346. Hans

¹⁰ Se ÄSF I: 2, s. 44.

¹¹ Se ÄSF I: 1, s. 100.

¹² DS 3056; se ÄSF I: 1, s. 79.

¹³ Raneke s. 541.

¹⁴ Se ÄSF I: 1, s. 27 och I: 2, s. 147.

¹⁵ DS 3861 samt RPB 2800, 2801 och 2821.

¹⁶ RPB 1752.

sigill visar en kliven sköld 1326, men från och med 1334 för han ett människohuvud i vapnet. Han kallas *skälig man* (vir discretus) 1314, *väpnare* (armiger) 1328, *skälig man* 1337 och *skälig man och vår herre konungens väpnare* 1339.¹⁷ Att det trots skillnaden i vapen rör sig om samma individ, skall visas i det följande.¹⁸

1314 26/8 nämnes en Bengt Sigurdsson bland de tolv skäliga män som tillsattes av hertig Valdemar för att utröna gränsdragningen mellan Väla härad i Tiundaland och Gästrikland (DS 1975).¹⁹

1326 9/1 upprättar Ingegerd Filipssdotter av Rumbysätten²⁰ sitt testamente. Bengt Sigurdsson utses till exekutor och beseglar brevet (kliven sköld i vapnet). Hans hustru Ingeborg mottar ett legat (DS 2553).

1328 16/2 upprättar Ingegerds broder Jedvard Filipsson testamente. Bengt Sigurdsson är testamentsexekutor och sigillant (sigillet bortfallet; DS 2654).

1328 29/5 upprättar Eskil Andersson (lejonlilja) testamente. Bengt Sigurdsson nämns som vittne. Bland sigillanterna märks Erik och Likvid Kristiernssöner samt dessas syster Kristina Kristiernsdotter, alla tre syskon till Eskils svärfar Kristiern Kristiernsson.²¹ En annan sigillant är Sune Halstensson (örnsparre; DS 2666).

1329 25/2 upprättar en f.ö. okänd Lars Knutsson testamente, i vilket bl.a. Bengt Sigurdsson får ett mindre legat. Andra motta-

gare är bl.a. Gregers Magnusson, till vilken han pantsatt allt han äger i Västmanland, dennes hustru Birgitta (Bryniolfsdotter) och hennes syster Katarina²², samt en Sigge Magnusson. Bland vittnena märks Gregers Magnusson och dennes sväger Karl Orestason. Exekutorer är bl.a. Gregers Magnusson och Sigge Magnusson (DS 2699).

1334 29/3 beseglar Stockholmsfogden (*prefectus*) Bengt Sigurdsson (människohuvud i vapnet) Olof Jonssons i Kolhammar salubrev på jord i Boglösa socken, Trögds härad, till Uppsalakaniken Lars Nilsson (DS 3047).

1337 10/1 säljer Ragnhild, hustru till Olof "Faber", jord i Torstuna socken till Uppsala domkyrka i närvaro av ärkebiskop Petrus, Ingegerd Filipssdotter och Jedvard Filipssons broder.²³ Brevet beseglas av bl.a. Bengt Sigurdsson (människohuvud) och riddaren Johan Magnusson, Gregers Magnussons yngre broder (DS 3273).

1337 18/1 beseglar Bengt Sigurdsson (människohuvud) Guttorm Toressons morgongåvobrev (DS 3276).

1338 27/9 säljer Gregers Styrbjörnsson jord i "Øyo" i Tierps socken till kyrkoherden därstädes, herr Thomas.²⁴ Brevet beseglas av utfärdaren, dennes fader Styrbjörn Torstensson, brodern Jon Styrbjörnsson och Gregers' socer (svärfar) Bengt Sigurdsson (DS 3389).²⁵

1339 21/7 utfärdar ärkebiskop Petrus (Filipsson av Rumbysätten) en protestskrivelse rörande de anklagelser som riktats mot honom av minoriterbröderna i Uppsala stift. Bengt Sigurdsson, "vår herre konungens väpnare", beseglar (sigillet bortfallet; DS 3434).

1340 4/9 bekräftar Anders Eskilsson och Ingeborg Eskildsdotter samt hennes make Nils Tyrgilsson den av Eskil Andersson gjorda testamentsgåvan till Vårfruberga kloster rörande jord i Svepnäs i Enköpings-Näs socken, Åsunda härad. Bengt Sigurdsson beseglar

¹⁷ Det är oklart om uttrycket *nobiles viros* (välborna män) omfattar även Bengt Sigurdsson i DS 2553, daterat 1326.

¹⁸ Då denna uppsats förelåg i tryckfärdig utskrift, kom mig tillhanda ett konceptartat manuskript av Liljeholm, innehållande en flersidig framställning med titeln "Bengt Sigurdsson". Ehuru manuskriptet är mycket svåräst, har jag kunnat konstatera, att Liljeholm i flera stycken tycks ha kommit till samma slutsatser som jag beträffande BS. Liljeholms manuskript tillhör fil. dr Hans Gillingstam, som benäget tillställt mig en elstatkopia.

¹⁹ Avskrift från o. 1600 i Gästriklands dombok 1604–1645, Härnösands landsarkiv, och från 1666 i Väla härads dombok AI: 1, Uppsala landsarkiv.

²⁰ Se ÄSF I: 2, s. 183 ff.

²¹ Se H. Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden (1952), s. 138 och 142 f.

²² Se ÄSF I: 2, s. 117.

²³ Jfr G. Dahlbäck, Uppsala domkyrkas godsinnhav (1977), s. 169.

²⁴ Rörande identifieringen av denna ort, se Det medeltida Sverige I: 4 (1974), s. 82.

²⁵ Se S. Rahmqvist i PHT 1978, s. 67.

(människohuvud) tillsammans med sin hustru Kristina, kung Magnus Eriksson, Nils Abjörnsson (Sparre av Tofta), Johan Magnusson (Folkungaättens oäkta gren), Jon Nilsson (Rickebyätten), Karl Magnusson (Folkungaättens oäkta gren) samt Sune Halstensson (örnsparre; DS 3511).

1345 24/3 överlåter Torsten Nilsson i Bensta jord i Torstuna till Uppsala domkyrka. Brevet beseglas av utfärdaren, Bengt Sigurdsson (människohuvud) och Gregers Styrbjörnsson (DS 3921).

1346 26/8 tillsätter kung Magnus Eriksson en konungsnämnd för Upplands lagsaga. Bland de tolv nämndemännen återfinns Bengt Sigurdsson (DS 4108).

De tio senaste beläggen, dvs. fr. o. m. 1328 29/5 (Eskil Anderssons testamente), rör bevisligen en och samma person. Bengt Sigurdsson (människohuvud) var Stockholmsfogde, svärfar åt Gregers Styrbjörnsson²⁶ och bevittnade och bekräftade Eskil Anderssons testamente. Han var 1340, men ännu inte 1328 29/5, gift med Kristina Kristiernsdotter, dotter till Kristiern av Öland och tidigare gift med Nils Jonsson till Rickeby.²⁷

När han beseglar testamentsbekaftelsen är det uppenbarligen såsom make till testators hustrus faster och i egenskap av tidigare testamentsvittne. Men varför blev han kallad att bevittna Eskil Anderssons testamente? I svaret på denna fråga ligger det starkaste indiciet för att Bengt Sigurdsson (kluven sköld), belagd 1314–1328 16/2 är identisk med den från 1328 29/5 belagde Bengt Sigurdsson (människohuvud). Låt oss, för att besvara denna fråga, se närmare på Ingegerd Filipssons, Jedvard Filipssons och Eskil Anderssons testamenten.

Ingegerd och Jedvard var barn till Filip Finvidsson av Rumbyätten. Dottern Ingegerd var gift med Magnus Gregersson (Folkungaättens oäkta gren). Följande släktavla

kan tjäna som utgångspunkt för tolkningen av Ingegerds och Jedwards testamenten.

Ingegerd nämner i sitt testamente dessa legatarier, och i följande ordning: kyrkliga institutioner, abbedissan i Sko kloster (Katarina), *Bengt Sigurdssons hustru Ingeborg*, sina syskon och barn som lever i kloster (dvs. Peter, Knut, Elin och Margareta), broder Sixten i Sigtuna kloster och till slut tjänstefolk och enskilda personer. Här nämns alltså Bengt Sigurdssons hustru omedelbart före testators två syskon och två barn, och han själv utses till exekutor och sigillant.

I Jedwards testamente är legatarierna: kyrkliga institutioner, syskonen Peter och Elin, syskonbarnen Gregers, Margareta och Knut, broder Sixten i Sigtuna kloster, tjänstefolk och andra enskilda personer. Här nämns således inte Bengt Sigurdssons hustru Ingeborg, men även här är Bengt Sigurdsson exekutor och sigillant.

Ingeborgs plats i listan över legatarier i det första testamentet, i förening med Bengt Sigurdssons funktion som exekutor och sigillant, leder till antagandet att denna Ingeborg var syster till Ingegerd och Jedvard och således även hon dotter till Filip av Rumby. För detta talar även att namnet Ingeborg bars av en av Ingegerds döttrar.

Som framgår av släkttavlan, har det visats att en annars okänd dotter till Filip var gift med Kristiern Kristiernsson, fogde Kristierns son.²⁸ Om även Ingeborg var dotter till Filip av Rumby, var Bengt Sigurdsson således redan tidigt svåger till Kristiern Kristiernsson²⁹ och därmed nära befryndad med dennes dotter Margareta, Eskil Anderssons hustru.

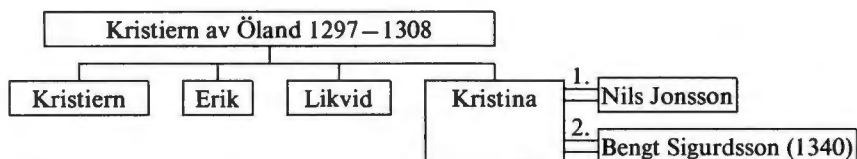
Även om Ingeborgs här föreslagna identitet får betraktas som något osäker, är det högst troligt att hon är nära befryndad med Ingegerd och Jedvard och därmed också med

²⁶ Att Gregers Styrbjörnsson var gift med Katarina Bengtsdotter framgår av RPB 870 (= DS 7883).

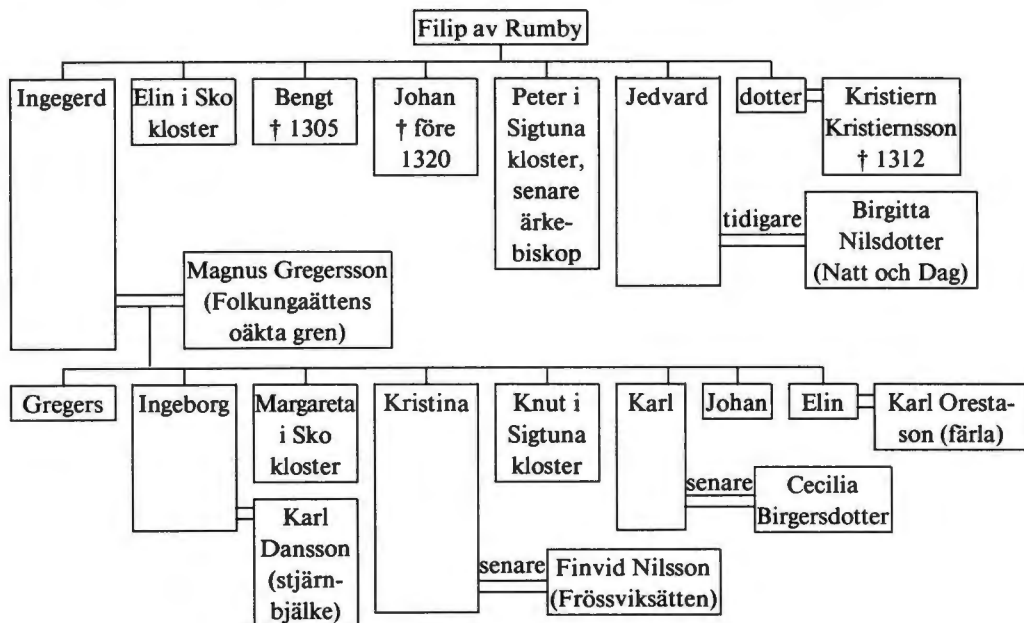
²⁷ Se Gillingstam, a.a., s. 142 f med not 145.

²⁸ Se ÄSF I: 2, s. 184.

²⁹ Genom äktenskap med dennes hustrus syster; jfr släkttavlan s. □.

Bengt Sigurdssons släktskap med Kristiern av Öland, sådan den kan beläggas år 1340.

Källor: ÄSF I:1, s. 43; I:2, s.183; PHT 1955 s. 134.

Ingegerd Filipsdotters och Jedvard Filipssons närmaste arvtagare

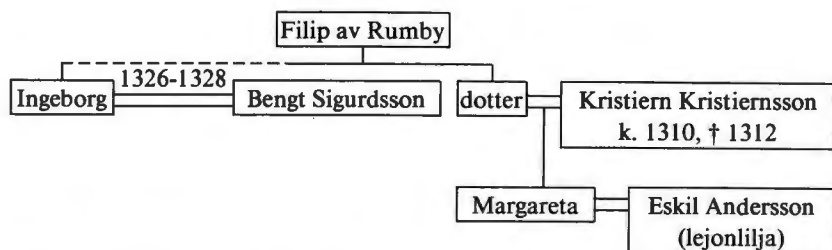
Termerna "tidigare" och "senare" hänför sig till den tidpunkt då deras testamenten upprättades, nämligen perioden 1326–1328.

Eskil Andersson. Därav följer att Bengt Sigurdsson (kluven sköld) och Bengt Sigurdsson (människohuvud) med stor sannolikhet är en och samma person.³⁰ Här har således framförts hypotesen, att Filip av Rumby

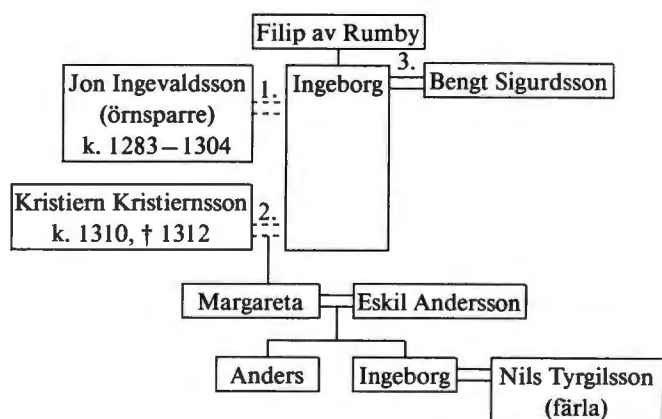
³⁰ Han skall således ha bytt vapenbild någon gång mellan 1326 och 1334. I sammanhanget förtjänar att nämnas, att frälsemannen Birger Vikstensson, som var besutten i Varend, förde ett *människohuvud* i vapnet och är belagd 1307–1313 (DS 1551 och 1933, det senare en Sparreavskrift med sigillteckning), hade sonen Viksten Birgersson, som är belagd 1330–1347 och förde *kluven sköld* (DS 2767, 3939, 4121 och 4158).

hade en tidigare okänd dotter vid namn Ingeborg. Liljeholm har tidigare påpekat att Filip bevisligen hade en till namnet okänd dotter som 1291 var gift med Johan Ingevaldsson (örnsparre, känd 1283–1304) och dessutom en likaledes till namnet okänd dotter som var gift med Kristiern Kristiernsson (se ovan). Han har även framkastat tanken, att dessa två kan vara en och samma person,³¹ alterna-

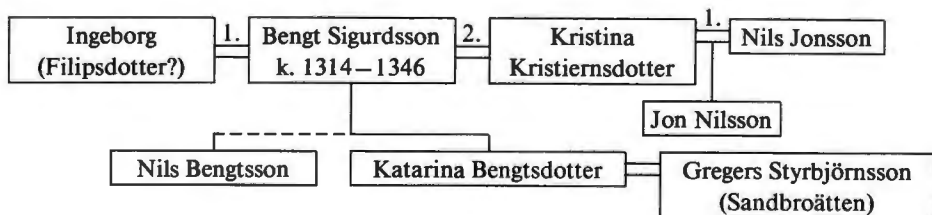
³¹ För denna hypotes talar den omständigheten, att Sune Halstensson (örnsparre) beseglade Eskil Anderssons testamente.

Bengt Sigurdssons släktskap med Kristiern Kristiernsson enligt belägg 1326–1328.

Släkttavla för Ingeborg, Bengt Sigurdssons hustru

Bengt Sigurdssons äktenskap och barn

tivt att den första kan ha varit identisk med Filips dotter Elin, som var nunna i Sko kloster 1326 och nämns i Ingegerds och Jedwards testamenten.³² Nu inställer sig frågan om den av mig supponerade dottern Ingeborg kan ha

varit identisk med någon av de två andra till namnen okända.

Om Ingeborg är identisk med Kristiern Kristiernssons hustru, bör Bengt Sigurdsson ha varit inkallad som testamentsvittne åt Eskil Andersson i egenskap av f.d. svärfar. Det förefaller också tänkbart att Ingeborg är

³² ÄSF I: 2, s. 184.

identisk med både Kristiern Kristiernssons och Johan Ingevaldssons hustrur. Om detta senare antagande är riktigt, får vi släkttavlan (s. 87).

Att Bengt Sigurdsson omtalas som svärfar åt Gregers Styrbjörnsson har tidigare nämnts. Dennes enda kända hustru hette Katarina Bengtsdotter.³³ Att Bengt Sigurdsson även haft en son vid namn Nils har förmodats av Liljeholm.³⁴

Vi återvänder nu till redogörelsen för brev, i vilka Guttorm Toresson avyttrar jord.

II. 1340 23/11 (DS 3528) sålde Guttorm Toresson till Halsten Petersson (kluven halv lilja balkvis), vars son Knut Halstensson senare blev gift med Guttorm Toressons dotter Katarina (se nedan avsnitt 4), jord i Östra Asa socken, Norrvidinge härad, vilken han tidigare förvärvat av en Jon Bengtsson (balk överlagd med lejon). Denne hade pantsatt jorden till Guttorm Toresson för 60 mark penningar, varpå panten hade förfallit.³⁵ Jon Bengtsson är belagd som jordägare i Asa sn 1328 och 1335.³⁶ Jorden är således Guttorm Toressons avlingejord, och sigillanternas identitet har därför mindre relevans för undersökningen. Dessa var Sven Fadersson (Sparre av Hjulsta och Ängsö) och Nils Abjörnsson (Sparre av Tofta). Sven Fadersson var f.ö. troligen kusin till Guttorm Toressons hustru Inga Gregersdotter.³⁷

³³ DS 7883. Rahmqvist uppger, a.a., s. 57, att Katarina Bengtsdotter förde människohuvud i vapnet. Hennes sigill, som är vidhängt DS 7883, visar dock ett K inom cirkel.

³⁴ I PHT 1952, s. 40, där han uppger att Nils Bengtsson förde kluven sköld. Dett har dock inte kunnat verifieras.

³⁵ DS 3553. Om Jon Bengtsson, se ÄSF I:1, s. 70, sp. 2 och Raneke s. 764. I DS 3528, vars förlaga är en Sparreavskrift, kallas han felaktigt "Th. Bengtsson". Det rätta namnet framgår av DS 3553.

³⁶ DS 2684 och 3173.

³⁷ ÄSF I:2, s. 192, sp. 1.

2. Personer som uppges vara besläktade med Guttorm Toresson

Ingeborg Dansdotter säljer 1332 (DS 2901) "med fränders och vänners samtycke"³⁸ sin jord i Stavsäter, Vists socken, Hanekinds härad, till sin *consanguineus* Guttorm Toresson. Brevet är bevarat i avskrift i Sparreska kopieboken B 15, fol. 111 r, i Riksarkivet, med ritningar av sammanlagt sju sigillremсор och sigill vid remsorna nr 2 och 5. I brevet uppges dessa personer ha beseglat, i nu nämnd ordning: välborna män och riddare Magnus Bengtsson och Inge Kettilbjörnsson samt skälige män Birger Magnusson, Knut i "Hæriastadh", dennes son Arneke, Avid Botvidsson och slutligen brevutfärdaren. Sigillritning nr 2 (spets från vänster i sköld, omskriften ej återgiven) antas här återge Inge Kettilbjörnssons sigill och nr 5 (tre 6-uddiga stjärnor ställda 2 och 1 i sköld, omskrift: + S · Arnolpi · Knuzs) antas vara Arneke Knutssons. Clausulan "cum proximorum amicorumque meorum consilio et benevolencia" indikerar att jorden var Ingeborgs arvejord. Hennes medsigillanter bör därför höra till de fränder som varit berörda av bördsrättens regler. De är med andra ord Ingeborgs blodsfränder eller representanter för omyndiga sådana (gifta kvinnor och barn). Eftersom Ingeborg kallar Guttorm Toresson sin *consanguineus*, utgår jag från att de står i samma förhållande till honom.

Ingeborg Dansdotter själv låter sig inte utan vidare identifieras. Tre frälsemän vid namn Dan är kända från perioden: 1) riddaren Dan Joarsson (tre rovfågelben)³⁹, 2) riddaren Dan Jonsson (balk belagd med tre 6-uddiga stjärnor)⁴⁰, 3) fadern till Lars och Knut Danssöner (sköld styckad av molnskura).⁴¹

³⁸ "Cum proximorum amicorumque consilio et benevolencia". *Amicus*, en översättning av fsv. *vin*, betyder här troligen *släkting*; se Liljeholm i PHT 1950, s. 94. Jfr även Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog (1300–1700), s.v. *Vefijn* 2.

³⁹ Känd 1306, se Raneke, a.a., s. 355.

⁴⁰ Känd 1285–1315, se Raneke, a.a., s. 780.

⁴¹ Väpnaren Lars Dansson känd 1339–68, Knut Dansson känd 1339; se Raneke, a.a., s. 179.

Tre omständigheter talar för att Dan Jonsson var Ingeborgs fader. Den första är, att en av hennes medsigillanter, Arnolf Knutsson, enligt sigillritningen förde tre 6-uddiga stjärnor i skölden. Visserligen uppger sigillritningen, att stjärnorna i Arnolfs vapen var ställda 2 och 1, medan de i Dan Jonssons är anbragda på en balk. Utrymme måste dock lämnas för möjligheten att sigillet varit skadat och svårtolkat vid avritandet.⁴² Den andra är att Dan Jonsson var besutten i Östergötland⁴³ och den tredje, slutligen, att dennes son Karl Dansson var gift sedan 1324 med Ingeborg Magnusdotter, syster till Gregers Magnusson som beseglade Guttorm Toressons morgongåvobrev 1337.⁴⁴ Vid försäljningen 1332 fanns således sedan förut nära kontakt mellan Dan Jonssons ätt och Folkungaättens oäkta gren. Detta väcker givetvis frågan huruvida släktskap mellan Ingeborg och Gregers Magnusson, som i sin tur uppenbarligen på något sätt var befryndad med Guttorm Toresson, kunde vara tillräcklig orsak för Ingeborg att kalla Guttorm sin *consanguineus*. Under hänvisning till vad som sagts ovan om ordets betydelse, måste dock den tolkningen avvisas.

Sigillanterna:

Magnus Bengtsson är möjligen identisk med riksrådet av Bengt Bossons ätt. Magnus Bengtsson förde en kluven sköld med vänstra fältet tre gånger styckat och är känd 1294–1335.⁴⁵ Han ägde jord i Uppland, Närke, Östergötland och Småland, samt i Norsa i Munktorps socken i Snevringe härad.⁴⁶ Såsom Gillungstam tidigare påpekat⁴⁷, förde de

kända manliga medlemmarna av Bengt Bossons ätt samma vapen som Malstaätten. Magnus Bengtsson var således besutten i den socken i vilken Inga Gregersdotters morgongåva låg, och han förde dessutom troligen samma vapen som Ingas fader. Detta kan tolkas så, att giftermålsförbindelser funnits mellan Guttorm Toressons fränder och Malstaätten, redan innan denne ingick äktenskap med Inga.

Inge Kettilbjörnsson (Gren) är belagd 1323–1335, ägde jord i Östergötland och Västergötland och var far till Lars Ingesson, som 1355 sålde jord i Kolbäcks socken till Guttorm Toresson (se nedan).⁴⁸

Birger Magnusson låter sig inte identifieras. Att han skulle var identisk med Birger Magnusson av Magnus Marinasons ätt⁴⁹ kan varken bevisas eller motbevisas. Det enda som talar för denna identifiering är Rasmus Ludvigssons uppgift, att Magnus Marinasons sonson Magnus skulle ha varit gift med Elin Gregersdotter, en dotter till Gregers Styrbjörnsson (Sandbroätten). Det skall således ha funnits en förbindelse mellan Birger Magnusson (Magnus Marinasons ätt) och Bengt Sigurdssons svärson.⁵⁰

Avid Botvidsson. Denne har i Sveriges medeltida personnamn, sp. 204, identifierats med Avid i Risnäs, känd 1333–1337 och död före 1352.⁵¹ Risnäs är, liksom Stavsäter, beläget i Vists socken, och Avid deltog 1337 vid en reglering av gränsen mellan Vists och Landeryds socknar. Sonen Staffan Avidsson förde i vapnet tre sjöblad i trepass med spetsarna utåt. Avid var gift med en Margareta, vars patronymikon är okänt.⁵²

Knut i "Hæriastadh" och hans son Arneke. Om fadern är ingenting känt, men sonen, vars fullständiga namn Arnulf står utskrivet i sigillritningen, är utan tvivel identisk både

⁴² Det är i sammanhanget värt att påpeka, att Inge Allesson Djäkn, som förde samma vapen som Dan Jonsson (balk belagd med tre 6-uddiga stjärnor), hade två söner, varav den ene förde faderns vapen, den andre tre 6-uddiga stjärnor i stolpe; se Raneke, a.a., s. 780.

⁴³ DS 1104, 1130, 1161, 1298; se även DS 1332.

⁴⁴ ÄSF I: 1, s. 43.

⁴⁵ ÄSF I: 2, s. 114.

⁴⁶ Peringskiölds Genealogica 75, fol. 151; Svenska autograf-sällskapets tidskrift II, s. 33.

⁴⁷ ÄSF I: 2, s. 113 och 176.

⁴⁸ ÄSF I: 1, s. 61.

⁴⁹ ÄSF I: 2, s. 173.

⁵⁰ ÄSF I: 2, s. 174.

⁵¹ DS 3014, 3303, 4814 och 4925. Jfr H. Rosman: Bjärka-Säby, I (1923), s. 127 och Raneke, a.a., s. 443.

⁵² DS 4814 och 4925.

med den Arneke Knutsson som tagits upp i Sveriges medeltida personnamn, sp. 149, och med Arnulf Knutsson i a. a., sp. 152. Arnulf var besutten i Östergötland och är belagd från 1339 och möjligen så sent som 1350.⁵³ Som tidigare nämnts visar sigillritningen en sköld med tre 6-uddiga stjärnor, ställda 2 och 1. Vi skall återkomma till Arnulf Knutsson i ett senare sammanhang.

Tore Jonsson

Den 22/3 1347 tilldömdes Guttorm Toresson av konung Magnus den jord i Tuna och Hamra som han rätteligen ärvt efter sin *consanguineus* Tore Jonsson.⁵⁴ Krav på jorden hade framförts av Biskop Egisl i Västerås. Utan tvekan rör det sig om den jord i Tuna och Hamra i Munktorps socken, som ingick i Guttorm Toressons morgongåva till Inga Gregersdotter. Tore Jonsson hade 1327 tillbytt sig jord på dessa ställen av en Lars Jonsson, som i gengäld fått Tores jord i Sköldstad i Vikingstads socken i Östergötland.

Denna transaktion är dokumenterad genom avskrifter av fyra brev i B 15.⁵⁵ Deras innehåll är följande:

DS 2619: Marsken Erengisle Näskonungsson (delad sköld)⁵⁶ säger sig ha upplåtit sin jord, nämligen 1 9/16 attung i Sköldstad i Vikingstads socken, till Lars Jonsson mot dennes jord, 1 markland i Tuna och 4 1/2 öresland i Hamra.

DS 2620: Erengisle Näskonungsson upplåter å Tore Jonssons vägnar dennes jord i Sköldstad till Lars Jonsson mot jord i Tuna och Hamra.

DS 2621: Lars Jonsson upplåter till Erengisle Näskonungsson 1 markland i Tuna och 4 1/2 öresland i Hamra mot dennes jord i Sköldstad och en mellangift i kontanta pengar.

DS 2622: Lars Jonsson kvitterar sina *bytesmän* ("commutatores") för mellangiften.

Brevens exakta innebörd är svår att fastställa, men den troligaste tolkningen är att Tore Jonsson tillsammans med Erengisle Näskonungsson avyttrat jord till vilken de båda haft äganderätt, nämligen 1 9/16 attung i Sköldstad. För detta och en mellangift i kontanta pengar har de troligen gemensamt fått 1 markland i Tuna och 4 1/2 öresland i Hamra. Om denna uppfattning om transaktionen är riktig, är det rimligt att anta att Tore Jonsson och Erengisle Näskonungsson var nära befryndade. Den senare antas ha varit gift med Kristina Petersdotter (tre rutor).⁵⁷

Tore Jonssons vapen är inte känt. De av bytesbrevet, som utfärdats av Erengisle Näskonungsson, dvs. DS 2619 och 2620, har besegats av lagmannen Gregers Magnusson (Folkungaättens oäkta gren) samt välborna män Anund Jonsson, Styrbjörn Torstensson, Ulf Magnusson (enligt sigillritningen kliven sköld med tre balkar i vänstra fältet)⁵⁸, Erengisle Jonsson (båt)⁵⁹, utfärdarens broder Karl Näskonungsson och Anund Sture (tre sjöblad, balkvis ställda, i balk).⁶⁰ Sigillanten Styrbjörn Torstensson har identifierats med medlemmen av Sandbroätten, fadern till Bengt Sigurdssons svärson och tidigare innehavaren av Eskil Anderssons (lejonlilja) gård i Fiby i Vänge socken.⁶¹

Troligen är det samme Tore Jonsson som 1318 bevittnar Ramborg Bengtsdotters (Folkungaättens lagmangsgren) testamente (DS 2145). Det utfärdades på Dävö och beseglades av drottning Helvig, ärkebiskop Olof, biskop Styrbjörn i Strängnäs och kyrkoherden i Munktorp herr Petrus. Testamentsvittnen, förutom Tore Jonsson, var samme herr Petrus, prästerna Gerhard, Nils, Anders och Erik samt Dävöfogden Peter Anundsson.

⁵⁷ ÄSF I: 2, s. 199; SBL XIV, s. 47.

⁵⁸ Se Raneke, a. a., s. 210.

⁵⁹ Troligen fadern till Jon Erengislesson, kallad Hjärne; se L.-O. Larsson, *Det medeltida Varend* (1964), s. 404 ff. Se även Raneke, a. a., s. 691.

⁶⁰ ÄSF I: 2, s. 203.

⁶¹ Rahmqvist, a. a., s. 65.

⁵³ DS 3411, 3661, 4139 och 4606.

⁵⁴ DS 4159, brevet har bevarats endast i avskrift i B 15, fol. 31 r. Domen bekräftades 1352 (DS 4776).

⁵⁵ Fol. 29 r–30 v (DS 2619–2622).

⁵⁶ Svenskt biografiskt lexikon XIV, s. 47–51.

3. Övriga brev som beseglats av Guttorm Toresson

I. 1350 10/8 (DS 4604) beseglade Guttorm Toresson det gåvobrev vari Gustav Birgersson och Margareta Birgersdotter (Sparre av Hjulsta och Ängsö) skänkte en del av arvet efter system Elin till deras brorson Birger Nilsson. Eftersom övriga sigillanter var Guttorms svågrar Jon och Birger Gregerssöner, är det uppenbart att han beseglade å hustruns vägnar. Inga, Jon och Birger var troligen kusiner till gåvomottagaren.⁶²

II. 1359 13/11 upprättade Nils Olofsson Stråle⁶³ testamente samt utfärdade ett intyg om sina skulder och ett brev till hustrun Ingegerd Arnekesdotter, i vilket han skänkte henne jord i Lisa i Länna socken som lösen för hennes morgongåva, 200 mark penningar.⁶⁴ Guttorm i Lunda mottog ett testamentslegat och beseglade såväl testamentet som gåvobrevet. I testamentet skänkte Nils Olofsson Stråle jord belägen i Bro socken och andra gåvor till Bro kyrka. Möjligheten att Guttorm Toresson beseglar dessa brev i egenskap av häradshövding i Bro skeppslag måste hållas öppen. Han är nämligen säkert belagd i denna funktion 1365, möjligen redan 1361 (se nedan). Men det kan finnas en annan förklaring till att Nils Olofsson Stråle ger honom ett legat och ber honom besegla. Man måste fråga sig, om Ingegerd Arnekesdotter⁶⁵ kan vara dotter till den ovan omtalade Arnulf/Arneke Knutsson, som beseglade Ingeborg Dansdotters salubrev 1332. Då intet mer är känt om Nils Olofsson Stråles hustru, är det bara namnet Arnulfs relativa ovanlighet samt det faktum att det dyker upp två gånger i Guttorm Toressons närhet, som talar för identifieringen. 1361 deltog Guttorm Toresson i biläggan-

de av en tvist rörande Ingegerd Arnekesdotters jord i Länna socken (se nedan).

III. 1365 28/7 beseglade Guttorm Toresson i Lunda, häradshövding i Bro, ett bytesbrev i vilket Nils Kettilsson förvärvade jord i Frötuna skeppslag och Lyhundra härad i utbyte mot jord i Roslags-Bro socken.⁶⁶ Övriga sigillanter var kyrkoherdarna i Bro och Estuna. Uppenbarligen är det sigillanternas officiella funktioner, ej släktskapsförbindelser, som varit avgörande för deras val.

4. Övriga brev

I. 1347 18/3 (DS 4156) pantsatte riddaren Magnus Knutsson (Aspenäsätten)⁶⁷ sitt gods Ella (i Dillnäs socken, Daga härad) för 50 mark penningar till Guttorm Toresson, som säkerhet för en skuld hans fader Knut Jons-son haft till Guttorm.⁶⁸ Magnus Knutssons moder var Katarina Bengtsdotter (Folkungaättens lagmansgren), syster till den Ramborg Bengtsdotter som lät en Tore Jonsson bevittna sitt testamente på Dävö (se ovan). Någon nära släktskapsförbindelse mellan Magnus Knutsson och Guttorm Toresson kan inte påvisas, men det är i sammanhanget mycket intressant, att Magnus Knutsson, enligt ett brev utfärdat 1373 vid det arvskifte som för rättades efter honom, hade ägt gården Ekolsund (Husby-Sjutolfts socken i Trögd's härad)⁶⁹, där Guttorm Toressons morgongåvobrev utfärdades 1337.

II. 1355 1/2 sålde Lars Ingesson (Gren) sin gård Säby i Kolbäcks socken, Snevringe härad till Guttorm Toresson för 160 mark penningar.⁷⁰ Lars Ingesson var son till Inge Kettilbjörnsson som beseglade Ingeborg Dansdotters salubrev 1332 (se ovan).

⁶² Se not 35.

⁶³ J. Peringskiöld uppger i sitt verk *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 73, utan angivande av källan att en Olov Stråle skall ha varit fogde i Stockholm 1330.

⁶⁴ DS 6149–6151.

⁶⁵ Formen Arendzdatter uppträder i en regist av Rasmus Ludvigsson (DS 6398).

⁶⁶ DS 7210.

⁶⁷ ÅSF I: 1, s. 12.

⁶⁸ DS 4156.

⁶⁹ DS X 252; se även Gillingstam, a.a., s. 109.

⁷⁰ DS 5084. Lars Ingesson och hans moder Katarina Larsdotter hade redan 1353 givit Magnus Petersson fullmakt att sälja godset (DS 4913). Fastebrev utfärdades 1355 27/11 (DS 5160).

III. 1355 förrättades arvskifte mellan Inga Gregersdotter och hennes bröder efter båda föräldrarna. Brevet med Ingas arvedel är daterat 28/3.⁷¹ Ett brev som specificerar Jon Gregerssons andel utfärdades på Kronoberg den 3/8 samma år (DS 5143). Birger Gregerssons andel är inte känd från någon handling utfärdad vid den tidpunkten. 1376 gjordes en omfördelning av arvet samtidigt som arvet efter farbrodern Thomas Jonsson och fastern Katarina justerades. Från detta senare skifte är lotterna kända för Birger Gregersson och Guttorm Toressons dotter Katarina.⁷² Vid skiftet 1355 fick brodern Jon huvuddelen av sin jord i Malsta (2 markland), där släktens sätesgård låg, och i Upplunda (2 markland) i det närbelägna Roslags-Bro socken i Bro och Vätö skeppslag. Inga fick hälften så mycket i Malsta, 8 örtugland i Utlunda i Roslags-Bro socken och resten av sin lott utspridd över Bälinge, Lyhundra och Nardinghundra härad.

Sammanfattning

Undersökningen har syftat till att klargöra Guttorm Toressons sociala och genealogiska bakgrund. Vad som är känt om hans efterkommande har varit av underordnad betydelse. Källmaterialet har utgjorts av nu kända diplom, bevarade antingen i original eller avskrift.

En grundläggande arbetshypotes har varit, att valet av sigillanter aldrig styrts av tillfälligheter. Det har vidare antagits, att sigillanter som beseglar brev, i vilka arvejord avyttras, är berörda av transaktionen i egenskap av blodsfränder eller förmyndare för sådana, därest det inte kan bevisas, att deras närvaro är betingad av lagens formkrav eller deras höga samhällsposition.

Undersökningen har visat, att Guttorm Toresson var blodsfrände till Ingeborg Dansdotter. Denna var troligen dotter till Dan

Jonsson (stjärnbjälke) och ägde jord i Vists socken. Bland hennes sigillanter återfinns den ävenledes i Vists socken besuttna Avid Botvidsson samt Inge Kettilbjörnsson som ägde jord i Östergötland och vars son ägde jord i Kolbäcks socken i Västmanland. En annan av hennes sigillanter är möjligen den Magnus Bengtsson som var besutten både i Östergötland och i Munktorps socken i Västmanland.

En annan blodsfrände var Tore Jonsson, även han besutten såväl i Östergötland som i Munktorps socken. Troligen var han på något sätt befryndad med marsken Erengisle Näskonungsson. Vidare tycks han ha varit knuten till Dävö.

Bland dem som beseglade Guttorm Toressons morgongåvobrev märks särskilt Stockholmsfogden Bengt Sigurdsson. Denne var troligen gift med en dotter till Filip av Rumbö och därmed nära befryndad med Folkungaättens oäkta gren samt med ärkebiskop Peter Filipsson. En annan sigillant, Anund Petersson, var troligen son till Dävöfogden Peter Anundsson.⁷³ Sigillanten Gregers Magnusson (Folkungaättens oäkta gren) var troligen befryndad med Bengt Sigurdsson, men uppträder här möjligen i egenskap av drots, tidigare lagman i Västmanland och stor jordägare i landskapet.⁷⁴ Om dessa män beseglade morgongåvobrevet därför att de var blodsfränder/förmyndare för blodsfränder, hade Guttorm Toresson en del av sin ätt bland de mäktigaste i Västmanland.

Det är också tänkbart att någon eller några av sigillanterna beseglade därför att de representerade överheten på Dävö kungsgård. Dävö innehades av hertiginnan Ingeborg såsom morgongåva, och gården utgjorde centrum i ett fögderi.⁷⁵ Inga Gregersdotters morgongåvogods låg alla, som tidigare nämnts, i gårdens omedelbara närhet. Möjligen kan de

⁷³ Se B. Fritz, *Hus land och län II* (1973) s. 41, not 4.

⁷⁴ Av särskilt intresse i detta sammanhang är en viss vapengemenskap mellan Gregers Magnussons ätt och GT:s hustrus ätt; se ÄSF I: 1, s. 41.

⁷⁵ Se Fritz, a.a., s. 40 ff.

⁷¹ DS 5105.

⁷² RPB 1227 och B 15, fol. 274 verso. Se *Det medeltida Sverige*, I: 5 (1986), s. 93 f.

styrande på Dävö ha ansett sig vara berörda av att närbelägen jord bytte ägare. Detta skulle möjligen kunna vara förklaringen till Gregers Magnussons närvaro, liksom Anund Peterssons. Bengt Sigurdsson tycks dock inte ha varit knuten till Dävö, ej heller den icke identifierade Sigge Magnusson.

En intressant detalj är morgongåvobrevets dateringsort, Ekolsund. Det har tidigare nämnts, att Ekolsund någon tid innehades av Magnus Knutsson (lejonörn, död före

1369),⁷⁶ vars far Knut Jonsson satte sig i skuld hos Guttorm Toresson. Vem som ägde Ekolsund 1337 är dock inte känt.

Uppenbarligen har Guttorm Toressons ekonomiska tillgångar varit goda, eftersom han förmådde ge stora lån såväl till Knut Jonsson som till Jon Bengtsson. Att Guttorm Toresson med tiden blev häradshövding i Bro och Vätö skeppslag tycks dock mera ha berott på hans hustrus förankring i området än på hans egen bakgrund.

⁷⁶ Se ÄSF I: 1, s. 12.

Minnesteckningar som stiftshistoria

Av Anders Jarlert

Minnesteckningar

Minnesteckningar förekommer inte endast i kyrkliga sammanhang. De synes inte vara på tillbakagång och möter snarare ett ökande intresse i samhället. Men deras funktion förändras.

Till minnesteckningar i egentlig mening kan man endast med tvekan räkna tidningarnas minnesrunor. De bär ofta prägeln av att vara hastigt nedskrivna, kanske ur ett mycket begränsat perspektiv — vid särskilt bemärkta personers död kan därför flera minnesrunor förekomma i samma tidning, och de är som regel inte insatta i något enhetligt sammanhang, även om det förekommer att också minnesrunor i dagstidningar samlas i bokform, som skett exempelvis med runor ur Svenska Dagbladet, som samlats i årsboken Anno. I Anno 85 finns t. o. m. en längre artikel om "Elva uppmärksammade tidningsmän". Då ger rubriken ett sammanhang, som gör att man otvetydigt kan tala om minnesteckningar.

Den utförligaste analys vi har av svenska minnesteckningar är Kerstin Ekmans *Mine Herrar...*, om inträdestalen i Svenska akademien. Under rubrikerna "Ceremonien", "Värdet", "Människan och verket", "Budskapet" och "Döden" skildrar hon inträdestalet, som utgörs av en minnesteckning över företrädaren. Hon finner i varje minnesteckning tre porträtt: av Svenska akademien vid just detta tillfälle, av den döde ledamoten, som är teckningens egentliga föremål, och av tecknaren själv. Till förutsättningarna hör att den som tecknar minnet kanske inte haft någon personlig beröring med sitt föremål, inte

haft någon längre tid på sig för uppgiften, och inte heller kan ge den relief genom motsvarande teckningar av andra avlidna ledamöter. "Från början var det vanligt att man talade länge om akademien och om sin egen ovärdighet. Också döden och sorgen var starkt närvarande vid dessa högtider 'ensamt helgade åt saknaden' som en av de tidiga talarna karakteriserade dem" (s. 253). "Talarna följde till att börja med de litterära konventionerna och den gustavianska sorgeretorikens filigransarbete ersattes av romantikens *schwung*" (s. 254). Inträdestalen kom mer och mer att fokuseras på den avlidne, utvikningarna blev omoderna, och i slutet av 1800-talet började talarna ofta utan inledning biografiera den döde. År 1920 föreslog Adolf Noreen en omfattande stadgeändring, som också skulle innebära minnestalens avskaffande. Förslaget föll. Moderna stilmedel som humor, understatement och saklighet har kommit att prägla senare tiders inträdestal, men man har ofta anknutit till en äldre tradition, inte minst i sättet att nalkas åldrande och dödsnärhet genom anekdoter eller ögonblicksbilder. Den idealisering av åldrandet som förekom långt fram på 1800-talet, tycks för alltid försvunnen. Går man tillbaka till de gustavianska talarna, finner man ingen idyllisering av åldrandet och inga "taktfulla omskrivningar eller utelämnanden" (s. 261). Cirkeln sluts.

Den biografiska serie som heter Svenska Akademiens Minnesteckningar är däremot något annat. De skrivs kanske mer än ett sekel efter föremålets död, och har därför mycket litet gemensamt med vad vi här kallar

minnesteckningar.

I andra akademier och lärda samfund är minnestecknaren som regel redan tidigare ledamot, representerar samma ämnes- eller yrkesområde som den avlidne och har ibland t. o. m. stått denne mycket nära. Här vet man ofta långt i förväg vem som kan tänkas få uppgiften att teckna någons minne. Men fortfarande gäller att minnestecknaren kanske utför bara en enda teckning under sitt liv.

De minnesteckningar eller levnadsbeskrivningar över bortgångna ledamöter, som alltsedan 1859 förekommit inom Göteborgs Läkarsällskap, företer de största likheterna med de kyrkliga minnesteckningarna över präster. Dessa levnadsbeskrivningar författas av en enda person, sällskapets sekreterare. Det årliga antalet håller sig omkring 15. Detta jämförelsevis stora antal för med sig särskilda förutsättningar, som också gäller för de prästerliga teckningarna. Lars Öberg formulerar dem så (i *Göteborgsläkare* II, 1986, s. 10): "De allra flesta har varit duktiga och snälla läkare, som varit uppskattade av sina patienter. Detta kan man inte upprepa för var och en. Man kan inte heller ge banala standardfraser om läkarkallet och läkaryrket. Jag måste leta fram personliga drag, hur just denne läkare utövat sitt yrke. Hur skiljer han sig från andra i yrket, i kamratkretsen och i sina intressen utanför yrket".

Minnesteckningarna vid de olika stiftens prästmöten kan, enligt Sigurd Kroon, ses som en utvidgning av den under medeltiden förekommande seden att läsa upp namnen på under året bortgångna präster. Detta förutsätter dock att minnesteckningarna föredrages muntligen, något som i Göteborgs stift inte förekommit på länge — redan vid prästmötet 1927 talas det om förkortningar och språng i uppläsningen av teckningarna. Kyrkolagskommittén 1846 förklarade att man med avsikt uteslutit lovtalen över avlidna präster ur sitt förslag. Vid samma tid började minnestal över mera framstående präster bli vanliga. Minnesteckningar över samtliga präster, som avlidit sedan förra prästmötet

blir vanligare under 1800-talets senare hälft, men infördes i Göteborg först vid prästmötet 1903. På senare tid har minnestecknarna i de större stiften ställts inför valet att antingen göra mycket korta teckningar, starkt förkorta det muntliga framförandet eller inte alls läsa upp minnesteckningarna. Tidens ovana vid långa muntliga föredrag har gjort, att det idag vore otänkbart att upprepa Erik Meurlings — och åhörarnas — prestation vid prästmötet i Linköping 1928, då minnesteckningen över 82 ämnesbröder tog fyra och en halv timma i anspråk. Dessa minnesteckningar speglar i hög grad sin tid och dess formella och stilistiska ideal, antingen genom följsamhet eller genom medveten protest mot tidsandan, som icke vill glädjas åt minnen, utan hämta rötterna till allt ont ur historien, för att tala med Bo Sture Wiking (*Och minnet ger oss glädje än*, 1961, s. 6 f).

Under åren strax efter sekelskiftet blir minnesteckningarna utförligare. Man strävar bort från schabloner och alltför kortfattade svepande omdömen. Ovanligt utförlig, men representativ, är Gunnar Ekström i Västerås stift, när han beskriver sin strävan: "I olikhet med minnestecknare för en mansålder sedan har jag icke velat begränsa minnesteckningen till huvudsakligen värdeomdömen om personen och ämbetsgåringen med de hopade adjektiven, där schablonmässighet knappast kan undvikas. Jag har försökt få med så mycket som möjligt av livet självt med dess individuella gestaltning" (*In Memoriam. Präster i Västerås stift* ..., 1912, s. 4). För de flesta minnestecknare torde ett förkortat utrymme leda antingen till konturlöshet eller överdriven skärpa. Att även mycket korta minnesteckningar under lyckliga omständigheter kan bli värdefulla, har i modern tid visats bl. a. av Bo Wahlund, vid tre prästmöten i Strängnäs.

Att formulera minnesteckningarnas syfte innebär också att beröra tecknarens svårigheter. Detta är av särskilt intresse också därför att minnesteckningarna är en av de mycket fåtaliga formerna för kyrklig kyrkohistorie-skrivning, som förekommer här i landet.

Teologiska och kyrkliga värderingar har obestriddlig hemortsrätt här. Frågan är bara: Hur? Vid prästmötet i Lund 1870 framhöll Samuel Cavallin (i *Handlingar rörande ...*) "det ändamål, vilket enligt vår store Gustaf Adolfs ord all historia bör tjäna, nämligen 'att de, som efter komma, må se de föregåendes dygder rosas och deras odygder lastas, på det de vad gott är följa kunna och det ont är fly, när de varse varda att intetdera glömmes' ". Med något enklare ord formuleras syftet på liknande sätt också ett stycke in på 1900-talet. Carl S. Lindblad talar vid prästmötet i Göteborg (*Minnesteckning öfver i Göteborgs stift ...*, 1915, s. 3) om att "taga fram det lärorika, efterföljansvärda och hugneliga", och det låter ju bra, men kräver en värdesättning som ligger bra nära inte bara bedömning, utan också dom. En sådan dom ter sig gärna hårdast, när den är oformulerad, dvs. ligger i förbigående av väsentliga sidor av den bortgångnes verksamhet, i synnerhet när detta sker så flagrant som i Victor Friedlanders minnesteckning över Peter Lundén vid prästmötet i Göteborg 1909. Lundén hade i flera decennier varit ledare för de frikyrkliga, nykterhetsivrande partiet i Göteborgs kyrkoliv, och som sådan också kandiderat i domprostvalet 1905. Men minnestecknaren — av annan kyrklig inriktning — har ingenting att säga om detta. Han framhåller istället Lundéns personliga vänlighet, hans sångröst och hans kunnighet i expeditiönsfrågor.

Senare tiders minnestecknare ser inte sin uppgift som att reservationslöst avgöra vad som är efterföljansvärt. Däremot förekommer teologiska värderingar, som när Hilmer Wentz i Lund 1944 (*De bortgångnes minne ...* 1944, s. 3 f) skriver att minnesteckningarna "avse att tjäna uppbyggelsen och, om möjligt, lämna ett bidrag till respektive stifts herdaminne". Han utgår också ifrån att "det väsentliga i det som sker i det som synes ske är till sist det drama, som innehåller huru Gud söker själen och själen söker Gud". En återgång till den direkta värdesättningen utifrån en bestämd kyrklig ståndpunkt, kom i Göteborgs stift med Knut Severin, som här

svarade för minnesteckningarna tillsammans med Karl-Åke Henningson 1951–69, och 1975 ensam. Han hänvisar 1963 (*När livets afton skymmer ...*, 1963, s.49) till Hebr 13:7 — "Tänken på edra lärare, som hava talat Guds ord till eder. Sen huru de slutade sin levnad, och efterföljen deras tro", och konstaterar, att "Meningen är alltså, att vi till vår uppbyggelse skall se, hur de slutade sin levnad — och därvid också besinna vår egen förestående bortgång — samt efterfölja deras tro — i den mån de var utrustade med en rätt biblisk tro och förkunnade ett fulltonigt evangelium". — Till detta kan sägas, att det är minst sagt tveksamt om det är minnestecknarens uppgift att avgöra vilka som förkunnade "ett fulltonigt evangelium" och vilka som inte gjorde det. Och att avgöra vilka som var "utrustade med en rätt biblisk tro" är för människor inte bara omöjligt, utan också otillåtet. Nej, vill man relatera minnesteckningar till ett bibelord, passar 1 Pet. 4:10, "såsom goda förvaltare av Guds mångfaldiga nåd" bättre, om syftet får bli "att framställa Guds mångfaldiga nåd mot sina tjänare i det heliga ämbetet" (Bo Wahlund i *Strängnäs stifts prästmöteshandlingar* 1980, s. 220).

Jag nämnde förut att minnesteckningarna är en form för kyrklig historieskrivning. Det innebär i princip att bekännelsens bibeltolkning bör vara den främsta värderingsgrunden för minnestecknarens arbete. Inte så att de enskilda prästerna bedöms efter sin ställning till bekännelsen, utan så att det som bekännelsen ser som centrum i kyrkans och prästens verksamhet får vara i centrum också för minnestecknarens uppmärksamhet och arbete. Och vidare så, som den tyske kyrkohistorikern Reinhart Staats uttrycker det, att historikern vid gestaltningen av historien övar sig i den evangeliska rättfärdiggörelseläran, så att hans framställning blir tolerant. Det betyder: att formulera sig med evigheten för ögonen, och att själv stå på samma plan som sina föremål.

Orätt dömande eller osann lovprisning, det är minnestecknarens Scylla och Charybdis. Någon gång får han rådet att följa den "klas-

siska" sentensen "Om de döda intet annat än gott". Som Albert Lysander visade redan 1932 (*Minnesteckning över präster i Lunds stift*, 1932, s. 3 f), är detta alls ingen klassisk sentens, varken hednisk eller kristen, utan en folklig, fri tolkning av en vacker, allmänmänsklig tanke, som finns bl. a. hos Homeros ("Ogudaktigt det är över dödade män att förhåvas"). Vidare är den vanliga översättningen felaktig. På latin heter det "De mortuis nihil nisi bene", och "Adverbet *bene*, på vilket hela tonvikten ligger, betyder intet annat än *väl* och måste snarare tolkas som *benevole*, *benigne*, på ett välvilligt sätt eller så, att de döda skola för eftervärlden te sig värdigt och väl".

Lysander är också den minnestecknare, som mest ingående har kommenterat de s. k. svåra fallen: "Ömtåligast är ställningen icke till dem, som lagt sina mänskliga svagheter öppet i dagen, utan till dem, vilkas minne är så helgat för en mindre eller större krets, att varje omdöme av en utomstående mottages med misstro" (1919, s. 4). Allra svårast finner han de lyckligtvis sällsynta, rent bokstavligen obeskrivliga tragedierna. Om en enda präst skriver han, att vederbörande "kan icke här minnestecknas. — 'Dömen icke förrän tid är, icke förrän Herren kommer, han som skall draga fram i ljuset vad som är fördolt i mörker'" (1932, s. 116).

Vore det då inte lika bra att helt avskaffa minnesteckningarna? Lysander, som kanske klarare än någon såg svårigheterna, menade inte det. När han avgick från sitt uppdrag, var det med den klart uttalade meningen, att minnesteckningarna borde fortsättas, eftersom "de ha sitt bidrag att giva till det nya herdaminne för Lunds stift, som nu förberedes" (1938, s. 155), och eftervärlden har gett honom rätt. Det nya Lunds stifts herdaminne, som utgivits först av Gunnar Carlqvist, nu av en kommitté med Ingmar Brohed som drivande kraft, hade inte kunnat hålla samma höga nivå utan tillgång till minnesteckningar. I en tid, då telefonen i stor utsträckning ersatt brevskrivandet, diskussionsprotokoll är i det närmaste helt avskaffade, och

raderbara databand börjar ersätta skriftliga dokument, blir de muntliga källorna av allt större betydelse för all historieskrivning. Men därmed är vi inne på:

Stiftshistoriska perspektiv

Intresset för stiftshistoriska studier är på tydlig uppgång. I flera stift finns aktiva stiftshistoriska sällskap, i flera stift pågår eller planeras utgivning av nya herdaminen. Såväl inom som utom de teologiska fakulteterna arbetar man med regionala undersökningar av kyrkohistorien. Det är ett arbete som kan bedrivas på olika sätt och med olika inriktning.

I Norden har den regionala forskningsinriktningen nått längst i Danmark. En form av skandinavisk regionforskning har också etablerats i det s. k. Kattegatt-Skagerack-projektet, där man studerar närliggande regioner i Sverige, Norge och Danmark med hänsyn bl. a. till kyrkohistoriska faktorer.

Stiftshistorien kan aldrig inskränkas till enbart prästhistoria. Men prästerna har en viktig plats i stiftshistorien. När man i våra dagar ibland vill ha bort minnesteckningarna med motiveringen, att prästen numera inte står ensam i församlingsarbetet, utan ingår som en del i ett arbetslag, är det en egenartad användning av ett i allmänhet lyckligt faktum. Med den motiveringen är det ju inte bara minnesteckningarna, utan själva prästmötena som sådana som med det snaraste borde försvinna, och ersättas av stiftsarbetslagsmöten. En så motiverad strävan att avskaffa minnesteckningarna har också en annan och allvarigare, teologisk innebörd. Det finns i våra dagars kyrkoliv en tendens att prioritera dels det administrativa, dels det rent sociala arbetet och engagemanget inom kyrkan. Man bortser ibland från kyrkans främsta uppgift: att gestalta evangeliet, i förkunnselse och sakramentsförvaltning, i liturgi och diakoni, men också i samhällsengagemang och privatliv. På lokalplanet, i församlingarna, har prästen ett särskilt ansvar för detta, inför församlingen, inför stiftsledning-

en, och inför sin högste uppdragsgivare.

Men minnesteckningar över präster är nu inte heller enbart prästhistoria, utan stiftshistoria. Det framgår väl tydligast av ett stifts herdaminne, där de stora historiska förändringarna speglas i teckningarna av de enskilda prästernas levnadslopp, redan från medeltiden, från reformationstiden eller från ett stifts senare tillkomst. Det fanns en tid, när det ansågs tillräckligt att skriva biskoparnas och riksdagsprästernas historia. Men därmed fick man en förvänd bild av vad *kyrka* verkligen är. Det viktigaste arbetet, det som bär upp kyrkan också i yttre mening, det är inte det som sker på biskopsmöten och kyrkomöten, utan det söndagliga och vardagliga arbetet: mötet mellan evangeliet och människorna ute i församlingarna. Men dessa församlingar är inte självständiga enheter utan samband med varandra. De hänger ihop, är sammanfogade till stift. I äldre tid spelade stiftet som sådant en än större roll än det gör idag, inte minst genom prästernas stiftsband, som gjorde det mycket svårt att söka sig utanför sitt prästvigningstift.

Om minnesteckningar som stiftshistoria uttalar sig flera minnestecknare i modern tid. Det längsta perspektivet anlägger Bo Sture Wiking (*I kappa och krage*, 1954, s. 7 f): Minnesteckningarna ”omspänna blott två eller tre mansåldrar av Linköpings stifts bortåt nio sekler långa historia. De avhandla blott ett trettiotal kristna levnadsöden. Men också för denna tid och för dessa människor gäller, att de trots vidblåtande synd och brist ha varit med i Kristi rikes historia, färdats på hans vägar i tiden samt med olika gåvor och under olika villkor tjänat honom”. Den mest omfattande stiftshistoriska översikten utanför själva teckningarna, ger Gunnar Smedberg i Härnösands stift (*Prästprofiler*, II, 1964, s. 3 ff), med en bred sammanfattning av de avlidna prästernas inställning till liturgi, predikan, kyrkliga och teologiska riktningar, samt deras ämbetssyn. Hilmer Wentz är vid prästmötet i Lund 1963 stiftshistorisk på det sättet, att han inleder med en hel sida om prästmötet 1864, då minnesteckningar för första gången

utfördes i stiftet. På senare år har detta perspektiv förstärkts. Åke Rydeman, Växjö stifts förre minnestecknare, sökte rikta uppmärksamheten mot det egna stiftet, som har ”sin intressanta särpräglade kyrkohistoria. Bakom många församlingsnamn rymmes en fascinerande verklighet av kyrkligt fromhetsarv och av andliga ledargestalter, som för många släktled format en bygd. Det har varit min strävan att låta stiftets mångfacetterade fromhetstradition ge ram och miljö åt våra bortgångna ämbetsbröders livsverk. Det har synt mig vara väsentligt för att bättre kunna förstå den värld, i vilken de blivit satta som herdar och tjänare. De hade fått var sin teg på Guds rikes åkerfält att vårda” (*Prästprofiler* II, 1978, s. 5).

I Linköpings stift har syftet med minnesteckningarna förblivit stiftshistoriskt. Bengt Gustaf Aurelius skriver: ”Ibland är större utförlighet motiverad av stiftshistoriska och kyrkohistoriska skäl”, och själva syftet är ”att uppmuntra oss att tacka för Guds nåd och godhet, — — — att låta oss lära känna obekanta bröder och på så sätt även öka vår hemkänsla i stiftet och — — — ge oss något att tänka på i vår egen tjänst i församlingens ämbete” (*Försoningens ämbete*, 1979, s. 2).

Minnesteckningarnas formella uppställning är inte utan betydelse för det större perspektivet. Har de ett stiftshistoriskt syfte, är det naturligt att stiftets indelning i kontrakt, pastorat och församlingar möter också här. Tyvärr har denna uppställning på många håll övergetts för den kronologiska, efter prästernas resp. dödsdag. I Göteborgs stift försvann den kontraktssvisa uppställningen efter prästmötet 1915, för att inte återkomma förrän 1981, men ännu 1945 slutade Sölve Lindblom sina teckningar med en siffermässig översikt över kontraktens förluster under perioden. För min egen del har uppställningen efter kontrakt varit till stor hjälp, inte minst för att se de enskilda prästerna i relation inte bara till de församlingar där de verkat, till företrädare och efterträdare, utan också till trakten och bygden, med dess kyrkliga, kulturella och sociala sammanhang.

I sällsynta fall kan teckningen av en enda persons minne bli till en lång stiftshistoria. Bo Sture Wiking skriver om Erik Meurlings insats som minnestecknare: "Jag minns, när Erik Meurling den 15 september 1948 steg ned från denna predikstol, efter att ha avslutat andra delen av sina minnesteckningar, för att aldrig mer återvända till detta värv, att det då kändes som ett isigt vinddrag från rama förgängligheten i detta 'aldrig mer'. Så stark och så betydande var hans personlighet, att när han satte slutstrecket under en epok, vars hävdatecknare han hade varit, då upplevdes med ens i oro och vemod ett verkligt tidsskifte i stiftets historia". Men också i övrigt får minnesteckningen över den sjätte prästen Meurling i Kristdala stiftshistoriska dimensioner av ovanliga mått: "Den i Svenska kyrkans annaler enastående succession från far till son genom sex ätteled, varmed släkten Meurling har förestått en och samma församling, sträckte sig, om man räknar efter fullmaktsdata, genom 244 år; men när man betänker, att den första Meurling var adjunkt i församlingen tjuugo år innan Carl XII skrev under hans fullmakt — — — och att den siste Meurling som emeritus bodde kvar och ej sällan gjorde prästerlig tjänst i församlingen under åtta år intill sin död, så blir den Meurlingska eran de facto 273 år lång. — — — Om man sedan tillägger den genom den förste Meurlings hustru, Maria Duræa, förmedlade successionen från släkten Duræus, som började år 1582 så fås en sammanlagd tidrymd av 379 år. Detta är som sagt något enastående och kommer aldrig att överbjudas. Ingen var ju mera medveten om glansen och tyngden i detta arv än den siste, Erik Meurling. Icke minst det förhållandet, att han under många år visste, att han icke skulle få lämna arvet vidare till en son, och att alltsammans därför liksom dämades upp i honom och skulle med honom försvinna, gjorde hans historiska medvetande oerhört och smärtsamt starkt" (*Och minnet ger oss glädje än*, 1961, s. 110–123).

När avsikten med minnesteckningarna är att skriva ett litet stycke stiftshistoria, kan

minnestecknarens egna minnen av de avlidna ämbetsbröderna inte bli huvudsaken. De bör vara med bland andras minnen, för att illustrera och fördjupa bilden, men de får aldrig bli det centrala. Motsatsen har ibland hävdats. Så skriver H. E. Hallberg i Stockholms första minnesteckningar 1925, alltså 17 år innan Stockholms stift inrättades, att "Minnesteckning är uppteckning av vad man minnes" och sätter t. o. m. gränsen för minnesteckningarnas början vid minnestecknarens egen ankomst till Stockholm, låt vara med ursäkten, att "jag medgiver, att den så angivna begynnelsen är genom en i och för sig obetydlig händelse bestämd" (*Stockholmspräster* 1925, s. 3 f). Hallberg, som märkligt nog håller fast vid den geografiska uppställningen, erkänner, trots sin subjektivistiska utgångspunkt, att en stiftshistoriskt motive-rad startpunkt hade varit lämpligare. Hallberg hade tidigare varit minnestecknare i Lunds stift, och han skrev senare till sin efterträdare Albert Lysander (18/1 1939, Malmö stadsarkiv): "Jag har haft ett annat sätt att minnesteckna än du. Det ena sättet kan vara så bra som det andra — i och för sig. Men ditt sätt har varit bättre, om man tänker på ett kommande herdaminne. Och så har du varit utförlig beträffande alla och inte bara beträffande de mera bemärkta. För att inte tala om, att dina teckningar mera rört sig om vad som in concreto hänt, medan jag sökt karakterisera och därför givetvis haft lättare för ett taga miste."

Ett så subjektivt perspektiv är idag sällsynt bland minnestecknare. I de stora stiften känner inte alla präster varandra, har kanske knappast träffats. Detta är dock ingen ny situation. Läser man äldre minnesteckningar, upptäcker man snart att isolering och bristande kontakt förekommit också förr. Så skriver t. ex. J. G. Lindhardt vid prästmötet i Göteborg 1921 (*Minnesteckning öfver i Göteborgs stift* ..., s. 67) om den vid sin död inemot 97-åriga komministern i Grimeton Niklas Sinander, att han var "föga känd bland ämbetsbröderna. Det berättas t. ex., att biskop Björck långt fram på ålderdomen kunde säga,

att Sinander var den ende präst i stiftet, som han aldrig hade sett”.

För mig var situationen inför prästmötet 1981 synnerligen svår. Någon närmare personlig beröring hade jag haft endast med tre av dem, vars minne jag skulle teckna. Detta dilemma förde mig till de specifikt stiftshistoriska källorna: förutom prästernas betraktelser och artiklar i Julboken, Julhälsningar och andra stiftspublikationer, också till ämbetsberättelserna vid prästmötena. Dessa är offentliga handlingar, men prästerna besvarar ofta somliga frågor mycket personligt. Ibland märker man att en viss formulering kommit till mera för att göra ett gott intryck på biskopen, än för att uttrycka hjärtats innersta tankar. Men den sortens formuleringar brukar sakna den personliga färg, den originalitet, som präglar många av svaren. I synnerhet gäller detta om de mera närgångna frågor som införts på senare tid.

När förhållandena inför det senaste prästmötet ändrats så, att jag hade haft närmare personlig beröring med åtminstone, ett 25-tal av dem jag skulle teckna, har det stiftshistoriska perspektivet ändå fått dominera över det personliga. Minnsteckningarna skildrar de avlidna som präster i församling och stift. Om privatpersonen kan det ibland finnas anledning att lyfta fram något karakteristiskt, något som ställer ämbetsverksamheten i bättre belysning eller ger relief åt bilden. Men för de efterlevande kommer minnsteckningen alltid att ha sina uppenbara brister. Och väl är det. För hade man inga andra privata, familjära minnen än sådana som kan ställas ut till allmänt beskådande kort efter makens eller förälderns död, då vore det i sig en tragedi. Att beskriva prästen som make och far, har jag inte sett som min uppgift. En del av de efterlevande har också förstått detta, som den prästfru, som skrev till mig efter 1981 års prästmöte: ”Det är en egendomlig känsla att få läsa vad andra tyckte om en så närstående. Men jag tycker det blivit en positiv bild av min käre make”.

Albert Lysander motiverade minnsteckningarna inte minst med att panegyriska nek-

rologer i dagspressen och jordfästningstal av samma slag inte får bli det enda som sägs (*Minnsteckning över präster i Lunds stift*, 1932, s. 4), och vid prästmötet i Strängnäs 1923 erinrade Wilhelm Zetterstedt (*Hädangångna herdar*, s. 3) om att ”vare sig med eller mot vår vilja” publiceras ”omdömen och värderingar av oss själva och vår verksamhet — — — i dags- eller veckopressen och då av sådana författare, som icke äga den kännedom om och det intresse för de personer, det gäller, som en ämbetsbroder, den där vid de solenna prästmöten under ansvars-känsla och med pietet söker teckna minnena av våra kära hädangångna”.

I Göteborgs stift motionerade Gösta Nelson redan 1927 om minnsteckningarnas avskaffande. Man kan fråga sig varför stiftshistorikern framför andra ville ha bort dessa teckningar. Denna hans motvilja torde hänga samman med hans reserverade inställning till muntliga källor — en inställning som gjort hans stiftshistoriska storverk pålitligt, men också i viss mån ensidigt. Till prästmötet 1933 motionerade O. G. Claesson i samma syfte, och en majoritet biföll motionen. Till 1939 års prästmöte utfördes inga minnsteckningar. Då togs frågan emellertid åter upp, och med endast en rösts övervikt uttalade sig prästmötet mot ett återupptagande. Biskop Block fattade dock beslut i motsatt riktning, och från prästmötet 1945 har vi åter minnsteckningar. Vid prästmötet 1987 beslöts att prästmötet inte längre skall ge ut minnsteckningar. Deras anknytning till prästmötesinstitutionen hade under alla förhållanden förändrats, eftersom de lagligt reglerade, vart sjätte år återkommande prästmötena nu är på avskrivning.

Det stiftshistoriska värdet av minnsteckningarna ligger inte minst i det som inte kommer med i de tryckta teckningarna. I minnstecknarens pärmar döljer sig åtskilligt, som är av alltför privat karaktär, som ännu inte kan publiceras, eller kanske är alltför ensidigt för offentliggörande. Minnstecknaren har i många fall sett mycket längre än som framgår av trycket. Han har också ibland fått se sidor

hos de ännu levande, som han hade kunnat vara utan. Som i så många andra sammanhang kan dock minnestecknarens reaktion sammanfattas i orden "tack" och "förlåt". De klassiska avskedsorden utvecklades av Lysander, när han 1938 efter fyra prästmöten och 243 minnesteckningar avgick från uppdraget: "Mitt tack går till de döda. Deras liv, i vilka jag ofta fått blicka in mycket djupare än nekrologerna kunnat angiva, ha lärt mig mycket. Tacksamheten riktas också till deras efterlevande anhöriga och vänner, som visat mig så stort förtroende och utan vilkas hjälp det svåra och grannliga uppdraget icke kunnat utföras. Mitt förlåt sträcker sig likaledes mot dessa båda, men också till alla andra, som tagit del av mina minnesteckningar. Mycket har utan tvivel blivit försummat eller icke tillräckligt uppmärksammat. Men framför allt ber jag om överseende för de fall, där mina ord ha kunnat om än oavsiktligt, sår eller smärta" (s. 155). Samtidigt uttalar han som sin bestämda mening att minnesteckningarna bör fortsättas, så att de kan ge sitt bidrag till stiftets nya herdaminne.

Den 16 oktober 1878 skrev Carl Wilhelm Skarstedt i förordet till sitt Göteborgs stifts herdaminne, att "Vad värdet av Herdaminnen, sådana de nästan för varje stift numera äro utkomna, angår, så är det omtvistat. Förnämsta instansen emot dem plägar

göras från de många allt annat än prästerliga karaktärer, man nödgas framdraga, då man ej vill blunda för någon del av protokollsuppgifter. Däri, menar man, förekommer blott det, som rör inför Kapitlet antastade personer. Vida felat. Åtminstone äro Göteborgs Consilii Acta, minst sagt, lika rikhaltiga på uppgifter av det bättre, som det sämre slaget; och så vitt vi lärt känna, intager vårt stifts prästerskap i avseende på förra kategorin ett av de allra yppersta rummen i stiftsherdaminnenas series". Skarstedt citerar också biskop Carl Fredrik af Wingårds ord i förordet till Bexells herdaminne: "Icke en gång rännilen bör anses ringa, om han bidrager till tidsströmmen; av enskilda berättelser uppstår ock den allmänna historien, ett folks eller människosläktets".

I sina slutord skriver Skarstedt något som inte har mist sin aktualitet under de gångna hundra åren: "Alla älska, förunderligt nog eller icke förunderligt, även de in i det minutiösa gående matrikeluppgifter för dagen, få åter de minnen från förflutna tider, vilka de dock hava att tacka för vad de äro, då alltid det närvarande har sin rot i det förflutna den ena tidsåldern efter den andra. Skälet måhända: var och en är sig själv närmast, och utan tvivel äro matriklarne mera tilltalande, än herdaminnena, för den, som har någon slags benägenhet att gå upp i sig själv".

Personhistoria och Svenskt biografiskt lexikon

Några reflexioner

Av Göran Nilzén

Det har alltid varit populärt med personhistoria.¹ Detta gäller dock inte fullt ut för den vetenskapliga synen på personhistoria och dess berättigande. För inte alltför många år sedan betraktade många forskare inom främst social- och samhällsvetenskaperna, men även inom de ekonomisk-historiska och historiska disciplinerna, människans möjligheter att påverka ett historiskt skeende med skepsis. Människan sågs som låst i de samhällsliga strukturerna med ingen eller begränsad handlingsfrihet. Därmed tedde sig den enskilda människans liv som skäligen ointressant, åtminstone när det gällde att nå fram till en förståelse av det historiska förloppet.

Som en jämförelse kan nämnas att inom litteraturvetenskapen har frågan om biografisk kunskap om författaren verkligen är nödvändig för tolkningen av det litterära verket livligt diskuterats.²

¹ Se härom Bengt Hildebrand, *Biografisk historio-grafi och Svenskt biografiskt lexikon. Några huvudlinjer av utvecklingen (PHT 1939–40) och dens, Klimatväxlingen i modern svensk biografi (PHT 1959)*.

² Ett aktuellt exempel är boken *Den litterära biografin* (1989) som innehåller uppsatser från ett symposium på Vitterhetsakademien där dessa frågor diskuterades.

³ Här skulle hänvisningar till åtskilliga uppsatser kunna göras men jag nöjer mig med några exempel. Jag vill gärna slå ett slag för Alf W. Johanssons bidrag *Det biografiska i historien i det läsvärda personhistoriska temanumret av Arbetarhistoria* (Meddelanden från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek, nr 3–4, 1986). Nyligen har bl. a. aktör-strukturproblemet diskuterats av Lars Magnusson i en lång recension av Thorsten Nyboms och Rolf Tors-tendahls bok *Historievetsenskap som teori, praktik, ideologi* (HT 1989, s. 257–262) och av Thorsten Nybom i ett genmäle benämnt *Om historieforsk-*

En vindkantring har emellertid inträffat och numera erkänns alltmera allmänt att en individ har ett handlingsutrymme som kan påverka den allmänna utvecklingen.³

Det vetenskapliga intresset för personhistoria har således ökat och detta avspeglar sig inte minst i det faktum att metodproblemen inom detta område uppmärksammas alltmer. En av dem som brottats länge med dessa är Göran B. Nilsson som nyligen publicerade andra delen av sin stora biografi över André Oscar Wallenberg. Nilsson framhåller att om man tror, vilket han gör, att ”de stora linjerna är det aggregerade resultatet av de många små och skenbart triviala, ja då är levnadsteckningen en progressiv specialitet, i synnerhet om man lyfter blicken över det biografierade föremålet och låter hjältens närmiljö spela en aktiv roll”. Nilsson understryker att det riktigt stora problemet som måste lösas av en vetenskaplig levnadstecknare är uppgiften att integrera liv och gärning, dvs. bestämma gränserna för det personliga handlandet. Givetvis förutsätter detta en djup förtrogenhet med den historiska utvecklingen och miljön.⁴

De teoretiska resonemangen kring personhistoriens metodproblem förs mestadels i uppsatser och artiklar; sällan i de stora biografiska monografierna. I Nilssons böcker om Wallenberg diskuteras dessa aspekter inte explicit, men i framställningen vävs en bred skildring av det historiska händelseförloppet

ningens karaktär och överbestämningar (HT 1989, s. 399–408).

⁴ Göran B. Nilsson, *Liv och gärning* (PHT 1986), s. 1–4.

samman med Wallenbergs aspirationer och strävanden, och gränserna för dessa stakas ut.

Inte heller Erik Lönnroth tar upp dessa problem i sitt verk om Gustaf III, men också han är noga med att markera gränserna för kungens rörelseutrymme. Slutsatsen blir dock att Gustaf hade större möjligheter än de flesta att rucka på strukturerna.

Det står således klart att personhistoria åter är i ropet. Mängder av biografier och memoarer av skiftande kvalitet utkommer årligen och finner sina vägar till en stor läsekrets. Också antalet vetenskapliga biografier författade av fackmän är i stigande, även om dessa är få jämfört med de mera populärt hållna levnadsskildringarna. Orsaken härtill är säkert, som Nilsson framhåller, medvetandet hos de vetenskapligt utbildade forskarna om de metodiska problemen och den tvärvetenskapliga kringssyn utarbetandet av en vederhäftig vetenskaplig biografi kräver. Att den vetenskapliga biografien är på frammarsch, visar följande slumpvisa urval: *Alf W Johansson*, *Per Albin och kriget* (1984), *Erik Lönnroth*, *Den stora rollen. Kung Gustaf III spelad av honom själv* (1986), *Olof Ruin*, *I välfärdsstatens tjänst*, Tage Erlander 1946–1969 (1986), *Gunnel Vallquist*, *Helena Nyblom* (1987), *Ingrid Schöier*, *Pär Lagerkvist* (1987), *Stellan Arvidson*, *Passionernas diktare* (om Thomas Thorild; 1989) och *Göran B Nilsson*, *André Oscar Wallenberg, 2. Gyllene tider 1856–1866* (1989).

Det är naturligtvis glädjande för oss på svenskt biografiskt lexikon (SBL) att intresset för personhistoria är stort, men man kan naturligtvis — bl.a. med utgångspunkt i de ovan antydda metodologiska problemen — fråga sig hur pass värdefulla lexikonets släkt- och personartiklar är.

Först skall det slås fast att SBL:s uppgift är, som det litet högravande heter, att genomföra "en generalinventering av de personliga

krafterna i den svenska nationens liv". Om detta är en möjlig uppgift är en sak för sig, men om det betydelsefulla i denna tycks i dag samstämmighet råda. Men kraven på en gestaltning grundad på en skildring av begränsande strukturer och handlingsalternativ är i de flesta fall svåra att uppfylla, inte minst med tanke på det textutrymme som står till buds. Lexikonet söker som författare till artiklarna — bortsett från släktartiklarna som skrivs på redaktionen där särskild sakkunskap på detta område finns — så långt det går specialister på de områden där de biograferade verkade. Resultatet blir självklart artiklar av olika kvalitet, och man kan givetvis inte påtvinga författarna en metodologisk grundsyn. Dessa faktorer leder till att gestaltungsproblematiken i de flesta fall endast kan antyd-
das. Det är givetvis en önskan och en strävan hos redaktionen att skribenterna åtminstone i någon mån söker bedöma den biograferades insatser mot bakgrund av den miljö hon verkade i. Att tävla med monografier i dessa hänseenden är naturligtvis inte att tänka på.

Vad kan då SBL fylla för uppgifter i den personhistoriska forskningens tjänst? Jag lämnar här åt sidan den stora nyttan verket har för den genealogiska forskningen⁵ i allmänhet och den givna fördelen med ett kunskapsuppbyggande uppslagsverk där mängder av bristfälliga uppgifter från bl.a. memoarer och från genealogisk och biografisk litteratur rättas och kompletteras. Vidare det självklara i det faktum att avsaknaden av biografisk kunskap leder till att forskare själva måste företa ofta mycket tidsödande efterforskningar på områden där deras kompetens kanske sviktar.

SBL:s personartiklar inleds med vad man kan kalla basfakta om den biograferades födelse, död, föräldrar, karriär och giftermål. De avslutas med en kort redogörelse för den biograferades arkiv och egna brev, en noggrann förteckning över eventuella arbeten,

⁵ För vidare information härom se Hans Gillingstam, *Släktartiklarna i Svenskt biografiskt lexikon* (Släkt och hävd 1967).

som den biograferade skrivit, gett ut eller översatt, samt en käll- och litteraturförteckning. Uppgifter av samma slag men i mera koncentrerad form återfinns i släktartiklarna.

Man kan säga att dessa grundfakta är opåverkade av över tiden växlande forskarideologier, som givetvis påverkat och påverkar de berättande levnadsteckningarna. Här kan inskjutas att många artiklar i de tidigare banden emellertid står sig förbluffande väl. Som exempel kan nämnas den långa artikeln över Hjalmar Branting (från 1926) skriven av dåvarande huvudredaktören Bertil Boëthius. Vid den tidpunkten fanns ingen sammanfattande biografi över Branting och Boëthius' artikel utgör det första försöket att ge en vetenskapligt grundad bild av dennes motsägelsefulla personlighet.⁶

En av mig påbörjad genomgång av vetenskaplig litteratur visar klart att en mängd basfakta hämtats ur SBL, men inte endast sådana. Det kan röra sig om allt från födelsedata till analyser av den biograferades vetenskapsyn. På detta sätt flyter information från lexikonet i olika kombinationer in i den vetenskapliga litteraturen.

Det finns också exempel på att SBL bidragit med underlag för systematiska studier inriktade på strukturella förhållanden. För att inte belasta denna framställning ytterligare skall jag endast summariskt peka på några och inte redogöra för resultaten (för dem som vill veta mera hänvisas till noterna 7–8).

Sten Carlsson har i Svenskt och danskt – en kulturhistorisk betraktelse (Tvärsnitt

1984) analyserat de s. k. kulturbärarnas betydelse, och Ingemar Carlsson har i studien Att bli hatt eller mössa – ett personhistoriskt perspektiv (i avhandlingen Parti – partiväsen – partipolitiker 1731–43, 1981) belyst släktbandens betydelse för uppkomsten av och funktionerna inom de frihetstida politiska partierna.⁷

Björn Asker har nyligen i en uppsats ifrågasatt en av Henrik Berggrens teser i dennes studie om Brunnsviks folkhögskolas roll i den svenska arbetarrörelsen 1906–20 (HT 1988). Berggren hävdar bl. a. att ”olika arbetargrupper valde olika former av samhälleligt agerande. Den ena – bestående av industriarbetare – satsade på den fackliga kampen både i allmänhet och i den egna karriären, och den andra – hantverkare och grovarbetare – valde den politiska, kooperativa eller kulturella arenan”. Asker prövar tesen i en empirisk studie med utgångspunkt i arbetargrupperns representation i socialdemokratiska partiets ledning och individers fackliga och politiska karriärer.⁸

Med risk för att bli övertydlig kan det i detta sammanhang vara värt att understryka att det ofta är viktigt att inhämta mera ingående kunskap om individer i en grupp som förutses agera på ett särskilt sätt, antingen den borde göra det utifrån en teoretisk synvinkel eller för att den enligt tidigare undersökningar sagts göra det. Ju fler artiklar som publiceras i SBL desto lättare blir det för forskare att utföra studier av detta slag.

⁶ Se Göran Nilzén och Per Thullberg, Arbetarrörelsen i SBL i ovan nämnda nummer av Arbetarhistoria.

⁷ Utförligare om dessa undersökningar i Nilzéns och Thullbergs presentation av SBL i HT 1985, s. 239–240.

⁸ Björn Asker, Arbetarnas politiska mobilisering och SAP:s ledande skikt omkring 1920 (HT 1989), s. 394–398.

Biografen som problem för den generaliserande historikern

Av *Jarl Torbacke*

För ungefär ett och ett halvt århundrade sedan stod biografen som genre på en av sina höjdpunkter inom historievetenskapen. I sin berömda essä "On history" uttalade Thomas Carlyle 1830 att "Historien skall vara som en essens av ett oändligt antal biografier". Och i sin åtminstone i Sverige välkända "Svenska Folkets historia" skulle Erik Gustaf Geijer bara några år senare ge uttryck åt ungefär samma tanke med sina därefter närmast bevingade ord: "Svenska folkets historia är dess konungars". Visserligen kom hans formulering att vrängas på ett av författaren knappast avsett sätt och vändas i kritik mot honom själv från progressiva krafter sida samt därmed få honom att något backa. Men Geijer hade redan ett drygt decennium tidigare i en småningom tryckt programföreläsning "Om historiens nytta" (1819) framhållit att "om någonting är klart av historien så är det detta: att det personliga i henne är viktigast". Själv menade han i efterhand dessutom att den synpunkten var något hans poetiska verksamhet hjälpt honom till insikt om. Genom den hade han nämligen kommit att intressera sig inte bara för några fakta utan för det mänskliga. Historien var inte en följd av "satser och sanningar, utan av vilja och handlingar", den var inte teoretisk, utan praktisk. Geijer får därmed anses tvingad att stå för sitt framhållande av personens och personlighetens betydelse.¹

En diskussion av detta metodologiska slag kan sägas ha följt biografen genom historisk skrivningens utveckling i Sverige. Porträtt av stora gestalter blev fortsatt tecknade, kungarnas i synnerhet. Men diskussionen kring det berättigade i att sätta strålkastarljuset på dem pågick hela tiden. Här är inte platsen att redovisa meningsutbytet i dess helhet. Men säkert är att tonen i den vetenskapliga dialogen skärptes i anslutning till att den berömda vetenskapsteoretiska striden pågick mellan den källkritiskt orienterade weibullskolan och en äldre med något mer traditionellt arbetssätt och framför allt mot traditionsbevarat material positivt inriktad riktning.² Det fick sin särskilda betydelse att denna kamp, som med tiden blev rätt hätsk, seglade upp samtidigt som i innevarande sekels början den s.k. Karl XII-renässansen kulminerade med de många 200- och 250-årsjubileerna av stormaktstidens höjdpunkter och med den bittra striden kring försvaret.³ Den vetenskapliga motsättningen fick därmed också politiska förtecken. Det måste vidare klart sägas att somliga skildringar vid denna tid av t.ex. hjältekonungarna Gustav II Adolf och Karl XII inte höll minimimåttet för vetenskapliga framställningar.⁴

Men biografier skrevs och accepterades t. o. m. som akademiska gradualavhandlingar

² Striden mellan historikerskolorna i Sverige belyses t. ex. i Birgitta Odén, Lauritz Weibull och forskarsamhället (1975).

³ Jarl Torbacke, "Försvaret främst". Tre studier till belysning av borggårdskrisens problematik. Stockholm Studies in History 30. (1983).

⁴ Se t. ex. Oswald Kuylenstierna, Kring Karl XII (1918).

¹ För analyser av Geijers författarskap se Bengt Henningsson, Geijer som historiker (1961) och Thorsten Nybom, Historikern Erik Gustaf Geijer. I: Historievetenskap som teori, praktik, ideologi (1988).

långt in på tiden efter andra världskriget. En rad av dessa prestationer belönades med den åtråvärda docentkompetensen och betydde i flera fall ingången till långvariga och välmeriterade karriärer med direkt eller indirekt akademisk anknytning. Sålunda skrev t.ex. Birger Sallnäs om Samuel Åkerhielm d.y. (1947), Sture Waller om Georg Carl von Döbeln (s.å.), Olle Gasslander om J. A. Gripenstedt (1949) och Bertil Broomé om Nils Stiernsköld (1950). Samtliga dessa är biografier av det heltäckande slaget. Av alldeles särskilt intresse är att de tre förstnämnda disputerade och bedömdes i Lund, den källkritiska skolans stamort. Gasslander var till yttermera visso elev till Lauritz Weibull. Det var från det hållet som viss kritik riktats mot den biografiska genren.

Utgångspunkten var därvid att ett personinriktat ämne ansågs vara för lätt, huvudsakligen genom att disposition och ramar var givna. Den traditionellt upplagda biografien borde därför inte omedelbart meritera för docentur. Det är också påfallande att det fanns andra lundensiska historiker som valde avhandlingsämnena som till det yttre – i t.ex. titeln – tycktes ligga personskildringen nära men som i själva verket hade ett helt annat och probleminriktat innehåll.⁵ För den i första hand mot äldre historia orienterade weibullskolan, som sysslade med ämnen med i vissa fall disparat och ringa källmaterial, framstod det även som en latent fara att man vid författandet av biografier fyllde ut lakuner i källorna med hänvisning mera till en allmän kännedom om mänsklig psykologi och mänskligt beteende än med grund i kända och etablerade fakta. Ovan anförda exempel från kungabiografigenren från sekletes barndom kunde härvidlag, menade man, bjuda varnande exempel.

Annan kritik, som bl. a. grundades på fa-

kultetsoppositionerna⁶ mot de med högt betyg bedömda nyssnämnda fyra avhandlingarna, gällde t.ex. att det ofta blev en svår balansgång mellan å ena sidan att belysa ett händelseförlopp utifrån en enda persons insats och å den andra att göra full rättvisa åt personen utifrån en skildring av helheten. I biografierna blev följden antingen att personens betydelse överdrevs eller att vederbörandes gärning blev suddig i konturerna. I alla händelser menades avvägningen mellan aktör och struktur sällan bli den rätta eller rimliga.

Resultatet av den vetenskapliga diskussionen blev att den biografiska skildringen praktiskt taget helt försvann ur historieämnet – en ganska märklig omständighet för ett ämne som gärna ser sig självt som den *humanistiska* fakultetens tyngdpunkt. Men faktum kvarstår: De biografier som alltså skrevs hade oftast andra humanister eller samhällsvetare till upphovsmän. Och därmed vidgades den klyfta mellan historieämnets företrädare och den läsande och historieintresserade allmänheten som uppstått när historikerna genom en vetenskapligt betingad och teoriorienterad utveckling, inte sällan presenterad i en språkligt och terminologiskt sett ovanlig dräkt, börjat välja ämnesområden och uttrycksformer som var mindre publikvänliga än tidigare.

Självklart försvann inte människan, ja, inte ens den enskilda människan, ur historikernas produktion. Den problemorienterade sidan av genren levde vidare och utvecklades. En ny variant uppstod också: kollektivbiografien.⁶ Den innebar att i de allt vanligare analyserna med främst grupper av skilda slag som objekt enstaka individer lyftes fram och skildrades i detalj, ibland av integritetsskäl anonymt, för att ge en övergripande eller abstrakt skildring en för förståelsen eller åskådligheten nödvändig konkretion. I en utveck-

⁵ Se t.ex. Gunnar T. Westin, *Historieskrivaren Olaus Petri* (1946) och densamme, *Riksföreståndaren och makten* (1957).

⁶ Thomas Fürth, *De arbetslösa och 1930-talskrisen. En kollektivbiografi över hjälpsökande arbetslösa i Stockholm 1928–1936* (1979). Margareta R. Matovic, *Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850–1890* (1984).

ling där en historiematerialistisk orientering för många var en utgångspunkt och en stimulans glömdes individen alltså inte alldeles bort. Och varför skulle för övrigt så ha skett: Även i extremt socialistiska system har som bekant alltid funnits inslag av personkult!

På senaste tid har en reaktion mot den antibiografiska inställningen förekommit och en mindre metodologisk debatt ägt rum. Vad som då orsakat det pånyttfödda intresset för en personorienterad historia är den från Frankrike inspirerade mentalitetshistoriska genren, som ju handlar om att undersöka hur en periods allmänna föreställningar — åsikter, sedvänjor, attityder — etableras och förändras, dvs. hur en viss tids frågor och svar ser ut hos den enskilde.⁷

Men med detta är inte det avgörande problemet för en historikers förhållande till biografin vare sig löst eller fört åt sidan. Den i sammanhanget väsentligaste frågan handlar nämligen om den moderna historievetenskapens krav på generalisering, ett krav med rot i ämnets nya och intima relation till samhällsvetenskaperna. Hur kan, så kan spörsmålet formuleras, studiet av en enskild människa, den kanske mest unika företeelse som finns, fås att resultera i några slutsatser med anspråk på allmängiltighet? Här finns utan varje tvekan den stora stötestenen — och den stora utmaningen — för den historiker som i dag vill bedriva forskning med uppenbara vetenskapliga pretentioner och med personhistorien som bas.

Ändå finns det företrädare för ämnet som i sin pågående forskning sysslar med biografi. Och till dem hör den som skriver detta. Under arbetet med en bok om Carl Grimberg har jag konfronterats med ovan anförda problem och skall här fortsättningsvis redovisa hur jag som historiker försökt tackla den av mitt ämnets vetenskapsteoretiska krav beting-

ade svårighet som ovan presenterats. Det kommer därvid att framgå, att den utveckling som historieämnet genomgått och som ökat problemets svårighetsgrad i själva verket, och som ju rimligt är, också erbjuder en väg till lösningen.

Carl Grimberg är paradoxalt nog både en av Sveriges mest kända historiker och en person som ehuru docent nästan helt tjänade sitt uppehälle utanför såväl en akademisk som någon annan normal karriär med anknytning till sitt ämne.⁸ Han verkade nämligen under den tid han blev bekant för svenska folket som frilans. Han är veterligt den ende, vid sidan av kanske Anders Fryxell, som levt på sitt historiska författarskap. Grunden för såväl hans berömmelse som hans tillvaro som välsituerad var dels hans på den dåtida skolans samtliga stadier flitigt utnyttjade läro- och läseböcker, dels hans stora försäljnings-succé "Svenska folkets underbara öden och äventyr", dels den "Världshistoria" som efter hans död slutfördes av annan författare och som hade större framgång utomlands än här hemma.⁹

Det inses lätt att en strikt kronologisk disposition av traditionellt slag, som inleds med ett kapitel om de första levnadsåren eller rentav med en skildring av förfäderna och som sedan fortsätter med avsnitt om skol- och utbildningsgång osv., för mig tett sig utsluten. Preliminärt har jag i stället tänkt mig en uppdelning på tre huvudavdelningar som här lika preliminärt kan kallas "Mannen", "Livsverket" och "Omdömet", där särskilt sistnämnda rubrik dock torde kräva fortsatt eftertanke. Det första partiet skulle bestå av en förhoppningsvis lättillgänglig och alltså populärt utformad redovisning av Grimbergs liv, vilket förvisso inte saknade spännande och intressanta inslag. Parentetiskt sagt vore denna del av boken tänkt att motivera läs-

⁷ För ett principiellt resonemang rörande relationen individ/aktör och kollektiv/struktur se t.ex. Bosse Sundin, Johan August Vilhelm Sköld (4/6 1861—9/8 1895). En idébiografi över en helt ovanlig människa. I: Liv och text. Sex föreläsningar från ett symposium (1985).

⁸ Se Stig Boberg, Carl Grimberg, Svenskt Biografiskt Lexikon, och Jarl Torbacke, Det kulturella släktskapets problematik. Carl Grimberg och Tyskland. I: Utrikespolitik och historia. Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987 (1987).

⁹ Torbacke 1987, s. 323 f.

ningen för den mer allmänintresserade än vetenskapligt initierade publiken, vilken sistnämnda enligt författarens förhoppning i stället skulle få sitt lystmäte i de återstående avsnitten. Avdelning två är avsedd att ägnas åt en mer detaljerad presentation och åt en analys av det historiska författarskap som gjorde Grimberg till både en förmögen person och en kandidat till såväl chefredaktörskapet för Sveriges kanske mest berömda tidning, Aftonbladet, som till en stol i Svenska akademien.¹⁰ Och den tredje huvudavdelningen skulle så rymma ett försök att besvara den avgörande frågan om vad som var Grimbergs "hemlighet" — vad som, kort sagt, gjorde de flesta av hans böcker till sådana för sin tid pyramidala succéer.

Det är alltså i den tredje huvudavdelningen som det stora vetenskapliga problemet presenterar sig: Hur åstadkomma en orsaksförklaring som förvandlar en biografi över en enskild svensk historieberättare till en framställning med åtminstone någon generell räckvidd?

Enligt gällande historievetenskapliga regelbok åstadkoms en sådan förklaring med hjälp av anknytning till en teori, som antingen redan byggts av någon annan eller som för ändamålet byggs av författaren själv. En för det här aktuella ändamålet användbar övergripande uppfattning finns framförd och skall, i all korthet, beskrivas här. Men det är angeläget att påpeka att min bok återstår att skriva och att vad som här presenteras med nödvändighet är preliminära idéer som redovisar en tänkt problemlösning.

En av den moderna socialismens stora tänkare är italienaren Antonio Gramsci (1891 — 1937), en person som tillbringade de sista elva av sina totalt endast 46 år i Mussolinis fängelser. Där bröts han ned kroppsligen av dålig behandling och tuberkulos men behöll sin andliga vigör. Han hade bakom sig studier i filosofi och historia samt en karriär i det italienska kommunistpartiet vars generalsekreterare han blivit 1924. Trots sin immu-

nitet som parlamentsledamot fängslades han av fascisterna för sammansvärjning mot staten, anstiftan av inbördeskrig och för att ha uppväckt klasshat samt dömdes till 20 års fängelse.

Under fängelsevistelsen bedrev han studier rörande samhällsutveckling och klassrelationer men hans författarskap var underkastat censur av fängelsedirektören. Han tvingades därför skriva i antydningar och måste undvika uttryck som förde tankarna till politiken. Han utvecklade en kod bestående av omskrivningar. Alla stora teoretiker brukar vara svårtolkade men Gramsci är det därmed i ovanligt hög grad! Två inslag i hans skrifter har tillvunnit sig särskilt intresse — och då inte alls bara bland marxister. Det gäller hans syn på *dels* de intellektuellas roll i samhällsomvandlingen, *dels* det s.k. hegemonibegreppet.¹¹

Gramscis tankar innebär, sammanfattningsvis sagt, att i ett samhälle de dominerande grupperna — eller klasserna om man så vill — under en given period inte bara behärskar de vanliga maktmedlen i form av de beslutande politiska organen, armé, polis etc. utan också medborgarna genom att de ansluter sig till det styrande etablissemangets normsystem i fråga om moral, "smak", kultur etc., som därmed tas för givet. För att en ändring skall komma till stånd krävs att en "opposition" av intellektuell kapacitet börjar utmana det bestående. Med "intellektuell" menas då inte bara en person med viss begåvning och/eller utbildning utan i begreppet inläses också en viss social roll — nämligen en uppgift som fostrare i vid mening. Det finns vidare enligt Gramsci intellektuella av två sorter: En består av det fåtal giganter som vid en inledd samhällsförändring har en avgörande och vägledande betydelse. En annan och större grupp fullföljer sin fostrande roll i des-

¹¹ Allmänt om Gramsci se Antonio Gramsci, En kollektiv intellektuell (1967). Om Gramsci som teoretiker se t. ex. Walter L. Adamson, Hegemony and Revolution (1980), Joseph V. Femia, Gramsci's Political Thought (1981) och Robert Heeger, Ideologi und Macht (1975).

¹⁰ Uppgifter hämtade ur Grimbergs samling, RA.

sa storheters skugga och anda. Med sina insatser i ideologi, politik och kultur organiserar och förkroppsligar de sistnämnda etablissemangets normsystem på skilda områden i vardagslivet.

Gramscis teori om de intellektuellas roll visar sig fruktbar vid en tillämpning avseende Carl Grimberg. Med den som utgångspunkt kan genereras en rad hypoteser som efter prövning — denna redovisas inte här — på den sistnämndes liv och författarskap också visar sig kunna verifieras. Han framstår därmed som en mot det svenska sekelskiftes-etablissemanget solidarisk historieskrivare som även utanför sina böcker var lojal mot dettas normsystem och som därmed också kritiserades av de nya först liberala, sedan socialdemokratiska normgivare som senare under hans levnad tog över inom såväl samhällsliv som historievetenskap. Hans författarskap kan ses som representativt för och till viss del följsamt mot den omvandlingsprocess som Sverige under hans aktiva tid genomgick. En viktig omständighet vid en tolkning av hans författarskap och dettas framgång blir därmed i vilken utsträckning han var uppmärksam på och lyckades med att ligga rätt i förhållande till det stora flertalet läsares önskemål.

I en 1985 publicerad rapport från humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet om historieämnets position vid de svenska universiteten ägnades ett avsnitt också åt "Person- och individhistoria", varvid bl.a. konstaterades: "De politiska biografierna var 1800-talets och det tidiga 1900-talets historigrafiska bidrag. Under tiden efter andra världskriget har historikernas intresse för personhistoria nått bottennoteringar till förmån för socialhistoria, men en viss svängning kan nu noteras. Efterfrågan på biografiska studier har ökat och andra gruppers biografier har blivit intressanta: företagsledares, bankmäns och forskares. — — — . Det är önskvärt att historiska livsödesstudier kopplas till den livaktiga, metodologiska utvecklingen inom samhällsvetenskaperna och socialmedicinen."¹²

Med teoriens hjälp kan studier av en enskild människas liv och verksamhet generaliseras. Därmed kan biografien som genre på nytt inlemmas bland de områden som duger som objekt för de svenska yrkeshistorikernas intresse. Kanske öppnas då också en väg tillbaka till den historieintresserade allmänhetens gunst och till dagstidningarnas kultursidor.

¹² HSFR-Nytt. Historieämnena (1985). Även i utdrag publicerat i *Historia i belysning. Sex perspektiv på svensk historisk forskning* (1988), s. 143 f.

Boken om Per Albin

Av Anders Isaksson

I juli 1980, i en säng på Nairobi Hospital, bestämde jag mig för att skriva en bok som till sist blev en biografi över Per Albin Hansson. Tre veckor tidigare, under en reportageresa mellan militärförläggningarna och flyktinglägren i gränstrakterna mellan Etiopien och Somalia, hade jag drabbats av en diarré som trotsade alla vanliga huskurer, släpat mig ner till Mogadishu och tvingats vänta i fyra dagar innan jag äntligen lyckades ta mig hem till min lägenhet i Nairobi. Jag bäddade ner mig i sängen och gjorde färdigt de återstående reportagen, men febern fortsatte att stiga och efter ett par halvt medvetenlösa dygn kördes jag av goda vänner till sjukhuset. Det sista jag mindes var en lång diskussion med en indisk läkare om inte symptomen tydde på vanlig, banal malaria, innan jag skrev under ett American Express-kvitto in blanco och en försäkran att mina anhöriga inte skulle stämma det privatägda Nairobi Hospital, om jag dog.

Nu låg jag där på andra veckan, fortfarande svag som ett barn, och funderade på min framtid. Jag hade haft salmonella, en elakartad infektion på högra lungan och en begynnande spridning till den vänstra, men nu var faran över, sade läkaren när han kom in med en ny omgång röntgenplåtar. Antibiotikan hade slagit ut alla bakterier, snart skulle jag vara frisk igen, lovade han.

Utanför fönstret fanns en busshållplats med en ständig trafik av överlastade matatus och överfulla stadsbussar så jag hade ett oupphörligt växlande skådespel framför ögonen: värdiga masajer med sina spjut och sina röda filter över axlarna krånglade sig ur

matatuns baksäte, från biltaken lossades sockerlådor med grönsaker och höns som skulle säljas på marknaden, unga juniorbyråkrater kastade sig med dödsförakt upp på bussarnas redan överfulla fotsteg. Var jag färdig med allt detta? Skulle jag åka hem till hösten och återgå till jobbet som inrikesreporter på TV-Aktuellt eller skulle jag förlänga mitt kontrakt och kusa runt i ytterligare två år på den afrikanska kontinenten?

En gång hade också Sverige varit ett u-land, en randstat i Europas utkant som tedde sig lika exotiskt och efterblivet som Afrika, tänkte jag. Jämförelsen haltade i och för sig, trots sin avsides belägenhet hade ändå Sverige närbkontakt med den tekniska, ekonomiska och politiska utvecklingen i Europa, men jag började leka med tanken att försöka göra ett sorts historiskt reportage om Sveriges förvandling från backstuguland till välfärdsstat. Några år tidigare, under ett vikariat som korrespondent i Washington, hade jag läst Daniel J. Boorstins trilogi, "The Americans", och föreställde mig något liknande: en bred krönika om politiken, tekniken, näringslivet, kulturen under de senaste 100 åren.

Vid det laget hade jag bestämt mig för att åka hem och under min konvalescens syssla- de jag dagligen med det stora verket om svenskarna, promenerande längs sandstränderna i Mombasa och föreställde mig mitt nya liv bland drivorna av gamla tidningar, tryck och broschyrer i KB:s läsesal. Reporterns arbete skrivs i sand, varje dag är ny och gårdagens inslag glöms i samma ögonblick som de sänds, och poängen med att åka hem var just att försöka göra något mer bestående

och genomarbetat än tre minuter från dagens riksdagsdebatt.

Avgränsningen till en biografi över Per Albin växte fram ur dessa funderingar och tedde sig till sist självklar, dels för att biografien som genre alltid intresserat mig, dels för att inget riktigt färskt fanns skrivet om honom och dels för att han i vilket fall var en portalgestalt under en mycket stor del av den tid som "Svenskarna" skulle ha omfattat. Och dels — naturligtvis — för att han som person alltid intresserat mig: jag växte upp med Per Albin som närmast en helgonmyt, jag hade tidigare läst både Rickard Lindströms och John Lindgrens mera ikonografiska skildringar och i boken Per Albin-Linjen — särskilt i Gunnar Fredrikssons kortporträtt — anat att denne man var mer komplex än man i förstone kunde tro.

När jag tömde min lägenhet i Nairobi i oktober 1980 hade jag bestämt mig att ha boken klar till 1985, dvs. till 100-årsminnet av hans födelse. Så blev det också, men bara delvis dock, eftersom projektet snart svällde över alla bräddar: jag fann snart att jag måste skriva boken i två delar och nu — i november 1989 — har den vuxit till tre. Del II, som täcker perioden 1917–1928, hoppas jag nu äntligen kunna publicera hösten 1990.

Som historiker är jag amatör, jag har en mycket ringa teoretisk barlast och har följaktligen ägnat mera tid åt formmässiga funderingar än åt metodologiska överväganden. Som läsare har jag emellertid vissa preferenser och det finns några författare — utöver den redan nämnde Boorstin — som jag läst med stor behållning och i olika avseenden också inspirerats av, bl. a. Thorkild Hansen, Alan Moorehead, Barbara Tuchman, Robert

Heilbroner, David Halberstam och Richard M Watt. De är alla mycket drivna skribenter och samtidigt också skickliga på att hela tiden växla perspektiv i sina berättelser, att gå från helheten till den belysande, karakteristiska detaljen, en anekdot, en replik, en dagboksreflexion.

Många har frågat mig om jag identifierar mig med Per Albin, och svaret är nej, i vart fall i den meningen att jag inte — som i litterära biografier — känner mig krypa under skinnet på honom. Man kan knappast skriva en biografi utan att känna en grundläggande sympati, vilja till förståelse och strävan till inlevelse, men samtidigt försöker jag också se honom som en aktör bland andra på den scen som jag skildrar. Jag försöker placera in honom i de olika händelseförloppen, frilägga hans roll, målsättningar och bevelsgrunder, men samtidigt också skildra övriga medagerande och omkringliggande händelser, fånga själva tidsklimatet, kort sagt, och ibland också dra linjerna till vår egen tid. Källmaterialet är den vanliga blandningen av intervjuer, brev, samtida dokument, tryck, tidningar, dagböcker.

Den rätt breda tidsskildringen runtomkring Per Albin är väl vad som återstår av det ursprungliga projektet, Svenskarna, och som nog också bidragit till att göra arbetet på biografien så tidsödande. Dessa utvecklingar, exempelvis ett avsnitt om folkhushållningskommissionen under första världskriget i del II, uppfattar jag ibland själv som onödigt långa och försöker efter förmåga stryka ner till hanterliga format, men de bidrar å andra sidan till förståelsen av den tid och de omständigheter under vilka Per Albin verkade. Hoppas jag.

Boken om Palme

Av Björn Elmbrant

I slutet av september 1987 började jag fundera på att skriva en biografi om Olof Palme. En då vanlig uppfattning var att en diskussion om vad han gjort och inte gjort borde få anstå tills mördaren var gripen. Men mordutredningen hade redan kört fast. Det var, tyckte jag, hög tid att någon också försökte lyfta på de första stenarna när det gällde att värdera Palmes liv och gärning.

Några veckor senare började jag så smått samla material. Jag dammsög vad som hade skrivits i bokform om Palme och hans tid, för att få en bild av vad som var sagt och inte sagt. Bertil Östergrens "Vem är Olof Palme" (1984) hade ett avgörande fel: Palme beskrevs vanligtvis som ensam på den politiska scenen, trots att politik är interaktion, tes och anti-tes och ett myller av mer eller mindre rationella hänsynstaganden till andra aktörer på scenen.

Jag hade mycket större behållning av Dieter Strands böcker, främst "Palme igen?" (1980). Men en begränsning var att Strand mest skrev om Palmes valkampanjer, en ganska extrem tid i en partiordförandens liv. Agitera var ju en sak, men hur såg vardagens beslutsfattande ut?

Precis när jag börjat fundera på att skriva en bok utkom Lars Wenander och Håkan Hermanssons "Uppdrag Olof Palme" (1987), som rymde några intressanta uppgifter. Men jag irriterades av att texten hade många hänvisningar av typ "en person på regeringsnivå bekräftar ...", "en riksdagsman säger ...", formuleringar som låtsades överlåta en del av det källkritiska ansvaret på läsaren, utan att han eller hon har någon reell möjlighet till

det. Var det inte bättre att författaren kämpade som ett lejon i sin kammare med källkritiken, skrev en så "ren" text som möjligt vad han trodde på och istället i ett register gav en så utförlig källredovisning som det gick?

Jag inhämtade råd av ett antal välvilligt ställda kolleger om hur de tyckte att en bok skulle läggas upp. Med Arbetarrörelsens arkiv hade jag några trevliga kontakter, som dock inte var särskilt uppmuntrande om möjligheterna att få ta del av annat än Palmes skrivna tal ur det enorma Palmearkiv som Stellan Andersson höll på att systematisera.

Efter tre månaders läsning, samtal och funderingar satte jag mig den 28 januari 1988 var min nyinköpta ordbehandlare och skrev för privat bruk en policy för arbetet, som möjligen kan vara intressant att återge idag. Den löd:

"Målsättning:

1. att försöka göra en glad, optimistisk bok och att förmedla det som Palme själv kallade "joy of politics".

2. att vad Palme gjorde och underlät att göra, som partiordförande och statsminister kräver en övergripande analys och värdering, som dagsjournalistik och nekrologer inte förmått förmedla.

3. att koncentrera framställningen till den exekutiva Palme, inte vallokotivet, eftersom det redan är skildrat.

4. att tala med en egen fast stämman, och därför flytta så många som möjligt av källorna bak i boken, till noter och register.

5. att således *icke* göra en mumlande text, åberopande olika anonyma källor.

6. att *icke* heller göra den löpande texten till en klippbok med mer eller mindre klyftiga citat ur press och riksdagstryck.

Medel:

1. samtal off-the-record för att ge underlag till
2. bandade off-the-record-intervjuer med frågeformulär som grund. Utskrifter av dessa intervjuer tillställs de intervjuade för godkännande.
3. en grundlig genomgång av skriftligt material om miljön, tidsandan och vår huvudperson.
4. om möjligt nytt arkivmaterial om Palme.
5. att göra ett ganska hänsynslöst personligt urval av händelser att belysa.
6. att varje kapitel om möjligt ska börja med en detaljerad och färgrik scen, för att därefter byggas på med fortsatt händelseförlopp och analys, för att sedan om det går bra, sluta med en cliff-hanger.
7. de 350 sidorna uppdelas i kapitel efter i huvudsak en kronologisk ordning, men där naturligtvis en hel del filmrutor flyttats om, för dramaturgins skull.

Käpphästar:

1. att varje persons insatser måste ses i ljuset av sin samtid, dess värderingar och den politiska miljö i vilken handlingen utspelas.
2. att förutsättningarna för att regera Sverige var väsentligt annorlunda och mer komplicerade under 70- och 80-talen, än de var under 50- och 60-talen.
3. att Olof Palme var en optimistisk rationalist i en tid av åtskillig hokus pokus och förvirring.
4. att Olof Palmes övergripande politiska drivkraft inte var att urskulda sin högborgerliga bakgrund och att detta inte ens var något viktigt bimotoiv.
5. att det finns nya saker att berätta om Sveriges mest omskrivna nutidsperson och den politik han försökte föra."

Innan man ger sig i kast med ett omfattande arbete, tror jag det är värdefullt att man inför sig själv försöker precisera vad man avser att göra och inte minst vad man *inte* avser att göra. Det är oundvikligt att somliga ting kommer att ändras under resans gång, men utan ett distinkt mål riskerar färden att bli mer planlös än nödvändigt.

Några ord om hur insamlingen av material gick till mer i detalj.

En tidig del av arbetet var att ställa samman ett kalendarium över alla viktiga utri-

kes- och inrikes händelser under Palmes partiförförandetid 1969–1986. Med hjälp av bland annat den gjorde jag sedan ett preliminärt val av händelser som jag främst skulle samla material kring och ställa frågor om.

Men kalendariet fyllde också två andra uppgifter. Den första var att jag från tidigare historiskt intervjuarbete visste att tidsföljden är det första som minnet deformerar. Om jag inte själv från början hade en klar uppfattning om hur tidsaxeln såg ut skulle jag bli oförmögen att ställa kontrollfrågor i intervjuerna. För det andra var ett kalendarium ett verktyg för mig att slå sönder det enfrågetänkande som dominerar både hos samhällsforskare och journalister. Jag kunde fingera den verkliga politiska miljön, att en statsminister simultant tvingas ta ställning till minst tre–fyra stora frågor.

Ett stort antal tidningsartiklar, mycket uppskattningsvis 8 000, om Palme och skeendet i stort hämtades ur socialdemokratiska partistyrelsens, Sveriges Radios och Dagens Nyheters arkiv samt inte minst KBs tidningssektion. Artiklarna vaskades på detaljer. På partistyrelsen på Sveavägen fanns också de flesta av Palmes skrivna tal i originalstenciler, i motsats till de redigerade tal som getts ut av Tiden i tre volymer.

Till detta hade jag en del egna anteckningar ur det förgångna, ehuru inga märkvärdigheter. Med hjälp av riksradios bandarkiv kunde jag ta fram färg och dramatik ur det förgångna.

Arbetarrörelsens arkiv tipsade mig om vad som fanns i en del av deras personarkiv och där jag hittade några riktigt intressanta brev. Palme-arkivet blev tyvärr en besvikelse. Jag fick underhand reda på att Palmes tal i stencil kunde jag förmodligen få läsa. Men dem hade jag redan läst i partistyrelsens arkiv.

Den 16 oktober 1988 skrev jag en förfrågan till arbetsgruppen för Olof Palmes arkiv. Med avsikt grupperade jag min begäran i tre kategorier. För det första, sådant material som jag gissade skulle bli svårt att lämna ut, privat korrespondens med andra partivänner i inrikespolitiska frågor. För det andra begär-

de jag att få se bakgrundsmaterial inför energipropositionen 1975. Det var ju lite kinkigt, men om arbetsgruppen hade en välvillig attityd fanns en klar chans. För det tredje begärde jag ljudkassetter från sex namngivna presskonferenser och eftersom dessa tillställningar varit offentliga var det, ansåg jag självklart att de skulle lämnas ut.

Tre veckor senare, den 6 november, fick jag svar från Hans Dahlgren i arbetsgruppen. Det var nej rakt över. Genom att inte ens ljudkassetter från offentliga presskonferenser lämnades ut röjde arbetsgruppen att man inte gjort någon verklig prövning av min förfrågan, utan såg som sin främsta uppgift att säga nej.

Mina försök att nå kontakt med Sven Erlander i Linköping om Tage Erlanders dagbok blev också en besvikelse. Trots ett dussin försök gick sonen inte att tala med personligen. Men han lät via sin sekreterare meddela att han var beredd att svara på skriftliga frågor om dagbokens innehåll. När jag ställde skriftliga frågor fick jag överraskande till svar att frågor om Palme inte besvarades. Inte heller här hade jag känslan av att bli riktigt seriöst behandlad.

UD var under sin nye arkivchef Berndt Fredriksson raka motsatsen och skickade mig huvuddelen av de dokument jag frågat om. Det visade sig visserligen inte vara papper som rubbade några cirklar för mig. Men jag uppskattade UD:s ärliga vilja att i offentlighetsprincipens anda faktiskt pröva hemligstämpeln på äldre material.

Partiexpeditionen på Sveavägen var positiv och totalt obyråkratisk. Efter snabbt beslut i partiets VU fick jag läsa protokoll från partistyrelse och verkställande utskott fram t. o. m. 1969.

Det insamlade skriftliga materialet sorterades in under 53 rubrikord, sammanlagt 98 datafiler. En hel del material blev inte inknappat, utan fanns som anteckningar årsvis i ett antal kollegieblock.

Jag hade gjort listor på personer som det förmodligen skulle vara nyttigt att prata med. En lista kallades centrumlistan och omfatta-

de folk som direkt arbetat med Palme och en annan kallades periferilistan, som bl. a. rymde motståndare, politiska journalister och folk på lite längre avstånd från partiordföranden. Listorna omfattade som längst ca 160 personer.

Tanken var att gå från periferin till centrum, att successivt allt bättre informerad till slut kunna knäcka de besvärligaste nötterna tillsammans med företrädare för Palmes närmaste omgivning. Planen kom inte att så konsekvent genomföras. De 86 intervjuerna gjordes mer huller om buller, de flesta dock sedan grovinsamlingen av tryckta grunddata samlats in. Huvuddelen var längre, bandade intervjuer. Några var anteckningar från lunchsamtal eller kortare telefonsamtal. Ytterligare ett antal samtal fördes utan att detta redovisades på något sätt. Bara tre personer avböjde all medverkan.

Jag var inte särskilt angelägen att intervjua Lisbet Palme. På några auktoritativa omvägar hade jag nämligen frågat om man trodde att hon skulle ställa upp. Det trodde man inte, sa mina sagesmän. Från min utgångspunkt blev därför det hela ett exempel på avtagande marginalnytta. Skulle det netto vara värt de mycket stora ansträngningar som sannolikt måste läggas ned, att sätta en mindre armé av budbärare och övertalare i rörelse, när ändå övervägande skäl talade för att hon sa nej? Och om hon sa ja, skulle jag då hamna i någon slags förhandlingsposition visavi familjen? Det senare fenomenet är inte okänt för svenska forskare som velat gräva i arbetarrörelsens tidigare portalgestalter. De Kennedybiografier i USA som gjorts utan familjens välsignelse anses f. ö. bättre än de "officiella". Min slutsats var att jag skulle försöka reda mig utan familjen Palme.

Den ursprungliga, teoretiskt tilltalande tanken att ställa frågor från egna skrivna frågeformulär fick överges. Det var viktigare att skapa förtroendefulla samtalssituationer än att driva "den ideala fordring" som Ibsen säger. Jag hade därför vanligen några nedskrivna nyckelord, ytterligare några stolpar i huvudet och lät sedan samtalet rulla av egen

kraft och litade till min intuition för att inte missa kontrollfrågor.

Många var påfallande glada över att få prata om Palme och visade mig stort förtroende. I några fall kunde den s. k. ketchupeffekten iakttas, att ytterst surmulna personer efter ett tag blev talföra och detaljerade. Ett par personer försökte med låg röst övertyga mig om att de delgett mig stora hemligheter, fast de inte berättat något mer än vad alla kunna läsa i tidningen. Det hände att några ville tillskriva sig själv större betydelse än de haft. Det förekom också att intervjupersoner glömt all dialektik. I sådana lägen finns det tyvärr bara en spikrak räls som partiet lagt ut och på vilken man hurrande anträtt färden mot framtiden utan några komplikationer.

Ett halvt dussin av de intervjuade medgav att de hade minnesanteckningar från epoken Palme. Tre av dem lät mig läsa några viktiga passager, resten ville inte.

Trots dessa detaljanmärkningar var det på det hela taget ett storartat intervjumaterial, fullt med nya infallsvinklar jämfört med vad jag tänkt mig, med mycket av miljö, färg och öppenhetiga värderingar.

De bandade intervjuerna skrevs ut, sammanlagt 1 700 tättskrivna datasidor. Trots att det är oerhört arbetskrävande vill jag rekommendera metoden att författare själva skriver ut sina intervjuer. Det är nödvändig träning i att se språkets begränsningar och möjligheter. När man andra eller tredje gången lyssnar på några meningar på ett band får de inte sällan en ny innebörd. Det finns pauser, tonfall och inskjutna småord, som man riskerar att missa, om man överlåter utskriften på andra. För att inte tala om risken att man inte själv hittar viktiga detaljer i intervjuaterialet när sanningens minut är inne och man ska skriva den slutliga texten.

Allting har dock ett pris. Konsekvensen av det stora utskriftsarbetet var att den ursprungliga ambitionen att delge de intervjuade utskrifterna för godkännande inte kunde genomföras annat än i ett handfull viktiga fall. Det skulle nämligen ha krävt ett mindre kansli för att organisera brevväxlingen. Jag

hade inte något sånt kansli.

Några funderingar kring frågan om källkritik av intervjumaterial kan kanske vara av intresse. Ibland förs en teoretisk diskussion om första-, andra- och tredjehandskällor som mer förvillar än säger någonting om realiteterna. Det är naturligtvis självklart att förstahandskällor är bättre än andrahandskällor, men verkligheten är inte sällan mer mångfacetterad och motsägelsefull.

Utifrån ett långt journalistiskt liv av ömsom misstag och framgångar vågar jag hävda att ett intelligent utnyttjande av andrahandskällor räcker en bra bit om förstahandskällor saknas.

Utan att ha intervjuat Lisbet Palme, ville jag påstå att hon hörde till de omständigheter som spelade en roll för att hennes man efter Harrisburgolyckan skulle svänga i frågan om folkomröstning i kärnkraftsfrågan. Jag kunde göra det, därför att Olof Palme själv den 31 mars 1979 i telefonsamtal med sina närmaste gång på gång anförde vad hans hustru sagt kvällen innan, trots att det var ytterst sällsynt att han i partiledningen och regeringskretsen hänvisat till vad hon sagt. Men jag har självfallet inte återgivit några repliker vad hon skulle sagt, vilket återspeglar käll-läget.

Ibland har jag litat mer på andrahandskällor än på förstahandskällor. Ett ovanligt tydligt exempel ur boken, som jag dock inte kan precisera av hänsyn till anonymitetsskyddet, berör en händelse, där en sky av andrahandskällor detaljerat och livfullt sa en sak och det enda förstahandsvittnet gav en helt annan version.

Här satte jag övervägande tilltro till andrahandskällorna främst därför att de i motsats till förstahandskällan inte har några motiv att försköna verkligheten. Den uppmärksamme läsaren av min text kan av de formuleringar jag använt i detta fall begripa hur jag källkritiskt gått till väga.

I själva verket var vägningen av andrahandskällor mot andra muntliga och skriftliga källor inte särskilt komplicerad. Betydligt mer problematiska var förstahandskällor som påstod att de och Palme i enrum sagt

både det ena och det andra till varandra, till synes utan möjligheter att kontrollera.

Till synes, därför att i Sverige finns mycket få verkliga hemligheter och därför att Palme ibland strödde skärvor från sådan möten omkring sig i interna och halvinterna sammanhang och som går att hitta, om man gör en tillräckligt noggrann genomgång av tidningsurklipp, riksdagstryck, kongressdebatter och protokoll.

Vid mer än ett tillfälle efter en intervju drog jag mikrofilmad dagspress på KB och upptäckte att svårkontrollerbara uppgifter i den intervju som jag gjort stått att läsa i tidningen, om än ibland inlindat eller som en rebus. Jag tror att seriös svensk journalistik och samhällsforskning genomsnittligt bara utnyttjar såg fem procent av de möjligheter som finns till kombinationseffekter mellan öppet, tryckt material och intervjuer.

Det finns också tumregler för att bedöma trovärdigheten i en utsaga. Visar sig intervjupersonen förmögen att t. ex. 15 år efteråt korrekt referera förloppet av en offentlig debatt, med i huvudsak riktigt återgivna formuleringar finns det – i varje fall i princip – skäl att tro på honom när han berättar om vad Palme sagt till honom mellan fyra ögon.

Parentetiskt kan nämnas att jag ertappat en för framställningen central förstahandskälla med att blåljuga om en viktig sak, som lätt gick att kontrollera, något som givetvis fick konsekvenser för trovärdigheten i hela utsagan.

När det gäller det slutliga avgörandet i källkritiska frågor spelade naturligtvis personkännedom en avgörande roll. En samhällsforskare som år 2003 vill skriva om

svensk 80-talspolitik tvingas sannolikt i sin källkritik ofta tillgripa läroboken, medan en erfaren politisk journalist med omfattande personkännedom, som gräver i spåren när de är betydligt mer färska, kan individualisera och differentiera sin källkritik.

Min generalplan gick ut på att ha allt grundmaterial klart i början på 1989 och sedan skriva själva boken under en koncentrerad period av två månader, men tidsplanen sprack. Det hade varit svårare än jag trott att värdera och väga och mycket svårare att hitta en genomgående ton. Ett antal avbrott fick jag också göra för kompletterande materialjakt och intervjuer. Sista lämning av manuskriptet flyttades från 28 april två månader framåt.

När jag överlämnade den sista versionen till min förlagsredaktör Elisabeth Rinman dagarna före midsommar var jag fortfarande osäker på hur biografin skulle mottagas. Men själv kände jag mig rätt nöjd, eftersom jag nått de flesta av de personliga mål jag satte upp ett och ett halvt år tidigare.

Jag hade aldrig avsett att skriva en definitiv skildring av Olof Palme, utan bara den sorts bok *jag själv* velat läsa om honom. Andra borde skriva *sina* biografier om honom. Det fanns också rader av uppslag till specialstudier, som jag hoppades andra skulle ta itu med, t.ex. boken om Palmes tid hos Erlander, om Palme på den utrikespolitiska scenen eller boken om Palmes språk.

Onsdagen den 27 september publicerades PALME på Författarförlaget Fischer & Rye.

Boken recenseras på s. 160 i detta häfte.

Recensioner

Några franska bidrag till nordisk medeltida personhistoria

Det torde vara rätt ovanligt, att nordisk personhistoria blir föremål för uppmärksamhet från de stora kontinentala kulturländerna. En fransk forskare, Elisabeth Mornet, har emellertid skrivit flera studier av intresse även för svensk publik. Medan de flesta av de övriga koncentrerats på Danmark, behandlas lika mycket svenska studenter i hennes uppsats *Pauperes scolares. Essai sur la condition matérielle des étudiants scandinaves dans les universités aux XIVe et XVe siècles* (Le moyen âge 1978, s. 53–102). Här förekommer t. ex. konung Gustav I:s farfars farmors bror, sedermera östgötalagmannen Nils Jonsson (Rickeby-ätten), som student i Paris 1357 (s. 71 och 98; jfr min framställning om honom i Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden, 1952, s. 153 och 794 f.) och som student i Prag 1382 (s. 70) sedermera uppsalakaniken Johan Ingemarsson av en av de lågfrälse uppländska frälsesläkterna med samma vapen som Vasa-ätten (jfr min nämnda avhandling, s. 752 f.). Av intresse är också Mornets behandling av de adliga åbiskoparnas studier i Paris, Prag, Leipzig och Bologna 1380–1486 (s. 92, not 113). Som bilagor meddelas statistiska tabeller över 199 skandinaviska studenter i Prag 1372–1415 (s. 94), 231 i Erfurt 1395–1510 (s. 95) och 1661 i Rostock 1419–1535 (s. 96) samt en individspecifiserande tabell över skandinaviska studenter i Paris 1338–1492 (s. 97–102).

Les livres d'histoire dans les bibliothèques danoises du début du XIVe siècle à la Réforme (L'historiographie en occident du Ve au XVe siècle. Actes du congrès de la société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur, Tours 10–12 juin 1977. Annales de Bretagne et des pays de l'ouest, 87:2, 1980, s. 285–318) behandlar sju biblioteksinventarier från åren 1327–1555 och uppgifter om böcker och handskrifter i 94 testamenten från åren 1304–1545. Särskild uppmärksamhet ägnas handskrifterna av Adam av Bremen (s. 312 f.) och Saxo (s. 313–317).

I *Le voyage d'études des jeunes nobles danois du XIVe siècle à la Réforme* (Journal des savants, octobre–décembre 1983, s. 289–318) behandlar Mornet utländska studieresor för 370 danska adliga studenter – c:a 20% av

samtliga danska studenter – från 1300-talet till 1540, varav 28 före 1400, 140 från åren 1401–1477 och 202 från tillkomsten av Köpenhamns universitet till reformationen: att Danmark fick ett eget universitet minskade sålunda inte danskarnas intresse för de kontinentala universiteten. Uppsatsen vilar på omsorgsfull bearbetning av de danska urkundspublikationerna *Diplomatarium danicum*, *Repertorium diplomaticum regni danici mediaevalis* och *Acta pontificum danica*, av de talrika kontinentala universitetsmatriklarna, av personuppgifterna i genealogierna i Danmarks Adels Aarbog och av tidigare forskares arbeten. Hennes forskningsresultat presenteras delvis i statistiska tabeller. En sådan specificerar fördelningen av adliga danska studiebesök vid de olika universiteteten med angivande av antalet studenter, som under de ovan angivna tidsperioderna kunnat beläggas ha besökt ett, två och tre eller flera universitet. Nästa tabell sammanfattar antalet studenter, som under nämnda perioder besökt ett, två och tre eller flera universitet och redovisar även procentuellt fördelningen, varvid framkommer, att det med åren blev allt vanligare att besöka flera universitet. I en tredje tabell redovisas frekvensen av olika examina under de tre perioderna, och en fjärde tabell visar antalet studenter inom fyra olika specialgrupper av dansk adel under nämnda perioder. Förutom tabellerna innehåller uppsatsen även åtskilliga uppgifter om enskilda individer.

Mornets uppsats *Les recherches prosopographiques au Danemark: Haut clergé et noblesse laïque XIVe–XVIIe siècles* (Prosopographie et genèse de l'État Moderne. Actes de la Table ronde organisée par le C.N.R.S. et l'E.N.S.J.N.F. 22–23 octobre 1984, 1986, s. 67–76) ger en bibliografiskt värdefull översikt av det senaste seklets vetenskapliga litteratur om de ledande samhällsskiktarna i Danmark under senmedeltiden och början av nyare tiden.

Av ännu större intresse är hennes uppsats *Âge et pouvoir dans la noblesse danoise (vers 1360–vers 1570)* (Journal des savants janvier – juin 1988, s. 119–154). Utgångspunkten för denna undersökning är en genomgång av 41 adessläkter med sammanlagt 2964 personer i Danmark inklusive Skåne-

landskapen och Schleswig-Holstein, av vilka de äldsta börjar förekomma i källorna under 1300-talets sista decennium och de yngsta föddes under perioden 1540—1570. Uppgifter om födelsedata har Mornet tidigast funnit på 1470-talet och då inom släkterna Bille, Rosenkrantz och Trolle; i den sistnämnda var emellertid då ännu svensk. Tidigare förekommer ungefärliga åldersuppgifter t.ex. i processakten mellan Erik av Pommern och hertigarna av Slesvig 1424. I en tabell redovisas, att födelsedata saknas för 9 av de 41 undersökta släkterna, och att dylika för hälften av de övriga börjar förekomma först under åren 1511—1540, för åtta först 1541—1570. En annan tabell visar, att 241 födelsedata påträffats, och att dylika föreligger för en femtedel av de undersökta personerna under åren 1541—1570 men endast för 13,5% under åren 1511—1540. En tredje tabell slår samman antalet kända födelsedata och åldersuppgifter, varvid framkommer, att födelsedatid är känd för 33,6% av antalet undersökta adelsmän 1541—1570 och 24,3% 1511—1540. I en fjärde tabell redovisas antalet åldersuppgifter före och efter 1480 för riksråd, läntagare, biskopar och universitetslärare. Av en femte tabell framgår, att av de undersökta personerna nästan 70% vid sin död var minst 50 år, mer än 40% minst 60 år, mer än 20% minst 70 år och mer än 3% minst 80 år. Intressant är också författarens framräkningar av att hälften av alla biskopar var mellan 30 och 40 år vid sin utnämning, och att 44,5% av alla riksråd nådde sitt ämbete mellan 35 och 45 års ålder. Som bilaga meddelas en släkttavla för en gren av släkten Rosenkrantz med levnadsdata; en kvinna av denna släkt levde bevisligen 1443—1535 och blev alltså 92 år gammal.

Denna uppsats har givetvis betydelse även för svensk personhistoria, eftersom sådana faktorer som utnämningssålder och ålder vid livets slut knappast kan ha varit alltför olika i Danmark och Sverige. I vissa fall kommer författaren in på personer med svensk anknytning. Framför allt gäller detta den internordiska adelsdamen Görvel Fadersdotter, som var dotter till häradshövdingen Fader Nilsson (Sparre av Hjulsta och Ängsö) på Hjulsta i Enköpings-Näs i hans äktenskap med konung Karl Knutssons dotterdotterdotter Botil Knutsdotter av den norska grenen av släkten Tre rosor, blev gift första gången 1532 med den redan följande år i Mälaren drunknade Peter Nilsson (Grip) på Fållnäs i Sorunda socken i Södertörn, gifte om sig 1534 resp. 1546 eller 1547 med de danska riksråden Truid Ulfstand på Torup och Lage

Brahe på Krageholm, överlevde den senare i inte mindre än 38 år och dog först 1605. Författaren (s. 125 med not 14) citerar en dagboksuppgift, enligt vilken hon då var 96 år gammal och alltså skulle ha varit född 1509, men jag har i min artikel om hennes släkt i Äldre svenska frälsesläkter, 1:2 (1965), s. 195, föredragit en uppgift på hennes förste makes epitafium i Sorunda kyrka, att hon var född först 1517, eftersom hennes mor nämnes som ogift ännu i ett brev från 1509.

I fråga om Arvid Trolles son Birger, som var svensk på fädernet men hade dansk mor och stupade under konung Hans' krig i Ditmarsken 1500, har författaren (s. 130) liksom tidigare Paul Sjögren, Släkten Trolles historia intill år 1505 (1944), s. 268, betvivlat Hammerstakalendariets uppgift, att han var född så sent som 1478, eftersom han nämnes bland fastarna i det svenska riksrådet Gustav Olssons (Stenbock) morgongåvobrev, som är daterat redan 1488 och knappast kan vara feldaterat, eftersom Gustav Olsson dog redan 1492. I min förutnämnda avhandling Atterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden, s. 691, not 269, har jag emellertid påpekat, att det finns andra uppgifter om minderåriga adliga pojkar som faster i morgongåvobrev. En tidigt avliden kusin till konung Gustav I med den mycket ovanliga namnkombinationen Gustav Kristiernsson förekommer sålunda bland fastarna i Pål Kyles morgongåvobrev redan 1491, ehuru han inte nämns i andra källor förrän 1504 och hans far var omyndig ännu 1478. I den ökände upprorsmakaren Sten Kristiernssons (Oxenstierna) morgongåvobrev till sin andra hustru, som är daterat 1500 men torde ha tillkommit först 1502 eller 1503, nämnes bland fastarna en Bengt Stensson, som torde vara identisk med Sten Kristiernssons son i hans första äktenskap, som ingåtts först 1489. Birger Trolles uppträdande 1488 kan därför knappast användas som argument för betvivlande av att han var född så sent som 1478.

I fråga om Vibeke Podebusks uppgift, att unionskonungen Hans var född 2 februari 1455, som författaren (s. 129, not 26) anför, bör nämnas, att M. N. C. Kall Rasmussen i Danske Magazin 3:III (1851), s. 301, påpekat, att en annan källa uppger 28 januari som hans födelsedag; jfr min biografi över nämnde konung i Svenskt biografiskt lexikon, 18 (1969—1971), s. 237.

I fråga om författarens behandling av medeltida åldersuppgifter vill jag fästa uppmärksamheten på Sten Engströms (Bo Jonsson, I, 1935, s. 9 f., not 33) viktiga påpekande, att uppgiften i den heliga Birgittas kano-

nisationsprocess 1377, att drotsen Bo Jons-sons (Grip) mor var 60-årig, måste tolkas som att hon fyllt 60 men ej 70 år.

Av intresse är också, att Elisabeth Mornet i det stora verket *Histoire des saints et de la sainteté chrétienne* populariserat kunskapen om Erik den helige (tome VI, 1986, s. 133–138) och om den heliga Birgitta (tome VII, 1987, s. 84–90).

Det är glädjande, att hon så väl lyckats sätta sig in i nordiskt källmaterial och nordisk facklitteratur.

Hans Gillingstam

Byråkraten börjar ersätta borgaren

Lars Ericson, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637* (Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 1988, nr 84. 447 s.; personreg., ill.).

Denna första färdigställda avhandling från Stockholms universitets forskningsprojekt "Stockholm blir huvudstad" fyller en gammal stockholmshistoriker med glädje och ljusa förhoppningar om vad som är att vänta. Projektet har redan avsatt en rad viktiga resultat i form av vetenskapliga uppsatser inte minst av Lars Ericson själv. Han är inte bara flink och flitig utan har också lätt för att uttrycka sig klart och rejält. Det är flyt i texten, och problemen behandlas distinkt och systematiskt. Att han är arkivman till professionen märks både på kringsynen och hanteringen. Man skulle frestas tro att han också är bibliotekarie. Litteraturförteckningen och nothänvisningarna är ymniga intill överdåd. Exaktheten då? Det är naturligtvis omöjligt för en recensent att ge sig in på. Mig personligen har det, i min glädje över att bli citerad, fallit i ögonen, att senare delen av mitt namn s. 351 skrivits Kronow och i litteraturförteckningen Kromow. Jag har ingen anledning tro att felskrivningen är typisk – erfarenheten har visat, att det är ett svårt namn. Ett annat fel jag råkat uppmärksamma gäller ett årtal. S. 291 säger förf., att vissa exempel finns på stadsräkenskaper för Stockholm som bevarats i kammarens arkiv (RA) och nämner 1563 års. Det måste avse 1566 eller 1567 års dito, som ingår i Upplands handlingar, vilket jag inte skulle ha märkt, om det inte intimt berör min egen forskning om Stockholm på 1560-talet.

Inom ett projekt som det nu aktuella stockholmshistoriska måste givetvis gränserna hållas gentemot de andra forskarna och endast lätta övertramp vara tillåtna. Förf. verkar ha

hållit sig strikt inom sin ram. Det är därför hans tyngdpunkt ligger så deciderat på 1620- och 30-talen, då den stora förändringen inträder i Stockholms förvaltning. Antagligen kan de högst speciella politiska förhållandena under hertig Karls tid inte utförligare analyseras just genom risken för inhopps på andra forskares område. I samband med redovisning av borgmästare och råd ges dock en hel del upplysningar. Till dem som fick sitta kvar efter hertigens hårdföra förändringar hörde Olof Gregersson, som suttit i rådet sedan 1572 och som varit borgmästare sedan 1575. Han tas av Ericson som ett tidigt exempel på en godsägande borgare. Vi vet överhuvudtaget ganska litet om tidigare borgares gårds- eller gods-innehav. Olof Gregersson skulle kunna anses värd en egen biografi, om han inte vore så till den grad färglös och som det visar sig här anpasslig. Han var vid sekelskiftet gammal och barnlös, vilket minskar hans släktskaps-möjligheter till den nya rådsretsen. Förf. har inte kunnat placera honom i det stockholmska släktnätverket. Hans far var emellertid rådmannen Gregers Larsson (släktskapen ej observerad i SRO). Själv var han första gången gift med en brorsdotter till den rike rådmannen Hans Eriksson, vars änka, för att fortsätta spåret, gifte om sig med storköpmannen, rådmannen och en kort tid borgmästaren Lille Jöns Andersson.

Förf. presenterar inledningsvis den samtida europeiska stadsförvaltningen och diskuterar som en modell den tyske sociologen Max Webers byråkratibegrepp. Ericson kan efter varje följande kapitel konstatera, att en byråkratiseringsprocess verkligen pågick i Stockholm denna tid. Det enda undantaget var stadsförvaltningens mera triviala sidor som brandväsen, vakthållning och liknande, där man mest trampade vidare i gamla hjulspår.

Resultatet av Lars Ericsons elegant genomförda undersökning kan sägas bli det väntade. Stockholms snabba befolkningsmässiga och ekonomiska utveckling tvingade fram en omorganisation av det ännu på 1610-talet under medeltida former arbetande rådet. Den 1634 tillsatte överståthållaren Klas Flemings insatser var avgörande i samverkan med den bakom honom stående regeringens vilja att verkligen satsa på huvudstaden. I denna avhandling har klargjorts, hur de motsträvt mottagna omdaningsförsök som gjordes under 1620-talet fick det illa avlönade och med allt fler arbetsuppgifter tyngda rådet att acceptera den nya utvecklingen. Förf. har givit en grundlig, alltid källkritiskt underbyggd och välavvägd skildring av den stockholmska

förvaltningens gamla funktioner och av hur dessa gradvis kunde ändras.

Förf. har — troligen med svårighet — lyckats begränsa det personhistoriska materialet till det för huvudfrågorna väsentliga. Sina egna preferenser ger han uttryck för i förordet: "Borgmästaren Olof Pedersson Humbla, rådmannen Valentin Nilsson och stadsskrivaren Eggert Matsson Aurelius, alla har under arbetets gång alltmer kommit att framträda som levande personer av kött och blod." Olof Pedersson hade varit knuten till hertig Karls kansli, innan han fick efterträda den till Polen flyktade Hans Hansson Bilefeldt som stadsskrivare i Stockholm. År 1608 tillsattes han som borgmästare på Karl IX:s direkta befallning. En liten, på flera sätt betydande episod inträffade 1616, när en tysk advokat inte fann någon på plats på rådhuset en måndagförmiddag. Rådets medlemmar hade varit på bröllopsfest på Södermalm, och borgmästaren fick försvara sig med, att det varit ett städat bröllop, men att det fallit sig olämpligt att komma åter till staden på kvällen. Rådet sade sig sköta sina ämbeten efter bästa förmåga men avslutade sitt försvar med: "vi äre alle människor". Utöver förargelsen representerade den tyske advokaten en ny yrkeskår, som irriterade rådet i dess dömande verksamhet. De gjorde rättegångarna längre och mer svårskötta. År 1621 hade Olof Pedersson fått anmärkning för att han var försenad med leveransen av tull- och stadsräkenskaper, och han dog s.ä. Änkan gifte snart om sig med Mattias Trost, borgmästare i Norra Förstaden, den egendomliga självständiga stadsbildning som existerade på Norrmalm 1601—35. Från rådets sida ansåg man att nye maken skulle ställas till svars för Olof Pederssons oklara räkenskaper, vilket inte kan ha uppskattats av denne. — Valentin Nilsson, rådmän från 1617, var måg till den förmögne Erik Larsson von der Linde och bror till borgmästaren Hans Nilsson (f.ö. ökad för sina ogenerade fastighetsaffärer på nya Skeppsbrokajen). Valentin hade också "mänskliga" drag. Han fick böta för att han smet för tidigt från rådsammansträdena, och som arrendator av stadshuskällaren tog han ut väldiga överpriser på vin. Själv ägde han och drev värdshuset Solen. — Eggert Matsson Aurelius var guldsmedsson från Stockholm och hade långvariga akademiska studier bakom sig, när han blev stadsskrivare 1618. Under åren 1624—25 satt han fängslad som misstänkt för katolska böjelser eller kontakter. Han blev 1635 rådmän och en betydelsefull arbetskraft inom det nyinrättade justitiekollegiet. — Utom Ericsons egna spe-

ciella vänner bör den kapitalstarke köpmannen och rådmannen Petter Grönberg nämnas, som spelade en betydelsefull roll i flera sammanhang.

Alla stockholmsintresserade — läs boken! Man får lära sig mycket och på ett angenämt sätt.

Birgitta Lager-Kromnow

Gustav Adam Baner i helfigur

Nils Sylvan: *Jag Gustav Adam Baner* (Uppsala 1988, 189 s., ill., personreg.).

Fältherren Johan Baners orolige son greve Gustav Adam (1631—81) har intresserat eftervärlden mer än hans historiska betydelse egentligen ger skäl till. Förklaringen ligger väl delvis i att han var sin store faders son, delvis i att han i sin person förenade "värstingen", om uttrycket tillåts, med den andryge ädlingen. Till dem som fängslats av hans öde hör fil. dr Nils Sylvan, som i föreliggande arbete framlägger vad som för överskadlig framtid torde bli standardverket om Gustav Adam Baner.

Berättelsen om hur denne, trots sin oduglighet och egenmäktighet, nådde ett par av rikets högsta ämbeten — han var riksstallmästare 1664—66 och generalguvernör i Ingermanland 1678—79, men blev båda gångerna avsatt — ger en färgrik bild av bördens och släktförbindelsernas betydelse i 1600-talets Sverige. Sylvans intresse för sitt ämne går inte att ta miste på; de hastiga skiftningarna i Baners av ränker, processer, äktenskapsbrott och slagsmål fyllda tillvaro beskrivs i en engagerad text, som sammanfattas i välfunna kapitelrubriker.

Texten tyngs dock av alltför många detaljer. Även den, som till äventyrs anser att det personliga är det högsta i historien, medger nog att det finns en gräns för vad som är meningsfullt ifråga om biografiska djupdykningar. Sylvan vill med sin Banerbiografi uppenbarligen inte bara ge en levernesbeskrivning, utan också belysa vissa allmänna drag hos 1600-talets svenska adel. Detta framgår bl. a. av inledningen (s. 7—9). Ett kapitel behandlar godsdriften på ett par av Baners gårdar, men utan avseende på dennes egen roll i sammanhanget (s. 29—36). Bokens sista kapitel behandlar Baners andra hustru, Maria Skytte, under hennes tid som änka (s. 141—154). Jag tillåter mig i detta sammanhang att citera Sven Grauers' kommentar till Arne Munthes försök att belysa det sena 1600-talets finanskris, reduktion och räfst med en biografi över finansmannen Joel Gripenstierne (1941): "— — — det kan inte förnekas, att

den biografiska ramen inneburit en viss begränsning både med avseende på materialet och uppgiften, så mycket mer som föremålet, hur värdefullt det än varit att få hans verksamhet utredd, icke tillhör förstaplanfigurerna i tidens liv".¹ Frågan om när det är god vetenskaplig arbetsekonomi att ägna flera forskarår åt ingående studier av en enskild person är lika aktuell som någonsin.

Framställningen hade vunnit på om Sylvan i högre grad uppmärksammat resultat inom de senaste årtiondenas 1600-talsforskning. Jag tänker bl.a. på Kurt Ågrens undersökning av skiktningen inom högadeln, där ätten Baner tillhörde de främsta.² I samband med en redogörelse för Baners förhållande till sina fordringsägare bland köpmännen förs en viss polemik mot Margareta Reveras forskning om 1600-talets lyxkonsumtion (s. 136). Sylvan är inte övertygad om att adelsmännens förbrukning av lyxvaror skulle ha befordrat hantverkarens och handelsmäns välfärd, och hänvisar till de talrika belägen för att köpmän tvangs att på rättslig väg söka komma åt sina fordringar. Synpunkten utvecklas dock inte.

Bokens styrka ligger i sakliga men levande skildringar av vissa episoder i Baners liv. Däravande översten Baners sammanstötning och process med några civilämbetsmän 1659–63 (s. 58–73) belyser, som Sylvan påpekar, en motsättning "där civilt och militärt, lågadligt och högadligt bryter sig mot vartannat" (s. 63). Skildringen av den utomäktenskapliga förbindelsen mellan Baner och hans blivande andra hustru, det avsatta riksrådet Bengt Skyttes dotter Maria (s. 88–108), intresserar som sedeskildring men även allmänmänniskt, inte minst genom Sylvans analys av Maria Skyttes ännu bevarade kärleksbrev.

Förhållandet mellan börd och meriter vid tillsättningar av statliga ämbeten var vid denna tid en brännande fråga. I Gustav Adam Baners fall blev problemet ovanligt besvärligt. Han tillhörde en av rikets förnämsta släkter, och därtill var hans far en särskilt framstående man. Själv vanskötte han dock på ett påfallande sätt de ämbeten han anförtröddes. I föreliggande arbete återspeglas konflikten mellan bördshänsyn och duglighetskrav på många ställen. Det var naturligt

för riksdrotsen Per Brahe att beklaga (1670), att den avsatte riksstallmästaren "såsom en högmeriterad herres son" skulle gå utan tjänst (s. 110). Själv återopade Baner ständigt sin börd. När detta inte hade avsedd verkan, fastslog han bittert, att "den som icke haver bispnen till morbror kan omöjligén komma till gäll" (dvs. få ett pastorat; s. 114). Då reduktionskommissionens beslut gick honom emot (1681), utropade han däremot förtrytsamt: "Skall nu meriter, blod och pengar icke gälla?" (s. 138).

Människor i skilda samhällsställningar passerar revy i boken, från kungar och furstar ända ned till tjänstefolket. De flesta har kunnat identifieras. Dock kan bl.a. tillfogas, att brandenburgska sändebudet von Brandts förnamn var Christoph (s. 115, 183). "Överstarna Bünow och Rehbinden", som skymtar förbi i handlingen 1666 (s. 96), identifieras i personregistret som "Bünow, Rudolf, överste" och "Rehbinden, Reinhold, friherre, generallöjtnant, landshövding" (s. 183, 187). Dessa var emellertid mycket unga 1666 och hade alls inte nått överstegraden. Förmodligen bör textens båda överstar i stället identifieras som Günter von Bünow (Bünau; d. 1675 el. 1676) och som sedermera generalmajoren Henrik Rehbinden (1604–80). En man som nog var viktigare i Baners liv än som framgår av Sylvans bok är kornetten "Thyl", vars förnamn varit obekant för författaren (s. 60 f., 189). Han torde nämligen vara den kornett Adrian von Thilen (Thülen) vid adelsfanan (fullmakt 1658, avsatt 1674), som 1664 uppges vara "greve Gustav Johanssons" (dvs. G. A. Baners) amtman och f.d. hovmästare.³

Bokens utseende är tilltalande. Omslaget pryds av en okänd konstnär (Matthäus Merian d.y.?) sällsynt levande porträtt av greve Gustav.

Björn Asker

Ett stånd i möjligt sönderfall

Peter Englund: *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. (Atlantis 1989, 344 s., personreg.).

Peter Englund, författare till succén *Poltava. Berättelsen om en armés undergång*, har i sin avhandling ägnat sig åt tiden före Karl XII, och föresatt sig att bena ut de ideologiska elementen i den svenska adelns föreställningsvärld under 1600-talet. I den noga tecknade bakgrunden behandlas Sveriges om-

¹ Sven Grauers: rec. av A. Munthe: Joel Gripenstierna. En storfinansär från Karl XI:s tid (1941), Historisk tidskrift 1943, s. 125.

² Kurt Ågren: Rise and Decline of an Aristocracy. The Swedish social and political elite in the 17th century, Scandinavian Journal of History 1976.

³ KrA, rullor – 1723, vol. 1665: 3.

vandling till nationalstat och de förändringar som skedde inom adeln under detta århundrade.

Särskilt under senare hälften av 1600-talet förändrades adelns sammansättning. Redan vid seklets mitt bestod den samlade adeln till omkring 50 procent av nya adelsmän och mot slutet av århundradet hade procenttalet stigit till cirka 80, vilket gick ut över den aristokratis maktställning som tidigare dominerat rådet. Adelns jordinnehav hade vid denna tid reducerats från två tredjedelar till en tredjedel. På 1680-talet var det endast ungefär var tredje adelsman som ägde jord.

Englund vill undersöka hur de nya män som upptogs i adelns led ställde sig i sin nya situation. Han frågar sig om tillskottet av nytt blod och nya värderingar verkade vitaliserande eller om de "nya männen" assimilerades och antog den gamla adelns livsformer och tänkesätt. Den adliga mentaliteten och den därpå grundade föreställningsvärlden kommer därför i blickpunkten i syfte att spåra eventuella förskjutningar i tänkesätten. Englund har främst inriktat sig på tankemässiga strukturer som kan relateras till synen på samhället för att få svar på frågan om de nyadlade "föradligades". Rådsaristokratin står i centrum för undersökningen när det gäller århundradets första hälft medan intresset därefter fokuseras på nyadel, uppåtsträvande lågadel och anhängare av reduktion och envælde.

När det gäller första hälften av 1600-talet målas upp en tydlig bild av det starkt hierarkiska system i vilket människorna skulle vara inrangerade, och adelns nästan paniska skräck för rubbningar i den "naturliga" ståndsindelningen (adel, präster, borgare och bönder) illustreras väl. Englund har sammanfattat den adliga samhällsideologin under den första undersökningsperioden i fem punkter. Den var ståndsfunktionell, antimerkantil, traditionalistisk, patriarkalisk och börsaristokratisk.

Enligt Englund sker under den senare delen av 1600-talet inbrott i ovan beskrivna värdeskalor. Han uttrycker sig försiktigt och anser sig kunna konstatera att ideologin "rört sig i riktning mot något" (s. 220). Det patriarkaliska synsättet bestod, det traditionalistiska draget fortlevde men allt fler bejakade reformer som tidigare inte varit att tänka på och det börsaristokratiska tänkesättet undergrävdes av ett mera meritokratiskt, dvs. den personliga dugligheten fick en helt annan tyngd i karriären än tidigare. Slutligen uppluckrades misstänksamheten mot kommersiell verksamhet.

När Englund skall svara på frågan om de "nya männen" föradligades eller inte anser han sig inte kunna ge ett enkelt ja eller nej, och han tvingas konstatera att det adliga tänkandet mot 1600-talets slut tagit formen av en blandideologi där äldre föreställningar, t.ex. den feodala synen på bönderna fortlever, medan synen på andra företeelser som köpenskap, avgörande förändrats. Ett föradligande ägde rum men samtidigt förborgerligades adeln i gemen.

Englunds avhandling, som här presenterats mycket översiktligt, är underhållande och välskriven men ämnesval och infallsvinklar gör att den personhistoriskt intresserade vid en första anblick kanske inte anser sig ha så värst mycket att hämta. Vid närmare påseende visar det sig emellertid att Englund smugit in åtskilligt biografiskt stoff. Författaren konkretiserar nämligen gärna sina mera abstrakta resonemang genom att exemplifiera på individnivå. När han t.ex. studerar adelns syn på behovet av lyx som en för många adelsmän självklar och nödvändig manifestation av den sociala ställningen exemplifieras denna föreställning och försöken att bryta med den av den "nye mannen" Erik Lindschöld. Englund visar att denne för sin karriär ansåg sig tvingad att delvis följa den maktägande aristokratis regler. Lindschöld var annars en av dem som fördömde slöseri, överflöd och lyx. Men sitt hus i Stockholm inredde han dyrt och vackert och han blev också själv beskyldd för slöseri.

Det bör observeras att de personer som på detta vis används i exemplifierande syfte även får kortbiografier i notapparaten. Det gäller bl.a. Per Brahe d.ä. och d.y., Magnus Gabriel De la Gardie, Aegidius Girs (vars skrifter utgjort en viktig källa för Englund), Anders Lilliehöök, Scheering Rosenhane, Georg Stiernhielm och Claes Stiernsköld.

Göran Nilzén

Thorilds ungdom

Stellan Arvidson: *Passionernas dikt. Thorild I* (Carlsson förlag, 1989).

1931 disputerade Stellan Arvidson på avhandlingen *Thorild, studier i hans ungdomsutveckling*. Arvidsons första arbete om Thomas Thorild skulle följas av en rad andra, och huvuddelen av sin forskargärning har han ägnat åt denne 1700-talsfilosof och författare. *Thorild och den franska revolutionen*, som framför allt behandlar "En Kritik öfver Critiker", utkom 1938. Utöver dessa böcker har Arvidson skrivit åtskilliga uppsatser. Den viktigaste uppgiften har dock varit att ge ut

Thomas Thorild
Teckning av A.U. Berndes

Thorilds samlade skrifter med mycket utförliga kommentarer.

Passionernas diktare, *Thorild I* är första delen av den biografi där Arvidson sammanfattar sin forskning om Thorild. Med denna biografi — avsedd att utkomma i tre delar — har det sedan mitten av 1950-talet publicerats utförliga biografier över några av de mest dominerande författarna under det sena 1700-talet. De övriga är Sverker Ek om Kellgren och Olle Holmberg om Leopold.

Den första del tar upp fyra faser i Thorilds liv: barndomen och den tidiga skolgången i Bohuslän, gymnasietiden i Göteborg, de akademiska studierna i Lund och slutligen de första åren i Stockholm. Boken spänner över tiden 1759 (födelseåret) till 1782 (året för Passionsstriden).

I inledningen skriver Arvidson: "Förmedlingen mellan det personliga ödet och tidsförhållandena är den utförliga biografien." Han menar, att den utförliga biografien både tar hänsyn till "det allmänna tidsläget" och till Thorilds "eget dramatiska livsöde". Han vill med sin biografi placera in Thorild klassmässigt i det sena 1700-talet och det tidiga 1800-talet och studera hans utveckling och verksamhet mot bakgrund av samtidens samhällsliga förhållanden. Detta dialektiska spel mellan huvudpersonen och hans omgivning samt mellan skilda faktorer på det politiska

och kulturella livets område lyckades Arvidson utmärkt med i *Thorild och den franska revolutionen*, en av de bäst genomförda svenska litteraturhistoriska studierna med utgångspunkt i en historiematerialistisk metodik. I det nyligen utkomna verket är denna metodik inte lika konsekvent genomförd. Den personliga utvecklingen får, som det anstår en biografi, det största utrymmet. Det hindrar inte att samspelet mellan individens utveckling och det samhälle han levde i karakteriserar Arvidsons framställning. I *Passionernas diktare* får detta sitt fruktbaraste resultat i avsnittet om Thorilds gymnasietid i Göteborg.

I inledningen poängteras även att Thorilds liv skall undersökas "i alla dess detaljer". Detta detaljstudium är särskilt märkbart i de två första kapitlen. Fäderne- och möderne-släkterna presenteras med stor noggrannhet. Givetvis finns det ett personhistoriskt värde i den mycket detaljrika presentationen av några bohuslänska släkter. Det är emellertid tveksamt om dessa släkter och Thorilds syskon verkligen är av sådant allmänt intresse, att de förtjänar denna utförliga presentation.

Det är dock intressant att notera de täta relationer som fanns mellan dem som bodde kvar på landsbygden och dem som flyttade till staden. Den lille Thomas — som två och en halv månad gammal hade förlorat båda sin föräldrar — fick ett kraftfullt stöd av sin äldste bror Olof Thorén, hos vilken han bodde i Kungälv från sex till tolv års ålder.

En annan detalj, som förtjänar uppmärksamhet, är Arvidsons upptäckt att Thorilds sociala bakgrund var högre än vad som tidigare hävdats. Fadern var länsman, han ägde en gård i Svarteborg och familjen levde under hyggliga omständigheter. Dessutom fick alla bröderna i Thorilds familj studera.

Kapitlet om Kungsälvstiden inleds med en presentation av staden och dess sociala förhållanden. Följande de angivna intentionerna placeras sedan Thorild och broderns familj in i detta sammanhang. Det omfattande kapitlet om den snabbt växande handels- och hamnstaden Göteborg — i mitt tycke bokens främsta — följer samma mönster.

Den litterära situationen i rikets andra stad relateras till stadens sociala förhållanden men även till andra kulturella faktorer. Det litterära klimatet i gymnasiet hade säkert betydelse för Thorilds litterära utveckling. Där kom han i kontakt med lektorer som även var diktare och tidningsmän, bl. a. Martin Georg Wallenstråle och Johan Rosén. Arvidson ger en fyllig presentation av tidningarnas litterära insatser. I de göteborgska tidningarna, i

första hand *Hvad Nytt? Hvad Nytt?*, medarbetare inte bara Göteborgs egna litterära förmågor utan även huvudstadens främsta författare.

Det litterära inflytandet från huvudstaden var betydande, vilket tidigare Sven Cederblad har utvecklat i ett arbete om Thorilds ungdom. Arvidson korrigerar dock Cederblads åsikt, att detta skulle ha föregåtts av ett relativt stort engelskt litterärt inflytande. Vidare klargör Arvidson det stora inflytande som det merkantila borgerskapet hade på den göteborgska kulturen. Till den delen av framställningen — liksom till flera andra avsnitt — har han haft stor hjälp av de grundläggande studier som gjorts av Alf Lidholm (till vilken boken dediceras). Denne har bland mycket annat gått igenom bokauktionskataloger efter bemärkta göteborgare från denna tid. Skönlitteratur samt modern fransk, engelsk och tysk filosofi fanns rikligt företräd i de välbeställda hemmen. Till stor del överensstämmer dessa resultat med *Gösta Lexis* uppgifter i *Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809*.

Många ur borgerskapet deltog även i kulturlivets institutioner, exempelvis i litterära sällskap och teaterverksamhet. Thorild utnyttjade borgerskapets kulturintresse. Han kom i kontakt med betydelsefulla affärsmän som Patrick Alströmer och Jonas Tranchell, vilka fanns bland hans mecenater såväl i Lund som i Stockholm.

Från den livliga handelsstaden Göteborg kom Thorild till det småstadspräglade Lund, vars universitetet var avsevärt obetydligare än Uppsala och hade en tydlig klerikal prägel. De kyrkliga och akademiska kretsarna var intimt sammanbundna. När Thorild under studietiden lämnar den kristna tron och blir panteist är det en process med vändor, som uppmärksammas i staden. Arvidson uppehåller sig utförligt vid denna process, som blev av stor betydelse för Thorilds filosofiska tänkande.

Även om Thorild inte officiellt läste filosofi i Lund, var universitetsvistelsen väsentlig för hans filosofiska utveckling. Studiet av Leibnitz och Rousseau får stor betydelse för honom, och redan i landskapstalet 1778 märks läsningen av de franska upplysningsfilosoferna. De grundläggande tankar som där presenteras behåller han till stora delar livet ut.

I Lund skriver Thorild filosofiska betraktelser och dikter. Arvidsons framställning är en genomgång av vägen fram till den dikt (och den efterföljande litterära strid) som gett boken dess titel — särskilt i kapitlet om Lun-

datiden refereras flitigt till det som skall följas. Men medan Thorilds filosofiska inriktning i stort sett var färdigutvecklad redan i Lund, är hans poesi vid denna tid ännu konventionell. Enligt Arvidson går det "en vall mellan Thorilds poesier i Lund och hans litterära revoltdiktning i Stockholm" (s. 404).

Arvidson presenterar de vänner Thorild hade i Lund. De flesta av dem kom att bli trogna ämbetsmän i landsorten, mestadels jurister — Thorild tog en jur kand-examen i Lund — men i vänskapskretsen fanns även blivande präster. Här fanns alltså inte hans blivande författarkolleger i Stockholm, med undantag av den blivande litteratören Johan Barfod. (Bengt Lidner var Lundastudent men studerade några år innan Thorild.) En av hans studentkamrater, latinpoeten och den blivande professorn Johan Lundblad, kom emellertid att få stor betydelse för Thorilds litterära utveckling. I Tyskland hade Lundblad kommit i kontakt med Sturm och Drang och Werther-febern, idéer som han förde med sig till Lund och Thorild.

Thorilds omvändelse till Sturm und Drang skedde emellertid först i Stockholm. Under sin allra första tid i huvudstaden kom Thorild i kontakt med Glucks musik. (Gluck var Sturm und Drangs speciella tonsättare.) Tydligt har Glucks opera *Alceste*, som Thorild såg bara någon månad efter ankomsten, varit en stor upplevelse för honom. Introduktionen till Glucks musik underlättades av kontakten med den tyske kapellmästaren Joseph Martin Kraus och läraren Carl Stridsberg. De var Gluckentusiaster samt ivriga anhängare av Sturm und Drang. Thorild drogs strax efter ankomsten in i deras krets. Arvidson menar att forskningen förbisett denna krets och påvisar övertygande, att såväl denna krets som Glucks musik gjorde Thorild till Sturm und Drang-anhängare. Han skriver:

Min teori, för vilken dock endast sannolikhetsbevis föreligger, är den att Thorild redan i mars 1781 dragits in i kretsen kring Kraus och Stridsberg och att han här invigts i Sturm und Drangs ideologi, lärt känna Klopstocks odediktning och den fria versen, den tyska uttrycksetetiken, den gluckska musikens egenart, Goethes Götz, Youngs lära om originalgeniet, och något om Shakespeare. Och han har på allvar lärt känna Ossian. Om allt detta vittnar *Passionerna* (s. 523).

Inte bara den Sturm und Drang-rörelsens litterära uttrycksetetik påverkade Thorild starkt utan även rörelsens musikalska sida. Det blir mycket tydligt i *Passionerna*. Mer än tidigare forskning — och i större utsträckning än vad han själv tidigare skrivit — betonar Arvidson denna dikts starka anknytning till

musiken: "Utan att ta hänsyn till Sturm und Drangs musikteori är det svårt att helt förstå *Passionernas* versifikation och diktion, förkunnelse och extas." (s. 542).

Det är denna dikt som fullt naturligt får det största utrymmet bland textanalyserna. Vad gäller dess innehållsliga sida uppehåller sig Arvidson åtskilligt vid panteistismen och kristendomskritiken.

Med denna dikt och den efterföljande s. k. Passionsstriden gör Thorild revolt mot den härskande litterära smakuppfattningen. Själva striden — den första fasen av Thorilds långa kamp med Kellgren — är flitigt omskriven i Thorildlitteraturen, och Arvidson gör endast en kortare rekapitulation. Men till kampen mot Kellgren och Leopold återkommer han till i följande del.

Biografins första del lämnar Thorild när han är 23 år, nybliven författare och uppmärksammas som litterär revoltör i den litterära offentligheten.

Genomgående i framställningen löper fyra parallella faktorer: Thorilds utveckling, de personer som fanns i hans omgivning, det omgivande samhället och slutligen de dikter och prosastycken han skrev. Som angivits är det relationerna mellan dessa faktorer som står i fokus för Arvidsons framställning. Tyngdpunkten ligger på relationerna mellan Thorild och de personer som omgav honom samt på Thorild och dessa personers förhållande till det omgivande samhället.

Det innebär att de litterära analyserna inte är textcenterade utan traditionellt idéhistoriskt komparativa samt relaterade till Thorilds utveckling. Vidare presenteras åtskilliga av de tillfällesdikter som skrevs av Göteborgsförfattare som hyllning till kungen. Dessa var visserligen en väsentlig del av den gustavianska propagandan och som sådana väsentliga för förståelsen av den nära relationen som rådde mellan litteratur och samhälle vid denna tid. Måhända blir dock denna presentation alltför omfattande och upprepande.

Analysen av texter förekommer av naturliga skäl inte i avsnitten om barndomen i Bohuslän, och de är helt underordnade i avsnittet om Göteborg. I Lundaavsnittet får såväl dikt som prosa större utrymme och det gäller i än högre grad i Stockholmsavsnittet.

Det är en diger volym på över 600 sidor. Bland det mest värdefulla är den noggranna teckningen av de samhällen som Thorild passerade på sin väg mot den svenska kulturmetropolen. Måhända blir detaljrikedomen av perifera faktorer alltför stor på några ställen. Samtidigt lämnar dessa detaljer information till glädje för andra forskare av Thorild och

det sena 1700-talet. Biografiska detaljer korrigerar även på vissa punkter den tidigare Thorildforskningen.

Med denna biografi presenteras för första gången den samlade helhetsbild av Thorild, som tidigare saknats. Med en imponerande säkerhet och perspektivfull överblick fullbordar och sammanfattar Stellan Arvidson här sin över sex sekler långa forskning över en av den svenska litteraturhistoriens stora personligheter.

Gunnar Sahlin

1700-talets bokköpare

Anita Ankarcrona: *Bud på böcker. Bokauktioner i Stockholm 1782–1801. Traditionen — Böckerna — Publiken* (Sthlm 1989. XII + 308 s., Selektivt personreg.)

Anita Ankarcrona har fått göra något en svensk 1700-talsforskare sällan förunnas; tränga in i ett nära nog outnyttjat arkivmaterial av stor betydelse för förståelsen av tidens idéklimat. Även om några forskare — främst Bertil Bromée och Stig Jägerskiöld — observerat de möjligheter Stockholms bokauktionskammarers inlagor (dvs. bokförteckningar), protokoll och räkenskaper erbjuder har ingen på allvar tagit itu med dem. En trivial men kanske viktig anledning till att det nu skett är måhända datatekniken; möjligheterna att smidigt kombinera fakta och gå vidare utifrån nya frågeställningar har blivit helt andra än tidigare.

Avhandlingen har sin styrka i att vara en resolut och samtidigt känsligt genomförd presentation av kammarens verksamhet, av de böcker som klubbades och inte minst av de personer som tog dess tjänster i anspråk — den visar på utomordentligt intressanta personhistoriska perspektiv. Analyser av mer svårgripbara förlopp imponerar dock inte på samma sätt.

Det första avsnittet, "Traditionen", ger intryck av att vara en eftergift åt den akademiska tradition som säger att en avhandling skall inledas av en rundmålning. Utblickarna mot Europa hade dock kunnat göras betydligt mer inträngande och litteraturvalet borde ha varit ett annat. Man förvånas över att Graham Pollards *The Distribution of Books by Catalogue* har varit huvudsaklig källa, det pågår en relativt livaktig forskning som t.ex. Reinhard Wittmanns *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen ...* (1984) hade varit en utmärkt och aktuell inkörsport till.

Även den svenska bakgrundsteckningen kännetecknas av kapriser. Vi får nästan inte

veta något alls om den tidvis omfattande bokauktionsverksamhet som förekom främst i Uppsala, Lund och Åbo, en analys av skillnader i utbud hade varit av stort intresse. Då det talas om den äldsta bevarade tryckta katalogen — över hovrådet Mouchérons samling 1664 — saknas en hänvisning till Kjell Å Modeers uppsats i *Rättshistoriska studier* (1984), och att recensentens avhandling troligen har inspirerat till det långa avsnittet om Andreas Geist får vi inte veta (den är dock använd på annat håll i arbetet och kanske läsaren bör lugnas; rec. är ännu icke den svenska bokhistoriens Grand old man, avhandlingen kom 1984). Man hade trots allt gärna sett en närmare presentation av den intressante och mångfrestande men förbluffande okände Andreas Geist, som i flera reformförslag vid 1700-talets mitt visade på kammaren som ett centrum för landets kulturliv. Hans förslag refereras nu omständligt, men förf. har inte följt självklara trådar i kanslikollegiums hantering som kunnat ge ytterligare dimensioner.

Då Anita Ankarcrona nått avsnittet "Böckerna" märks ett helt annat engagemang. En utförlig presentation av arkivmaterialet, som är bevarat från just 1782 t. o. m. 1801 varpå det är en lucka i inlagorna fram till 1830, följs av en diskussion om representativiteten jämfört med främst bouppteckningar och av exempel på några problemområden. Kärnan i undersökningen utgörs av den statistiska bearbetningen. Förf. har slumpmässigt valt ut 600 poster representerande ca 850 titlar (det auktionerades ca 15000/år) och bearbetat uppgifter om bok, säljare och köpare, ett mödosamt arbete, särskilt i fråga om de ofta ofullständiga titlarna. En tredjedel av arbetet består av bilagor i form av tabeller.

Klassifikationen av böckerna har märkligt nog gjorts efter W. O. Luths katalog över Skarabiblioteket 1830 (s. 106). Tidsmässigt bättre och teoretiskt betydligt intressantare hade varit att anknyta till de diskussioner som Gjörwell och Hammar-sköld förde om KB:s klassifikation eller varför inte till det arbete som föregick Aurivillius' katalog över Uppsala universitetsbibliotek. — Förf. har sedan — med en mindre övertygande idéhistorisk motivering — fört samman litteraturkategorierna till mer lättarbetade "intresseblock": religion, människan, samhället och naturen.

Med stort intresse tar man del av redogörelsen för vilka böcker som såldes. Det visar sig, något överraskande, att historia och skönlitteratur fanns i nästan samma mängd som religiös litteratur. Utförligt visas också

språkens och prisernas fördelning på genrer. Bilden av utbudet tycks klarna, men risk finns samtidigt för att tabeller och stapeldiagram ger en alltför definitiv bild. Den formella censuren kanske inte spelade så stor roll, men censur behöver ju inte vara formaliserad. Gjörwell skriver till Älf inför auktionen på ordensbiskopen Taubes bibliotek 1785 att arvingarna borde rensa; det var opassande att hitta lättare franska författare i en prelats bokhylla. Mer väsentligt är naturligtvis att många böcker kan ha plockats undan av arvingar helt enkelt därför att de var av intresse för den yngre generationen. Av den anledningen är det mindre lämpligt att som förf. tala om ett "intellektuellt arvsskifte" i samband med auktionerna.

En särskild undersökning har gjorts beträffande köparna 1782. Det visar sig att över hälften av de 463 personerna gjorde inköp vid endast ett tillfälle. Den första tanken, att auktionerna huvudsakligen var ett samlarnas forum, tycks alltså inte stämma. Men samtidigt visar det sig att hela 17% av inköpen gjordes av vaktmästaren Öller vid kammaren: ombud, "återropare", antikvarisk bokhandlare eller kanske rentav bokintresserad? I vilket fall utgör han ett problem. — Bortsett från Öller dominerar inte oväntat präster och ämbetsmän bland köparna. Anita Ankarcrona talar gärna om bokauktionskammaren som knutpunkt för den "borgerliga offentlighetens resonerande publik". Det kan tyckas litet märkligt, eftersom den nästan aldrig nämns i tidens brevväxling. Men på omslaget finns återgiven en teckning av just ett sådan ivrigt debatterande borgerskap på bokauktion. Tyvärr visar det sig vara i London. I stället kommer vi genom C. J. Ljunggrens lilla lustiga akvarell (s. 158) närmare den stockholmska verkligheten. De boksynta, föga välfriserade herrar som där bläddrar i några häften utan att tala med varandra tycks föga medvetna om att de är "bärare av en allmän opinion formulerad i ett inbördes samförstånd om allmänintresset".

Men det är orättvist att klaga på att förf. ibland drar alltför vittgående slutsatser: materialet inbjuder till detta. Det inbjuder också till mängder av ytterligare studier kring främst enskilda bokköpare och deras intellektuella profil. Att kunna inspirera till sådant är inte alla avhandlingsförfattare förunnat.

Anders Burius

Författarrollen under 1700-talet

Gunnar Sahlén: *Författarrollens förändring och det litterära systemet 1770–1795* (Sthlm 1989, XIII + 326 s., personreg.)

Gunnar Sahléns ämnesval vittnar liksom Anita Ankarcronas (se ovan) om ett förnyat intresse för äldre svensk bokmarknad. Detta är glädjande eftersom det efter Schücks monumentala insatser egentligen inte gjorts några större studier om tiden före 1800.

Vad som behövs för att väcka intresse har kanske främst varit nya teoretiska ansatser. Hos Sahlén finner man – naturligtvis – de pliktskyldiga referenserna till Habermas' tes om borgerlig offentlighet, men framför allt låter han sig inspireras av den numera så ofta åberopade Robert Darnton och dennes idéer om litterära subkulturer.

Sahléns tes är, i korthet, att tillkomsten av en litteratur som inte var nyttobetingad ändrade villkoren för författarnas verksamhet; rollen som "ämbets- och mecenatförfattare" försvann successivt och därmed upplöstes de gamla banden till överheten. Hur denna förändring gick till kretsar de tre huvudavsnitten kring. "Det litterära systemet" (kap. II), är en presentation av och diskussion kring de olika aktörerna på bokmarknaden, till detta anknäver direkt ett avsnitt om författarna (kap. III). Det mest omfattande avsnittet bär rubriken "Författarnas sociala bakgrund, geografiska hemvist och sysselsättning" (kap. IV). Därpå följer ett kort parti om journalister och teaterförfattare och så en närmare presentation av tre enskilda författare, Envallsson, Lidner och Thorild (kap. VI).

Sahlén har ett effektivt skrivsätt, och trots att arbetet är omfattande är det mycket sällan fråga om upprepningar, även om exemplifieringar och digressioner ibland upptar väl stort utrymme. Ändå lär vi oss inte mycket som vi inte visste tidigare. Det breda perspektiv förf. anlägger gör av naturliga skäl att han inte kan ägna sig åt djupgående forskning inom varje delområde han berör, men då det gäller den egentligen föga utforskade svenska bokmarknaden på 1700-talet hade man i en akademisk avhandling varit betjänt av något annat och mer än den i sig eleganta sammanfattning av äldre forskningsrön som kapitel II–III utgör. Förf. talar själv (s. 15 och 57) om "sammanfogning" respektive "utvecklingsskiss". Syftet skulle vara att klargöra vilka områden som är i behov av förnyade studier. Det är åtminstone recensentens åsikt att man inte bör ägna tredjedelen av en avhandling åt detta. Samtidigt talar Sahlén dock om egna grundstudier, som emellertid inte redovisas närmare. Lika anmärk-

ningsvärt är att han endast vid ett par tillfällen anmäl avvikande åsikt i förhållande till den äldre forskning han använder sig av. Som introduktion för den allmänt intresserade är kapitlen dock av värde.

Idén att välja ut ett antal författare och statistiskt bearbeta fakta om dessa är inte ny; föregångaren i Sverige är Bo Bennich-Björkman i *Författaren i ämbetet* (1970; rec. i PHT 1971–72). Där diskuteras 350 författare från tre århundraden i en bilaga. Hos Sahlén utgör däremot bearbetningen av fakta om hans 269 författare bokens viktigaste parti, och då finns anledning att närmare diskutera det meningsfulla i metoden. – Underlaget, de författare som finns upptagna i Hammar-skölds respektive Bernhard Meijers litteraturhistoriska "uppslagsverk", är i sig fullt acceptabelt, men det hade inte på något sätt varit en oöverstiglig uppgift att ur den nu tillgängliga nationalbibliografien 1700–1829 ta fram samtliga författare från tiden; då hade diskussionen fått en helt annan allmängiltighet.

Vi får nu veta att merparten av författarna var söner till akademiker och att de därigenom kunde ha läst böcker i barndomshemmet. Därefter redogörs för "författarnas val av universitet" (!), varpå följer en utförlig diskussion om "geografiskt ursprung och flyttningar": de flesta var födda i "periferin" men flyttade vidare till "regioncentra" (t. ex. Uppsala) för att slutligen hamna i "metropolen" (Stockholm). Störst utrymme ägnas naturligtvis åt deras yrkesval och byte av yrke och huruvida det går att se något mönster i detta.

En grundläggande brist är att "författare" – varav nära 80 % aldrig var "heltidssysselsatta i det litterära systemet" (s. 167) urskiljs som en särskild grupp. Att dra slutsatser om hur "författarna" socialt lyckades i jämförelse med andra ofrälse ämbetsmän ter sig fullständigt meningslöst. Svårigheterna demonstreras tydligt då Sahlén urskilt 75 som förts till en "externpopulation"; kriteriet är att de författade vetenskapliga arbeten eller läroböcker utan avsikt att nå bredare grupper. Om man ser på t. ex. de 11 läkare som förts till huvudpopulationen och de 12 som ansetts vara externa går det i flera fall inte att upptäcka någon skillnad; varför Dubb, Næzen och Reftelius hamnat i den förra gruppen men inte Blom, Carlander eller Murray är svår-förståeligt. Hela jämförelsen mellan huvud- och externpopulation verkar förfelad.

De biografiska uppgifterna om författarna har hämtats från biografiska arbeten och är oftast korrekta, men eftersom Sahlén då han

bestämmer vederbörandes "sluttitel" i de flesta fall går efter även rent nominella titlar är det förvånande att han (s. 180) inte accepterar att kanslirådet Pehr Malmström i ett kvartss sekel verkade som kyrkoherde i Skövde och Stora Tuna — med motiveringen att denne huvudsakligen vistades i Stockholm. Det är likaså obegripligt varför Nils Hamnerin — som den ende — fått en egen not, där det sägs vara okänt vid vilket universitet han studerade; det är inga svårigheter att konstatera att han skrevs in vid sin hemnation i Uppsala 1776.

Tveklöst bäst är det avslutande kapitlet om de tre författarna. Särskilt gör tillgången till Thorilds publicerade brevväxling att Sahlin utförligt kunnat diskutera försörjningsmöjligheterna och de ekonomiska aspekterna på utgivningen. Så fort källäget är besvärligare blir framställningen sämre. I fråga om den flitiga pjäsförfattaren Carl Envallsson anser sig Sahlin på oklara grunder kunna tillrättavisa tidigare forskning genom det för fortsatt resonemang viktiga konstaterandet att Envallsson under 1790-talet hade god ekonomi (s. 218). Emellertid gick Envallsson i konkurs 1792, och av konkursakten (SSA) framgår dessutom vilka restupplagor av egna förlag som fanns. Detta är av intresse eftersom vi enligt Sahlin ingenting vet om upplagornas storlek.

Slutligen bör påpekas att det ganska ringa handskriftsmaterial förf. använt sig av — i stort sett bara ett par volymer ur kanslikollegiums arkiv — behandlats valhant. Istället för renskrivna protokoll har använts konceptprotokoll, som inte ger något ytterligare, och åtskilliga av de skrivelser som nogsamt förtecknats bland källorna har redan citerats av Schück; i några fall (s. 27 och 41) har dessutom inte angivits att förf. lånat från Schück. Vid ett tillfälle har Sahlin redovisat en något utförligare källforskning. Det gäller utgivningen av Lidners skrifter och de författarrättsliga problem som då aktualiserades. Tyvärr låter han (s. 230) striden mellan Lidners änka och den ivriga förläggaren J. C. Holmberg utmynna i intet. Hade han här visat litet mer energi i sina forskningar hade det kunnat bli en intressant slutvinjett.

Anders Burius

Guvernantens dagbok

Mamsell Forsells dagbok, utgiven av Ingeborg Nordin Hennel (Corona 1988, 183 s., ill.)

Alla som intresserar sig för kvinnohistoria, bör ta del av Mamsell Forsells dagbok, där

man får lyssna till en begåvad kvinna som själv berättar om hur hon kände det i sitt hjärtas djup. Den som dessutom har lokalhistoriska intressen att bevaka i Vänersborg och i trakten kring herrgården Nääs i Västergötland får också många upplysningar om tid och miljö här.

Utgivaren har gjort ett ganska strängt urval från 20 häften med 3000 sidor i Louise Forsells dagböcker. Hon började föra dagbok som 18-årig guvernant i augusti 1841 och fortsatte till februari 1858. Den speglar en ung kvinnas utveckling under drygt 15 år, hela hennes tvungna och ofta trista situation som anställd i familj med en obestämd ställning mitt emellan tjänstefolk och herrskap. Hon skriver för att finna sig själv, försöker se med humor och självdistans men talar ibland också med undertryckt vrede och ensam gråt.

Louise Forsell var född 1823 på Känstö utanför Göteborg där fadern var karantänmästare, men före hans död 1832 hade familjen flyttat in till Göteborg, där Louise gick i en välrenommerad flickskola och lärde sig, utom husliga dygder, även tyska och franska. Som 17-åring kom hon till Vänersborg för att bli guvernant hos fältkamrer Daniel Rådberg, anställd vid Västgöta-Dals regemente. Hon hade hand om familjens fyra döttrar samt en kusin. Vänersborg hade då 2 400 invånare och var ganska livlig som marknadsresidens- och rederistad. Man får roande inblickar i det blomstrande sällskapslivet med konserter, konstutställningar, fyrverkerier, panorama, diorama och teaterpjäser, uppförda av resande sällskap. Man läste ofta pjäserna i förväg och diskuterade dem. Louise läste också mycket nyutkommen litteratur, t.ex. Flygare-Carlén, Fredrika Bremer och t. o. m. Det går an.

Ett gott stöd hade hon i pastor Fredrik Rådbergs hem, där det rådde en fri och modern anda. Rådberg var visionär reformpedagog och ivrade för kvinnans bildning. Hans fru var direktis för ett teatersällskap, Nya Thalia.

Efter sju år måste Louise sluta i Vänersborg och tillbringade en tid på gränsen till fattigdom i Göteborg, tills hon fick en ny guvernantplats på Nääs. Här var atmosfären kyligare och det intellektuella livet var torftigare. Louise kämpar med att behärska sitt häftiga humör och försöker leva efter J. O. Wallins predikan om kvinnans stilla och ädla väsen. Hon känner sig ofta behandlad med nonchalans, en son i familjen leker med hennes känslor och godsherren tycker att Fredrika Bremers idéer är galenskaper. Louise själv går och drömmer om att bli författarinna.

Bevarade teckningar visar att hon också hade konstnärlig talang.

På våren 1856 måste hon lämna anställningen på Nääs och kom under resten av sitt liv att bo med modern i Alingsås där hon hade privatelever i deras lilla 2-rums-lägenhet. Ett porträtt av henne i 60-årsåldern visar en ståtlig allvarlig kvinna med ett resignerat vemod över de bestämda dragen. Hon hörde till de otaliga begåvade kvinnor, som fick dra sig fram i små omständigheter när drömmen om giftermål sjönk undan.

Utgivaren har försett dagboksutdragen med en utförlig introduktion, som sätter in läsaren i miljön i Vänersborg och den allmänna tidsandan. Hur hon har gjort utdragen ur dagböckerna, kan man ju inte avgöra. Men läsaren får intrycket av en sammanhängande skildring där många olika sidor av mamsell Forsells liv och personlighet får sin belysning. Boken är ett viktigt bidrag till den bildade ogifta borgarkvinnans historia, hon som hade en enda försörjningsmöjlighet att ta till, nämligen guvernantplats. Själv har jag haft tillfälle att läsa de dagböcker som en annan guvernant skrev några årtionden senare i en bohuslänsk prästgård, och det är slående hur mycket de två liknar varandra i sin känsla av instängdhet och vantrivsel. I Lund pågår f. n. ett forskningsprojekt just om kvinnors dagböcker, en litteraturgenre som oftast har fått stanna inom familjekretsen och i bästa fall förvarats i en byrålåda. Mycket av det som skrevs i dagböckerna kan förefalla vardagstrivialt men med fog kan man efter ett och ett halvt århundrade säga att dessa anteckningar, nedkastade utan att den som skrev hade en tanke på att bli publicerad, kan ge mycket mer av det verkliga och levande livet än en hel del av salongsfärdiga samtida diktsamlingar, romaner och noveller.

Inger Rudberg

Adelsliv som folkkultur

Blått blod och liljevita händer (Sthlm, 385 s., personreg.) har etnologen Angela Rundquist kallat sin avhandling om värdesystem och livsmönster bland svenska aristokratins kvinnor 1850–1900. Titeln är lätt provocerande, eftersom alla människor har rött blod i ådrorna och vita händer inte längre är tecken på hög social status, dvs. att deras innehavare inte behövt få dem brunbrända av utomhusarbete eller vanställda av hårt inomhusarbete.

Det mest intressanta med denna avhandling är att den visar på en kvinnokulturform, som delvis satt så djupa spår i borgerliga

tänkesätt att den verkar allmängiltig. Jag tänker särskilt på kvinnornas roll inom släkt-sammanhållningen. De höll reda på alla, inte bara nära släktingar utan också avlägsna sådana samt hela vänkretsen och det komplicerade umgängesmönstret. Detta verkar ha varit en kvinnlig specialitet i många andra miljöer. Även om adeln som klass var på väg att förlora sin maktposition under slutet av 1800-talet, skapade och vidmakthöll dess kvinnor traditioner inom familje- och släktliv som blivit långvariga. Delvis var det mot sådana fasta mönster för adelns döttrar som Agnes von Krusenstjerna reagerade t.ex. i den oavslutade romansviten *Fattigadel*, där familjer i början av 1900-talet utan tillräcklig ekonomisk bas försöker upprätthålla livsformer, som framför allt kväver döttrarna eller driver dem till uppror i olika former.

Avhandlingens kvinnokollektiv tillhör förmögna släkter, vilket dock inte utesluter ekonomiska problem för nybildade familjer. Problemen kunde ofta lösas inom släktens ram. Många levde kvar inom den traditionella lantushållningen, som kunde ge en tillräcklig materiell bas för ett societetsliv i Stockholm. Dessa kvinnor hade kvar de gamla kunskaperna i att utnyttja ett gods alla resurser utan att fördärva dem, även om de själva inte utförde så mycket manuellt arbete utan uppfostrades att övervaka och leda. Även för detta krävdes vissa baskunskaper.

Kombinationen av lant- och stadsliv är tydlig i det exempel som utgör bokens röda tråd. Rundquist har flitigt utnyttjat ett släktarkiv, där konstnären och ämbetsmannen Fritz von Dardel och hans hustru Augusta, f Silfverschiöld utgör medelpunkten, även om många andra namn passerar – Bonde, Lewenhaupt, Leijonhufvud, Posse, Ramel, Wrangel. Kanske en konstnär och son till en schweizare inte är riktigt representativ för svensk aristokrati, trots ingifte i högadeln och ämbetsmannakarriär. Men det är framför allt kvinnorna som är i fokus, och för deras del verkar de exempel på normer och värderingar som analyseras oftast allmängiltiga. Rundquist har kompletterat sitt grundmaterial genom läsning av många memoarverk – vilket i och för sig är en vanskelig typ av källa – och även jämfört med andra brevskrivare utanför Dardelkretsen. Många av hennes påpekanden är väl underbyggda. Men avhandlingen hade vunnit på att struktureras bättre. Nu återkommer samma episoder och reflektioner på flera ställen, vilket blir irriterande. Kanske hade det också varit lämpligt med en viss distans till den livsform som skildras. Å andra sidan hade då charmen

i den entusiastiska inifrånschildringen försvunnit.

Det vimlar av namn och data på adliga kvinnor, men det är framför allt själva livsmönstren i fråga om centrala händelser som födelse, uppväxt, giftermål och åldrande som är bokens kärna. En intressant fråga är hur familjerna betraktade sina döttrar. Utgjorde de en börda eller en tillgång? Det fanns fler flickor att gifta bort än tillgängliga friare, eftersom en adelsflicka — i varje fall inom de högsta skikten — inte borde gifta sig under sitt stånd. Hon hade rentav svårt att göra det på grund av sin speciella uppfostran. En ung adelsman kunde välja att leva i konkubinaten med en kvinna ur småborgerlig miljö utan att det väckte någon anstöt. Adelsflickorna var hårt hållna och bland dem fick det inte förekomma några föräktenskapliga förbindelser. Även om de delvis delade samma lantliga tillvaro som småböndernas och torparnas döttrar, var normerna helt annorlunda.

Rundquist menar att adelsdöttrarna betraktades som en tillgång. Med deras hjälp kunde familjen knyta nya allianser. Döttrarna ansågs tillhöra sin ursprungliga familj, även om de bildat egna, och svärmor/mormor var en mäktig faktor. Ingen familj var väl glad över att enbart producera döttrar. Familjen von Dardel-Silfverschiöld åstadkom nog en tillfredsställande blandning med två döttrar och flera söner, även om fadern suckade litet, när andra dottern skulle introduceras i sällskapslivet.

Barnafödelse var lika riskabel för adelskvinnorna som för alla andra, och en ny graviditet efter många barnsängar hälsades snarare med resignation än förtjusning. Man vårdade sig väl om barnen av båda könen, även om man inte offrade någon lyx på dem. För pojkar ordnades en lämplig yrkesutbildning medan döttrarna utbildades för att gifta sig. Mödrar och döttrar planerade medvetet lämpliga giftermål. Även om döttrarna tekniskt sett var oskulsfulla brudar, visste de troligen vad giftermålet innebar, och de producerade lojalt de önskade arvingarna samtidigt som de förestod växande hushåll. Mödrarna verkar inte ha haft så mycket tid för sina barn, och det psykologiska avståndet mellan mödrar och döttrar var ofta stort.

En förutsättning för att adelns kvinnor skulle ha tid att ägna åt sällskapsliv och släktförbindelser var tjänarinnorna, både de som utförde det arbete som sparade de lilje vita händerna för fina broderier och de som höll hemmen och kläderna i prydligt skick. Tjänarinnorna har därför fått ett eget kapitel i avhandlingen, vilket förefaller välmotiverat.

Däremot verkar kapitlet om hovfruntimret ganska ovidkommande. Uppenbarligen var det inte en karriär som lockade så många, trots den höga rang dessa damer åtnjöt.

Bokens persongalleri är stort. De flesta är kvinnor, men många av dem speglas genom mäns ganska fördomsfulla ögon. Avhandlingen är slösande rikt illustrerad framför allt genom Fritz von Dardels teckningar av vardagssituationer i familjelivet. Många av dem är dråpliga men en del hade kunnat undvaras. Här finns också gott om släktfoton och foton av statusföremål som inbjudningskort, märkt linne osv. Hur många mödrar och mormödrar har känt sig förpliktigtade att märka flickornas bomullslakan med invecklade namnchiffer, bara för att linneutstyrseln en gång hörde till det som skulle visas upp i dessa societetsfamiljer? I den miljön var fortfarande under slutet av 1800-talet bröllop en synnerligen offentlig ceremoni, som knappast gav det nya paret något tillfälle till avskildhet, förrän de reste bort. T. o. m. brudsängen skulle inspekteras.

Man kan rikta kritik mot Rundquists avhandling för bristande strukturering och en viss ytlighet. Men den pekar också på viktiga kvinnokulturella mönster, och även om avhandlingens adliga kvinnokollektiv inte tänkte sig direkt tillhöra folket, betydde deras seder och bruk mycket för många människor, både under deras egen tid och senare.

Beata Losman

Kvinnoliv i 1800-talets Sverige

Fredric Bedoire: *I skuggan av blodskam. Ett kvinnoliv och miljöer i 1800-talets Sverige.* (Malmö 1988, 207 s., ill.)

Berättelsen om Anna Sten är berättelsen om ett liv i torftighet och tristess, präglad av det fåfänga sökandet efter något som 1800-talets svenska samhälle inte kunde erbjuda ens sina mest lyckosamma medlemmar, nämligen trygghet. I all sin vardaglighet är det ett förfärande livsöde som författaren, Fredric Bedoire, har känt sig manad att förmedla till eftervärlden.

Bedoire beskriver Annas vandring i den tidiga industrialiseringens Sverige. Från Falun och pigtjänster till Gävle och arbetet vid Strömsbro bomullsspinneri. Därifrån till Norrtälje, där Anna försörjer som piga och amma. Vidare till Stockholm, nya pigtjänster och så småningom anställning vid Carlsviks klädesfabrik på Kungsholmen. Vidare till Karlsborg, där hon gifter sig med en 17 år yngre sappör och byter efternamn från Ols-son till Sten. När Johannes Sten av hälsoskäl

måste ta avsked börjar vandringen på nytt, för att på 1880-talet för en tid stanna upp vid en liten stuga i Uppland som ännu bär namnet Stensborg. Men vägen fortsätter förbi Sandviken och Östlunds skrädderi tillbaka till Mölltorp utanför Karlsborg, där Annas make dör på julaftonen 1891. Anna lever i ännu 24 år, befriad från erläggandet av mantalsspenning och understödd av kommunen.

Hela denna långa väg följer Bedoire Anna tätt i spåren. Han följer henne uppför traporna i husen där hon bor för att ta reda på hennes värdfolk och grannar. Han besöker hennes arbetsplatser och de miljöer hon lever i. Han kallar många tidsvittnen och hans källförteckning är en sannskyldig lärobok i källsöknings för släkt- och bygdeforskare. Boken om Anna Sten skulle ha kunnat bli just det storslagna panorama över det svenska samhället under 1800-talets senare del som bokens undertitel ger förhoppning om.

Men det är inte det vardagliga och tidstypiska i Annas Stens levnad som har föranlett Fredric Bedoire att skriva en bok av helt annat slag än de kultur- och arkitekturhistoriska arbeten han är känd för. På gamla dar yppade Anna för en ung kvinna sitt livs stora hemlighet: att hon var frukten av en incestuös förbindelse mellan brukspatron Jean Henric Bedoire och dennes styvdotter Amanda. Och det är denna beaktelse som ger boken dess budskap, det anges redan i huvudtiteln.

Nu kan jag emellertid inte finna annat än att Bedoire gör Anna Sten en stor otjänst, när han låter hennes "egendomliga och skamliga härkomst" bli det dominerande inslaget i den väv han skapar kring sin avlägsna släktings liv. Ty Annas "hemliga skam" ter sig idag mer tragisk än skamlig. Att det var annorlunda på Annas tid vet vi. Men när Bedoire försöker leda detta in bevis genom att ta in ett kapitel om 1734 års lag och några incestfall från 1800-talets början, faller han i gapet mellan lagens bokstav och dess tillämpning. Analysen av det han kallar "brottet och synden" uteblir.

Att författaren i de inledande kapitlen ideligen återkommer till Annas skamliga börd och den prägel han menar att denna måste ha satt på hennes liv, gör inte densamma mer gripbar för läsaren. För det liv han sedan tecknar har helt andra förtecken än skam och vanära. När jag betraktar Annas livsöde finner jag tragiken snarare ligga i dess totala alldaglighet än i dess "egendomliga" begynnelse. Det utanförskap, som jag tror att Bedoire har velat förmedla, kan jag tyvärr inte hitta i den levnadsbeskrivning han ger oss.

Av bokens epilög framgår att Bedoire har

varit väl medveten om de alternativ han hade att välja mellan, när han gav sig i kast med att ge form och sammanhang åt det stoff som Anna Sten lett honom till. Han skriver där, att han har velat undvika "frestelsen att dramatisera eller generalisera". Tyvärr har han sett faror, där jag snarare skulle ha sett möjligheter. Ty det drama som legat honom närmast hjärtat skulle bättre ha burits fram av en skönlitterär framställning. Medan det socialhistoriska panorama som stundom skimtar skulle ha krävt en renodlat vetenskaplig behandling utifrån ett generaliserande perspektiv. I stället har det blivit en ovanligt ambitiös släktkrönika, som alltför ofta fastnar i trivialiteter. Det är synd, för uppsåtet är lovvärt.

Men, som sagt, för alla dem, som vill lära sig nå längre i sin släktforskning än till namn och årtal, är boken om Anna Sten en utomordentlig vägledning i källsöknings och de möjligheter som arkiven ger.

Kerstin Abukhanfusa

Stad i sekulär förvandling

Sven Olsson: *Burskap och makt. Västerås politiska historia 1613–1862* (Västerås genom tiderna IV, Monografi utgiven av Västerås kommun 1988. 382 s. + Grafiskt block med 14 diagram; personreg., ill.).

En ny bok om hemstaden Västerås har presterats av dess flitige fd. stadsarkivarie fil. dr Sven Olsson (senare stadsarkivarie i Stockholm) bara tre år, efter det hans stora arbete om Västerås byggnadshistoria 1613–1850 publicerats (rec. i PHT 1987: 3–4). Föreliggande bok tillägnas minnet av Wilhelm Tham, monografikommitténs tidigare ordförande och verkets redaktör. Att det för en utomstående förefaller trassligt med numren i monografiserien kan inte författaren lastas för annat än så tillvida, att han i det förklarande förordet snarare skapar större förvirring. Det rör sig i varje fall om nr 4, och man får väl tro den inledande redovisningen av serien som säger, att Sigvard Montelius har del 3 "Västerås ekonomiska historia 1613–1862" under arbete, vilket måste betyda en avsevärd och obestämmd inskränkning av Sven Olssons rörelsefrihet vid skildringen av exakt samma periods politiska historia.

För att få forskarperspektiv på sin stora uppgift att skildra 250 års politik i Västerås inleder förf. med ett kapitel betitlat "Nils Herlitz och den svenska staden". Dennes undersökning från 1924 av svensk stadsförvaltning på 1830-talet utgör enligt Olsson "en analys av stadssamhällets uppbyggnad, dess

funktion och regelsystem". — Andra kapitlet "Stad i sekulär förvandling" summerar inledningsvis denna förvandling "in Theatro Arosiensi från sen Vasatid till liberalismens era" med att "Vi bevittnar den förindustriella stadens mognad, upplösning och fall". Förf. har lätt för klatschigt välklingande och ibland något svårforcerade formuleringar, vilket lockar en recensent till direktcitat.

Detta andra kapitel formar sig till en allmän bakgrund till de följande kapitlen. En viktig beståndsdel i Västerås politiska historia har varit spänningen mellan landshövdingen och magistraten vid tjänstetillsättningar främst av borgmästare. Genom återgivande av lönestater för skilda år klargörs stadsstyrelsens sammansättning. I ett intressant avsnitt om "burskap och laga försvar" framhåller förf., att under 1700-talets förra del (jfr diagram 2 och 3) arbetskarlar ofta fick burskap. Det var viktigt för borgerskapet att ha tillgång till deras arbetskraft och slippa legohjonsstadgans sociala förpliktelser. De gick också genom "burskrivningen" någorlunda säkra för utskrivning i krigstjänst. Ytterligare ett direktcitat i detta sammanhang: "En förtrupp och en föresyn för arbetstagarernas breda lager, har gesällerna dock icke aktivt deltagit, när de första arbetaroroligheterna inträffade i vår stad på 1850-talet." Någon mer omfattande övergång från hantverksyrket till handelsmannens, som enligt stads-lagen var formellt möjlig, har inte ägt rum i den "förindustriella staden", och i Västerås finns få belägg för "Ackerbürgerschaft". Magistraten bestod, som överallt i någotsånär stora städer, till övervägande del av köpmän, men i Västerås har tidvis äldsteinstitutionen, bestående av 24 borgare, blivit betydelsefull och särskilt viktig under den "karolinska nöden", men också under andra tidsperioder, ofta i samband med svag ledning av magistraten. Bland de äldste medverkade också hantverkarna, och den viktigaste funktionen var självbeskattningsrätten. Så småningom framtvingade borgerskapet, att även icke borgerliga fastighetsägare skulle vara med och betala diverse onera. En rad specialnämnder och kassor uppstod för olika ändamål som vägbyggnad, brobygge, inkvartering, lyshållning och fattigvård. Först på 1820-talet trädde en drätselkammare in för förvaltning av alla dessa uppgifter.

Fattigvården blev mer planmässig från 1660. 1775 donerade brukspatron Magnus Schenström en gård och 15000 daler kmt till fattiga barns försörjning. Men först med den 1798 tillträdande domprosten (senare biskopen) Eric Waller blev det fart på arbetet efter

mönster från Stockholm. "Under ett decennium skär hans ande likt en svetslåga genom den lokala slentrianen." Viktigare för de fatiga än allt annat var kanske "trots allt potatisen". Så småningom börjar sockenstämman verka, även om det ibland skar sig mellan den och drätselkammaren. Kapitelavsnittsrubriken "Öretal och makt" talar för sig själv. Här ges bara en kort kommentar till diagram 10—13, som bl. a. visar magistratens starka ställning under enväldet. Fr. o. m. 1859 fick ståndspersoner delta i valen. Nu har rösträtten "breddats men icke demokratiserats". Hantverkarnas röstetal sjunker.

Fr. o. m. kapitel 3 har förf. delat upp sin behandling av ämnet i tidsavsnitt, där de styrande i staden presenteras, dvs. magistraten och de äldstes ledare. Då och då ingrep landshövdingarna, men de blir hos Olsson sällan huvudfigurer. Ett mycket stort antal borgerliga förtroendemän för staden passerar revy. Särskild uppmärksamhet ägnas borgmästare-tillsättningar och senare riksdagsmannavalen. Huvudkällorna är rådhusprotokollen, som uppenbarligen finns bevarade i en obruten serie, och borgarståndets riksdagsprotokoll. Med det rika stoff, som genomgås för denna långa period, blir det nödvändigt för förf., att akta sig för att drunkna i de nog så intressanta lokala skandalerna och processerna. De presenteras också i hög fart men med pregnanta uttryck. Svårartade släktvendettor i ansvarsfrågor, arvsfrågor och konkurser var mycket vanliga. Rubriksättningen på de fem kapitlen ger en god översikt: nr 3 Förtroendestyre 1613—1641, nr 4 Det starka samhället 1641—1718, nr 5 Rikspolitik och lokalpolitik 1719—1772, nr 6 Gryningen av en ny tid 1772—1827 och nr 7 Burskapssamhällets sönderfall 1828—1862.

Från det rika persongalleriet skall några exempel tas ur varje tidsperiod. De första namnen, med rötter i 1500-talet, är bröderna Per och Nils Ulfssons, den ene rådman, den andre borgmästare, båda med stark stockholmsanknytning. Den främste utanför rådkretsen var storfinansiären Simon Depken d. ä. I maj 1641 tillsattes som borgmästare av K. M:t, utan att staden tillfrågats, Daniel Kempe, en jurist som tjänstgjort vid hovrätten i Dorpat. Han aklimatiserades snabbt i staden genom sitt gifte redan i nov. s. å. med sin borgmästarkollega Johan Anderssons dotter. Kempes regim 1641—54 får av Olsson betyget: "den mörkaste i stadens moderna historia". Han hade hårda nypor och möjliggjorde den av Olsson i hans föregående Västeråsbok skildrade regleringen av staden men såg till sin egen nytta. En särskild kung-

lig kommission ankom i juli 1654 för att granska hans fögderi. Kempe avled i rätten tid nov. 1654 och efterträddes av den fd. slottsfogden Carl Printz. Denne var en viljestark person, utrustad med "som tillgång eller belastning, ett starkt rättsmedvetande". En maktkamp kom att utspelas mellan honom och den likaså kraftfulle landshövdingen Knut Kurck, som snart befordrades till president i kommerskollegium.

Inom tidsskedet 1660–88 ("Fogdemakt och fåtalsvälde") inföll "oordningarna" 1686, dvs. hantverkarklassens kamp för tillgång till hagar och täppor. Den avgjordes emellertid till deras nackdel av en kunglig kommission. Printz fanns kvar. Några adels-tjänare tog plats i rådet, och det var tal om "svågerpolitik". — Nästa period 1688–1718 har fått rubriken "Gud bättre alltid kommer sorgen" (yttlande fällt 1711 av en hovslagare inför magistraten). Den innefattade missväxt, envælde, kungabyte, krig, våld i staden 1714 och stora peståret 1710. Man lyckades begränsa farsoten till kåkstaden Kyrkbacken, och staden ansågs så säker, att Svea hovrätt för en tid flyttade sina sammankomster från Stockholm till Västerås. Bland borgmästarna märks far och son Jernstedt, Arvid och Jacob. Tiden fordrade kännbara ekonomiska åtaganden. De äldste spelade tidvis en stor roll. Stark företrädare för kungamakten var framför allt landshövdingen Gustaf Cronhielm.

En senare landshövding, Gustaf Funck, kom 1726 i en märklig konflikt med Jernstedt d. y. om norskfisket i ån. Det borgerliga fisket störde det regala på andra stranden. Jacob Jernstedt avsattes i sammanhanget från sin borgmästartjänst och sattes i arrest för en månad. Han hade emellertid valts till riksdagsman och inställde sig 2 sept. i borgarståndet, f. ö. för sin fjärde riksdag. Med hjälp av samtliga fyra stånden fick han restitution på sitt ämbete. Jernstedt bör enligt förf. inte betraktas som partiman; han hörde helt allmänt till vännerna av Arvid Horns regim.

Annat skulle det bli. Nästa avsnitt bär rubriken "Plomgrenska marionetter 1734–1750". Riksdagsmannavalet i staden 1734 visade upp en intensiv valrörelse och gick genom öretalsberäkningen till "högborgerskaps" favör. Den valde, rådmannen Magnus Schenström, var svåger till Thomas Plomgren (bådas hustrur hette Funck), som visserligen ännu inte var riksdagsman men verksam på den framväxande hattoppositionens sida i Stockholm. Schenström gjorde ingen större lycka i borgarståndet. Han efterträddes vid valet 1738 av den också med släkten

Funck genom gifte befryndade rådmannen Eric Langberg, som inordnade sig "i ledet bland Plomgrens fotfolk". 1740 valdes två riksdagsmän för Västerås, den ene den erfarna Jacob Jernstedt, nu helt Plomgren-man, som verkade för krig mot Ryssland, och rådmannen Abraham Hülphers (d. ä.), som slöt sig till den ännu svaga mössfraktionen. Han omvaldes 1742/43 och uppmanade med mösspartiet till fred. Lilla tullen ville han i likhet med "lågborgerskapet" avskaffa och var i största allmänhet antibyråkrat. Under Stora daldansen 1743 satt han en tid fången. I tronföljdsfrågan var han försiktig. Vid 1746 års riksdag var Jernstedt stadens ombud som ivrig hatt.

Hülphers får ingå i rubriken för nästa tidsavsnitt: "Riksmössan och rojalisterna 1751–1772". Han återkom vid riksdagen 1755/56 och hjälpte med sitt höga öretal Eric Ugla att bli vald till borgmästare i Västerås 1755. I borgarståndet hade mösspartiet gått tillbaka. Hülphers inlämnade ett P. M. om lilla tullens avskaffande. Han var visserligen antihatt, men han var inte hovpartist. Han blev omvald 1760; enligt förf. svarade han "på varje punkt mot Fredrik Lagerroths kvalifikationer för den ideale frihetstida politikern". Naturligtvis hörde han till dem som krävde ansvar för det misslyckade pommerska kriget 1756. Mössorna vann åter terräng. Hülphers var också med vid 1765/66 års riksdag men var nu åldrad. Efter en lyckad riksdagssejour överlämnade han sin handelsrörelse till sonen Abraham Hülphers d. y., känd som topograf och genealog.

Till 1771 års riksdag sändes från Västerås med lika röstetal Sam Hellberg och Jonas Schenström. Gustav III:s revolution firades i Västerås med entusiasm och skottlossning. Den långa politiska dragkampen på både det lokal- och rikspolitiska planet var slut. Ett flertal byggföretag genomfördes. Även om partistriden upphört, kvarstod dock skillnaden i samhällssyn mellan hög- och lågborgerskap. Under den "nya samhällsandans" tid 1772–83 hölls bara ett riksdagsval, i sept. 1778, och rådmän Carl (Carlsson) Wulff valdes. Det gustavianska Västerås var rojalistiskt och självmedvetet. Stadens äldste hade mycket att säga till om, och deras deltagande i politiken bildar, tillsammans med magistratens, embryot till en drätselkammare.

Efter 1783 vänder det igen, och borgerskap och äldste sönderslits åter av en inre kamp. Riksdagsman blev 1786 Johan Gother jr, en pålitlig rojalist. Stora glädjeämnet var att K. M:t nu släppte husbehovsbränningen fri mot arrende. Kriget 1788 möttes i Västerås av

patriotism och militärövningar, och Gothe omvaldes till 1789 års riksdag. Med hem i bagaget därifrån hade han kunglig fullmakt på borgmästares namn, heder och värdighet och räknade med att få efterträda den nu gamle Uglå. Fler blev besvikna. Gothe blev inte omvald till nästa riksdag och till borgmästare efter Ugles död 1794 utnämndes vice häradshövdingen Georg Fredrik Hellman. Den nye ledaren för magistraten har av C. W. Böttiger skildrats som "en glad och lustig Bacchi-broder, som gärna sjöng vid glaset; för övrigt en gammal ungarl med många barn". Hellman hade att hantera ett märkligt konkursmål, som gick tillbaka till 1722, och där nu krav ställdes på de samtida ättlingarna bröderna slottsskrivaren Nils och rådmannen Sam Hellberg (av förf. kallad "den gamle vänsterhatten"). Allmänt var det en svaghets-tid för magistraten. Gustav IV Adolfs fall berörde inte borgerskapet nämnvärt.

Nya menigheter tog över helt nya förvaltningsorgan. Det var dyrtid och ett nytt samhälle befann sig i födslovåldor. Borgerskaps främste var under 1810-talet Eric Öberg, med kommerseråds namn. Rådmanuppdraget låg under hans rang. Ämbetet var dåligt avlönat och förenat med redovisningsansvar. Till 1817 års riksdag valdes den nyliberale Grave Hülphers till ombud, "en av de intressantaste" av Västerås riksdagsmän. Han avgav stora memorial både i penningfrågorna och i författningsfrågan. Tiden var ännu inte mogen för hans idéer; han dog vid riksdagens slut bara 40 år gammal. Till ny riksdagsman valdes 1822 brukspatron Fredrik Langenberg, som var en pålitlig konservativ.

Sista kapitlet, om perioden 1828–62, sysslar mycket med riksdagspolitik. Ännu ett par riksdagar satt Fredrik Langenberg säker med sin förnuftiga konservatism. Men nya vindar blåste. I sept. 1831 avgick borgmästare Anders Ekholm och lämnade presidiet till sonen Gustaf Fredrik Ekholm, som då var 28 år. Han hade redan vid mycket unga år publicerat en skrift i tidens stora politiska fråga, om representationen till riksdagen. Han förordade där ett enkammarparlament. Den unge Ekholm lyftes vid valet till 1840/41 års riksdag fram av småväjlarna i Västerås. Riksdagen var Karl Johantidens längsta. Ekholm fick "en flygande start som parlamentariker". Enligt protokollen har vid denna riksdag 846 yttranden av honom registrerats. De liberala ledarna i borgarståndet, bruksägaren Johan Thore Petre och brukspatron Carl Fredrik Wærn d. ä., var engelskinfluerade. De nyttjade Ekholm som "floorleader". Ekholm blir den helt dominerande gestalten i senare delen

av Olssons bok, följs genom åren i hemstadens protokoll och kanske ännu utförligare i riksdagsprotokollen. Han kan anses som Västerås främste riksdagsman genom tiderna. Han uppfattades som radikal men var ingen bildstormare. Förf. redogör noggrant för hans åsiktskiftningar genom åren. Det var inte alltid progressiva lösningar han förordade. Han var en antibyråkrat, vilket vid denna tid betydde sparsamhetsivrare. Efter åtta riksdagar satt han vid sin död 1865 sedan mer än 32 år som borgmästare. När till slut de nya kommunallagarna 1862 antogs, var de allmänt efterlängtrade, men Ekholm var emot; de skulle beröva honom "makten över det samhälle, åt vars tjänst han vigt sitt liv".

För personhistoriker är denna stora bok om Västerås maktutövare en guldgruva. I många fall kan släkter följas i flera generationer. Sven Olsson tvivlar inte på den enskilda individens avgörande betydelse för det politiska livet.

Birgitta Lager-Kromnow

Frykeruds socken i Värmland

1909–1946 var Eugen Hedell (1886–1949) folkskollärare i Klaxås i Frykeruds socken i mellersta Värmland. Han kom under årens lopp att inom socknen och i arkiven samla ett stort material om Frykeruds sockens historia, föreliggande i 55 vaxduksböcker, nu i Frykeruds hembygdsförenings arkiv. En del av detta material utarbetades till artiklar i Karlstads-Tidningen, och 1948 publicerade Hedell det 32-sidiga häftet Frykeruds natur, bebyggelse och jordbrukshistoria. Efter hans död anslog Frykeruds kommunfullmäktige en penningssumma för publicering av hans efterlämnade anteckningar, och en redaktionskommitté utsågs. Denna lyckades emellertid ej finna någon som kunde åtaga sig arbetet med en sammanfattande skildring. I stället samlades och sammanställdes ett 30-tal artiklar av 16 olika författare till boken *Frykerud I* (Karlstad 1984; 397 s.). 5 av dessa (sammanlagt ett 70-tal sidor) är författade av Hedell. De flesta av artiklarna i boken har amatörmässig prägel och inriktning på det senast förlutna seklet. Ur personhistorisk synpunkt har jag framför allt observerat rektor Inge Nylins framställning om socknens konstnär Olof Persson (s. 164–170), f.d. folkpartiriksdagsmannen Anders W. Axelssons memoarer (s. 171–199), Nylins sammanställning om skolorganisation och lärare i Frykerud (s. 258–321) — bl.a. om f.d. statsrådet Karin Söders far kantor Yngve Bergenfur (s. 286) och om Eugen Hedell (s.

296–301) –, kommissionslantmätaren Olof Ågrens (1738–1794) självbiografi (s. 343–346) och rektor Einar Hagenrots artikel om sin mors kusin Adolf Eberhart (1870–1944), som var född i Erikstad i grannsocknen Kil och från 1909 var guvernör i Minnesota (s. 347–352).

Nyligen utkom en ännu digrare bok med titeln *Frykerud II. En bygd i förvandling* (Karlstad 1988; 311 + 279 + 27 s.). Den består av två särskilt paginerade avsnitt.

Det första är författat av fil. kand. Christina Dalhede och har betitlats *Frykerudsgårdar och människor. Tiden omkring 1600 till 1746*. Denna framställning har en helt annan karaktär än Frykerud I både genom sin koncentration på äldre tider och genom att den vilar på arkivforskning i framför allt kyrkoböcker och häradsrättsarkivalier i Landsarkivet i Göteborg och Göta hovrätts arkiv i Jönköping samt kameralt material i Riksarkivet i Stockholm. Texten är grupperad kring 36 tabeller, 16 diagram och 9 bilagor av huvudsakligen demografisk karaktär. Här är det ett myller av personer, som möter läsaren, de flesta aldrig tidigare behandlade i tryck men överblickbara tack vare person- och ortregister, i allo en guldgruva för den i trakten orienterade eller den som härstammar från Frykerud.¹ Personregistret omfattar omkring 2 000 personer, de flesta allmoge. Ur mera allmänt personhistorisk synpunkt, observerar man en släkttavla över löjtnanten Per Frumeries familjebakgrund (s. 201) – bl.a. den från Augsburg härstammande släkten Perner – och behandlingen av den från nämndemän i Frykerud härstammande prästsläkten Fryxell (s. 226–230). Intressant är också konstaterandet av det höga antalet tvillingfödslar i Frykerud, särskilt under 1730-talet, då antalet tvillingfödslar per antalet där födda var väsentligt högre än det svenska riksgenomsnittet två hundra år senare.

Det senare avsnittet av Frykerud II, som rubricerats *Bland frykerudsbör i senare tid*,

påminner mer om Frykerud I, dvs. det är en samling av ett tjugotal artiklar om mer modern tid av ett tiotal personer från trakten, av vilka flera är desamma som skrivit i Frykerud I. I fråga om speciellt personhistoriska inslag vill jag framhålla rektor Nylins artikel om folkmusiken (s. 238–256) med uppgifter om ett tiotal spelmän från socknen.

Medan Frykerud I har två register, ett över personer och ett över ”hemman m. m.” (både ort- och sakregister), har Frykerud II separata person-, ort- och sakregister till Christina Dalhedes avsnitt och till bokens senare del. När det gäller så gammal tid som hennes avsnitt, är det anakronistiskt, att personerna placerats på sina patronymika i stället för på förnamn. Patronymikas förvandling till släktnamn är ju ett mycket sent fenomen.

Hans Gillingstam

Släkten Sandblad

Henrik Sandblad: *Bönder, borgare, präster och andra. En kulturhistorisk skildring kring släkten Sandblad* (Göteborg, Tre böcker förlag, 1988. 265 s.)

Den sandbladska släkten härstammar från Skaraborgs län, trakterna väster om berget Billingen. Släkten redovisades 1984 för första gången i Svenska släktkalendern, ett initiativ av Henrik Sandblad, emeriterad professor i idé- och lärdomshistoria vid universitetet i Göteborg. Sandblad har gått vidare och skildrar fylligt i det föreliggande arbetet ett antal

Erik Sandblad

¹ Värmlandsforskaren lektor Halvar Nilsson har fäst min uppmärksamhet på att en rad kronohemman i Frykerud måste ha skatteköpts på 1630-talet enligt jordeböckerna, vilket författaren ej nämner. Nilsson har också för mig påpekat, att hon förbisett den skattelängd som föreligger i volymen Gärder och hjälper 1535 i Riksarkivet, och att hennes uppgifter ur 1503 års skattebok inte är korrekta; denna skattebok redovisar sålunda uteslutande skattehemman, varför frälsehemmanen Högvalta och Västra Glänne ej är med där, såsom hon uppger (s. 8; korrekt i senare delen av Frykerud II, s. 6), vilket däremot är fallet med skattehemmanet Östra Glänne.

släktmedlemmars öden och levnadsomständigheter. Boken pryds av talrika porträtt som föreställer bärare av det sandbladska namnet eller miljöer där de haft sin verksamhet och den har plats för ett personregister.

Sandblads granskning av äldre släktmedlemmars levnadsöden visar att några av dem ännu förtjänar att beskådas. Det fylligaste porträttet består författarens far *Erik Sandblad* som var född 1881 och plötsligt avled redan 1920. Hans änka, författarens mor, hade ännu 56 år kvar att leva. Erik Sandblad var till utbildningen jurist – studietiden förledades till Lund där han tillhörde Göteborgs nation – och knuten till ett kreditinstitut för jordbruket. Han beträdde en bana som konservativ kommunalpolitiker i Göteborg. Henrik Sandblad, på sin tid själv verksam som liberal publicist, har granskat sin fars insatser i det kommunala livet i Göteborg, där han på kort tid blev en förgrundsfigur. Han har funnit att denne tog flera utmärkta initiativ som rörde fastighetsfrågor. Det framgår, att han månade om den ännu unga högskolan och gärna ville lämna bistånd från kommunalt håll. Ett par år före sin död hade han med familjen flyttat till Hindås och därför redan lämnat uppdraget. Till karaktären på en gång hetsig och vänfast röjer hans i boken återgivna porträtt från olika åldrar stora likheter med bokens författare.

Farfar till författaren var *Nils Sandblad*, född 1850 och med tiden präst i Göteborgs stift. Han tjänstgjorde som kyrkoherde såväl i den nybildade Gamlestadens församling i Göteborg för en längre period som i en landsbygdsförsamling i södra Halland under den senare delen av livet. Henrik Sandblad tecknar bilden av en lågkyrklig prelat som ivrade för skolväsendet och hyste filosofiska intressen. En tid följde han Vitalis Norströms undervisning i filosofi vid högskolan. Nils Sandblad förefaller ha varit en rätt stillsam och tillbakadragen person, i hemmet något kuvad, som på grund av rådande bestämmelser fick lov att bestrida sina ämbetsgöromål in i hög ålder. Han avled 1929.

Författarens farfarsfar *John Sandblad* (1821 – 1880) var till börden stockholmspojke, till yrket affärsman och som sådan rastlöst verksam på flera olika håll i landet. Vid tiden för sin bortgång var han bosatt i Hudiksvall.

Här skall till slut nämnas något om Henrik Sandblads farfars farfar, även han med namnet *Nils Sandblad*. Född 1778 låg han några år vid Uppsala universitet, där han ingick i Västgöta nation. Han tycks ha studerat varje-
handa av vad som då för tiden bjöds i Uppsala-

la. Någon examen avlade han inte. Vid början av 1800-talet överflyttade han till Stockholm och beträdde den merkantila banan. Han hade strax framgång och verkade som grosshandlare i ett ansett handelshus. Affärsresor förde honom till England, Tyskland och Ryssland. Så småningom blev han illitterat rådman och ledamot av den betydelsefulla drätselkommissionen, slutligen från 1830 borgmästare i Stockholm, en av tre. Vid 1828 – 30 års riksdag tillhörde han borgarståndet. Nils Sandblad, som hyste liberala åsikter, fortsatte att bygga ut sin privata rörelse och då han dog vid 69 års ålder 1847 var han en förmögen man.

Som vi ser av exemplen ur släktkrönikan följer inte den sandbladska släkten helt det vedertagna mönstret bonde – präst – ämbetsman. En del förflyttningar bort från stadsmiljön ansluter kanske inte heller till gängse antaganden.

Åke Lilliestam

Svenskar i S:t Petersburg

Sten Carlsson och Nils Åke Nilsson redaktörer: *Sverige och Petersburg* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Göteborg 1989, 158 s., ill., personreg. finns ej).

Denna volym innehåller bidrag till ett symposium som organiserades av Vitterhetsakademien och som hölls i april 1987. Den är nr. 20 i en serie tryckta konferens- och symposierapporter, vars första del utkom 1977. Förutom en inledning av Gunnar Jarring och en sammanfattning av Sten Carlsson innehåller den tolv bidrag fördelade på grovt sett tre huvudgrupper: litteratur och konst – där framför allt den ömsesidiga påverkan mellan finländskt och ryskt belyses –, svenskers och svenska familjers verksamhet i Petersburg samt svenska företag där. Det förtjänar för övrigt att framhållas att när flera av författarna talar om svenskar innefattas också finlandssvenskar, vilka var den ojämförligt största gruppen "svenskar" i staden. Den tidsmässiga tyngdpunkten i bidragen ligger på perioden 1870 – 1917.

Jag ämnar inskränka mig till att huvudsakligen presentera de avsnitt som ingår i grupp två, dvs. de som är inriktade på individer. En god grund till dessa avsnitt lägger Max Engman i sitt bidrag Finnar och svenskar i S:t Petersburg. Efter att inledningsvis ha konstaterat att staden mycket snabbt efter grundandet blev geopolitiskt och ekonomiskt dominerande i Nordeuropa, klarlägger han varifrån de svenska och finska invandrarna i

staden kom, vilka de var och hur de livnärde sig. Han påvisar att den dominerande yrkesgruppen under lång tid var hantverkare, företrädesvis umakare och guldmeder. Engman undersöker sedan var i staden de bodde, vilka man gifte sig med, hur föreningslivet gestaltade sig och vilken politisk aktivitet som bedrevs. Han konstaterar avslutningsvis att Petersburgs svenskar och finnar levde väl integrerade i denna kosmopolitiska storstadsmiljö. De fann sig väl till rätta och bodde inte isolerade från andra grupper, men det fanns faktorer som tenderade att placera dem i en kategori för sig och därmed stärka deras gruppidentitet. Oktoberrevolutionen 1917 innebar att de flesta av dem lämnade staden för gott.

Susanna Hellsing vill i sitt bidrag skapa en bild av hur vissa av de i staden boende svenska familjerna levde före revolutionen. Hon försöker etniskt och socialt ringa in en krets rikssvenskar som emigrerat till den ryska huvudstaden. Antalet rikssvenska familjer som stannade i mer än en generation där har hon uppskattat till ett femtiotal; det rör sig således om ett par hundra personer av de totalt över två miljoner innevånarna. Dessa familjer blev mycket framgångsrika och kom att tillhöra etablissemangen. Studien är framför allt baserad på intervjuer med människor som bott i staden före revolutionen men även på skriftligt material som memoarer och biografier. Sina uppgifter har hon huvudsakligen hämtat från medlemmar av familjerna Lidvall — vars förste medlem Jon (Johan) Petter Ersson (1827–86) kom från Liden i Medelpad —, Tullander, Sandberg, Herlitz och Heilborn. Hon belyser sådant som familjernas bostäder och arbete, tjänstefolk, barns uppfostran och skolgång, församlings- och föreningsliv, festdagar och helger, umgänge och nöjesliv, sommarnöje och resor liksom också familjernas uppbrott efter revolutionen och deras möte med Sverige och svenskarna. För många blev återflyttningen efter nära tre generationer i Ryssland och efter att ha tillhört ett både i ekonomiska och andra avseenden gynnat borgerligt övre skikt något av en besvikelse.

Bengt Jangfeldt skildrar i sitt bidrag I Nabokovs Wolseley till Lidvalls skrädderi främst några medlemmar av den tidigare nämnda familjen Lidvall. Den mest framstående medlemmen var utan tvekan arkitekten Fredrik Lidvall (1870–1945) eller som han kallade sig i Ryssland Fjodor Ivanovitj Lidval. Fadern skräddarmästaren, som hade åtta barn, uppnådde positionen som kejserlig rysk hovskräddare. Fyra av barnen blev

skräddare och övertog firman. Fredrik där- emot studerade vid konstakademien i Petersburg och blev en av stadens främsta arkitekter. Han betraktas nu allmänt som skapare av den s. k. Petersburgjugenden inom arkitekturen. Under sin aktiva tid i Ryssland 1899–1916 ritade han över 30 hus, huvudsakligen i sin hemstad men även på andra håll, t. ex. i Moskva och Kiev. Till mästerverken i Petersburg hör hotell Astoria vid Isaksplassen. Sedan han flyttat till Sverige, där han var okänd och fick ta anställning, blev han inte bortskämd med uppdrag — han har ritat 16 hus i Stockholm. Det torde dock vara ställt utom allt tvivel att Fredrik Lidvall tillhör de mest betydande svenska sekelskiftesarkitekterna; även nutida, högst ordinära gajdböcker över Leningrad nämner honom och flera av hans byggnader. Hans fyra bröder Wilhelm, Leo, Edvard och Paul drev Lidvalls hovskrädderi, som sydde åt den kejserliga familjen och högadeln men endast civila kläder. De ledande uniformskräddarna var bröderna Nordenström, som härstammade från Norrland. Författaren nämner också familjen Bolin, som verkat i staden sedan 1830-talet, blivit kejserlig hovjuvelerare och öppnat filial i Moskva. 1917 flyttade firman till Stockholm, där den alltjämt fortlever.

Björn Hult ger i Familjen Wahlfelts brev 1874–1895 glimtar ur en släkts liv under en 20-årsperiod i Ryssland, Finland och Sverige. Flertalet av breven är skrivna av Marie Wahlfelt och ställda till medlemmar av släkten. De berör huvudsakligen vardagliga upplevelser men är av visst kulturhistoriskt intresse. Marie var gift med en 26 år äldre f. d. svensk gardesofficer, Wilhelm Wahlfelt, som blivit gymnastikföreståndare vid gardeskåren och dess kadettskolor i Petersburg. Hans båda företrädare i denna funktion var för övrigt också svenskar, de Ron och Pauli.

Den sista avdelningen om de svenska företagen inleds av Artur Attman med en exposé över dessa företag och den ryska marknaden, där han bl. a. berör familjen Nobel och deras firma i Petersburg liksom även det företag Willgodt Theophil Odhner (1845–1905) skapade. Denne grundade i staden en fabrik för tillverkning av bl. a. räknesnurror, som övertogs av sonen Alexander (1873–1918) och en svärson. 1917 tog de sig över till Sverige, där de etablerade en fortsatt verksamhet i Göteborg. I Den svenska telefonen i Ryssland redogör Jan Kuuse för L M Ericssons första utländska fabrik i S:t Petersburg och företagets utveckling i Ryssland. Slutligen beskriver Martin Fritz hur Alfa-Laval eller AB Separator, som företag et

hette, tog sig in på den ryska marknaden och hur verksamheten bedrevs i landet.

Lars-Olof Skoglund

Klient och patron

Allteftersom den socialhistoriska forskningen framskrider öppnas nya fält, som föga eller inte alls varit beträdda. Magnus von Platen, som i litteraturvetenskaplig och kulturhistorisk forskning varit en av de främsta att finna nya uppslag och infallsvinklar — här kan nämnas informatorns plats i aristokratiska hus — tog initiativet till ett symposium i ett förbisett ämne. Detta rörde protektionens roll i det svenska samhället, särskilt under 1600- och 1700-talet. Man skulle tro att materialet vore ganska svårångat. Symposiet skulle dock visa att mycket av intresse stod att finna.

Resultatet av symposiet har utgivits i en volym *Klient och patron. Befordringsvägar och ståndscirkulation i det gamla Sverige* (Natur och Kulturs och Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens symposium den 21–22 januari 1988. Utgivare: Magnus von Platen, Sthlm, Natur och Kultur 1988, 154 s.). Här föreligger en för personhistorisk forskning intressant skrift med åtskilliga inkörsportar till vidare studier. Initiativtagaren har också lyckats samla nio specialister inom var sitt ämne för att från olika områden belysa frågorna genom föredrag och diskussioner.

Som sig bör inleder Vitterhetsakademiens mångsidige preses Stig Strömholm volymen med: "Klient och patron i Europa: En bakgrundsteckning", där han drar ut linjen beskyddarskapets uppkomst och betydelse från romartiden till våra dagar. Hans Gillingstam fick tanken att vissa svenska medeltidsvapen, t. ex. näckrosblad, vittnar om bärarens vasallskap till en hög herre, i detta fallet Sten Sture d. ä. Sådana klientvapen har författaren funnit hos Lasse Birgersson (Siöblad) 1494 och Hemming Gadh 1502. Till yttermera visso återfinnes näckrosbladet hos den sistnämndes fogde Måns Gadh, vilket indicerar undervasallskap till Hemming Gadh.

Kurt Johannessons föredrag "Erik Lindschöld, konsternas beskyddare" belyser hur borgarsonen från Skänninge Erik Olofsson Lindeman, själv en gång klient till mäktiga samtida, efter hand kunde stiga fram som en av 1600-talets främsta patroner. Johannesson hävdar att de rent personliga relationerna var av väsentlig betydelse för individens överlevnad och framgång. Hela samhäl-

let under stormaktstiden var som en "konstfullt flätad vidjekorg som bar upp och skyddade alla som lyckades klamra sig fast vid de rätta vidjorna eller relationerna medan andra föll skoningslöst genom de glesa maskorna. Detta gällde i varierande grad alla stånd och klasser och även den nya eliten".

Goda exempel på prästerlig hierarki, nepotism och klientskap under förra delen av 1700-talet ger Björn Ryman i sitt föredrag om den lärde "Erik Benzelius, de många patronus", även han givetvis en gång klient. Ryman påpekar vikten av att studera tidens hyllningsdikt och studenternas förord i disserterationer, där varje Maecenas hyllas av en ödmjuk klient. För ett originellt inslag i buketten står Magnus von Platen själv. "Den sörjande klienten". I en rad exempel från åtskilliga, ibland ganska dolda källor, påvisas hur en påräknad gynnares död utlöser bitter sorg och klagan hos den beskyddade, som härigenom såg sin annars ljusa framtid gå till spillo.

På grundval av dedikationer och andra omständigheter belyser Stina Hansson i avsnittet: "Böckernas beskyddare under 1600-talet" den sociala aspekten på bokutgivningen från sen Vasa-tid till århundradets slut. Hon framhåller särskilt det kungliga kansliets verksamhet genom censur och annan kontroll. Intressanta är också hennes tankar om svenska språkets efterhand gradvis höjda status.

Svenska drottningar som beskyddare av teaterlivet behandlas av Gunilla Dahlberg i "Drottningar och komedianten". Lovisa Ulrika är ju väl känd som beskyddare av vetenskap och konst i vid bemärkelse. Det är dock tre andra drottningar som fångar intresset nämligen Maria Eleonora, Kristina och Hedvig Eleonora. Gunilla Dahlberg påpekar, sannolikt med all rätt, den anakronistiska och moraliserande synen på de höga damernas insatser på dessa områden som blott och bart utslag av praktlystnad samt slöseri med statliga medel för att tillfredsställa privata begär och intressen. Föredragshållaren förmedlar här en annan syn — Kristinas insats i svensk teaterhistoria är hon böjd att tona ner — medan de andra drottningarna var för sig och med andra aspekter varit av inte ringa betydelse för kulturutvecklingen i landet. Det framhålles också att svenska drottningar genom att ägna krafter åt teater och annan konstnärlig verksamhet med förtjänst fyllt den roll som samtiden gav dem eller tillät dem att utöva. Ur kvinnoforskningens synvinkel menar hon också att äldre historieskrivning mången gång missuppfattat

situationen och poängterat prakt- och nöjelystna drottningar som slösat pengar på kultur vid sidan av drottningar, som varit härsklustna och blandat sig i politiken. Huvuddelen av sådana, tror hon, har varit goda kvinnor, som av egen drift ägnat sig åt välgörenhet. "Den kyrkliga patronatsrätten", vid symposiet ingående behandlad av Göran Inger, upphörde år 1922. Tidigare hade innehavet av en viss större gård i en socken medfört att ägaren kunde tillsätta församlingens kyrkoherde. I äldre tid kunde denna ordning vara av betydelse både för präst och godsherre. Då riksdagen beslöt att systemet skulle upphöra, fanns 120 patronatsrätter i Sverige, varav 42 — det gäller särskilt Skåne — var inkomstbringande. Inger ger åtskilliga exempel på patronatväsendets både goda och mindre goda sidor. Sålunda tillsatte ägaren av Hässleholms gård Mikael Fredrik Ehrenborg med dr Peter Jönsson som kyrkoherde i Stoby såsom belöning för att Jönsson i egenkap av läkare botat honom i Lund. Sedan kom läkaren — prästen i konflikt med sin otrevlige och girige patronus, varvid församlingen tog starkt parti för kyrkoherden. Å andra sidan erinras om konsistoriets i Lund omdöme om den 1828 avlidne baron Nils Trolle, patronus i Gullarps och Näs pastorat, att han "i omsorg för kyrkan, fattigvården och barnundervisningen blivit av ingen patron i stiftet överträffad".

Docenten, greve Nils-Axel Mörner, innehavare av forskningsrådstjänst i paleogeofysik och geodynamik, är den ende i dagens Sverige som med officiell rätt kan kalla sig patronus. Detta patronat gäller den av riksrådet Johan Skytte 1622 inrättade professuren i statskunskap och latinsk vältalighet med dess i Uppsala välkända byggnad "Skytteanum". Föredragshållare var professor Skytteanus emeritus Carl Arvid Hessler. Skyttes tankar var att genom donationen förbereda ynglingar för diplomattjänst. Patronatet knöts till Skyttes efterkommande i primogenitur. Rätten till patronatet har flera gånger ifrågasatts, men gäller, som sagt, fortfarande även om patronus sedan länge knappast utnyttjat sin formella makt. Den latinska vältaligheten som del i undervisningen bleknade bort under 1800-talet, men, som Sten Lindroth uttryckte: "under hela 1600-talet kom den Skytteanska professuren att företräda den finaste humanistiska bildningen i Sverige." Skytteanum, ursprungligen en del av ärkedjännens hus i kombination med en medeltida del av domkyrkomuren, är ännu säte för professor Skytteanus och hans institution. Inom parentes kan nämnas att de nio stu-

dentrummen, uppkallade efter var sin musa, ännu i våra dagar beboddes av studenter men nu har uppslukats av institutionens lokalbehov.

Symposieskriftens värde förhöjes genom de utförliga referaten av de diskussioner som fördes i anslutning till föredragen. Särskilt var Herman Schück och Göran Rystad livliga i debatten med berikande synpunkter. Allan Ellenius bidrog med exempel på konstnärers klientförhållande, be-lyst av David Klöcker-Ehrenstrahls konstnärligt värdefulla ungdomsbrev från Rom till vännen Erik Dahlbergh, varigenom denne hos de kungliga kunde agera som förespråkare för Klöckers bana till posten som hovmålare och adelskap.

Wilhelm Odelberg

Stockholms historiska databas och personhistorien

Studier och handlingar rörande Stockholms historia. VI. Utg. av Stockholms stadsarkiv. Red. Sven Sperlings (Stockholm 1989. 227 s.).

Modern socialhistoria, åtminstone en stor del av den, söker sitt studieobjekt hos individen. Den enskilda människan, hennes erfarenheter, perspektiv och handlingsval har blivit den kod med vilken många forskare idag söker förklara social förändring och sociala strukturer. Ytterst handlar det om att förstå individen i samhället; hennes betydelse för samhället, hennes roll i det sociala sammanhanget.

Den individ som ställts i fokus har *inte* valts för sin maktställnings skull! Hennes förmåga att som individ påverka maktstrukturer spelar mindre roll än hennes existens i dess strukturer. Hon är en individ som saknar "makt" i traditionell mening, men som har en oerhörd "makt" i själva sin sociala existens. Hon har en "transformativ" makt; en makt som ligger inbäddad i vardagens beslut och handlingar, vilka i sin obevekliga mångfald modifierar och gradvis transformerar det sociala regelsystemet. Resultatet blir samhällsförändring. I detta synsätt ligger den sociala förändringens mekanismer latent i individernas handlingar. Det stora förklaras av och genom det lilla.

I denna socialhistoriska trend ligger ett vetenskapsperspektiv som aktivt kan förenas med modern lokalhistoria. När forskning på lokal nivå och individnivå blivit en plattform för socialhistoriska analyser på "makro-nivån" har dörrar öppnats för en fruktbar dialog mellan en brokig lokalhistorisk forsk-

ningskultur och ett etablerat socialhistoriskt vetenskapssamhälle. En sådan rörelse finns idag. Den går från båda hållen. Den har förvisso sina särskilda problem och stötestenar, men också sina potentialer. Som jag ser det kan vi inte annat än bejaka den som en möjlighet i den historievetenskapliga framtiden.

I denna framväxande forskningsmiljö spelar individrelaterade källor en oerhört viktig roll. Detta har stått klart sedan den strukturorienterade socialhistoriens genombrott på sextiotalet. Kyrkoböcker, folkbokföringsmaterial, skattelängder m.m. har stått i forskningens brännpunkt i drygt två decennier. Detta gäller såväl den moderna socialhistorien som den omfattande lokalhistorien. Det har, kort och tillspetsat formulerat, uppstått en "marknad" för lättillgängliga, bearbetningsbara och även kvantifierbara individdata på lokal nivå — en marknad som skapats av ett växande behov.

Ett existerande behov betyder inte att det är enkelt tillfredsställt. Var och en som arbetat med den här typen av individrelaterade massdata känner väl svårigheterna. Hur finner man individerna? Hur länkar man data ur olika källor? Hur ska enskilda data tolkas — i sig och i sina större sammanhang? Hur ska man få en snällt utmätt forskningstid att räcka till när man är intresserad av grupper och kollektiv? Individrelaterad social- och lokalhistoria bjuder på resursproblem lika väl som intrikata metodproblem.

Förmodligen är det riktigt att se de moderna historiska databasernas framväxt i ett sådant sammanhang. Som bara ett exempel kan nämnas den stora roll som demografiska databasen i Umeå/Haparanda spelat för den livaktiga norrländska lokalhistorien.

I Stockholms historiska databas (SHD), som är en avdelning av Stockholms stadsarkiv, har man liknande ambitioner att bilda en länk mellan ett aktivt forskarsamhälle och ett socialhistoriskt intressant, individrelaterat källmaterial. Man har intensifierat sin utåtriktade verksamhet och börjat omdefiniera sin roll i förhållande till de potentiella avnämarna. I en nyutkommen bok uttrycks den nya målsättningen klart. "Från början var de tänkta användarna lika med de forskare som från början initierade projektet. Idag ser vi en betydligt bredare användargrupp från grundskolans högstadium och uppåt" (s. 21).

Den nyutkomna boken ingår som nummer VI i Stadsarkivets publikationsserie "Studier och handlingar rörande Stockholms historia". Tyvärr saknar boken egen rubrik. Databasens ambition att nå ut och bli synlig har

härigenom dessvärre motverkats. Bokens tema och budskap har effektivt dolts under en serietitel som inte avslöjar mycket om bokens faktiska innehåll.

Detta är synd då innehållet är intressant. Boken är en uppsatssamling som vill introducera databasens organisation, verksamhet och användbarhet. Man vill bland annat visa databasens möjligheter som en vetenskaplig resurs. Samtidigt är den också en manifestation av en 10-årig verksamhetsperiod. Den är resultatet av ett jubileumsseminarium som arrangerades av SHD 1987. Till detta inbjöds ett antal forskare att utnyttja databasens resurser och avrapportera sina resultat vid seminariet.

Utöver de konkreta rapporterna (sju till antalet) innehåller boken två bidrag som presenterar SHD som organisation och den källproducerande institution, rotemännen, som samlat all den information databasen hittills byggt upp sin registrering kring. I sin skiss av SHD's verksamhet talar Stefan Fogelvik om de två grundprinciper som styr arbetet. *Källtrohet* innebär således "att det som står explicit i källan registreras i klartext" (s. 18). Man har också en teknik för återvinning av implicit information. Den andra grundprincipen, *systemoberoendet*, har varit nödvändigt för att undvika låsningar vid snabbt åldrande tekniska lösningar i en föränderlig datavärld.

SHD är idag praktiskt taget uteslutande inriktad på en registrering av det s.k. rotemansarkivet, förvarat i Stockholms stadsarkiv. Per Thullbergs redogörelse för rotemännens verksamhet ger vid handen att dessa var ett slags socialtjänstemän med dubbla ansikten gentemot den allmänhet de var satta att betjäna. Institutionen som sådan existerade mellan 1878 och 1926. Rotemännen var bland annat tänkt att spela en roll inom Stockholms fattig- och socialvård. "Hans uppgift var kontrollerande och stödjande", säger Per Thullberg. "Det är ingen tvekan om att rotemännen var tänkta att utnyttjas som beredande tjänstemän inom vad vi idag kallar socialtjänsten" (s. 32 f).

Men realiteterna såg annorlunda ut. Rotemännen blev mer en kontrollinstans än en socialvårdare. Stockholms "sociala problem ... krävde insatser av helt andra dimensioner än de rotemännen mäktade göra inom ramen för sina befattningar" (s. 34). Stadens fattigvård sökte sig andra vägar. Mantalsskrivning blev i stället rotemannens huvuduppgift. "Något aktivt arbete inom den socialvårdande sektorn hanns inte med", konstaterar Thullberg. En samtida utredning fann att ro-

temännen under vinterhalvåret var upptagna av mantalsskrivningen. "Under sommaren, då mantalsskrivningen inte längre sysselsatte dem, hade de semester" (s. 38).

Den kontrollerande och registrerande sidan av rotemännens verksamhet blev framgångsrikare. Så framgångsrik att den idag drygt sextio år efter sitt försvinnande utgör en nära nog outsinlig socialhistorisk källbrunn att ösa ur. SHD:s mål, att öppna denna brunn för en forskande allmänhet, är välmotiverat. Den bevarade datamängden är både informationsrik och enorm till sin omfattning. Man har beräknat antalet personuppgifter i rotemansarkivet till mellan 6 och 9 miljoner. Hittills har man hunnit registrera kanske en femte- eller sjättedel av den totala informationsmassan. 1,4 miljoner personuppgifter finns idag registrerade; huvudsakligen från Gamla stan och delar av Söder. Registreringen innefattar en mängd variabler från demografiska data till uppgifter om fattigunderstöd, sjukvård, fängelsevistelser m. m.

De studier som publicerats i jubileumsboken ger en provkarta på databasens möjligheter. Jag kan inte här gå djupare in på de enskilda undersökningarna utan får nöja mig med några kortfattade allmänna kommentarer. Ett dominerande drag är den socialhistoriska inriktningen. Flera av uppsatserna handlar om levnadsförhållanden i vid mening. Christina Döbling har således gjort en metodiskt inriktad undersökning av ogifta arbetares boendeförhållanden. Lisa Öberg tar upp fosterhemsproblemet och konfronterar starkt fördomsfulla samtida uppfattningar med den bild av verkligheten som förmedlas via rotemansarkivet. Stockholmsprostitutionen behandlas av Gunilla Johansson och metallarbetares dödsorsaker av Lars Olsson. Gunilla Johanssons uppsats är metodiskt intressant i sitt försök att rekonstruera prostituerade kvinnors livslinjer. Den ger en föreställning om vilka möjligheter databasen kommer att kunna ge när det gäller att koppla samman individuella levnadsöden med stora, makrosociala förlopp. Intressant är också hennes resultat att prostitutionen som regel inte ledde till utarmning och social utslagning. Flera av de studerade kvinnorna återgick till en mer normal livsföring och kunde inte sällan ingå äktenskap och bilda familj.

Mona Mårtenssons stora uppsats om hushållsstrukturen i Stockholm är en strukturstudie och en metodstudie. Rotemansregistreringen jämförs med folkräkningarna i en kvantitativ undersökning av hushållsstrukturens beroende av ett antal variabler som loka-

lisering, könsfördelning, ålder etc. Ett rent metodsyfte har också Roger Miller i en studie som närmast är en principiell jämförande granskning av longitudinella och strukturella undersökningstekniker.

Ett generellare perspektiv anläggs av Lars Nilsson, som har gjort en jämförande studie av sambandet mellan storstädernas (Stockholm, Göteborg, Malmö) tillväxt och deras lokala arbetsmarknadsutveckling under den period han kallar "den urbana transitionen", dvs. övergången från låg till hög urbaniseringsnivå i Sverige.

Sammantaget ger de sju studierna ett spektrum av resultat och metoder som spänner över hela skalan från ett rent makroperspektiv (urbaniseringsprocessen hos Lars Nilsson) till ett utrerat mikroperspektiv (prostituerade hos Gunilla Johansson). Boken blir på så sätt en god mätare på databasens användbarhet. Den starkt metodiska inriktningen i flera av uppsatserna bidrar också till att ge en inblick i bearbetningstekniker och källproblem. Som en presentation av databasen fyller denna jubileumsskrift väl sin funktion. Inte minst personhistoriskt inriktade forskare har mycket att hämta. Kanske mindre då när det gäller rena genealogiska fakta (namngivna personer, särskilt framstående sådana, är sparsamt förekommande och personförteckning saknas). Framför allt bör boken kunna ge en personhistoriker en klar uppfattning om databasen som ett personhistoriskt hjälpmedel i vardande.

Efter omorganiseringar och diverse andra förbättringar står SHD idag bra rustat att ta hand om rotemansarkivets väldiga informationsmassa. Man har ändamålsenlig utrustning placerad i fina lokaler. Man har en effektivt arbetande stab på ett sextiotal personer. Man har en organisation som fungerar. Detta hindrar emellertid inte att framtidsperspektivet, trots lovande utåtriktade ansatser framstår som en aning diffust. Så vitt jag förstår har man ingen riktigt klar föreställning om hur lång tid som kan krävas för den återstående registreringen av rotemansarkivet. På den punkten har man givit svävande svar som sträcker sig från något decennium till flera decennier, vilket inte ger mycken vägledning för de forskare som idag väntar på verkets fullbordan.

Ett annat problem är registrerings starka knytning till *ett* källmaterial, om än ett bra sådant, och en trots allt relativt begränsad tidsperiod. SHD är redan idag en mycket god resurs för dem som är intresserade av det som finns registrerat i dagsläget. I vilken utsträckning databasen också orkar med en mer

serviceinriktad beställningsregistrering är oklart. De signaler man givit om en mer utåtriktad verksamhet är positiva, i synnerhet om de kan tolkas i denna riktning. Som jag ser det är ett av de stora databasernas problem att de är fastgjutna i en tidigt given form. Jag har i ett annat sammanhang jämfört dem med sjuttioalets stora oljetankers på 500 000 tons dödvikt och mer. De tar in en stor och värdefull last, men de är svåra att styra, de kräver lång bromssträcka och de vill inte gärna ändra riktning. Det är förvisso ett problem som SHD har gemensamt med flertalet likande satsningar. Det kan bara lösas med den redan förutskickade större flexibiliteten i förhållandet till de potentiella användarna. De nya signalerna från SHD ger liv åt vissa förhoppningar i denna riktning. Som jag ser det har vi all anledning att följa utvecklingen framöver med stort intresse.

Sven Lilja

Idrottsrörelsens historia sammanfattad

Jan Lindroth: *Från "sportfäneri" till massidrott. Den svenska idrottsrörelsens utveckling 1869–1939. En översikt* (Sthlm 1988, 154 s., personreg. finns ej).

I en till sidantalet begränsad men till innehållet fyllig skrift, *Från "sportfäneri" till massidrott*, ger Jan Lindroth läsaren en inblick i den svenska idrottsrörelsens utveckling fram till andra världskrigets utbrott. Publikationen, som i huvudsak bygger på författarens tidigare verk *Idrottens väg till folkrörelse* (1974) och *Idrott mellan krigen* (1987; rec. i PHT 1988: 3–4), används vid studier i idrottshistoria vid Utbildningsradions högskolekurs i idrottspedagogik. Att sammanfatta den svenska idrottsrörelsens utveckling samt visa forskningsläget har varit huvudsyftena med framställningen. Skriften är indelad i nio kapitel med notförteckning i slutet.

I första kapitlet redovisas idrotten före idrottsrörelsen, som i betydelsen folkrörelse endast har omkring hundra år på nacken. I det schema Lindroth använder, är idrott det överordnade begreppet (att jämföras med exempelvis religion, konst, musik) som underindelas i idrottsrörelsen, idrott i skolundervisning samt oorganiserad idrott.

Aktiviteter av idrottslig karaktär kan beläggas genom hållristningar och bildstenar med bilder av segling, spjutkastning och bollspel samt i den isländska sagalitteraturen. Under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet märks ett ökat intresse för "gemene mans fysiska förmåga", inte minst i Tyskland, där idrotten tidigt organiserades. Detta intresse

spreds även till Sverige vilket visas bl. a. genom tillkomsten av gymnastiska centralinstitutet (GCI, 1813) och den svenska gymnastiken, även kallad linggymnastiken. Båda dessa "skapelser" är i hög grad förknippade med Pehr Henrik Ling. Andra framträdande idrottspersonligheter kring sekelskiftet 1800 var Johan Fischerström, som förespråkade "en idrottslig renässans och en mer naturlig livsföring", vilket även Fredrik Bogislaus v. Schwerin hade liknande funderingar omkring. Uppenbart är, att det är det teoretiska idrottsintresset som avsatt de tydligaste spåren från den tidiga idrottsrörelsen, bl. a. genom Anders Otto Lindfors' avhandlingar om gymnastik och lek, medan det praktiska idrottsarbetet inte kunnat beläggas i samma utsträckning. Man kan dock notera åtminstone ett namn, Gustaf Halldin (adlad Hallenstierna), som var initiativtagare till idrottstävlingar så pass tidigt som under 1700-talets slut. Ännu vid 1800-talets mitt hade dock inte idrotten fått något större genomslag i samhället.

I följande kapitel behandlas lokalföreningarna, utan vilka idrottsrörelsen knappast skulle gå under beteckningen folkrörelse. Som så ofta är fallet före 1900 är källäget inte det bästa, men man kan ändå skönja att föreningsbildandet var på en kvantitativt sett låg nivå före år 1900 för att därefter ta fart. Det var dock inte förrän vid slutet av mellankrigstiden som idrotten blev den största folkrörelsen. Bland förklaringarna till det ökade föreningsbildandet finns dels idrottsliga i form av stimulans från ökat internationellt idrottsutbyte, dels politiska med exempelvis unionsupplösningen 1905 – istället för att segra på "slagfältet" uppkom ett allt större behov av att hävda sig på idrottsbanan. Ett tecken på att idrott och politik hör ihop visade sig då normmännen med Fridtjof Nansen som talesman bojkottade de nordiska spelen 1905.

Bokens tredje kapitel handlar om riksorganisationerna, som utgjorde en brokig och svårdefinierbar skara med allt från namnbyten till sammanslagningar, "skilsmässor" och nedläggningar. Som den första riksorganisationen kan räknas Svenska Hjulförbundet bildat 1888. Andra tidiga sådana var Svenska gymnastikförbundet från 1891 (småningom ändrat till Svenska gymnastik- och idrottsförbundet) lett av GCI-läraren Viktor Balck, och Svenska idrottsförbundet, 1895, med Wilhelm Friberg i spetsen. 1897 bildades Sveriges centralförening för idrottens främjande (centralföreningen), som skulle "verka för utbredande och främjande av god idrott inom

alla samhällsklasser av Sveriges folk". Vid sidan av centralföreningen bildades 1903 Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund (sedermera Sveriges riks-idrottsförbund, RF) på initiativ av bland andra Ivar Berger och J. Sigfrid Edström. RF deltog, till skillnad från centralföreningen, till stor del i det praktiska idrottsarbetet. Med tiden fick också RF allt större betydelse och från den 1 juli 1931 fanns endast RF kvar som "riktig" riksorganisation, "tack vare" bland andra dåvarande kronprinsen, senare Gustav VI Adolf, som lagt ner stort arbete för att uppnå detta resultat.

Ledarna, de "som gör en insats inom idrottsrörelsen utöver eget utövande", står i fokus i det fjärde kapitlet. Lindroth begränsar sig, till följd av forskningsläget, till kategorin styrelseledamöter, vilka i de största idrottsförbunden under 1890-talet utgjordes av tre dominerande yrkesgrupper, nämligen officerare, affärsmän och kontorister. Några större förändringar i sammansättningen av styrelseledamöter sker inte förrän under mellankrigstiden, då inslaget av officerare minskar till förmån för ledare från skolvärlden. En av de mer framträdande från den sistnämnda gruppen var Carl Svedelius, sekreterare i RF. Inslaget av arbetare och kvinnor var obetydligt. Den första kvinnan i RF:s högsta ledning, Inga Löwdin, invaldes först på 1950-talet. En av skillnaderna i sammansättningen av styrelser mellan centralföreningen och RF var, att man i den förstnämnda prioriterade ledamöter med en "position" i samhället medan man inom RF hellre såg att ledamöterna hade någon form av idrottslig karriär bakom sig.

Ett av kriterierna på en idrottsrörelse är att den skall ha "ideologiska inslag". Fanns det sådana inom idrottsrörelsen? Lindroth anför GCI-läraren m. m. Viktor Balck och dennes uttalanden som belägg för att även idrottsrörelsen haft en ideologi. Balck inspirerades delvis från utlandet, främst England. Svenska inspirationskällor var Frithiof Holmgren, professor i fysiologi, som betonade vikten av att "ägnas åt kroppsövningar för att stärka försvaret av fosterlandet", och riksdagsmannen Gustaf Nyblæus, som lade vikten vid "frihet och naturlighet i gymnastiken" och inte vid det stränga systematiserade. Framträdande drag i Balcks idrottsuppfattning var bl. a. fosterländskheten, den militära aspekten, karaktär och moral, det psykiska samt det sammanlänkande (närmande mellan människor av olika samhällsklasser). Någon tänkare av djupare slag var dock inte Viktor Balck men med förutsättningar som

engagemang, en närmast religiös tro på idrottens betydelse, en god (övertygande) talare samt kunnighet, formade han ideologiska tankegångar. Att det fanns sådana inslag inom idrottsrörelsen är ganska tydligt men något överflöd är det knappast. Det var snarare, det praktiska arbetet och de praktiska resultaten som kom i första rummet.

Att idrotten/idrottsrörelsen har fått en allt större betydelse bland och uppskattats av folk, kan mätas bl. a. genom medlemsanslutningen till föreningar. Lindroth redovisar i kapitel sju resultaten från två undersökningar med utgångspunkt från utrymmet i spaltcentimeter räknat som idrotten fått i dagspressen – Aftonbladet och Stockholms Dagblad – från 1800-talets mitt till en bit in på 1910-talet. Från att ha varit närmast osynlig vid tiden för undersökningens början, fick idrotten allt mer utrymme i pressen. Det gick dock inte i samma takt som idrottsrörelsens egen utveckling, det var först ett tiotal år före första världskriget som det stora genombrottet i dagspressen inföll.

Lingianerna, som representerade den svenska gymnastiken eller linggymnastiken, var den grupp som tidigast och främst bjöd idrottsrörelsen motstånd. Vad man bland lingianerna i första hand inriktade sin kritik på var idrottsrörelsens genom sina övningar skadliga inverkan på kroppen liksom elitsträvan, fria kroppsövningar ("de måste underordnas gymnastiken"), prestations-, rekord- och tävlingshets samt de negativa egenskaper i form av individualism, äregirighet och snobbism som tävlingsidrotten framkallade. Att tävlingsidrotten endast skulle vara en modenyck, som snart skulle vara överstånden, vilket lingianerna påpekade, har med all önskvärd tydlighet under årens lopp visat sig felaktigt.

Förhållandet till statsmakten och den partipolitiska opinionen tas upp i bokens näst sista kapitel. Som måttstock har Lindroth valt dels hur stora statsanslag som utdelades, dels inställningen med utgångspunkt från dagspress och riksdagsdebatter (partipolitik), det senare sparsamt utforskat efter tiden för olympiska spelen i Stockholm 1912. Det visade sig, att redan kring sekelskiftet 1900 var regeringen positivt inställd till beviljande av statsanslag till idrottsrörelsen medan riksdagen var mer negativ och flera gånger röstade mot de framlagda förslagen.

I bokens avslutande kapitel knyter Lindroth an till de krav som ställs för att en folk-rörelse skall vara en folk-rörelse. Dessutom kommenterar han lingianismen och "sportifieringen" (tävlingsidrotten) som i mångt och

mycket kommit att stå i motsatsställning till varandra. Avslutningsvis redovisar Lindroth (fram till 1915) olika samhällsgruppers aningen positiva eller negativa inställning till idrottsrörelsen. Bland de positiva finner man militären, näringslivet, kungahuset m. fl., bland de negativa bl. a. kyrkan, läkarna.

Avslutningsvis vill jag framhålla att "sport-fåneriboken" ger en god och koncis inblick i den svenska idrottsrörelsens utveckling, samtidigt som man inser att det finns många luckor för den framtida forskningen att täppa till.

Peter Sivervall

Grand Hôtels historia

Olga Wallenberg: *Grand Hôtel, Stockholm* (Uppsala 1988, 140 s., personreg. finns ej).

Ritz och Savoy i London, George V i Paris, Pera Palace i Istanbul, Raffles i Singapore ... det finns i de stora världsmetropolerna åtskilliga hotell med historia, som har blivit något av institutioner och vars namn blivit välkända. Om Stockholm har något hotell i denna kategori av internationella mötesplatser skulle det i så fall vara Grand Hôtel vid Strömmen mitt emot Kungl. Slottet.

Denna åt Grand Hôtel ägnade volym är indelad i 20 korta kapitel och avslutas med en tablå över hotellets historia i årtal samt en källförteckning. Inledningsvis redogör författarinnan för hur stadsdelen, Blasieholmen såg ut innan hotellet byggdes och även för hur hotell- och restauranglivet i huvudstaden kunde gestalta sig under 1800-talets senare hälft med exempel hämtade från Claës Lundins olika böcker. Efter att ha placerat in Grand Hôtel i sin epok, perioden 1830–1930, då de verkligt stora etablissemangen byggdes, förs hotellets grundare Régis Cadier (1829–90) in i bilden. Han föddes i den lilla staden St Antoine i östra Frankrike som son till ett värdshuspar, utbildade sig till kock och fick anställning hos den ryske greven Jacob Daschkow i S:t Petersburg. Cadier följde denne till Stockholm när han blev rysk minister där 1853. I Stockholm träffade han sin hustru Carolina "Lilly" Roberg (1831–1902), som var kammarjungfru hos grevinnan Daschkow. Efter anställning hos prins Oscar på Slottet öppnade Cadier en liten restaurang på Gustav Adolfs torg, "Trois Frères Provençaux", i folkmun kallad "Bröderna Frères", och satsade där på franskt kök. Restaurangen blev en framgång, och han kunde snart överta Hotel Rydberg vid sam-

AMERIKANSKA BÄREN PÅ GRAND HÔTEL

är under alla årstider den angenä-
maste tillflyktsorten i hela Stockholm.

Å intet annat ställe finnes en sådan
mångfald af pikanta, välsmakande och
upplifvande drycker och å intet annat
ställe råder ett så elegant och kontinentalt lif som där.

⊗ Alla drycker endast 75 öre stycket. ⊗

ma torg, det då enda riktigt stora hotell som fanns i Stockholm.

Rydberg drevs med stor framgång, och Cadier kunde inom några år bilda ett konsortium i avsikt att bygga ett nytt storhotell vid Blasieholmshamnen. Hotellet, som ritats av Axel Holmlien och uppfördes av byggmästare H. J. Hallström, invigdes 1874 av Oscar II. 1889 köpte Cadier det intilliggande 1877 färdigställda Bolinderska huset, ritat av Helgo Zetterwall. Det hörde till hotellet fram till 1928 och är sedan 1970 åter i dess ägo.

När Cadier dog fortsatte hans änka Lilly att driva hotellrörelsen, som då hade ca 330 anställda. Följande år sålde hon Hotel Rydberg och 1897 såldes Grand till bankir Axel Burman, som bildade AB Nya Grand Hôtel. Som direktör anställdes Nils Trulsson. Under hans tid renoverades och byggdes huset om, bl. a. tillkom en s. k. Amerikabar, Spegelsalen i nybarock – ritad av Thure Stenström – och i Bolinderska huset det Indiska kaféet. I Spegelsalen hölls Nobelbanketterna under åren 1901–29.

En av de mest dynamiska cheferna för Grand var Wilhelmina Skogh (1849–1926). Hon blev direktis 1902 och hade dessförinnan varit innehavare av hotell och restaurang i Storvik, järnvägshotellet i Bollnäs samt Rättviks turisthotell – från 1897 alla tre samtidigt. Hon var en pionjär inom både hotell- och turistväsendet. Under hennes tid uppfördes med Ernst Stenhammar som arkitekt Grand Hôtel Royal på granntomten vid Stallgatan och Blasieholmstorg. Det stod klart 1908 och inköptes två år senare av ägaren Prinsessan Sophia Albertinas Stiftelse och slogs ihop med Grand Hôtel. I den nya byggnaden blev den s. k. vinterträdgården, till vilken Wilhelmina Skogh varit idégivare, något av ett centrum för det stockholmska nöjeslivet. 1910 lämnade hon hotellet efter en schism med styrelsen. Hon lät därefter bygga sedermera hotell Foresta på Lidingö.

Efter Wilhelmina Skogh har knappast någon enskild person satt sin prägel på verksamheten i samma utsträckning. Författarinnan redogör för ägarskiftet och chefer fram till 1988 liksom för de inre och yttre förändringar som övergått själva huset, bl. a. de stora ombyggnaderna 1925–26 resp. 1950–52, då Ivar Tengbom var arkitekt.

Boken, som är mycket lättläst, innehåller även många utdrag ur tidningar, tidskrifter och böcker, där hotellet och f. ö. Stockholm i allmänhet beskrivs på ett positivt sätt. Volymer är mycket rikt och omsorgsfullt illustrerad; den innehåller ca 110 bilder av olika slag – flera i färg – omfattande nästan hälften av

sidantalet, och det är nog dessa som enligt min mening ger en läsare den största behållningen. Författarinnan har lagt ned möda på att leta fram åtskilliga äldre foton, ritningar och teckningar av hotellets interiörer och exteriörer. Även andra kulturhistoriskt intressanta bilder som skämtteckningar, matsedlar och musikprogram har kommit med liksom annonsblad och tidningsartiklar. Många av hotellets mera kända gäster presenteras i form av ett fotogalleri. En svit färgbilder från dagens Grand Hôtel bildar avslutning på framställningen.

Lars-Olof Skoglund

Släkten Tolf

Lars Olof Lööf: *Smedsläkten Tolf genom tre sekler* (Göteborg 1989. 286 s., personreg., kan beställas genom Göteborgs historiska museum, Norra Hamngatan 12, 411 14 Göteborg).

Denna släktbok är inte logiskt disponerad. Genealogin börjar nämligen på s. 161 eller kanske snarare 164 med kolaren Tolf vid Taberg i Månsarps socken i norra Småland, närmare kommenterad på s. 45–47. Han har påträffats i källor från åren 1613–1646. En domboksnotis från 1671 uppger, att en då 70-årig Lars Tollsson i Månsarp, tidigare verksam vid Tjurshult i denna socken, var ”mestadels uppfödd vid Taberg”, vilket tyder på att han var son till kolaren Tolf. Masmästaren Lars Tolfsson från Taberg dog 1679 enligt dödboken för Svennevads socken i Närke. Hans identitet med den 1671 nämnde framgår av att en Lars Tolfsson vid Tjurshult enligt ett bergstingsprotokoll från 1659 var masmästare. Enligt dödboksnotisen 1679 var han far till en hammarsmed Per Larsson vid Skogaholm i Svennevad, som dog 1686, och vars söner började använda Tolf – ursprungligen ett förnamn (förkortning av Thorulf eller Thorlef) – som släktnamn. Bland dem var hammarsmedsmästaren Carl Persson Tolf vid Götafors bruk i Byarums socken i Småland, född 1677 i Svennevads socken och död 1740, vars ättlingar helt omotiverat behandlats som ”Den yngre släkten Tolf från Taberg i Småland” (s. 55–142), medan kolaren Tolfs övriga ättlingar kallas ”Släkten Tolf från Taberg i Småland” och placerats efter den s. k. yngre släkten (s. 164–214). Att dessa båda agnatiskt sammanhängande grupper av familjer med samma släktnamn inte sammanförts till en enda släkt är förbryllande för läsaren. Förvirringen ökas av att en kognatisk släktgren med släktnamnet Tolf placerats som en särskild släkt, ”Släkten Tolf

från Götaström i Tofteryd sn, Småland" (s. 143–152), att en agnatisk släktgren, som från mödernet upptagit släktnamnet Ekbon, behandlas för sig som "Ekbonska grenen" (s. 153–161), att en agnatisk gren av den äldre "Släkten Tolf från Taberg i Småland" behandlas i bilaga II som "Tolfsläkten i Sundsvall med förgreningar" (s. 227–246), och att släkttavlor i slutet av boken (s. 263–269) endast omfattar "Den yngre släkten Tolf från Taberg i Småland", "Släkten Tolf från Götaström i Tofteryd s:n i Småland" och "Släkten Ekbon" men ej deras ursprung, "Släkten Tolf från Taberg i Småland", och den därifrån härstammande "Tolfsläkten i Sundsvall med förgreningar". Kognatiska ättlingar till "Den yngre släkten Tolf från Taberg i Småland" behandlas i bilagorna om släkterna Söderström (s. 250–255) och Turse/Tursie (s. 259–262).

Det är emellertid huvudsakligen bokens disposition man har anledning att kritisera. I övrigt är det en mycket välskapt släktbok med klara och rediga personuppgifter, kryddade med foton bl.a. av en rad släktmedlemmar. Den mest kände av dessa var direktören för Jönköpings läns frökontrollanstalt Robert Tolf (1849–1903; s. 106 ff.; jfr Svenska män och kvinnor, 8, 1955, s. 1). I övrigt är det i allmänhet fråga personer som inte tidigare behandlats i tryck. Ett irritationsmoment är att familjernas adresser tryckts med fetare stil än personnamnen.

Att denna släktbok vilar på grundliga studier och forskningar framgår inte minst av förteckningen över källor och litteratur (s. 221–224). Personregistret gör, att man trots den egendomliga dispositionen lätt orienterar sig.

Hans Gillingstam

Ett skolhus' historia

Inger Rudberg: *Ett gammalt skolhus i Lund: Magleskolan 1836–1986* (Lund 1987, 392 s., ill.).

I Lunds medeltida kvarter ligger kv. Själbodarna. Som namnet antyder låg här stadens fattighus. Det var kanske naturligt att här 1835 också byggdes stadens fattigskola. Om denna skolbyggnad, Magleskolan, den äldsta i Lund i bruk varande, har Inger Rudberg, själv lärare vid skolan, skrivit en utförlig historik. Skolbyggnaden har under sin 150-åriga historia haft skiftande namn och från att ursprungligen ha fungerat som fattigskola har därefter inrymts en rad andra verksamheter fram till dagens Komvux.

Men boken formar sig inte bara till en

skildring av de rent skolmässiga och pedagogiska förhållandena. Förf. har lagt ned ett stort arbete att få fram fakta och upplysningar om de människor som verkat i skolan och de personer, mestadels kvinnor, som arbetat för skolan. Boken blir således av stort intresse för alla som är intresserade av stadens personhistoria. Likaså får vi inträngande beskrivningar av ett Lund, som inte så ofta skildras i den gängse litteraturen, nämligen de fattiga och deras föräldrars, i många fall, ytterst torftiga levnadsvillkor. Boken ger således även ett värdefullt bidrag till stadens sociala historia.

I många avseenden är boken i mångt och mycket en hyllning till de många kvinnor, som har verkat för att skolan kunnat fungera samt de kvinnor, som undervisat i skolan. Det var inte i första hand män ur den akademiska världen eller präster som engagerade sig i undervisningen utan framför allt kvinnor ur de högre klasserna. Förf. har ägnat mycket arbete åt att kartlägga verksamheten hos de båda understödsföreningar, Fruntimmersdirektionen och Fruntimmersföreningen, som delvis parallellt arbetade för skolans bestånd. Trots namnet hade även män tillträdde, dels som bidragsgivare och dels som kassör, eftersom kvinnor vid denna tid ej var myndiga! I vår tid har begreppet välgörenhetsdamer fått en nedsättande betydelse – men som förf. riktigt påpekar "något tålte de skrattas åt, men mera hedras ändå". I boken skildras tre lärarinnor mer ingående och samtidigt får man en bild som ger något av den sociala bakgrunden till läraryrket.

Maria Månsdotter (1816–1884) var en utfattig bonddotter och tillika krympling från norra Skåne. Hon hade redan verkat som "scholmästare" i ett tiotal år innan hon kom till Lund, där hon dock enbart stannade i tre år. Maria Brummer (1810–1892) tillhörde den adliga släkten Brummer, som härstamade från Livland. Efter föräldrarnas förtidiga död bor hon hos olika släktingar och arbetar delvis som guvernant. 1850 får hon anställning vid skolan och förblir där i tretton år. Varför hon slutade är oklart. Kanske hade det kommit formellt mer meriterade lärarinnor? Den tredje lärarinnan är Anna Holmstedt (1876–1959) uppvuxen i Lund i ett fattigt hantverkarhem. Hennes håg stod tidigt till läraryrket och hon studerade vid småskoleseminariet i Lund. 1897 började hon tjänstgöra i Magleskolan. Anna sörjde för sin familj och såg till att de yngre syskonen fick möjlighet att studera. Samtliga valde lärarens bana.

Mot slutet av seklet övertog staden under-

visningen, men fruntimmersföreningen fortsatte sin verksamhet för fattiga och nödlidande barn, bl. a. genom att bedriva kindergården, skolbarnhem och skolkök. Under några decennier inhyste byggnaden Lunds stads lärlings- och yrkesskolor och från 1986 bedriver Komvux sin verksamhet i byggnaden. Från vår tid har förf. kunnat komplettera arkivforskningarna med intervjuer med f. d. elever. Bokens värde förhöjs ytterligare av det rika illustrationsmaterialet: porträtt, skolbilder, faksimil av olika skolhandlingar och räkenskaper samt utdrag ur äldre läroböcker. Några utmärkta kartor och ritningar kompletterar bildmaterialet.

För den personhistoriskt intresserade innehåller boken flera värdefulla register. Sålunda finns förteckningar över fruntimmersföreningarnas medlemmar vid olika tidpunkter, lista över lärare som verkat vid skolan samt en genomgång av de människor, som bott i skolhuset. En förteckning med utförliga uppgifter över en stor del av de personer som förekommer i boken har redigerats av Johannes Rudberg.

Kaj Hallqvist

Helsingborgsminnen

Anders Borg: *Helsingborg för och nu; personregister upprättat av Margit Rooth* (Helsingborg 1920; nytry 1989, 110 + XCI s.).

Med ett 76 sidor omfångsrikt personregister till den nyligen utgivna faksimilutgåvan av Anders Bors "Helsingborg förr och nu" har Margit Rooth gjort en värdefull insats för alla intresserade av helsingborgiana. Även släktforskare med anknytning till Helsingborg kan här finna många värdefulla upplysningar.

Anders Borg (1845–1929) var färgare till yrket och en framstående kännare av Helsingborg, där han bodde hela sitt liv. Sina hågkomster om barn- och ungdomstiden på 1850- och 60-talen publicerade han i ett antal tidningsartiklar i Helsingborgs Dagblad på 1910-talet och dessa blev 1920 utgivna i bokform.

Det är ett rikt myller av människor som passerar revy i Bors skrift. Med utgångspunkt från Storgatan för han läsaren längs en promenad i staden där varje fastighets invånare skildras. Till läsarens hjälp finns två kartor med fastighetsbeteckningar utsatta. Framför allt är det hantverkare och handelsmän som befolkar husen och Borg ger ofta en kort historik över verksamheten i varje hus. Andra yrkesgrupper som framträder är stadens styresmän och anställda, olika yrkes-

män med anknytning till hamnen och färjetrafiken samt officerare och manskap till det tidvis i Helsingborg förlagda Kronprinsens husarregemente. Boken innehåller rikligt av kulturhistoriskt stoff och många anekdoter livar upp skildringen. För en sentida läsare kan dock uppräknningen av namn bli överväldigande och Margit Rooths personregister är därför till ovärderlig hjälp i letandet efter dåtidens invånare. Registret innehåller i de allra flesta fall genealogiska data för personen och dennes maka/make samt i vissa fall även uppgift om bouppteckning samt hänvisning till annan Helsingborgslitteratur. Vidare finns uppgift om yrke och bostad, vartill de tidigare nämnda kartorna är till stor hjälp.

Rooth har tidigare förtecknat delar av Helsingborgs borgerskap med dess äldste fram till mitten av 1800-talet i del VI: I av Helsingborgs historia. Detta register är avsett av vara ett komplement till tidigare uppgifter.

Givetvis blir en skildring av detta slag mest av intresse för den lokalhistoriskt intresserade men några namn av allmänt intresse dyker upp. Sålunda nämns publicisten Oscar Patrik Sturzenbecker (Orvar Odd), Carolina Widerström, Sveriges första kvinnliga läkare, handelsmannen Benjamin Leja med anknytning till NK i Stockholm samt namnet Zoega, vars karaktäristiska Z i reklamskyltarna och ibland även doft sätter sin prägel på dagens Helsingborg.

Kaj Hallqvist

Geniet Aguéli

"Min konst skall en dag förklara mitt livs excentriciteter", skrev Ivan Aguéli 1915 till Carl Wilhelmson. Hans spänningsfyllda liv parat med hans strävan att nå den "rena" konsten har lockat till både vetenskaplig och skönlitterär framställning. Axel Gauffin hade för sin biografi Ivan Aguéli: Människan – mystikern – målaren (1940–41) tillgång till det rika brevmaterial, som Aguéli lämnat efter sig. Med känslig hand penetrerade Gauffin den skriftliga kvarlätskapen och byggde upp en biografi, där såväl Aguélis levnadsförlopp som hans konstfilosofi skildras med inlevelse och stor förståelse. Boken är en av våra främsta konstnärsbiografier.

Lockad av Aguélis dramatiska liv, och säkert med Gauffins biografi som bakgrund, har Torbjörn Säve i skönlitterär form (Ivan Aguéli: en roman om frihet, 1981) sökt skildra detta. Boken är en spännande roman, men fördjupar knappast våra insikter i Aguélis konst, som ju enligt honom själv skulle förklara hans livs excentriciteter.

Ivan Aguéli
Teckning av Ragnar Alyre

Viveca Wessel har i sin Aguélistudie, *Ivan Aguéli: Porträtt av en rymd* (Sthlm: Författarförlaget 1988, 191 s., ill., personreg. saknas) valt att gå motsatt väg. Biografiska data ges mindre utrymme till förmån för redogörelser för de samtida konstnärliga strömningarna och Aguélis intellektuella bakgrund och utveckling. Det är sambandet mellan konstnärlig och religiös erfarenhet hon valt att skildra, föreningen mellan den västerländskt skolade målaren och den orientaliske sufien. En fruktbar väg för en djupare förståelse av Aguélis konstnärskap.

En kortfattad biografisk studie inleder boken med talrika hänvisningar till Gauffins biografi. Salapojkens önskningar att få måla motarbetades av fadern, veterinären Johan Gabriel Agelii, som istället sände sonen till Praktiska arbetsskolan i Stockholm. Redan under den första stockholmstiden kom Aguéli i kontakt med swedenborgianismen, som blev en introduktion till mystiken. Från 20-årsåldern bekände sig Aguéli till islam.

Faderns avoghet hindrade dock inte sonen att förverkliga sina konstnärplaner och föga inspirerad av det svenska konstklimatet begav sig Ivan Aguéli till Paris, där han snabbt drogs in i diskussionerna kring den nya konsten och fick kontakt med Émile Bernard, som introducerade honom i syntetismens idéer.

Vid 1890-talets slut blev han också verksam som skribent för att kunna klara sitt uppehälle. Då kom han i kontakt med Marie Huot och inledde ett förhållande med henne som kom att vara i tjugo år. Marie Huot var poet och tillika fanatisk djurvän och politisk agitator. Umgänge fördes med personer som stod utanför det etablerade samhället: anarkister och kommunister, bohemer och filosofer. Studier i arabiska språk och islamsk filosofi bereddes han tillfälle till, när han satt häktad i Frankrike, misstänkt för delaktighet i anarkiströrelsen. Dessa studier drev honom att fara till Egypten, landet som öppnade hans målaröga och vars landskap visade honom vägen till den "rena" konsten.

Den ro och avskildhet, som Aguéli saknade i sitt förhållande med Marie Huot fann han i det egyptiska landskapet, och de islamska skrifterna hjälpte honom att finna sin väg till självupphöjd muslim och mystiker. Måleriskt arbetade han med bilder där han sökte nyanser mellan svart och vitt. Dessa valörstudier kallade han "den personliga solen" och såg dem som en målerisk exemplifiering av de esoteriska lärdomarna.

Aguéli förde på grund av behov av att frigöra sig från Marie Huot under 1900-talets början ett kringflackande liv i Frankrike, Sverige och Egypten. Den konstnärliga produktionen blev tidvis sparsam, i stället ägnade han sig åt filosofiskt och konstteoretiskt författarskap. I slutligt försök till frigörelse reste han 1917 till Spanien. Också det spanska landskapet tilltalade honom, liksom den spanska konsten. Mötet med det nya landet gav honom arbetsro, behovet av att resa upphörde och teoretiserandet kring den egna konsten avtog. En ny intensiv målarperiod infann sig. Mitt i denna förhoppningsfulla tid rycktes Aguéli bort. Han avled i en tågolycka den 1 oktober 1917. Om orsaken till hans död i själva verket var ett politiskt attentat, får vi aldrig veta. Utan vittnen och obduktion är detta bara en spekulaton, men brevcitat visar att han också i Spanien var politisk verksam.

Bokens övriga avdelningar behandlar symbolisten Aguéli, sufisten Aguéli och Aguélis teorier kring "l'art pur". Viveca Wessel följer Aguélis konst- och litteraturintressen, hans läsning av Swedenborg, Baudelaire och Owen Jones planschverk *The Grammar of Ornament* (1956) liksom Frédéric Portels *Des couleurs symboliques*. De senare båda verken kom att få stort inflytande över Aguélis tidiga måleri. För närmandet till islam och sufismen betydde Ibn 'Arabîs skrifter mycket, förmedlare av tanken att Gud finns överallt och

att skapelsen ständigt pågår. För belysningen av Aguélis uppfattning om den "rena" konsten citerar Viveca Wessel flitigt ur hans konsteoretiska artiklar i den franska tidskriften *La Gnose*. Hans förbindelse med Apollinaire måste ha haft stor betydelse för detta författarskap. De rika citaten ur eget och andras skriftställer ger en god inblick i Aguélis konsteoretiska sökande.

Boken är utsökt illustrerad med reproduktioner av Aguélis målningar, som är, vad jag kan bedöma, korrekt återgivna. Ironiskt nog visar de att Aguélis måleri står sig utomordentligt väl utan konsteoretiska stöttor.

Barbro Schaffer

Falu-Kuriren genom hundra år

Med ett personregister upptagande över 800 namn avslutas *Den trånga porten. Människor och öden i ett tidningshus*, en historik över Falu-Kuriren, författad av den tidigare redaktionschefen Erik Jödahl (Dalarnas Tidningar ab, 1988, 288 s.). Titeln anspelar på ingången till tidningens forna officin, inrymd i ett åldrigt "slagstenskhus" med en ytterligt trång port" som kunde ha varit "inläppt till en bur för kameler eller giraffer".

Jödahl redovisar varenda person som i någon egenskap för längre eller kortare tid haft kontakt med Falu-Kuriren sedan dess grundande 1894. Här möter märkliga gestalter. T.ex. Per Olsson, kallad "Blind Per", den blinde mannen som varannan dag gick från sitt hem någon mil utanför Falun för att ensam för hand dra den snällpress på vilken tidningen de första åren trycktes. Under en paus i arbetet levererade Blind Per dessutom mjölk till sina fasta kunder, mjölk som han burit med sig från sin gård.

Falu-Kuriren grundades av Waldemar Skarstedt, en i raden av radikala publicister som spelade en viktig opinionsbildande roll i början av seklet. Skarstedt var dotterson till Peter Wieselgren och verkade passionerat i morfaderns anda. Falu-Kuriren blev språkrör för det s.k. förbudsfrisinet och bidrog säkert till att förbudsanhängare i Kopparbergs län vid förbudsomröstningen 1922 fick en överväldigande majoritet samtidigt som valdeltagandet låg över genomsnittet. Skarstedts nykterhet sträckte sig därhän att han knappast tålde se en flaska teknisk sprit för rengöring av maskinerna.

Tidningen hade kommit till som motvikt till en konservativ lokaltidning och blev tidigt uppmärksammat på grund av Skarstedts "undersökande journalistik". I Falu-Kuriren avslöjades maktmissbruk i det kommunala

livet, ett företag som inte var utan risker, och Skarstedt kom själv i handgemäng med förståndaren för en fattigtuga som vägrade att släppa in Skarstedt — det hade gått rykten om vanvård av hjonen.

Mycket uppmärksamhet väckte den flera år långa strid som Skarstedt förde mot Dalregementets chef, överste Fredrik Björkman. Dennes dressyr av de värnpliktiga (med uppställning efter måttband m.m.) gick därhän att den togs upp i riksdagen. Hetast brände det till då Skarstedt avslöjade hur Sven Hedin i ett tal på Dalregementets officersmäss i oktober 1913 hade riktat ett våldsamt angrepp mot ministären Staaff som anklagades för att "spela krona och klave om rikets säkerhet".

Björkman bestred yttrandet, men det bekräftades av medlemmar av regementsmusiken som kommenderats att spela för Hedin. De fick i sin tur stöd av en franskorienterad officer, kapten Gunnar Sellholm, vars inställning "inte gick ihop med den preussiskt inspirerade anda som överste Björkman företrädde". Denne kapten kom också i rättsligt klammeri med sin chef, ärendet gick ända till HD. Beskylldningar och motbeskylldningar haglade, men så förflyttades Björkman och på sin 60-årsdag 1921 hyllades Skarstedt av Dalregementets nye chef.

Stort intresse ägnade Skarstedt åt hembygdsforskningen. Början av 1900-talet är ju dalaromantikens stora tid, men för Skarstedt och hans efterföljare förblev hembygdsforskning i ordets vidare bemärkelse av hjärtesak. Jödahl ger en värdefull serie korta biografier över medarbetare på detta fält.

Man finner här folkhögskolerektorn Karl Hedlund från Stora Tuna, postmästaren Helmer Lagergren (vars samlingar donerades till centralbiblioteket i Falun) och lektor Emil Herlenius, kännare av religiösa rörelser i Dalarna. Specialister på Falun var den liberale politikern Ernst Lyberg som på 1940-talet, efter att ha lämnat det offentliga livet, var en flitig medarbetare, på senare tid märks "arbetarliberalen" Arne Montan. Slutligen må nämnas Paul Berndt-Hage (ursprungligen Gustafsson), en bondson från Stora Skedvi som ville studera men måste nöja sig med Fornby folkhögskola. Efter att ha debuterat med dagstänkt bygdepoesi blev han småningom skriftställare på heltid och ägnade sig åt en omfattande kulturjournalistik kring människor och miljöer i Dalarna.

Artiklar av ovannämnda och andra skribenter finns samlade i volymen "Gammalt och nytt från Dalarna" som Falu-Kuriren låtit publicera. Denna alltjämt levande skriftse-

rie utgör ett viktigt bidrag till vår etnografiska litteratur.

En verklig kulturbragd utförde Skarstedt då han lät ge ut Abraham Hülphers klassiska "Dagbok öfver en resa genom Dalarna 1757". Den nya utgåvan ser ut som en facsimilupplaga, men är i själva verket ett minutiöst utfört nytryck med alla originalupplagans stilsorter gjutna på nytt — en enorm satsning. Boken gick häftesvis till Falu-Kurirens prenumeranter. Utgivningen tog tio år; idag är det fullbordade verket som bekant mycket eftersökt.

Skönlitterära författare förekommer också i medarbetarregistret för längre eller kortare tid. Mest känd är utan tvivel Dan Andersson, bland vars bidrag må nämnas nekrologen över "den träsige spelmannen, slevmakaren Jakob Andersson". Rimligtvis är denne slevmakare originalet bakom Dan Anderssons på sin tid så berömda deklamationsnummer "En spelmans jordafärd".

Bland politiskt verksamma medarbetare märks främst Gustaf Andersson i Rasjön, som redan i 20-årsåldern skickade in ordsnyheter till Falu-Kuriren för att under 1930-talet vara fast knuten som ledarskribent. Formellt upphörde detta när Rasjön 1939 blev medlem av samlingsregeringen, men också som statsråd bidrog han med bl. a. en avkylande ledare under Finlands vinterkrig. Rasjön medverkade också under tiden som landshövding och efteråt.

Till denne gamle f. d. bondes senare bidrag hör en artikel kallad "Ljud som dör". Det är en kärleksförklaring till "strömfallsbrus, koskällors och bjällrors klang, timmermäns klubbande på nybyggen, dunkandet från trubbslagor och linklubb, berguvsens och kornknarrens läten".

Det är lätt att försumma vad som skrivs i landsortspressen av de talrika skribenter som har kallats "landets lågor". Försumligheten är kanske ofrånkomlig, men förlusten är inte, som det heter, försumbar.

Ulf Brandell

Sven Grafströms dagböcker

Sven Grafström: *Anteckningar 1938–1944*, *Anteckningar 1945–1954*. Utgivna genom Stig Ekman (Kgl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 14, Sthlm 1989).

Diplomaten Sven Grafströms (1902–1955) smått legendariska anteckningar från åren 1938–1954 föreligger nu i en 1 300 sidor tjock utgåva från Kgl. Samfundet för utgivande av handlingar rörande Skandinavi-

ens historia. Docent Stig Ekman, modernhistorisk specialist och en av forskningsledarna för projektet Sverige under andra världskriget (SUAV), har gjort en föredömlig editering och har även försett utgåvan med ett långt och intressant förord. Här görs ingående källkritiska analyser av anteckningarnas karaktär — "i långa stycken en berättande framställning som mer påminner om memoar än en dagbok" (s. XIII) — och här ges en översiktlig beskrivning av människan Sven Grafström och dennes diplomatiska karriär.

Sven Grafström antogs som attaché i UD 1928 och tjänstgjorde bl. a. i Oslo, London och Moskva innan han kom till Warszawa 1936 som legationssekreterare. Här kom han att organisera diplomaternas och de utländska koloniernas evakuering från den polska huvudstaden före den tyska stormningen i september 1939. Agerandet var typiskt för Grafström — snabbt och resolut och samtidigt tänkande på alla praktiska detaljer. 1940–44 tjänstgjorde han på UD:s pressbyrå i Stockholm och hade bl. a. hand om kontakterna med den talrika samlingen utlandsjournalister (Stockholm var en utmärkt utsiktspunkt i ett Europa härjat av storkriget). Från december 1945 till hösten 1948 var Grafström chef för UD:s politiska avdelning. Hans relationer till utrikesminister Östen Undén var dock inte de bästa, helt enkelt därför att de båda herrarna hade olika syn på den svenska utrikespolitiken i efterkrigstidens Europa. Det är uppenbart att Grafström var mer västorienterad än Undén och hade svårt att förstå dennes strikta neutralitetspolitik med ett stort hänsynstagande till det mäktiga Sovjetunionen. Från den 1 oktober 1948 var Grafström envoyé och Sveriges ständiga ombud hos Förenta Nationerna i New York. Det var en lycklig tid då Grafströms diplomatiska talang kunde spela i internationella fora. Minnesvärda är t. ex. hans insatser för att öppna vägen för stilleståndsförhandlingar under Koreakriget. Efter stilleståndet ledde han även den svenska övervakningsgruppen i Korea. Från våren 1952 var Grafström svenskt sändebud i Mexiko. Han omkom vid en tågolycka utanför Paris den 3 januari 1955, endast 52 år gammal.

Minnesanteckningarna omfattar inte mindre än 1 214 sidor, plus omfattande anmärkningar och dokumentation, sammanställda av Stig Ekman. De utgör ett samtids-historiskt material av största intresse. Det är inte möjligt att inom ramen för en kort recension ge mer än några exempel. Polen 1939 är redan nämnt. Från vinterkriget och vårensommaren 1940 ger anteckningarna goda in-

blickar i uppbyggnaden av "pressberedskapen" (pressrådet m.m.) och om motståndsviljan hos "de yngre inom UD", som fruktade en svensk quislingregim ("Vi ha gott om Hachas i Sverige", 10 april 1940) och menade att Sverige inte skulle vara alltför undfallande i fråga om eftergifter gentemot Hitlertyskland. Det tyska nervkriget mot Sverige under de mörka åren 1940–42 belyses med utomordentlig evidens i anteckningarna, även om de givetvis har en personlig färgning. Tragikomiska är UD:s fruktlösa förhandlingar med Karl Gerhard om att stryka den famösa ökända hästen från Troja i revyn "Gullregn" i augusti 1940. Till sist ingrep polisen med hänvisning till den lokala ordningsstadgan och att numret var "förgelseväckande"...

Grafströms samtal med Otto Järte (SvD) ger en intressant belysning av högerens dilemma kontra Tyskland, som man enligt Järte av tradition höll på, men nu måste göra upp med eftersom Hitlerregimen hotade alla värden. Tidningsbeslagen under kriget får en punktvis men mycket initierad skildring liksom UD:s försök att informellt påverka pressen till återhållsamhet.

Åren 1944–45 står Grafström mitt i den politiska korselden med ett ökat tryck från västmakterna mot Sverige, frågan om finsk separatfred och den ökade hjälpen till Norge och Danmark i alla former.

Från efterkrigsåren fäster man sig vid skildringen av det begynnande kalla kriget 1946–47, avslöjandet att utrikesminister Undén skrev ledare i Socialdemokraten-Morgontidningen och det relativa misslyckandet för det nordiska samarbetet både ekonomiskt och säkerhetspolitiskt (det skandinaviska försvarsförbundet som aldrig blev av 1948). Under FN-tiden är det främst Koreakonflikten som står i centrum för anteckningarna. Från hösten 1951 observerar jag en anteckning om att Konrad Adenauer "är den ende förnuftige i västtysk politik" men inte förstår att skaffa sig folkets förtroende — det skulle bli annorlunda längre fram. I den sista anteckningen den 5 juli 1954 sägs att det kanske var en lycka att Sverige inte gick med i Atlantpakten NATO 1949 — och så kommer det med en typisk turnering från Grafström: därför att Sverige skulle ha varit för gnälligt och försvagat organisationens handlingskraft!

Sven Grafströms anteckningar 1938–54 är en uppfriskande läsning, och skrivna av en van diplomatisk och politisk iakttagare. De rekommenderas varmt.

Kent Zetterberg

Filosofen i exil

Alf Ahlberg var filosof och folkbildare, som sådan under många år välbekant för svenska folket. Om hur Ahlberg tänkte och agerade under tre skilda, väl avgränsade yrkesperioder av sitt liv har Kjell Krantz skrivit en klartänt och åtminstone i de stora dragen väl disponerad disputationssavhandling, ventilerad vid den livaktiga institutionen för idé- och lärdomshistoria av Göteborgs universitet (*Filosofen i exil. Publicisten och folkbildaren Alf Ahlberg. En intellektuell biografi*. D. 1. Göteborg 1989. 302 s. Gothenburg studies in the history of science and ideas. 10.).

Filosofi är en vishetslära. De filosofiska problemen är en gång för alla givna. Varje generation av filosofer, ja, en var filosof är skyldig att ge sin formulering av dem. Filosoferna, de må vara antika materialister eller romantiska idealister, sitter kring ett runt bord och samtalar. I samtalet deltar Alf Ahlberg. — Här är den principiella förutsättningen given för Ahlbergs framträdande som filosof av facket och han bär den med sig då han som skriftställare är hänvisad att leva på sin penna eller då han är verksam som folkbildare.

Alf Ahlberg

Det biografiska och det idéhistoriska materialet ingår hos Krantz i en fruktbar samverkan. Krantz skiljer mellan Ahlbergs studieår i Lund från 1910 till 1918, exiltillvaron som pedagog och som redaktör i Stockholm — den varade till 1927 — och slutligen den första tiden i folkhögskolemiljö på Brunnsvik fram till 1938. Krantz är noga med terminologin och betecknar den första perioden som Ahlbergs professionalisering, då han skolar in sig i en viss filosofi. Redan den andra perioden skildras som en exil, en beteckning som otvivelaktigt svarar mot hur Ahlberg upplevde sin situation i Stockholm. Ahlberg deprofessionaliseras. Först 1925 gav han slutligt upp hoppet om att vända åter till Lund som akademisk lärare. När Ahlberg slår sig ner på Brunnsvik institutionaliserar, som Krantz beskriver den, hans idéproduktion. Det innebär att han ställer sig i tjänst hos en rörelse som förväntar sig en viss lojalitet men som också förlämnar ökad vikt och betydelse åt det som Ahlberg uttalar. Han reprofessionaliserar.

För Kjell Krantz är det ovidkommande huruvida Ahlberg är ett sanningsvittne eller ej. Det är Ahlberg som aktör på de filosofiska och pedagogiska torgen som han ägnar sin uppmärksamhet. Detta utgångsläge visar sig vara fruktbart för avhandlingsarbetet och ger Krantz tillfälle till intressanta iakttagelser. Tidens stämningar och åsikter fångas i ett enskilt människoöde.

Ahlberg förlägger sina filosofiska studier till Lunds universitet. Den filosofiska miljö han där möter blir av bestående betydelse för hans sätt att bedriva filosofi. Det är till Hans Larssons och Efraim Liljeqvists Lund och inte till Axel Hägerströms och Adolf Phaléns Uppsala han kommer och Krantz får tillfälle att lägga ut olikheterna mellan de tänkesätt som härskar hos filosoferna i Lund och Uppsala. På Krantz' effektiva språk rör det sig om tankekollektiv med skilda tankestilar. Dessa stilar var oförenliga, låt vara att "kultfigurerna" Larsson och Hägerström båda var väns-termän. En olikhet att observera var att Hägerström bildade skola, något som var främmande för Larsson att göra. Man talar om Hägerströmianer men några Larssonianer fanns inte, konstaterar Krantz nyktert. Han spekulerar över om Larsson verkligen under någon tid velat se en efterträdare i Ahlberg men lämnar inte något säkert svar.

Ahlberg disputerade helt ung 1917 men blev inte docent. En konkurrent om de filosofiska framtidsutsikterna, docenten Anders Karitz utsågs till fakultetsopponent och beslog under disputationen, kanske med

visst fog, Ahlberg med plagiat. Ahlberg promoverades först året därpå, 1918. — Krantz är förvånad över att Ahlberg alltjämt kallar sig licentiat så länge han inte deltagit i någon promotionsakt. Här misstar han sig på tidsandan.

Ahlberg flyttade till Stockholm och blev lärare och skribent, en tid förlagsredaktör hos Natur och Kultur. Han umgicks med litterära bohemer, bland dem Pär Lagerkvist. Han drack en del — Krantz spårar tidigt ett destruktivt drag hos Ahlberg — och längtade tillbaka till vad Krantz kallar en "institutionell" livsform. Ahlberg gav under de följande åren ut nya filosofiska verk och framträdde som företrädare för den sydvästyska skolan av nykantianer inom filosofin. Han pendlar därvid mellan Heinrich Rickerts kantianska och Hugo Münsterbergs fichteanska ståndpunkter. Ett nyskrivet arbete om Münsterbergs värde lära presenteras för de lundensiska lärofäderna men de sviker Ahlbergs sista hopp om att bli utnämnd till docent. Skolans bärande idéer har redan förlorat sin aktualitet. Yrkeslivet i Stockholm varvades under några år med utlandsvistelser i Österrike och Italien. Krantz ser dem som bildningsresor i syfte att stärka den akademiska positionen.

Alf Ahlbergs uppfattning om hur han deltar i det filosofiska samtalet förlämnar ett pretentiöst drag åt hans sätt att uttrycka sig då han formulerar sina filosofiska texter. Som Ahlbergs uttolkare säger sig Krantz gärna velat ha tillgång till dagbokskommentarer av Ahlbergs hand till vad som verkligen hände honom. Sådana saknas men det skall här påpekas att i Riksarkivet förvaras sedan 1986 inte mindre än omkring ettusen brev från Ahlberg till hans förtrogne, brodern Hakon Ahlberg. Dessa brev har avhandlingsförfattaren inte disponerat och han nämner inte heller något om dem.

När Ahlberg inte lyckades kvalificera sig som yrkesmässig filosof sker efter hand en omorientering av hans filosofiska intressen. Med sina tidigare grundlagda tänkesätt införlivar han en modern vetenskap, socialpsykologin och han blir en av dess introduktörer i Sverige. Samtidigt som han går över till en lärartjänst vid folkhögskolan i Brunnsvik, där han inom kort avancerar till rektor, fattar han intresse för politiska idéer och ansluter sig till socialdemokratin. Att Ahlberg som filosof var eklektiker blir en tillgång hos honom i rollen som pedagog. Yngve Hugo, hans företrädare som rektor, stod för en bildningssyn som inte tillät de materiella intressena att dominera. När Ahlberg utan svårighet anslöt sig till detta program, som redan var skolans

traditionella, öppnades vägen till rektoratet för honom. Med Krantz' språkbruk fann Ahlberg en ny professionell identitet.

På Brunnsvik anordnades från 1929 en separat utbildning i egna lokaler, LO-skolan, avsedd för fackföreningsrörelsens förtroendemän och funktionärer. Den nya skolan med dess praktiska inriktning tycks ha haft bättre finanser än vad som dittills stått folkhögskolan till buds. Folkhögskolan med dess idealitet stod inför ett hot. Genom ett gott samarbete med LO-skolans grundare, Sigfrid Hansson, lyckades Ahlberg etablera en samexistens. Hansson var redaktör för tidskriften Fackföreningsrörelsen och Ahlberg blev en av dess medarbetare. Det goda samarbetet konfirmerades när Ahlberg gifte sig med Hanssons betrodda sekreterare Edith Larsson.

Även Kjell Krantz förefaller förvånad över att Alf Ahlberg, uppvuxen i ett prästhem och utpräglad akademiker, så snabbt kunde göra sig gällande i en miljö som dittills varit honom främmande. En förklaring ser Krantz i en diffus uppfattning om bildning och kultur som ännu rådde inom en socialdemokrati där revisionisterna fick en meningsfrände; en annan möjlig sådan är Ahlbergs förslagenhet då han förstod att ställa sig till förfogande hos en organiserad folkrörelse.

Undan för undan byggde Ahlberg ut sina positioner. En tillgång bör ha varit hans kompromisslösa motstånd i tal och skrift mot samtidens diktaturer; en annan hans filosofiska tro på personligheten som inbegrep en personlig anspråkslöshet som lät honom ta del i även enkla göromål på skolan och förde honom nära eleverna. Då Förbundet för kristen humanism bildades 1937, trädde Ahlberg utan ofördelaktiga återverkningar in. Men när Moralisk upprustning inbiterade honom var han klok nog att avstå.

I konflikterna med Karitz och några år senare med göteborgsfilosofen Elof Åkesson, som även han beskyllde Ahlberg för att plagiera, hade Ahlberg fått blesyrer. Nya attacker riktades på 30-talet mot honom från grupper inom Clarté, med Ahlbergs vederamn Obscurité, där Per Meurling och Axel Strindberg förde ordet. Kulturpolitiken borde vara socialistisk och starka klassmedvetandet hos skolans elever. Meurling var likom Ahlberg prästson och lundaakademiker. Han kände till och kunde återropa Ahlbergs tidigare tillkortakommanden — pinsamma för en filosof höjd över dagens futiliteter — men kan ha haft samma svårighet med sin radikala trovärdighet som Ahlberg. Rektorn stod rycken och när Krantz för denna gång

lämnar honom 1938 är hans ställning god.

Alf Ahlberg hade lämnat forskarsamhället men funnit nya utvägar. Som fri intellektuell talade han i radio och skrev i huvudstadens tidningar och tidskrifter. Hans prestige som bärare av bildning och humanism spred glans över Brunnsvik. Skolan hade lätt att engagera framstående gästföreläsare som gjorde resan upp till Dalarna. Den svenska folkhögskolan blomstrade och Brunnsvik stod som ett föredöme. Redan i titeln på Kjell Krantz' avhandling utlovas en fortsättning, som dessutom granskar Ahlbergs insatser som teolog och som litteraturkritiker. För Krantz återstår att undersöka hur Ahlberg ännu en gång blir otidsenlig.

Åke Lilliestam

Musslan öppnar sig

Till utrikesförvaltningen knöts Gunnar Jarring för att i sin egenskap av framstående filolog med turkiska språk som specialitet tjänstgöra vid den s.k. C-byrån, alltså ägna sig åt underrättelseverksamhet. Under andra världskriget var han en tid verksam i Teheran, en storpolitiskt viktig stationering (senare också minister där). Sedan gick det mot höjderna med ambassadörposten i Moskva som slutstation (efter Washington).

Befattningen som generalsekreterare i FN hade heller inte varit utesluten — tvärtom, av allt att döma legat inom räckhåll såvida Jarring visat något intresse för denna post. Det gjorde han nu inte utan bemötte i det längsta alla väjdanden — bl. a. från den fungerande generalsekreteraren U Thant — med hänvisningen att finländaren Max Jakobson var "Sveriges" kandidat. Kapitlet om de olika turerna kring generalsekreterarvalet 1971 utgör ett spännande inslag i Jarrings senaste memoarvolym, *Utan glasnost och perestrojka* (Bonniers 1989, 261 s., personreg.).

Jarring gör helt klart att han ogillade Max Jakobsons initiativ att i strid med tidigare praxis anmäla sin kandidatur och än mer Jakobsons beslutsamhet att — också när Sovjets motstånd var uppenbart — hålla fast vid densamma. Till Jakobsons försvar kan anföras dels att det allra först (1966) faktiskt var U Thant som förde Jakobson på tal, dels att det slutliga valet av Kurt Waldheim i efterhand nog ter sig mindre välbetänkt. Författaren till denna recension minns väl hur man på finländsk sida vid lanseringen av Jakobson uttalade sig kritiskt om Waldheim, tydligen inte helt utan grund.

Men, som framgår av titeln, i huvudsak handlar denna volym om författarens verk-

samhet som ambassadör i Moskva 1964–1973. Chrustjevs fall inträffade något halvvår efter Jarrings ankomst, Sedan följde Breznjevepoken med dess stagnation. Och stagnation och status quo var av allt att döma vad den sovjetiska ledningen föredrog, också utomlands.

I Kreml såg man t. ex. helst att Erlander så länge som möjligt förblev svensk statsminister. Honom hade man förtroende för, honom visse man var man hade, medan Palme betraktades med någon misstro. Kanske ansågs han — menar Jarring — med sitt engagemang för tredje världen kunna ha sympatier för Kina i den hårdnande konflikten mellan Moskva och Peking.

Stort, kanske alltför stort, utrymme ägnas den svenska besöksverksamheten i Sovjet vilken stundom kunde vara mycket intensiv. Vid denna tid kunde också välfägnaden vara överflödande och påfrestande; tillnyktringen under Gorbatjov har säkert från flera synpunkter varit välgörande.

Jarring vänder sig mot sådana besökare som enligt hans åsikt såg alltför negativt på utvecklingen i Sovjet och t. ex. bortsåg från följderna av krigsårens förstörelse. Detta kan vara riktigt resonerat, men onekligen bevittnar vi idag inom Sovjet en "svartmålning" av både det ekonomiska och politiska systemet som om möjligt överträffar den tidigare kritiken utifrån. Terrorn under Stalin och försteningen under Breznjev ligger närmare dagens misär än krigets förödelse. Genom valet av boktitel har Jarring emellertid markerat vilket Sovjet han vill skildra.

Stämningen, vid de officiella besöken var genomgående god; det var "som om det var förutbestämt att stämningen skulle vara god". Detta låter misstänkt glättat och det hindrade heller inte att man i Moskva någon gång kunde göra svårigheter. Så t. ex. när i samband med Olof Palmes besök den förnämlige publicisten Alvar Alsterdal vägrades visum. Detta var, menar Jarring, "ett kapitalt fel" från sovjetisk sida. Men "lika dumt" var det av tidningen Arbetet att utse Alsterdal "då de ju visste vilket grundmurat rykte han hade som antisovjetisk och sionistisk skribent".

Härom kan sägas att Alsterdal varken var mer antikommunistisk eller välvillig mot Israel än åtskilliga andra svenska socialdemokrater. Men han var ordförande i Socialistinternationalens östeuropeiska grupp och presiderade i denna egenskap över en rad landsflyktiga socialdemokrater vilka av Sovjet på den tiden betecknades som CIA-agenter. Detta ansågs säkert i Moskva långt mer belastan-

de och visade därmed att det fanns bestämda gränser för Sovjets taktik att med Jarrings ord "stödja socialdemokrater genom allsköns välvilja". Man kan slutligen göra den reflektionen att Palme borde ha vägrat att acceptera Sovjets nej till en aktad tidningsman; så handlade t. ex. i motsvarande situation den västtyske utrikesministern Genscher.

Att den svenska ambassaden i likhet med andra beskickningar var avlyssnad var så uppenbart att det "ingick i vardagslivet". Det medförde självklart att man aldrig vare sig på tjänsterummet eller i hemmet sade något "som den lyssnande brodern inte borde få veta". I stället skickade man lappar — som omedelbart förstördes — eller kommunicerade man under promenader i det fria på betydande avstånd från storebrors öron. Kanske kunde Jarring i samband med denna olovliga verksamhet ha nämnt de obehagliga provokationer med framlagda hemliga aktstycken som svenska tidningsmän utsattes för i samband med de officiella besöken. Journalisterna aktade sig visligen för att ens snudda vid papperen.

Ett kapitel ägnar Jarring sin verksamhet i samband med regeringens Vietnampolitik; han kompletterar alltså framställningar av bl. a. utrikesminister Torsten Nilsson, pol. chefen Dick Hichens-Bergström och Pekingambassadören Lennart Petri. Intrycket blir att trots det goda uppsåtet förfelade den svenska politiken sitt mål genom att å ena sidan vilja verka medlande, å andra sidan alltmer ta ställning mot USA och för Nordvietnam.

I memoarer är ofta kapitlet om ungdomen det friskaste. I en "prolog" skildrar nu Gunnar Jarring sina upplevelser då han kring årsskiftet 1935/36 efter avslutat "etnologiskt-lingvistiskt fältarbete bland Afghanistans turkiska stammar" skulle trassla sig fram till gränsstationen vid floden Amu-darja för att därifrån kränga sig in i Sovjetunionen och fortsätta till Moskva. Det har blivit ett härligt kapitel, präglad av vaket sinne för drastiska detaljer och situationskomik, allt berättat med en omisskännlig studentikos underton. Här har "musslan" givit ifrån sig en pärla.

Ulf Brandell

Mediehistoria

Bo Peterson: *Mannaminne, En svensk mediehistoria. Människor — medier — miljöer* (Norstedts 1988, 364 s., ill.).

I boken Mannaminne skildrar Bo Peterson, som bl. a. har varit förlagschef på Esselte Studium och nu arbetar på en avhandling om

Norstedts förlag vid Stockholms universitet, tre kvartssekel mediehistoria i Sverige. Det är en period med en hisnande snabb utveckling från handsättning av tidningar till maskinsättning över radio, TV, osv. till dagens datorer och kommunikationsteknik. Sekelskiftets mediefattiga Sverige har blivit ett rikt informationssamhälle.

Mediernas betydelse i samhället understryks kraftigt av Peterson. Människor och samhällen påverkas av medierna och de påverkar numera även direkt samhällets struktur och organisation. Mannaminne ger ett långsiktsperspektiv från sekelskiftet till 1980-talet. Det är en fördel då det ger rika tillfällen till kontraster och får läsaren att stanna upp och fundera över hur snabb och omvälvande medieutvecklingen egentligen har varit — det gamla jordbrukarsverige har försvunnit och i stället har vi idag det täta informationssamhället med ett snabbt och varierat utbud av kommunikationer och medieinnehåll.

Boken är indelad i åtta huvudkapitel, rikt illustrerad och elegant skriven. Det märks att det är en van förlagsman som står för utförandet. En rad enskilda människor och grupper tas upp i framställningen. Särskilt fäster man sig vid skildringen av förlag och tryckerier från 1800-talet och framåt där Bonniers, Norstedts m. fl. tas upp. Makten över medierna med ägarfamiljer, etermonopol, partier och organisationer är ett annat intressant tema. Initierat och kunnigt skildrar Peterson den grafiska branschens utveckling och lyfter fram *märkesmän ur det förflutna*, numera ofta glömda. Vem minns t. ex. idag ekonomichefen Wilhelm Dahl från Lithografiska AB i Norrköping och redaktören Mauritz Linder, grundare och chef för Oskarshamns Tryckeri, vilka under en tågresa 1912 kom med uppslaget till vad som skulle bli Esselte, en av jättarna inom mediebranschen i Sverige av idag?

Bestsellers bland författarna lyfts fram — 1955 var det t. ex. Väinö Linna's Okänd soldat, 1965 Tage Danielssons Postilla och 1972—73 Tage Erlanders memoarer del 1—2. Grafiska formgivare ges också sin beskärda del, bl. a. hovgrafikern Karl-Erik Forsberg med det kända typsnittet Berling Antikva. Dagspress och veckotidningar får även sin del liksom radio och TV varvid ett helt persongalleri passerar revy med tidningsägare, chefredaktörer, redaktionschefer, programledare, musik- och radiochefer osv. TVs genombrott som folknöje med "Kvitt eller dubbel?" 1957 är en höjdpunkt.

Även filmens utveckling tas upp med olika trender, kända regissörer (Bergman, Sjöberg, Sjöström osv.). Ett intressant kapitel gäller

kontorsutvecklingen alltifrån skrivmaskiner och gem till dagens ADB. Här skymtar många personer förbi, t. ex. svenskättlingen Chester Carlson, grundaren av Xerox kopieringsteknik och spelkortsfabrikanter som Öbergs i Eskilstuna och Frans Svanström i Stockholm.

Boken börjar med Gutenberg och tryckfriheten på 16-1700-talen och slutar i integritetsfrågorna med dagens informationssamhälle och "storebror" datortekniken. Mannaminne är en elegant exposé över medier, samhälle och människor i Sverige, en handbok som förtjänar många läsare.

Kent Zetterberg

Ett hisnande drama

Erik Näslund: *Dardel* (Författarförlaget 1988. 368 s. Ill).

"Han synes äga den benådade konstnärens djupa, naiva blick på verkligheten, vilken för honom blir full av under ..." skrev Pär Lagerkvist om Dardel 1915. Och de två fann varandra. För Lagerkvist var Dardel den konstnär som förmådde tolka den mystik som ligger "tung och ljuvlig över livet". I Lagerkvists diktning fann Dardel ett förhållningssätt till livet, så likt hans eget.

Den naiva blick som Lagerkvist fann hos Dardel fann säkerligen Dardel hos Lagerkvist. Ett av de finaste porträtt Dardel gjort är det spröda och linjetunna författarsiktet från 1922.

Dardels liv och verk har fascinerat och lockat flera författare till inträngande studier av konstnären. Först på plats var Karl Asplund som skrev en monografi över konstnären 1957—1958 (SAK:s publ. LXVI och LXVI). Asplunds verk är fylligt, intressant och välskrivet och den bästa källa för dem som söker ingående information om konstnären.

För den stora publiken är Asplunds verk alltför tungt och numera åtkomligt endast antikvariskt eller via bibliotek. Detta skulle kunna vara ett av skälen till att de böcker som kommit ut på senare år är så välkomna. Dardels konst fångslar publiken och sagan om den excentriske och begåvade konstnären kan berättas många gånger.

1980 skrev Ingemar Lindahl "Visit hos en excentrisk herre" som berättade historien om den mångfacetterade konstnären, allt ifrån uppväxtåren i herrgårdsmiljön utanför Arboga, studietiden i Uppsala, utvecklingen till konstnär i Paris under modernismens genombrott före första världskriget, det hektiska umgängeslivet under "det glada tjugotalet" resorna i Nordafrika, Fjärran Östern,

Nils Dardel
Självporträtt

Sydamerika och USA där han tillbringade sina sista år.

I den föreliggande boken berättar Erik Näslund det hela en gång till. Näslunds motivation till en ny Dardelbiografi har bl. a. varit det rika material han erhållit i samband med sin biografi över danskonstnärinnan Carina Ari som var mycket god vän med Dardel, både Nils och hans hustru Thora.

Liksom hos de tidigare porträttörerna möter vi åter konstnären, hans liv och verk. Åter står vi inför de hisnande och mångtydiga konstverken. Näslund söker fånga Dardels personlighet, poängterar att han är en motsatsernas man — en tunn, klen varelse å ena sidan och en levnadsglad, generös och varm å andra sidan. Han beskriver studieåren, resorna, kärlekshistorierna, äktenskapet med Thora Klinckowström och vännerna, konsten och hans kamp med den hotfulla döden.

Boken är full av humor och värme. Det finns gott om beskrivningar över den Dardelska personligheten: "ett enda ord kunde får honom att försätta omgivningen i en obehaglig stämning. Då kastade han giftigheter omkring sig med söta leenden och det var inte lönt att försöka mota honom med samma vapen. Trots sitt lite släpiga tal var han snabb i repliken och den som ville vara sarkastisk tillbaka drog alltid de kortaste strået. Nyckfullheten var en av huvudingredienserna i den charm med vilken han tog både män och

kvinnor och grunden till den nyckfullheten finns att söka i hans ömtålighet" (Otto G Carlsund).

Några nya tolkningar av Dardels centrala verk har jag inte funnit och mycket är redan berättat. Möjligen utpekar Näslund mer direkt än tidigare författare Dardels homosexualitet som en bidragande orsak till målningarnas utseende. Inför "Den döende dandyn", en av Dardels stora kompositioner, varnar han dock för att tolka konstverken alltför biografiskt, att hänföra konstverken till en specifik livssituation och i stället lägga större vikt vid de inre konflikter som Dardel kämpade med.

Men Näslund varnar även för, som tidigare Asplund, att det finns en fara i alltför djupa och för konstnären främmande tolkningar. Dardels konst är ett uttryck för hans fantasi, för hans vilja att egga och roa och ett sätt att hantera sitt förhållande till verkligheten. Det gåtfulla består och det är kanske det, som tillsammans med en minst sagt kittlande personhistoria, gör läsningen om Dardel så spännande. Den kan berättas många gånger. Eller som Näslund skriver i sitt slutord "det är som när Lewis Carrol låter Humpty-Dumpty tala om för Alice att vad orden betyder beror på vem som är deras herre".

Tulla Grünberger

Ekelöfs liv och dikt

Carl Olov Sommar: *Gunnar Ekelöf. En biografi* (Bonniers: Stockholm 1989, 632 s., personreg.).

Carl Olov Sommars biografi ger en mångsidig karaktäristik av Gunnar Ekelöf som denne framträder i brev, anteckningsböcker (dagböcker), intervjuer med släkt och vänner m.fl., och en klar belysning av författaren och hans arbetsmetoder. Därvid spelar inte minst Ekelöfs prosaverk en viktig roll som informationskälla. Bland dessa kan *En outsiders väg* (i Promenader och utflykter) betraktas som en självbiografi i miniatyr. Sommar utmärker illustrativt de olika stadierna för såväl den personliga mognadsprocessen som den litterära.

Hur Ekelöfs egna upplevelser kunde tjäna som incitament för och stoff i hans diktning visar till exempel *En ros från Almag*. Dikten rinner upp efter ett besök på en dansbana i en lantlig folkpark en mörk augustikväll och bygger på ett slumpartat möte mellan Ekelöf och en flicka från trakten i fråga. I dikten rader Ekelöf ut möjligheten för en samvaro dem emellan och finner att "Språk, sinnen skulle göra mig och dig till främlingar". Vida-

Gunnar Ekelöf
Teckning av G. Brusewitz

re: "Inte en brist/ på djupa och varma känslor, men/ ett övermått av bottenfruset heta!" Sommar kopplar citatet till Ekelöfs tidigare privata erfarenheter: "I det bottenfruset heta ingick, kan man förmoda, en fruktan att på nytt bli sviken på samma sätt som han blivit sviken på ömhet från sin mor, och sviken i kärlek av Gunnel Bergström 1932 och av flickvännen 1934."

Det mest intressanta är emellertid att Sommar med stöd av Ivar Hjorthén, som var tillsammans med vännen Ekelöf den där augustikvällen, kunnat belägga hur diktaren fick omedelbar inspiration av en rätt alldaglig upplevelse. I denna och andra utredningar sprider således Sommar ljus över detaljer som bildar verklighetsbakgrund och eljest vore svårtolkade om man inte lärde känna deras ursprung.

Ekelöf var en skarpögd observatör. Vad han registrerade med sina sinnen bearbetade han med sin skapande fantasi till dikt. Inte ens sjukdom och bekymmer försmådde han som råmaterial. Ett bevis för detta är dikten Den gamle superkargören som tillkommit under en sjukdomsperiod och vars motiv Ekelöf enligt efterlämnade anteckningar utvecklade i flera varianter. Det är frapperande hur medryckande Sommars analyser blir när han kan avslöja hur dikt och verklighet hör ihop.

Vid vilken tidpunkt går det upp för Gunnar Ekelöf att han är en blivande författare? Han skriver till en vän våren 1928: "[— — —] vet mig aldrig ha varit så lycklig som då jag suttit med pennan i handen och ett stycke vitt papper framför mig. Och hur oklara mina tankar äro från början kan jag alltid rensa dem genom att skriva ner dem. Över huvud taget tänker jag klart endast på papperet. Jag börjar tro att skriftstället är det enda jag duger till." Redan under skoltiden skriver emellertid Ekelöf dikt fastän i lönndom och med ett slags chiffer.

I En outsiders väg vittnar Ekelöf själv om det extatiska tillstånd som för första gången kom över honom i 20-års åldern då han skapade "en dikt, min första någorlunda självständiga." I slutet av sin levnad fick han en liknande "uppenbarelse" som gav honom en våldsam inspiration då han skrev 17 dikter på en enda natt. Det extatiska skapandet hörde nog till undantagen. Ekelöf skrev visserligen alltid — nulla dies sine linea — men inte alltid utan möda; han filade och förbättrade vanligtvis. En Mölna-elegi höll han på med i två decennier innan han lämnade dem ifrån sig till trycket.

Sommar visar på fyra faser i Ekelöfs produktion: först den orientalisk-romantiska, sedan — från och med vistelsen i Menton 1928—29 — den antiromantiska med Apollinaire och Cendrars som förebilder. De franska surrealisterna inspirerade honom, ehuru han inte delade deras intresse för den s.k. automatismen. Den upptäckt han gjorde om orden, vilken han ansåg mycket betydelsefull, beskriver han i En outsiders väg: "Ett ord har sin mening och ett annat sin, men när de kommer tillsammans sker något underligt med dem: de får en mellanmening, samtidigt som de har kvar sina primära betydelser." Man må jämföra med målarkonsten och berömda uttalanden om färgerna med liknande innebörd. En tredje fas utgör åren 1933—38 då Ekelöf närmare sig det naturromantiska. Debuten med sent på jorden skedde redan 1931, men själv ansåg Ekelöf att hans person-

liga genombrott kom med Färjesång 1941, därför att han först där funnit sitt eget tonläge. Denna diktsamling markerar den fjärde fasen och "den lyriska diktion, som rör sig mellan det precisa och det utsägliga" (Sommar).

Ekelöf var synnerligen arbetsam. Förutom fiktion skrev han för tidningar och tidskrifter recensioner och andra artiklar, introducerade utländska konstnärer och författare, översatte skönlitteratur företrädesvis från franska. Dessutom verkar han ständigt ha varit i färd med krävande läsning i skilda ämnen. Av allt att döma saknade han aldrig arbetsuppgifter och uppslag. Märkligt nog tycks kreativiteten — trots Ekelöfs beroende av alkohol — bara ha ökat med åren i intensitet, skärpa och djup.

Ekelöf framhöll ofta att han var ensam. "Nu har jag ensamheten / men ensamheten är också något". Å andra sidan sökte han bevisligen inte sällan av fri vilja ensamheten. Det gjorde han för att få arbetsro och den fann han framför allt på landsbygden, för att inte säga obygden. Han trivdes med det genuina och oförstörda. Dorotea i södra Lappland och Frankrike (!) i västra Jämtland, som torde ha kunnat ge lappsjuka redan hos en person av tuffare virke, tjänade under en period av Ekelöfs liv som rekreationsorter. När han drog sig undan världen stod han emellertid i brevkontakt med vänner och bekanta. Sommars källförteckning upptar en lång lista av personer som Ekelöf brevväxlat med. Han hade — inte oväntat — lätt för att skriva brev och det "blev av" vanligtvis. Han hade också lätt för att muntligen nå kontakt med människor av olika natur och ställning. Många har vittnat om hans enkelhet och naturliga sätt, något som förefallit somliga överraskande hos en poet.

Den oro — otillfredsställdhet? — som besatte Ekelöf hela livet drev honom från det ena bostället efter det andra. Enligt sin hustru Ingrid, vars brev i synnerhet till Gunnars mor varit en givande källa för levnadstecknaren, hade han alltid planer inte bara som redan nämnts för arbetet utan också för arbetsplatsen, dvs. bostaden med omgivningar. Själv avslöjar han i En outsiders väg hur han "drivit till en viss färdighet: att i fantasin bygga mig nya och andra miljöer och existera" och "att bo i mina skapelser endast så länge jag har nöje av att bygga och förbättra dem". Så ock i den mer prosaiska verkligheten. Så snart han tröttnat på en vistelseort fann han snart nog en ny. Med denna läggning utvecklades han till en entusiastisk resenär. Redan som barn fick han tillfälle att

börja odla sin exklusiva smak för utlandsresor. Av Sommars framställning får man det intrycket att Ekelöf alltid var på väg — lekamligen och andligen.

Sommars biografi ger klara begrepp om hur omfattande Ekelöfs kontaktkrets var alltifrån släkten (främst hustru, dotter och möster), studiekamrater, författarkolleger, tidnings- och förlagsfolk, konstnärer till yrkesmän som skipper David Larsson i Mollösund. Eftersom Sommar bygger en stor del av sitt arbete på Ekelöfs personliga kontaktnät överbetonas sannolikt dess betydelse. Men trots det har man nog rätt att anta att Ekelöf varit långt mindre enstörig än vad han själv ibland velat påskina.

Sommar handskas föredömligt med de delar av författarens liv som skulle kunna ge anledning till sensationsskriverier. Fakta presenteras rättframt utan sneda ögonkast, i synnerhet vad beträffar förhållandet till "flickan och flaskan". Utan förhandskunskaper om privatpersonen Ekelöf får läsaren en alltigenom sympatisk bild av en rikt begåvad, sensibel, komplicerad personlighet fastän egocentrisk mycket generös materiellt och intellektuellt. Det man saknar i bilden är möjligen en skarpare kontur, mer av kontraster, det positiva kan behöva något negativt för att framträda till fullo. Emellertid må ingen djupare skugga falla över detta utomordentliga arbete som först och främst riktar uppmärksamheten på diktaren Ekelöf och som bara blir mer fascinerande ju mer man tränger in i det.

Märta Netterstad

Den okände Sven Jerring

Nils-Olof Franzén: *Sven Jerring. Ett stycke radiohistoria* (Stockholm 1988, 422 s., ill., personreg.)

Det kan synas opåkallat att använda epitetet "okänd" om Sven Jerring, som näst kungen var Sveriges mest kände och igenkände person. Nils-Olof Franzén utgav 1988 den första biografien över honom, där han kompletterar den gängse bilden av den legendariske hallåmannen. De var personliga vänner och kolleger under 35 år. Förf. har genom fru Barbro Jerring fått tillgång till ett unikt källmaterial, som bland annat består av Jerrings dagböcker från ungdomsåren, klipparkiv och manus till litterära arbeten. Dessutom bygger förf. på personliga minnen och Sveriges radio/TV:s rika arkiv. Själv gav Sven Jerring i Vem är det mycket knapphändiga uppgifter om sig själv.

Sven Jerring

Som framgår av undertiteln har förf. bredat framställningen till en exposé över radions framväxt och utveckling. Ännu finns inget vetenskapligt verk om svensk radiohistoria, men ett rikt utbud av skrifter av Jerring och andra radiomedarbetare, som skildrar viktiga händelser och minnesvärda episoder under sex decennier i minnen, kåserier och reportage. Vartill kommer alla årsberättelser och offentliga aktstycken.

Sven Jerring (1895–1979) var född i Målung och son till distriktsveterinären Alfred Jonsson och hans hustru Anna Carlsson. Han växte upp i Vadstena. Förf. behandlar med varsam hand hans ungdomsår. Sven Jonsson var under fyra gymnasieår inackorderad i Norrköping, där han tog studenten 1915. Han började 1912 föra dagbok, där han i allt starkare ordalag ger uttryck för sin vantrivsel i skolan. Han var en mycket mångsidig ung man med bestämda åsikter i litteratur, politik och livsåskådningsfrågor — han var tidigt ateist, pacifist, motståndare till bondetåget och beundrare av Ellen Key. Dessutom var han aktiv idrottsman och tävlade i olika grenar.

Efter studentexamen vidtog exercisen, som han avskydde i ännu högre grad än skolan. Han arbetade bl. a. i Kronoberget. Han var tidvis djupt deprimerad och umgicks med självmordstankar. Hänsynen till föräldrarna och "feghet" hindrade honom. Pessimistiska dagböcker har väl lättat trycket för många deprimerade gymnasist och student, men Jerrings anteckningar gör ett äkta intryck.

Under dessa år började han skriva poesi och fick sin första tryckta dikt publicerad i Erik Lindorms kända tidskrift Naggen. Det var satiren "Hymn till dumheten". Veterligen var detta första gången han offentligt framträdde under namnet Jerring.

Han studerade några år språk i Uppsala samt företog flera långa studieresor, främst till Tyskland. Han tog aldrig examen men inhämtade stora språkkunskaper. Samtidigt knäckte han sin ekonomi för många år framåt.

Förf. sätter som rubrik på avsnittet om dessa år ett rimmat citat: "Vart har min ungdom farit? Ung har jag aldrig varit". Vänd-

punkten kom på ett oväntat sätt genom UD. Sverige hade i april 1917 åtagit sig att vara skyddsmakt för Tyskland, vilket bland annat innebar att Sverige skulle bevaka de rättigheter som enligt Haagkonventionen tillkom tyska krigsfångar i Ryssland. UD annonserade efter äldre språkkunniga akademiker, som kunde vara lämpliga för uppdraget. Den 22-åriga Jerring anmälde sig. Hans enda merit var en tentamen i italienska, och han befanns vid en intervju vara inkompetent. På sensommaren förnyade UD kontakten och anställde Jerring, som omedelbart skulle avresa till Petrograd. Han var yngste tjänsteman vid svenska legationens B-avdelning från hösten 1917 till våren 1918. Han var bokstavligen vittne till oktoberrevolutionen. Han skildrar sina upplevelser i brev till föräldrarna och har använt materialet i andra sammanhang. Här möter en ung man med livsmod och självförtroende och som förvärvat vad som nu kallas arbetslivserfarenhet.

Förf. följer Jerrings litterära verksamhet, som här endast kan behandlas summariskt. Efter återkomsten arbetade han i hemstadens tidning och förvärvade sig journalistisk rutin och skrev artiklar i de mest skiftande ämnen under olika pseudonymer. Han utgav 1922 ett arbete om ångaren Per Brahes förlisning (1918) samt sin enda diktsamling Den stora tiden. Åren 1922–24 var han anställd på Åhlén & Åkerlunds förlag som journalist på veckotidningen Allt för alla. En bagatell fick stor betydelse. Han fick i uppdrag att skriva en text till en amerikansk bild av ett ungt par som talade med varandra via "trådlös telefon". Första radioutsändningen ägde rum i Pittsburg 1920, och kännedomen och intresset för det nya mediet spreds blixtnabbt. Förlagschefen Erik Åkerlund hade uppmärksammat Jerrings mångsidiga begåvning och förmåga och läst versen om det unga paret. Han uppdrog nu åt Jerring att leda förlagets planerade radioutsändningar.

AB Radiotjänst bildades 1924. Man annonserade efter en programchef. Nils Holmberg erhöll tjänsten och önskade få Jerring som hallåman. Denne eftersträvade aldrig någon chefstjänst. Han var reporter och hallåman. Han tillträdde 1925. Begynnelselönen var 300:– kr + 20:– kr pr kväll, då han hallåade. Därmed var hans bana avgjord. Han skapade ett nytt yrke, han blev ett med Sveriges radio och var dess centralgestalt till sin bortgång. Stora partier av boken handlar om Sveriges radios utveckling, som faller utanför ramen för recensionen. Ett par minnesvärda detaljer kan dock citeras. Under verksamhetens tidigaste år bestod hela perso-

nalen av tio personer. Dygnet's första och enda utsändning av dagsnyheter påbörjades efter kl 9.00 på kvällen.

Jerrings mest berömda program Barnens Brevlåda startade redan 1925 och förekom 1 785 gånger. Det var världens längsta radioprogram samt var det program upphovsmannen själv satte högst. "Det enda program där hjärtat varit med". Den bejublade studiobetjänten Efraim Alexander förekom åren 1925—39 och spelades av Farbror Sven själv med förvrängd röst. Förf. redovisar insatserna av Jerrings medhjälpare, främst Barbro Svinhufvud, vilka svarade för 2/3 av barnprogrammen.

Jerring var det talade ordets mästare, och hans verbala förmåga kom till sin rätt vid reportagen från Nobelfester, landskamper och Moralopp, riksdagens högtidliga öppnande, kungliga bröllop och begravningar etc. Hans språkliga framgångar kunde någon gång bygga på improvisationer men var i regel resultatet av mycket noggrann förberedelse och ingående memorering enligt kollegan Franzén. Han var radions viktigaste röst och spelade en betydelsefull roll under krigsåren, då han vid sidan av landsfadern Per Albin blev något av en trygghetssymbol. Den hittills enda doktorsavhandlingen om Jerring skrevs av Åke Jonsson och ventilerades vid Umeå universitet 1982. Den har titeln "Den omsorgsfulle ordmålaren. Studier i Sven Jerrings radiospråk mot bakgrund av radions allmänna syn på språket under de första decennierna".

På Sven Jerrings 60-årsdag instiftades Jerringfonden, som enligt hans egen önskan skulle användas för att bereda sjuka barn glädje och hjälp. "Det viktigaste som hänt mig. Den visar att jag gjort någon nytta i livet" var jubilarens anspråkslösa kommentar.

1960 gick Jerring i pension, vilket inte innebar att han avstod från att arbeta. F.ö. erinrar förf. om att Jerring, som alltid varit en flitig journalist, var speciellt verksam under senare decennier. Under kriget medverkade han med en spalt varje vecka i Nordens Frihet. Någon bibliografi över hans omfattande och mångsidiga journalistik finns inte.

1970 togs Jerring för första gången i sitt liv in på sjukhus. Han hade cirkulationsrubbningar i vänstra foten. Han opererades med framgång men tillståndet försämrades efter ett par år, och läkarna befarade att de måste amputera foten. Våren 1972 tillbringade han fyra månader på sjukhuset. Barbro Wessel, Sven Jerrings goda vän och Folke Bernadottes sekreterare, besökte honom dagligen.

Den 11 juni 1972 måste han lägga ned Barnens brevlåda. Nedgången och deprimerad ville han lämna sjukhuset. Men, skriver förf., han hade inte riktigt klart för sig vad som väntade honom. Visserligen hade Barbro Wessel på skottdagen friat till honom, och de planerade gifta sig till hösten. Nu gjorde hon slag i saken och ordnade med en dags varsel vigsel i Oscarskyrkan. Den 22 juni vigdes paret.

Nils-Olof Franzéns underhållande bok om Sven Jerring och Sveriges radio bildar en god grund för kommande forskning i svensk radiohistoria. Arbetet är lättläst och välskrivet samt rikt illustrerat med väl valda bilder ur arkiven hos Sveriges radio och Röster i radio/TV. Litteraturförteckning och personregister avslutar boken.

Elise Adelsköld

Palme

Björn Elmbrant: *Palme* (Författarförlaget: Borås 1989, 391 s. personregister).

Tre år efter Olof Palmes död har nu den första större biografien över denna märkliga människa kommit. Det är Björn Elmbrant, journalist och politisk kommentator, som tagit sig an verket, vilket knappast kan ha varit lätt. Ambitionen är nämligen att teckna Palme i helfigur. Han vill få fram samspelet mellan Palme, det socialdemokratiska partiet, statsrådskollegerna, hans hustru, LO, kanslihusstjänstemännen, medierna. Det är alltså fråga om en mycket vidsträckt ambition. Man skall ha klart för sig att privat material knappast alls stått till förfogande. Däremot har författaren intervjuat ett stort antal personer, vilka på olika sätt haft kontakt med Palme. Han har också använt ett mycket omfattande tryckt material bestående av samtida politiskt tryck, riksdagstryck, tidningsartiklar etc. Men han är även väl förtrogen med den statsvetenskapliga litteratur som finns på området.

Med den goda journalistens förmåga att snabbt orientera sig i nya sakfrågor har det lyckats Elmbrant att leva upp till den ställda ambitionen. Här möter oss Palme från födelsen 1927 till döden 1986. Hans uppväxt i det kvinnodominerade högborgerliga hemmet på Östermalm i Stockholm, hans studier i Sigtuna, hans politiska uppvaknande, hans studenttid med utlandsresor både till öst och väst, hans första kontakter med Tage Erlan-

der och inledningen på deras långa och nära samarbete år 1953 tecknas inledningsvis. Men redan på s. 18 är vi framme vid 1953 då Palme på allvar träder in i svensk politiks absoluta centrum. Trots sin för tidiga död kom Palmes politiska karriär att omfatta ca 35 år. Under hela denna period stod han i fokus för massmediers, politiska motståndares och meningsfränders intresse och attacker. Hans politiska gärning framstår som mer omfattande än någon av hans samtidas. Han var kommunikationsminister, utbildningsminister, statsminister, partiordförande. Han hade en rad ledande funktioner internationellt. Här skall endast nämnas ledamotskapet i Brandtkommissionen, FNs medlaruppdrag i konflikten mellan Irak och Iran samt ordförandeskapet i den själv tillskapade Palmekommissionen. Han var ständigt verksam såväl internationellt som nationellt. Han befann sig ena dagen i Åmotfors, nästa i Washington, tredje dagen i Västerås, den fjärde i Genève. Elmbrant skriver på ett ställe att Palme älskade ett liv med denna spänning "mellan det banala och det storslagna, det internationella och det provinsiella" (s. 245).

I Elmbrants skildring träder en fullblods-politiker fram, en person för vilken politiken var livet. Utanför den politiska arenan tycks inget ha förekommitt. Palmes rika intellekt, hans enorma receptivitet och analytiska förmåga ägnades uppenbarligen helt åt politiska analyser i ett raskt tempo på olika nivåer och i olika typer av frågor; från delvalvering till nedrustning, från karensdagar till samtal med Yassir Arafat. I detta avseende blir Elmbrants bild av Palme den som vi var vana att möta från massmedia. En ständigt verksam person med till synes oändliga kontaktytor inom och utom landet. Elmbrants bild av Palme är knappast kontroversiell. Den har heller inte — annat än i detaljer — mött invändningar från de som nära följt honom eller som haft personliga relationer till honom. Elmbrants bild av personen Palme är alltså övertygande. Men framställningen är inte problemfri.

Elmbrant har valt att disponera sin bok huvudsakligen kronologiskt, inte efter sakområden. Det innebär att händelserna möter läsaren som de en gång mötte Palme själv. Greppet är journalistiskt. Det ger en levande bild av föremålet. Men det ger inte utrymme

för mer inträngande, sammanhängande analyser. Jag kan exemplifiera med kap. 17 "Dårskapens dagar". Tiden är våren 1980. Efter ett samtal på Bommersvik med Tage Erlander bestämmer sig Palme för att starta en internationell kommission för att bryta det frostläge som rådde mellan stormakterna och som Palme uppfattade utgöra en överhängande risk för utbrott av ett kärnvapenkrig. I nästa ögonblick förflyttas vi till den svenska scenen där en konflikt mellan SAF och LO är under uppsegling, för att åter förflyttas till den internationella scenen, denna gång till revolutionens Iran. Så åter till Sverige och tillsättande av en krisgrupp inom det socialdemokratiska partiet, syftande till att återta regeringsmakten valet 1982. En sida senare ringer Kurt Waldheim från FN och vill att Palme skall bli medlare i konflikten Iran—Irak. Hela tiden blandas uppgifter av olika dignitet för förståelsen av Palme som politiker. Vardagstrivialiteter, syftande till att skapa närhet och tidsatmosfär, lyfts fram med samma tyngd som för skeendet helt grundläggande förutsättningar. Ta följande stycke som exempel:

"Till slut ringde Palme tillbaka till Waldheim, accepterade att bli sändebud med en genomskinlig reservation: Han sa bara ja till att göra en sonderande resa. Det var genomskinligt eftersom Olof Palme aldrig lämnat ifrån sig något uppdrag han åtagit sig i halvfärdigt skick ...

Det var blixthalka och snö i Stockholm på morgonen tisdagen den 11 november 1980 då Eliasson träffade Palme i dennes rum på sjunde våningen i riksdagshuset för en första genomgång av förutsättningarna.

Säkerhetsrådets president hade formulerat uppdraget så att det gällde att underlätta auktoritativa kontakter med och mellan de berörda regeringarna för att möjliggöra snara förhandlingar om fred". (s 244).

Exemplet är valt för att belysa Elmbrants sätt att arbeta, att karakterisera genren snarare än som kritik. Han har valt en uppläggning, den är väl genomförd men den har sina givna begränsningar. Han överlämnar mycket åt läsaren själv att ta ställning till, att värdera och analysera. Läsaren får själv skilja på smått och stort, får själv samla fakta i det rika uppgiftsflödet för att få distans och perspektiv på Palmes disparata politiska gärning. Ett helt annat angreppssätt möter oss i andra politikerbiografier, exempelvis i Olof Ruins bok om Tage Erlander. Här har författaren valt en strikt genomförd systematisk disposition

där statsministerns och partiledarens olika roller hålls åtskilda i tematiska sakkapitel. Regeringsbildare, organisatör av regeringsarbetet, partiledaren, ideologen, sammanjäm-kare, beslutsfattaren). Den systematiska dispositionen ger självfallet bättre underlag för att lyfta fram de bärande linjerna i den politiska gärningen. Det ögonblicksbestämda och dagspolitiskt betingade kan ges rimliga proportioner i förhållande till mer långsiktiga och övergripande synpunkter. Det är ingen tvekan om att Elmbrant även skulle vara mäktig en sådan uppläggning. Hans analyser av det politiska skeendet är oftast mycket träffande, bygger på stor sakkunskap och gott omdöme (se exempelvis beslutet rörande folkomröstningen i kärnkraftsfrågan, kap. 16). Men man saknar de kritiska sammanfattningarna, framlyftandet av motsägelsefullheter såväl i källmaterialet som hos den biograferade personen. Man saknar de sammanfattande karakteristikerna av Palme som regeringsledare, utrikespolitiker, partiledare etc.

Elmbrants bok är den första egentliga biografen över en av vår tids mest intressanta politiska personligheter. Tonen i förhållande till objektet är positiv och förståelsefull utan att bli panegyrisk. Som en gåta framstår fortfarande det hat denna person mäktade väcka hos sina politiska motståndare och det fullständigt respektlösa skvaller om hans person som även personer i ansvariga ställningar uppenbarligen kunde hänge sig åt. Elmbrants bok fokuserar hängivenheten i gärningen, styrkan i intellektet, patoset i ideologien. Det är en spännande och medryckande läsning.

Per Thullberg

Lågmäld publicist

Gunnar Fredriksson: *Farvatten* (Norstedts: Sthlm, 1989, 295 s., ill.).

Gunnar Fredriksson, under många år chefredaktör på Aftonbladet, kommer från en del av sydöstra Skåne, Brantevik och Gislövs-hammar, där sjömän finns i de flesta familjer flera led bakåt.

När han nu berättar om sin uppväxttid, om sina somrar med sin far ombord på de koleldade ångaren "Venern" och sina år som student i Lund och publicist i Stockholm, har boken fått titeln "Farvatten". Det är säkert

ingen tillfällighet att den heter så, i obestämd form, och inte heller "I mina farvatten" eller något liknande som kunde förespegla att den anspråkslöse författaren varit en rorsman som lagt ut någon särskild originell kurs.

Gunnar Fredrikssons far Nils var sjökapten som så många andra i släkten. Anna, hans mor, hade däremot brutit mot traditionen för flickor i sydöstra Skåne, åkt till Lund och utbildat sig till småskollärarinna. Det var ett medelklasshem, där pappan gav sin son äventyr och plikt känsla, modern studieinriktning och ömhet.

Barndomen förefaller ha varit lycklig, bortsett från att den tillbringades i Höör, i centrala Skåne, på grund av moderns dåliga lungor. "I Höör var det ingen som visste det minsta om sjöfart, ingen som ens tänkte på från vilket håll vinden blåste". Medan de andra barnen hade inlandets lantliga perspektiv, fanns Gunnars tankar ofta långt borta, hos sjömän, fartyg och äventyr.

När han var fem år fick han följa med på pappans fartyg. Livet till sjöss denna och följande somrar är utomordentligt skildrat, detaljrika, nästan strindbergska interiörer hur eldrummet, bryggan och karthyttan såg ut, ljuset över vattnet, lukterna och det rytmiska knakandet i träverket. "Det var som om studier och sjöresor var de lugna inslagen i en tillvaro där så mycket gjorde mig nervös".

Studier vid Lund universitet rymde vid denna tid strävan efter lärdom utan biavsikter och Fredriksson hörde till dem som läste vad som verkade intressant, utan några som helst långsiktiga mål. När han karaktäriserar det specifikt lundsiska gör han oavsiktligt en beskrivning av sitt eget val av stilmedel när han så småningom började skriva på allvar: "en återhållen lugn ton, ett språk som därför kunde vara mera uttrycksfullt än de mest upphetsade ord".

Fredriksson kombinerade studier i litteraturhistoria nordiska språk och filosofi med att träna löpning med IFK Lund. Han var ingen dålig idrottsman, blev 3a i SM-stafetten 1956 på 4 × 400 m, gjorde som bäst 50,5 på distansen. "Alltid finns det någon jävel man kan slå" uppger han själv att han sagt, ett tecken på att tävlingsinstinkt inte helt saknades.

Samma år blev Fredriksson redaktör för Lundagård och 1957 accepterade han att bli

ordförande i studentkåren. Han svalde hårt, köpte en bok om sammanträdesteknik och hyrde en frack men det visade sig inte bli så nervöst som han trott, "eftersom man ändå spelade teater".

1958 gick Fredriksson in i socialdemokratiska studentklubben. Hans föräldrar hade, som brukligt i medelklassen, inte pratat politik hemma. Om sin mor noterar Fredriksson bara att hon *inte* röstade på högern. I hemmet fanns den konservativa tidningen Sydsvenska Dagbladet, som gick hårt åt alla som ville ha reformer för de sämst ställda. Fredriksson kom på en bra regel, att tycka tvärtom mot Sydsvenskan. Att bli socialdemokrat var inte resultatet av någon uppenbarelse från ovan. De borgerliga var ofta okunniga och oengagerade, tyckte han. Kunskap och intresse hängde för Fredriksson samman med socialdemokratien.

Året efter träffade han en studentska, Ingrid, som han så småningom skulle gifta sig med, och de åkte till England för fortsatta studier, för hans del i filosofi. Från denna tid återger han ett rörande brev från sin mamma:

"Vi är inte otåliga. Det är inte heller pengarna det gäller, dem ska du inte vara bekymrad över, utan det var det att vi inte visste hur du tänkt dig framtiden eller hur lång tid du beräknade. Nu har vi fått veta det och är nöjda".

De lugnande formuleringarna dolde betydande oro. Sanningen var att varken hans föräldrar eller han själv, snart 30 år, hade den blekaste aning om vad kunskaper om filosofer som Wittgenstein och Russell kunde användas till.

"Kunde jag förklara vad jag sysslade med? ... Jag tyckte att jag alltid hade stått utanför allting och bara observerat, inte deltagit. Allt var kanske irrfärder, i geografin och idévärlden".

Då fick han påringning från LO-ägda Aftonbladet. Den dåvarande chefredaktören Allan Fagerström hade uppmärksammat några kulturartiklar Fredriksson skrivit i Arbetet och Aftonbladet. Nu uppmanades han börja som ledarskribent. Året var 1961. Han flyttade till Stockholm och tidningshuset på Vattugatan där han i olika funktioner skulle finnas i snart tre årtionden.

Om dessa årtionden, som ledarskribent på Aftonbladet 1961–64, som medlem av re-

daktionen för den socialdemokratiska idé-tidskriften Tiden, ledarskribent på Stockholms-Tidningen 1964–65, chefredaktör ST 1965–66, chefredaktör AB 1966–80 och därefter fri skribent, säger sig Fredriksson inte spontant minnas särskilt mycket och saknar annat än sporadiska anteckningar och skriftlig dokumentation.

Det hindrar inte att Fredrikssons bok innehåller flera personnyheter för en större allmänhet, t.ex. att dåvarande tjänstemannen på finansdepartementet Kjell-Olof Feldt var den som initierade tidskriftens Tidens attack på flygplansprojektet Viggen, att Olle Tolgraven, senare radio- och TV-reporter, var första alternativ som ny chefredaktör på ST innan direktören Kurt Samuelsson efter ett telefonsamtal ändrade sig och erbjöd Fredriksson jobbet, samt att Elon Johansson, då redaktör för Fastighetsarbetaren, skrev den omtalade ledaren i Stockholms-Tidningen mot kollektivanslutningen, som publicerades strax innan tidningen lades ned.

Enbart med hjälp av begåvade undertexter beskriver Fredriksson hur katastrofalt beslutet var att göra Kurt Samuelsson till direktör för båda tidningarna och hur överskattad Sven Sörmark var som chefredaktör för Aftonbladets allmänna redaktion ("jag vet inte så mycket vad han sysslade med").

I motsats till den då förhärskande uppfattningen hävdar Fredriksson att ägarna, LO, inte ägnade sig åt några nämnvärda påtryckningar på de båda tidningarnas politiska kurs. I den mån LOs dåvarande ordförande hade synpunkter var det att tidningarna var för positiva till partiet och LO. "Så jävla bra är vi väl inte", skulle han vid något tillfälle sagt.

Andra delar av arbetarrörelsen hade desto fler åsikter om vad som borde stå i tidningen. Många journalister var starkt anfäktade av tidens vänsteridéer och ville gärna sopa till samma rörelse, vilket satte Fredriksson under korstryck. Det fanns, menar han, ett direkt personsamband mellan de som högljuddast krävde demokrati på redaktionen stormöten och de som skapade mest trassel för redaktionsledningen genom dålig faktakontroll.

Han deklarerade ärligt att han sedan bar-naåren avskytt konflikter och att han, med eller utan sin svåra migrän som förevänd-

ning, hölls sig undan många av de interna bråk som under några år var synonyma med Aftonbladet, men det är också sant när han skriver att dessa kontroverser med åren framstår som allt betydelselösare.

I en brytningstid mellan gammalt och nytt stod Aftonbladets ledarsida för ofrånkomliga moderniseringskrav av partiets och fackför-eningsrörelsens kurs, för en nödvändig inter-nationell solidaritet, utan att hamna i vänst-erns testuggande. "Jag var hänvisad till att försöka göra politisk journalistik av snusför-nu", skriver Fredriksson, Med den lunden-siska oförmågan att skilja på allvar och skämt anför han som ett "unik fall då jag påverkat samhällsutvecklingen" de artiklar han skrev 1970 om mjölkförpackningar som inte gick att öppna utan att skvätta.

Trots begränsningar i källmaterialet har Fredriksson sålunda åstadkommit ett antal skarpsinniga iakttagelser från Aftonbladet med den speciella känsla för absurditeter som han har. Om allmänna redaktionens centralgestalt under alla dessa år, redaktions-chefen Sigurd Glans, har emellertid Fredriks-son underligt nog inte skrivit ett ord.

"Farvatten" återger också några brev av personhistoriskt intresse, bland annat ett från förra finansministern Ernst Wigforss som skriver att hans samarbete med statsminister Per Albin Hansson "var alldeles ovanligt fritt från slitningar". Motsättningarna var – enligt Wigforss – en borgerlig uppfinning, un-gefär som när den stadgade Gunnar Sträng beskrevs som en nödvändig motvikt mot Olof Palmes farliga socialism.

Det osannolika borgarrådet i Stockholm Hjalmar Mehr karakteriseras genom utdrag ur några kvicka brev. Fredriksson lokaliserar dock Mehrs sommarställe på Adelsö felaktigt till Munsö.

Ett annat biografiskt intressant brev kom-mer från Tage Erlander, där han försöker tona ned sin påstådda pessimism och ständi-ga avgångsfunderingar, men innehållet i brevet snarare bekräftar att de var mer fre-kventa än vad som anses vanligt bland politi-ker.

"Farvatten" är berättelsen om en blyg, agg-ressionshämmad och studiebegåvad pojke, som bara råkar gå med sin pappas fartyg från Trollhättan till Rotterdam med ånglok i las-ten, som till synes av en händelse börjar läsa

filosofi, som nästan av en sinkadus tillfrågas om att bli chefredaktör och som först efter hård övertalning skriver ett antal böcker.

Många läsare lär återfinna rörelseschemat i sina egna slumpartade liv i Gunnar Fredriks-sons snavande gångart. De som inte vet hur författaren är som människa kan bli rasande över att han fränkänner sig alla ambitioner att ha planerat sitt liv eller velat nå makt och inflytande. Men de som bara är en smula bekanta med honom vet att hans anspråks-löshet är fullkomligt äkta, liksom deklaratio-nen i boken att han inte har någon "att ta hämnd på".

På ett mer principiellt plan är det också befriande att läsa en författare som medvetet girat runt självbiografins två givna fallgropar, att i efterhand beskriva sitt liv som en del av en i förväg uppgjord generalplan och att vid livets middagshöjd tänka ut de dräpande re-pliker man i olika dramatiska situationer egentligen borde fällt.

Björn Elmbrant

Heraldik

Per Andersson: *Heraldiska vapen i Sveri-ge*. (Mjölby 1989. 112 s. ill. av förf.).

Per Andersson, bosatt i Mjölby, är född 1961. Intresset för genealogi och heraldik vaknade tidigt och i 1980-talets början var han en flitig amatörforskare hos riksarkivets heraldiska enhet. Han har verksamt bidragit till kompositionen av ett par kommunvapen. En av hans genealogiska undersökningar, som kom att omfatta 16 000 namn, lät tala om sig i svensk lokalpress.

Anderssons 1989 utkomna bok "Heraldis-ka vapen i Sverige" är försedd med förf:s egenhändigt tecknade svartvitillustrationer och är en fortsättning och utvidgning av hans i liten upplaga utgivna, nyttiga häfte 'Sverig-es kommunvapen' (1983). Boken har enligt förf:s egen utsago växt fram med några års lakuner här och var. Vid slutredigeringen tycks han ha haft bråttom.

Produkten är denna gång vacker, ett litet, snyggt klotband med flaggblå pärm och guld-tryck. Boken är bra att ha för den som önskar eller måste hålla reda på landets kommunva-pen. Tyvärr har den inte så få skönhets-fläckar. En inledning, vittsyftande rubricerad "Svensk heraldik", omfattar hela tjugotvå si-dor, en femtedel av boken. Avsnittets under-rubriker och text går delvis utanför huvudru-brikens utstakade ramar. I pedagogiskt

syfte leds läsarens tankar ibland ut i internationella banor. I denna pampiga inledning snuddar förf. vid praktiskt taget allt i heraldiken: terminologi, regelsystem, släktvapen. Inledningen slutar (s. 25): "Likaväl som vapnet är ett användbart medel att identifiera historiska personer är det också idag ett för alla tillgängligt visuellt kännetecken, många gånger lika naturligt som namnet är i verbala sammanhang."

Efter detta entusiastiska pedagogiskt-filosofiska avsnitt följer 71 sidor beskrivningar och korta uppkomstförklaringar till vart och ett av Sveriges inemot tre hundra kommunvapen. Texterna omfattar ofta tre, fyra rader per vapen, andra gånger som i Landskronas fall — kanske nödtvunget — 18 rader, medan Stockholm fått fyra rader.

Att boken på s. 27 tar denna vändning känns snopet. Titeln antyder dock mycket mera än kommunvapen. Troligen var framställningen från början menad att bli omfattande, men har av utrymmes- eller kostnads-skäl kapats ned. I kommunavsnittet kan man knappast klaga på fullständigheten. I utförlighetens namn medtas även sådana kommuner som saknar vapen och i stället använder annat emblem. Detta gäller t.ex. Ale (s. 27), Härryda (s. 47) och Tomelilla (s. 82).

Efter den långa kommunuppräkningsen följer en uppställning med 80 bilder i svart-vitt, enligt förf. godtyckligt utvalda (s. 3). Varför godtyckligt? Vore det inte fruktbarare för boken att medta så vitt skilda kategorier som möjligt? Kanske har förf. ändå tänkt i sådana banor, men kärleken till vattenhjul och hjul över huvud taget har irriterande slagit igenom. Hjulen är överrepresenterade och finns på fem ställen. I samband med sitt ritarbete för Hylte kommuns vapen har Andersson ingående studerat vattenhjulets förekomst i den kommunala heraldiken. Allra bäst hade varit att rita en vapenbild till varje kommunrubrik och hithörande text. Läsaren trötts av att slå fram och tillbaka i boken.

Boken avslutas med ett uttömmande vapenregister, indelat efter kommunvapnens karaktäristika. Mot detta finns inget att anmärka. Det är bekvämt att slå i.

Några slutliga användningar. "Efter heraldikens levande epok", skriver förf., "förekommer vapnet endast i avbildning." Vad han menar med 'levande' måste han definiera. Han har nämligen själv i inledningens slut gjort gällande, att heraldiken är högst levande och naturlig i nuet (jfr s. 7 o. s. 25). Uttryckligen skriver han, att heraldiken är "en levande nutida företeelse" (s. 25). Dessutom menar han: "I vår tid noteras ett allt

större intresse för vapenbruket — samtidigt har utbredningen av släktvapen tilltagit i takt med ett ökat genealogiskt intresse" (s. 3). Grumlig klassificering tyder följande utsaga på: "De territoriella vapnen och myndighetsvapnen kan indelas i rikets vapen, landshaps- och länsvapen, olika slags kommunala vapen samt kyrkliga och militära vapen och vapen för övriga myndigheter." Detta borde indelas på annat sätt (s. 6). Frågorande måste man ställa sig inför meningen: "Vapnen var ursprungligen personliga igenkänningstecken" (s. 7). För att vara korrekt måste förf. mena, att något som ursprungligen endast var ett personligt kännetecken småningom blev vapen. Förhoppningsvis anser förf. att de emblem eller märken som första korstågets krigare bar på sköldarna inte blev vapen förrän i nästa generation, då sålunda den genealogiska aspekten tillkom. Förf. vet, att ett vapen ej endast är dekoration. Han skriver: "Ett emblem som bland andra beståndsdelar innehåller ett regelrätt vapen eller — uppvisar yttre likhet med ett vapen, är inte att betrakta som vapen."

Några tekniska egendomligheter. Sköldformen i guld som dekorerar pärmarna är spansk, liksom formen på det vapen förf. i instruktivt syfte tecknat å s. 11. Denna form ges oftast nya kommunvapen. Men inne i boken har förf. tecknat ättio, närmast franska sköldar (jfr ovan). S. 13 har förf. velat hålla sig på ett metaplan och givit de orienterande bilderna kvadratisk form. Förf. tycks ha fastnat i konflikten att samtidigt vilja arbeta enkelt uppräddande och allomfattande. Resultatet blir splittrat.

Per Anderssons bok innehåller upplysningar som borde vara intressanta för en vidare läsekrets, än den säkerligen ringa upplagan tillåter. Intressant är t.ex. att Danderyds vapen bygger på ätten Banérs. Ätten innehade i flera århundraden betydande ägor på den nuvarande kommunens mark. Av intresse är också, att Vimmerby vapen visar Karl IX:s monogram och motsvarar motivet i det sigill denne konung gav staden Vimmerby. Eller att Karlskrona kommunvapen som ingrediens har Karl XI:s spegelmonogram, antydande att kungen var stadens grundare. Liknande anknytningar föreligger visavi monogrammen för regenterna Christian IV (Kristianstad), Oskar I (Oskarshamn), Oskar II (Örnsköldsvik) och Ulrika Eleonora (Ulricehamn). Av statistiskt intresse är Anderssons utsaga (s. 8): "I dag förs vapen av minst tusentalet ofrälse och adliga släkter. Då har efter riddarhusets instiftande 1625—1626 drygt 2 000 introducerade, vapenförande ät-

ter uteslökad." Hur har han räknat fram detta?

Men Andersson förefaller vara något av en dogmatiker i uppradandet av föremål efter varandra. När han vill skriva allmänt blir resultatet samtidigt för vittsyftande och för snävt. Han försöker säga för mycket i för få ord. Boken består av två disparata delar, dels en allmänt pedagogisk del, som inte rätt passar sin rubrik, dels en snävt skriven, användbar uppräknig av Sveriges kommunvapen med blasoneringar och förklaringar till dessa. Den första, inledande delen av Anderssons bok är en för vid tolkning av titelrubriken 'Heraldiska vapen i Sverige'. Den andra, längre delen är en för trång tydning av samma rubrik. Magert men användbart, alltså. Mycket är ogjort på detta område.

Bror Jacques de Wærn

Westinska handskriftssamlingen presenterad
Åke Davidsson: *Katalog över Westinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek* (utgiven av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala, Uppsala 1989, 214 s., personreg.).

Denna katalog har utgivits i samband med att Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala firade sitt 100-årsjubileum. Samfundet har framför allt en donation av garvaräldermannen i Stockholm Jacob Westin (1810–80) att tacka för sin tillkomst. Volymen inleds med ett förord, i vilket utgivaren f. d. chefen för handskriftsavdelningen i UUB Åke Davidsson redogör för de principer som varit vägledande vid katalogens publicering, och följs sedan av ett avsnitt "Jacob Westin och hans handskriftssamling. Några anteckningar", där läsaren får en fyllig sammanfattning av hur samlingen tillkommit och hur den kom att doneras till universitetsbiblioteket. Den egentliga katalogen föregås av en systematisk översikt över de i samlingen ingående ämnena. Katalogen, som upptar bortemot 1900 volymer, avslutas med ett person- och ortregister.

Denna nya katalog ersätter den som sammanställdes av amanuensen Eugène Lewenhaupt 1881, när samlingen levererats till biblioteket och som inte lämnat annat än ytliga upplysningar om samlingens innehåll. I föreliggande katalog finns uppgifter om de olika volymernas titel, format och – i många fall – omfång. Till kataloguppgifterna hör också en avdelning anmärkningar och kompletterande upplysningar rörande bl. a. proveniens, datering, eventuella illustrationer och i vissa fall litteraturhänvisningar.

För den personhistoriskt intresserade innehåller samlingen åtskilligt av intresse. Redan den inledande historiken om Jacob Westin och hans samlings tillkomst, katalogisering, innehåll och tidigare utnyttjande är mycket informativ och ger rikhaltiga upplysningar om dessa ting. Här framgår hur Westin redan som 15-åring började besöka Stockholms bokauktioner för att för sin veckopeng eller för sina besparingar ropa in någon bok eller handskrift, hur inköpsverksamheten blev allt intensivare och hur han på äldre dagar lät sina "bibliotekarier" och andra medhjälpare i viss mån ombesörja inköpen både på auktioner och antikvariat. Hans verksamhet som samlare sträckte sig över ett halvt sekel. Davidsson ger exempel på de viktigaste inköpen och även på hur Westin kunde berika samlingarna genom att de kompletterades med gåvor och egenhändigt gjorda excerpter och avskrifter. Under årens lopp hade han ett flertal medarbetare, kallade amanuenser eller bibliotekarier; däribland fanns den kände urkundsutgivaren C. G. Kröningssvärd, kanslisten i kammarkollegiet B. A. Rappe, revisorn Johan Mauritz Törner och Westins handelsbokhållare Joseph Adam Hammarström. Större delen av samlingen skaffade sig dock Westin genom att han bevakade de utgållningar som vid 1800-talets mitt företogs vid några arkiv i Stockholm, bl. a. stadens arkiv, Svea hovrätts arkiv och kammararkivet.

Davidsson berör även frågan varför Westin skänkte sin samling till UUB i stället för till KB eller någon annan institution i Stockholm, den stad han hade så stark anknytning till; här till kommer att samlingens tyngdpunkt ligger på Stockholmiana. Förklaringen kan ha varit den rivalitet som rådde mellan Westin och bibliotekarien på KB G. E. Klemming; särskilt under bokauktionerna brukade de båda kämpa om rariteterna. På 1870-talet synes Westin ha kommit att betrakta UUB som den plats där samlingen efter hans död skulle förvaras. När han sedan i mars 1877 kallades till hedersdoktor vid Uppsala universitets filosofiska fakultet var saken klar, och i april samma år översände Westin ett testament, där han i anledning av universitetets 400-årsjubileum skänkte dess bibliotek sina samlingar.

Sedan den väl kommit till Uppsala blev Lewenhaupt den som 1881 fick hand om ordnandet och katalogiseringen av samlingen. Han valde den systematik som sedan blivit bestående. Något person- eller sakregister gjordes inte av honom. – Det kan här tilläggas att rester av Westins arkiv så sent som 1977 överlämnades till Stockholms stadsar-

kiv av en sentida släkting.

Huvuddelen av publikationen upptas av katalogen över samlingen. Ämnena svensk topografi (789 nr.) och svensk historia, där tyngdpunkten ligger på Stockholm, är dominerande i samlingen. I detta sammanhang förtjänar ämnena svensk biografi och genealogi att framhållas. De omfattar 315 kapslar uppdelade på avdelningarna "Handlingar rörande Sveriges adel" och "Biografi, genealogi och autografer". Till den senare avdelningen har Westin också lagt en del av sin egen korrespondens, bl.a. brev från Klemming och Kröningssvärd. En viktig del av det biografiskt intressanta materialet finns i 13 kapslar rubricerade "Samlingar i svenska historien. Biographica". De innehåller bl. a. en mängd levnadsbeskrivningar, griftetal och likpredikningar. Självfallet kan man hitta åtskilligt av biografiskt intresse även i samlingens övriga avdelningar. Till dessa är personregistret ett utmärkt hjälpmedel.

Beträffande detta måste dock påpekas att det inte är heltäckande. I inledningen omtalas att registret inte omfattar i katalogen nämnda samlare och tidigare ägare och inte heller namnen på de personer och släkter som ingår i avdelningarna "Handlingar rörande Sveriges adel" samt samlingar av biographica och autografer (ca 220 vol.). Dessa avdelningar är alfabetiskt ordnade och torde därför, enligt utgivaren, vara lätt att orientera sig i ändå. Enligt min mening skulle det dock ha höjt personregistrets värde om de utelämnade avdelningarna ändå inkluderats. Det är nämligen mycket lätt att förbise upplysningar som är instoppade i löpande text i en inledning. En användare kan därför förledas att tro att registret är fullständigare än vad som verkligen är fallet. I personregistrets början borde åtminstone någon form av "varningstext" bifogats, där det ej medtagna redovisats. — Det sist anförda till trots är det dock mycket värdefullt att denna katalog givits ut, och att denna stora samling härigenom blivit än mer tillgänglig än tidigare.

Lars-Olof Skoglund

Litteratur med sydtyska förtecken

På förlaget J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen utkom under våren 1989 en välbearbetad och mycket intressant version av historikern Martha Schads doktorsavhandling, som fyller en tidigare lucka i den historiska och biografiska forskningen kring storhandelshuset Fugger i Sydtyskland. Med titeln *Die Frauen des Hauses Fugger von der Lilie* (15.—17. Jahrhundert). Augsburg—Or-

tenburg—Trient nalkas författaren den familjegren som kommit att spela den största rollen för utvecklingen inom den Fuggerska storhandeln. I sin inledning visar författaren med tre välvalda exempel, att tidigare litteratur överhuvudtaget behandlat kvinnor mycket sparsamt i tysk historieskrivning över den ovan nämnda perioden, då speciellt Huset Fuggers fruar. Inte ens i något av de hittills utkomna 21 banden *Studien zur Fuggergeschichte* — som ges ut av der Schwäbischen Forschungsgemeinschaft bei der Kommission für Bayerische Landesgeschichte bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften — har en enda av Huset Fuggers fruar blivit föremål för en vetenskaplig undersökning. Den nu utkomna boken ingår i den nämnda serien som Reihe 4; Band 22. Det metodiska grepp som författaren anlägger, inrymmer en sammanställning av biografier över enskilda Fuggerfruar utifrån personhistoriska frågeställningar. Ett system av sociala förbindelser kan friläggas genom den s.k. Verflechtungsanalyse — som teoretiskt formulerats för ledande grupper under "Frühneuzeit", utifrån ett socialvetenskapligt perspektiv av Wolfgang Reinhard i *Freunde und Kreaturen. "Verflechtung" als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen Römische Oligarchie um 1600* (Schriften der Philosophischen Fachbereich der Universität Augsburg Nr. 14, Verlag Ernst Vögel München 1979; 83 sid.). Till dess grundläggande förbindelse-typer klassificerade Reinhard släktskap, vänskap, förbindelser mellan landsmän (Landsmannschaft) och förbindelser mellan t. ex. arbetsgivare och deras anställda (Patronage), men även andra förbindelse-typer kan undersökas. "Verflechtungsanalyse" används exempelvis också vid studiet av ledande grupper i tyska städer (se nedan).

Schad har indelat sitt arbete i sex kapitel, där framför allt variablerna familj, släktskap och religionstillhörighet undersöks. Det första kapitlet behandlar utvecklingen från Fuggers vävarhustru till Fuggersk köpmanshustru, dvs. från den tidpunkt då de första kvinnorna i Huset Fugger kan beläggas. Tre exempel får belysa den utvecklingen, Clara Widolf, gift 1367 med Hans Fugger, Elisabeth Gfattermann, gift 1382 med samme Hans Fugger och Barbara Bäsinger, gift 1441 med Jakob Fugger. Av Elisabeth och Hans Fuggers barn nådde Andreas den Rike och Jakob vuxen ålder och sattes i guldsmedslära. Andreas äktade sedermera köpmansdottern Barbara Stammmler. De båda makarna blev stamfäder för den släktlinje som kallas Fugger vom Reh, medan Jakob med sin hustru,

guldsmeds- och myntmästaredottern Barbara Bäsinger, grundade linjen Fugger von der Lilie. I *det andra kapitlet* läggs tyngdpunkten vid den Fuggerska giftermålspolitiken och familjernas sociala förbindelser, där ingiften i olika yrkeskategorier som i handelshus, tyskt "Patriziat" och lågadel exemplifieras, liksom ingiften i sydtysk och österrikisk högadel. Avsikten har varit att söka frilägga den betydande roll som släktskapen spelade under "Frühnezeit". Genom en klok äktenskapspolitik utvecklades en mängd sociala förbindelser, som bidrog till att successivt föra familjen Fugger in i högadelns kretsar. Med det tredje kapitlet förs undersökningen in på vilka insatser som de Fuggerska fruarna gjorde under motreformationens tidevarv i Augsburg. Biografierna över de båda grevinnorna Ursula Gräfin Fugger-Lichtenstein och Sibylle Gräfin Fugger-Eberstein innefattar även en belysning av den demonstro och exorcism, som den dåtida katolska kyrkan praktiserade och som vann gehör inom Huset Fugger. Men också Husets olika konvertiter ägnas uppmärksamhet, då särskilt i det fjärde kapitlet. Exemplet Ursula Fugger fokuseras, dvs. den kvinna som äktade den protestantiske greven Joachim von Ortenburg och aktivt medverkade till att protestantismen kunde vinna ingång och utvecklas i grevskapet Ortenburg. Även Maria Katharina och Anna Jacobäa Fugger skulle genom sina giftermål införlivas i det Ortenburgska huset. Med det femte kapitlet träder andra bilder av Fuggerska fruar fram, över dem som kommit att ägna sig åt det andliga klosterlivet, bl. a. grevinnan Sibylla Lodron-Fugger, vars föräldrar för övrigt vid en noggrann analys visade sig ha ett ytterst intressant och betydelsefullt nätverk av kontakter till furstenhus som husen Medici, Hohenems och Madruzzo. I det sjätte kapitlet slutligen diskuteras tre kvinnor i problematiska äktenskap inom Huset Fugger, Sibylla Fugger-Artzt, Sibylle Puchheim-Fugger, verw. Kuenring och Maria Theresia Fugger, som försökte giftmörda sin make. Bröllopsbilden av Sibylla Fugger-Artzt tecknas i hennes äktenskap 1498 med Jakob Fugger der Reiche respektive 1526 med Konrad Rehlinger d. ä. Den yrkesmässiga framgången för Jakob Fugger och problemen i äktenskapet Artzt-Fugger jämförs med den italienske storhandelsmannen Francesco di Marco Datini. Likheterna var slående såväl inom deras handelshus som inom deras privata sfär. Både gifte sig i 40-årsåldern med kvinnor som var 20–25 år yngre än de själva och inte någon av kvinnorna blev fruktsam.

Schad har med sin undersökning på ett

föredömligt och tydligt sätt visat värdet av att anlägga ett personhistoriskt betraktelsesätt för att kunna förstå den tid som hon undersöker. Hustrubilden av Huset Fuggers fruar tecknas med kvinnlig skärpa och har visat sig inrymma kvinnor, som inte enbart var verksamma som husfruar. Kvinnorna tog också aktivt sitt samhällsansvar på en rad andra områden, inte minst inom handel och religion. Undersökningen har genomförts med en fruktbar metod och på ett språk som gör verket njutbart och läsvärt. Käll- och litteraturhänvisningarna är av särskilt stort värde för den personhistoriskt intresserade forskaren, inte minst när det gäller användningen av tyska, österrikiska och italienska arkiv. De 231 sidorna innehåller utförliga noter, liksom Orts- och personregister, som skapar flera ingångar till verket. De välvalda och rika illustrationerna utgör ett värdefullt komplement till innehållet, som väl svarar mot författarens intentioner, att skriva såväl kvinnors historia som kvinnohistoria inom Huset Fugger von der Lilie.

Katharina Sieh-Burens avhandling bär titeln *Oligarchie, Konfession und Politik im 16. Jahrhundert. Zur sozialen Verflechtung der Augsburger Bürgermeister und Stadtpfleger 1518–1618* (utkom vid årsskiftet 1986/87 på Verlag Ernst Vögel i München i serien Schriften dert Philosophischen Fakultäten der Universität Augsburg Nr. 29). Boken som omfattar 358 sidor, utgör en tillämpning av den ovan nämnda "Verflechtungsanalyse", där författaren behandlar Augsburgs högsta styresmän, "Stadtpfleger" och borgmästare utifrån fyra undersökningskategorier: Familj- och släktskap, rättsliga interaktioner, handelsförbindelser och grannskap. De tre huvudkapitlen är uppdelade på allmänna villkor för ramarna kring politiska handlingar, det sociala nätverket oligarkin och konfessionspolitiska konflikter. I avsnittet om familj och släktskap har materialet delats upp i tre delar, hushåll, svägerskap och släktskap. Till rättsliga interaktioner har förts förmynderskap, testamentsvittnen och vittnen vid affärstransaktioner. När det gäller handelsförbindelser studeras delaktighet i handelsfirmor och förhållanden mellan arbetsgivare och anställda. För kategorin grannskap betraktas de socialtopografiska förhållandena och interaktionspotentialen. Kriteriet för tillhörighet till de nämnda kategorierna diskuteras ingående. För att fastställa kontaktnätet mellan "Stadtpfleger" och borgmästare i Augsburg använder författaren såväl kvaliteten som kvantiteten på de iakttagna interaktionerna, vilket utmynnar i ett

intressant och fruktbart friläggande av fyra differentierade och fungerande kontaktnät, Welser-Netz, Fugger-Nets, Herbröt-Netz och Seitz-Netz.

Det fruktbara friläggandet av samspelet inom dessa nätverksgrupper gäller stadens "Stadtpfleger" och borgmästare. I Reinhards teori föreligger möjligheter att vid undersökningen välja vilken som helst av ingående grupper eller personer som utgångspunkt för det historiska studiet. Sieh-Burens har valt de nyss nämnda. Påfallande är dock, att flera personer av betydelse för den augsburgska storhandeln helt saknas i de fyra ovan nämnda kontaktnäten, t. ex. handelshuset Neidhart — något som väl får tillskrivas urvalet av just de nämnda grupperna i stadens styrelse. Även om inte S.-B. observerade det, verkar det som om storhandelsmän i stor utsträckning för den undersökta tidsperioden i Augsburg, inte lät sig rekryteras i handelsaktiv ålder till sådana politiska uppdrag som krävde tid, hög närvaro och representation i olika sammanhang, väl en fråga av intresse som mycket väl skulle kunna prövas i andra sammanhang. Avhandlingen är skriven på ett lättillgängligt språk och har dessutom den förtjänsten att vara försedd med käll- och litteraturförteckning, mycket utförliga noter och personregister, som dock tyvärr inte omfattar de värdefulla noterna.

En annan fri riksstad i det sydtyska området behandlar Sylvia Greiffenhagen i *Politische Kultur Isny im Allgäu. Auf den Spuren einer Freien Reichsstadt*. (Tübinger Studien zur Landespolitik und politischen Landeskunde herausgegeben von Prof. Dr. Rudolf Hrbek und Prof. Dr. Hans-Georg Wehling, Eberhard-Karls-Universität, Tübingen, Band 2; N. P. Engel Verlag, Kehl am Rhein, Straßburg, Arlington 1988, 311 sid.). Boken har en värdefull käll-, litteratur- och tabellförteckning, men tyvärr inget personregister, trots att flera intressanta personnamn förekommer. Greiffenhagen, som undersöker den politiska kulturen i den tidigare fria riksstaden Isny im Allgäu, definierar begreppet politisk kultur (PK) utifrån amerikanerna G. A. Almond och S. Verba, som lade grunden till den nutida "politiska kulturforskningen": "Politische Kultur bezeichnet die Gesamtheit politischer Orientierung der Bürger in einem Staat, einer Religion oder Gemeinde". I det första kapitlet, som ägnas åt teoretiska och metodiska aspekter på ämnet, redogör Greiffenhagen för den relativt unga forskningsinriktning som sysslar med frågor kring PK — en forskning som rönt stor uppmärksamhet. Forskarna har ställt många in-

tressanta frågor, men hittills endast lyckats svara på en del. Framför allt har man sökt kartlägga vilka faktorer som kan tänkas påverka en PK. Till förmodade sådana hör geografiska och geopolitiska faktorer, socialt och ekonomiskt inflytande, dessutom prägling genom historiska erfarenheter och politiska traditioner i ett samhälle. Däremot har det hittills varit svårt att avgöra på vilket sätt och i vilken turordning sådana faktorer inverkar på och bestämmer PKs gestaltning. Forskare som Reichel (1981), Rohe (1971), Schissler (1981) och Wehling (1985) har i olika arbeten intresserat sig för påverkan av den historiska präglingen. Inte minst har man kunnat visa, hur de erfarenheter ett samhälle gjort under sin tidigare historia fortfarande utövar inflytande på hur senare generationers medvetande och förhållningssätt har strukturerats — dvs. det har ett slags kollektivt medvetandeminne. Något enhetligt forskningskoncept PK finns ännu inte, varken när det gäller begreppet PK eller undersökningar av de olika variablerna. D. Berg-Schlosser hur sammanfattat PK (1980/81) och därvid påtalat hur betydelsefullt det är, för PK-forskningen, att historiskt analysera långfristiga förändringar ("political development"). Till de variabler som då lyfts fram inom ramen av den här kontexten finns politiskt deltagande och typiska konfliktlösningsmönster. Bredvid PK som kontext kan subjektiva faktorer — även som självständiga och oavhängiga variabler — inom ramen för konkret analys förstås, s. k. Residual-Kategorie. Närliggande vetenskapliga forskningsgrenar diskuteras och den yngre generationens forskare, som framför allt kommit att inrikta sig på dagligt liv under olika tidsperioder i olika samhällen. Den moderna regionala och kommunala historisk-skrivningen söker att upptäcka typiska strukturer, när det gäller medvetande och förhållningssätt och därigenom uppnå ett klarsynt sätt att umgås med de egna historiska rötterna och i sista hand uppnå historisk identitet. Det handlar då om frågor och teman, som inom historievetenskapen visar en närhet till den empiriska etnologin, där olika lokala fallstudier genomförs, även om det föreligger flera problem med generaliseringar utifrån dessa. Idealet vore ett systematiskt utgivande av sockenmonografier, som grundar sig på ett noggrant bearbetade av arkivmaterial — något som också A. Bischoff Linthlen (1980) påtalade. Stadshistoria gäller traditionellt som föremål för inter- och multidisciplinärt forskningsarbete inom ekonomisk och social geografi, ekonomi, demografi, psykologi, historia, sociologi och statskunskap. Inte minst

inom sådan historieskrivning använder sig historiker ofta av socialvetenskapliga frågor och teorier, och statsvetare av kommunalpolitiska studier. Greiffenhagen söker i sin undersökning av PK i Isny, att förena dessa stadsanalytikernas teoretiska och metodiska infallsvinklar genom att söka frilägga hur Isnys historia som riksstad satt sin prägel på den nutida och samtida församlingens PK. Utifrån starka skeptiska invändningar mot möjligheten att genomföra sin forskningsuppgift visar Greiffenhagen, att Isny redan vid första anblicken visade tecken på att dess kärna, som motsvarade den tidigare riksstadens territorium, ännu in på 1900-talet, bevarat riksstadstraditioner och protestantiska traditioner. Det skulle också visa sig, att Isny mot förmodan inte kunde användas som typfall för utvecklingen inom de sydschwäbiska riksstäderna. Isnys PK visade sig under undersökningens gång som vitt skild från övriga riksstäders. Varje stad utgjorde sin autonoma enhet med möjlighet till specifik utveckling inom sin egen kultur, något som i sig gynnade uppkomsten av olikartade politiska kulturer i de repektive riksstäderna. Greiffenhagen ser det som troligt, att detta förhållande ytterligare understryker vilken stor roll som den historiska prägling spelar, som tillkommer samtida PK inom ramen av tidigare territorialgränser. Trots dessa skillnader kan man ändå spåra gemensamma kännetecken inom alla riksstäder som t. ex. högre deltagande än angränsande landsstäder i olika sammanhang, liknande handelsformer, liknande köpmansanda och jämförbara elitstrukturer. Greiffenhagen upptäckte successivt hur specifika strukturer trädde fram som gällde enbart Isny, och som alla på det ekonomiska, politiska och religiösa planet utgjorde grunden för att tala om en särutveckling där. Målet var därför en analys av denna särutveckling och hur den varit avgörande för stadens PK under olika historiska skeden, dess betydelse för kontinuitet eller förvandling.

Därmed vill Greiffenhagen inte beteckna sin undersökning som ett rent statsvetenskapligt arbete i snäv bemärkelse. Som statsvetare använder författaren sig av exkursen i historia för att kunna spåra traditioner. Inom ramen för den historiska efterforskningen ställer författaren socialvetenskapliga frågor om det finns mönster för deltagande, konfliktlinjer, elitstrukturer osv. inom olika historiska faser och sammanhang. I Greiffenhagens arbete överväger ett hermeneutiskt betraktelsesätt i relation till kvantitativa forskningsmetoder — något som av forskaren

kräver en stark närhet mellan forskaren och undersökningsobjektet, samtidigt som en största möjliga distansering är nödvändig.

Hans-Georg Wehling har i sin inledning till boken tagit upp betydelsen av fallstudien om Isny, som ligger i ett område, där de konstituerande beståndsdelarna utgörs av en välmående och självmedveten agrarbefolkning, existensen av än idag mäktiga adelshus och framför allt den katolska kyrkan med en mängd kloster, barock- och vallfartsskyrkor. Därtill kännetecknas området av en mängd tidigare fria riksstäder, dels katolska som Wangen im Allgäu, dels protestantiska som Isny, men också paritätiska som Biberbach. Forskningen medför också ett bidrag till Sydschwabens historiska-politiska lokalhistoria. Wehling anser Greiffenhagens arbete vara av exemplarisk betydelse i tre avseenden: författaren visar exempel på hur man kan komma under ytan av en PKs genes — något som uppmuntrar till liknande försök på andra orter. I det avseendet används Isny som ett medel, där resultaten är av allmän betydelse, oavhängiga från den regionala begränsningen. För sig själv står Isny när Greiffenhagen skriver Isnys hembygdshistoria i modern, upplysande bemärkelse, med socialvetenskaplig frågeställning — exemplariskt lyckat. Också språkligt sett är Greiffenhagens arbete en mönstergill förebild.

Greiffenhagen anlägger sju tematiska tyngdpunkter. Särskilt undersöks de täta förbindelserna i den regionala omgivningen före 1880, dvs. i Bodensjöområdet, vilka likheter som fanns regionalt och vilka flätverk av förbindelser som fanns på olika nivåer, dels politiska och släktskapsmässiga genom stadsförbunden kring Bodensjön, dels genom handels- och släktskapsbetingade kontaktnät (Verflechtungen). Därigenom har Greiffenhagen också åtskilligt att erbjuda av personhistoriskt intresse: Humanteologen och vetenskapsmannen Johann Sporer från Isny kom att inneha en Lehrstuhl für Philosophie i Basel (1479), Johann Nider som kyrkoreformator i Wien (slutet 1400-talet) med sitt verk "Formacarius", som spritts vida omkring. Den isnyiske handelsmannen Wissland införde boktryckarkonsten i Spanien. Isny förstod också att knyta betydande humanister, vetenskapsmän och konstnärer till sig, t. ex. bosatte sig Isaak Kiennig, en av de största stenetsarna under sin tid, i Isny. Bland betydande män som före och under reformationstiden verkade i Isny, nämns Paul Fagius, en av Martin Bucers nära medarbetare, som var rektor vid Latinskolan i Isny, som inrättade ett hebreiskt och kaldeiskt tryckeri i staden.

Av tryckalstren finns flera verk bevarade i Isnys berömda "Predigerbibliothek". Fagius flyttade senare till Straßburg respektive Cambridge. Också Elias Levita nämns, den väl mest betydelsfulla judiske språkläraren under sin tid, som kallades till Isny från Venedig och Jakob Kröl, tidigare prokurator i den kejserliga kammarrätten fick som stadsjurist i Isny en viktig roll i den humanistiskt bildade staden runt 1500.

Greiffenhagen påtar att köpmännen i Isny i likhet med köpmännen i de övriga städerna kring Bodensjön, var bildade män, som genomförde resor genom hela Europa, som fick sin utbildning på de stora handelsplatserna i Mellaneuropa i besläktade köpmanshus eller vid de schwäbiska handelshusens avdelningar i Spanien, Italien, Belgien och i många tyska områden. Under 1600-talets gång avtog Bodensjöområdet betydelse genom politiska förändringar i den europeiska skalan och upptäckten av de nya sjövägarna, som flyttade de nordiska och östliga områdena kring Bodensjön från rikets centrum till dess periferi. Dock lyckades Schweiz befästa sin ställning. Även om den politiska enheten i Bodensjöområdet förstördes med år 1500 finns det anledning att tala om Bodensjöområdet som ett enhetligt område eller en enhetlig region, inte bara geografiskt utan utifrån kriterier som likhet bland dem som etablerat sig i Bodensjöområdet och kontaktnät mellan olika delområden. Handelsmännen från Isny bedrev sin fjärrhandel främst inom ramen för det stora och kända Ravensburger Handelsgesellschaft 1380–1530, en sammanslutning av köpmän från tio schwäbiska städer. Detta räknas som den största tyska handelsfirman före de augsburgska handelshusen Fuggers och Welsers tid. Ravensburger Handelsgesellschaft skilde sig för övrigt från den nordtyska Hansan genom att det inte var någon politisk sammanslutning utan en rent ekonomisk intressegemenskap. Det innebar stora fördelar med större sammanslutningar inom fjärrhandeln, eftersom de kunde inrätta filialer på alla viktiga fjärrhandelsorter som Avignon, Lyon, Brügge, Antwerpen, Barcelona, Saragossa, Valencia, Nürnberg, Wien och Bresslau. Av de sydschwäbiska handelsfirmorna var det endast ett fåtal som senare utgjorde rena familjeföretag i stor stil och lyckades överleva, i synnerhet i Isny. På 1500-talet hörde Baldenhofer, Burger, Scherer och Wolff till dem, på 1600-talet dessutom också Feuerstein, Hyrus och Cramer, men framför allt Buffler och Eberz. Till handelshuset Bufflers delägare hörde Hieronymus Walther, som samtidigt

var kompanjon med det augsburgska handelshuset Welser. Den firma som växte till den största och rikaste under 1600-talet var handelshuset Eberz. De var företrädare på en rad olika platser i Europa som Bozen, Florens, Genua, Venedig, i Sydfrankrike, i Paris och Le Havre. I takt med att det sydschwäbiska handelsområdet avtog i betydelse, flyttade familjens medlemmar vidare till andra orter, som firmagrundare, bl.a. i Breslau, Ulm, Nürnberg, Memmingen, Arbon, Lindau.

En intressant samtida levnadsberättelse om handelsmannens utbildning finns bevarad efter Georg Walther Ebertz (1643–1710). Han fick sin utbildning hos en farbror i Nürnberg, fördjupade sina kunskaper i latin i Kempton, sändes sedan vidare till Mümpelgardt för franska språkstudier. Hans kunskaper blev med tiden så betydande, att farbrodern skickade honom till den berömda handelsstaden Florens för firmans räkning, ett uppdrag som varade några år och utföll till handelshusets belåtenhet. Samtidigt sökte Ebertz skaffa fördjupade kunskaper på olika områden, för att på bästa sätt kunna tjäna sina medmänniskor. Han kom också att stå i hög gunst vid Hertigens hov. Även om Greiffenhagen inte tycks känna till det, kan det för svenskt vidkommande vara av intresse, att en del av huset Eberz' släktingar var verkamma i Sverige från 1600-talet. Många köpmänsfamiljer förblev Isny trogna genom att hålla en fot kvar där, även om de etablerat sig i andra städer och länder. Först under 1700-talet drabbade konkurserna de stora firmorna Wolff, Cramer och Feuerstein, medan det alltså mäktiga Ebertz och några mindre handelshus som Dauscher och Heintz obehindrat drev sin handel vidare. Isnys raska uppgång till en rik och mäktig stad i relation till dess storlek, var inte något självklart. Staden fick sin självständighet först 50–100 år senare än de andra städerna i Bodensjöområdet. Redan 200 år efter stadens grundande räknades den till de 40 största städerna i tyska riket. Genom sitt dubbla sätt att nalkas Isny har Greiffenhagen lyckats både att rekonstruera en viktig tidsperiod i stadens liv för en historisk prägling och att frilägga faktorer som visade sig vara avgörande för hur stadens PK skulle komma att utvecklas fram till nutid inom de sociala, ekonomiska och kulturella ramar och territoriella gränser som dåtidens Bodensjöområde utgjorde.

Utifrån andra utgångspunkter närmar sig Bernd Roeck ett intressant stadshistoriskt problem, med *Bäcker, Brot und Getreide in Augsburg. Zur Geschichte des Bäcker-*

handwerks und zur Versorgungspolitik der Reichsstadt im Zeitalter des Dreißigjährigen Krieges (Abhandlungen zur Geschichte der Stadt Augsburg. Herausgegeben im Auftrag der Stadt Augsburg von Wolfram Baer. Band 31. Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen 1987) 262 s. med värdefullt sakregister, käll- och litteraturförteckning, tabeller, diagram, illustrationer, Orts- och personregister. I boken behandlas en del av de försörjningsproblem som en fri riksstad av Augsburgs storlek hade under en krisperiod som det trettioåriga kriget. Första kapitlet utgör en bakgrund från 1500-talets mitt över sådana grundproblem som ljus, värme, vattenförsörjning, fundamentala näringsmedel som kött och lyxvaran fisk. Andra kapitlet ägnas åt livsmedelskonsumenterna under 1600-talets första hälft, framför allt i förhållande till stadens befolkningspolitik och befolkningsutveckling alltifrån dess ringa begynnelse. Roeck söker efter Ulf Dirlmeier (1981) beräkna befolkningens storlek utifrån hur mycket bröd som förbrukades i staden — alltså inte enbart från en spannmålsförbrukning, som oftast är problematisk vid beräkning av befolkningstal. Redan Dirlmeier pekade på förhållandet mellan mjölvikt och brödvikt som ett historiskt problem med åtföljande konsekvenser för bedömning, dels av tidens höga spannmålsförbrukning, dels av förhållandet mellan bröd och spannmålspriser. I fallet Augsburg bekräftar Roeck Dirlmeiers uppfattning genom en undersökning av sex bakprov från åren 1556, 1573, 1596 och 1634, där exakta viktangivelser finns bevarade.

Tredje kapitlet och fjärde kapitlet behandlar importen av spannmål, inte minst Bayerns betydelse för Augsburgs försörjning i det avseendet, stadens spannmålsförråd och hur fördelningen av spannmål gick till. Det femte kapitlet diskuterar formerna för myndigheternas kontroll av den augsburgska spannmålsmarknaden genom t.ex. exportinskränkningar, fastställda priser, fiskala inrättningar. Men Roeck diskuterar även vilka konkurrensförhållanden som fanns mellan bagarna och de övriga borgarna. Rådets inflytande över brödförädlning och brödpriser kommer till uttryck i det sjätte kapitlet, bl. a. hur stadens styrande genom sådana medel sökte avhjälpa problemen för de fattiga. Därtill innehåller kapitlet exempel på olika bröddecken som användes av bagare som Martin Scheffler, Jacob Riederer, Hans Borth, Jacob Gieselmair och Jacob Knopflin, liksom ett mycket intressant förhållningsprotokoll från 1617 med den 37-åriga bagarfrun Maria Wanner, bagaren Hans Wanners hustru.

Det sjunde kapitlet innefattar en värdefull kartläggning av bagarhantverket och rekryteringen av lärgossar och gesäller, företrädesvis från Augsburg och nord-syd-västliga områden utefter floderna Lech och Donau. Den procentuella fördelningen av gesäller på bagarnas hushåll och skatteförmågan behandlas, liksom bagarnas relationer till andra hantverkargrupper, vilket särskilt manifesterades i den s. k. jättestriden. Därtill kan läggas strukturproblemen inom bagarskrået omkring 1600, vilka kostnader och vinster som kunde beräknas för bagarna. Till bagarnas ekonomiska ställning återkommer Roeck med värdefulla exempel utifrån vad han kallar en bagares "wirtschaftlichen Lebenslinie", som har mätts utifrån de augsburgska skattelängderna 1618, 1625, 1632, 1639 och 1646. Peripetin i denna bagarnas "ekonomiska livslinje" utkristalliserar sig till tiden mellan 1632 och 1635, dvs. i tider av svenska trupper och svensk regim i Augsburg, belägringar och extrema befolkningsförluster. Till de rikaste bagarna hörde 1618 Ulrich Eggen-thaler med sin förmögenhetsskatt på 13 fl(oriner) och 15 kr(euzer), 1625 hans barn med 15 fl. 20 kr, medan från 1632 sonen Abraham bara skattade 5 fl. 40 kr, för att med 1635 höra till "Habnits", dvs. den som inte hade något beskattningsbart, varken kontanter eller fast egendom. Bara tre av alla bagare kunde räknas till dem som hade det någorlunda gott ställt under krigsåren, Leonhard Keßmaier (som 1618 skattade 1 fl. 30 kr, 1632: 2 fl. 55 kr), Hans Paulus (1618: 1 fl. 39 kr, 1625: 2 fl. 4 kr) och Melchior Schuster (som mellan 1632 och 1635 ökade sin skatt från 2 fl. 55 kr till 8 fl. 25 kr). Även om Roeck då inte tar hänsyn till myntförsämringen efter 1621 och inte gör någon jämförelse med andra skattebetalande grupper som handelsmän, kan här som jämförelse för 1618 nämnas att storhandelsmän i bl. a. kryddor, bomull, siden och textilier som Matheus Hopfer skattade 380 fl., Daniel Stenglin 518 fl., storhandelsmän inom bl. a. koppar och tenn som Martin Zobel d. y. och Wolfgang Paller d. y. 750 fl. var, en oxhandlare som Martin Burckhart d. y. 1616 skattade 375 fl., dvs. mellan 30 till 58 ggr så mycket som den ovannämnde Eggen-thaler.

Till bokens värdefulla bilagor hör den skråordning som gällde för bagare från 1606, liksom bl. a. en tabell över namnen på stadens bagare och deras skatteinbetalningar under sex år från 1618 och 1646. De statistiska tabellerna och diagrammen, som smidigt infogats i texten, bidrar till bokens använd-

barhet också i andra sammanhang, inte minst vid försök till komparationer med andra europeiska städer. Dock återfinns förklaringarna till tabeller och diagram oftast enbart i huvudtexten, vilket är en brist.

På ett förtjänstfullt sätt har Roeck lyckats med sin föresats att skriva det augsburgska bagarskråets historia under en period som kännetecknades av olika former av tryck som krig, belägringar, hungersnöd, epidemier och utvandring med åtföljande befolkningsförluster. Genom de exempel som valts fokuseras också den enskilda människans vardagsproblematik för såväl producenten som konsumenten av det bröd som utgjorde en av grundvalarna för stadens försörjning också under det trettioåriga krigets dagar. Bland andra intressanta publikationer av Roecks hand kan nämnas *Reisende und Reisewege von Augsburg nach Venedig in der zweiten Hälfte des 16. und der ersten des 17. Jahrhunderts* (i: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beiheft 83, Alpenübergänge vor 1850. Landkarten – Strassen – Verkehr. Herausgegeben von Uta Lindgren, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden GmbH Stuttgart 1987, s. 179–187). Artikeln bygger dels på tidigare publicerade reseberättelser av bl. a. Michel de Montaigne, dels på efterlämnade 1600-talsakter i Augsburg från noggrant planerade och välgenomförda handels- och bildningsresor till Venedig av arkitekten Elias Holl, handelsmännen Anton Garb och Marcus Hueber.

Relationerna mellan Augsburg och Venedig var av många slag, liksom förbindelserna mellan det dåtida Schwaben och Tyrolen, något som sommarens utställning i Augsburg på temat Schwaben-Tirol ville åskådliggöra. Den omfångsrika tvådelade utställningskatalogen bär titeln *Schwaben Tirol. Historische Beziehungen zwischen Schwaben und Tirol von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Beiträge resp. Katalog*. (Herausgeber Dr. Wolfram Baer, Prof. Dr. Pankraz Fried, Rosenheimer Verlagshaus Alfred Förg GmbH & Co. KG, 1989; 535 sid. i artikeldelen, 255 sid. i katalogdelen), väl illustrerad i båda delarna, med ortsregister och källhänvisningar i artikeldelen. En rik flora av olika typer av förbindelser läggs i dagen och har därtill illustrerats på ett mycket givande sätt. Artikeldelen under medverkan av 52 olika författare, behandlar olika historiska herrskapsområden och politisk historia, med mycket givande översikter av Josef Riedmann respektive Pankraz Fried om historiska förbindelser mellan Schwaben och Tyrolen under medeltiden respektive nya tiden, åtföljda av specialar-

tiklar. I det kyrkohistoriska avsnittet behandlar Wolfgang Wüst den roll som Augsburgs "Hoch-stift" och domkapitel spelat i Tyrolen i fråga om herrskapsområden, förvaltningsorganisation och handel. Maximilian Liebmann diskuterar frågan om vem den schwäbiske reformatorn Urban Rhegius var, varifrån han kom och vilken utbildning han hade, och Peter Rummel belyser elever, studenter och professorer i jesuiternas utbildningssystem i Schwaben och Tyrolen. I det handelshistoriska avsnittet behandlas de tidiga romarvägarna genom de rätiska Alperna. Peter Lengle respektive Rolf Kießling bidrar med intresseväckande översikter över handelsförbindelserna 1000–1350 respektive 1350–1650. Inte minst Kießling diskuterar den dåtida territoriella avgränsningen av begreppen Schwaben och Tirol, liksom det regionala varuutbytet mellan områdena och Tyrolens roll när det gäller Schwabens transithandel.

Åtskilliga av de bergverk som bedrevs i Tyrolen var avhängiga av augsburgska handelsmän och augsburgskt kapital. Handelshuset Meutings stora lån till hertig Sigismund 1456 medförde privilegier på silverbrytningen i Schwaz och handelshuset som Welser, Fugger, Gossembrot, Herwart och Baumgartener fortsatte på den inslagna vägen och utvidgade sina domäner. Silver- och kopparbrytningen tog fart, mässingshyttan i Pflach bei Reutte kontrollerades sedan 1509 av det augsburgska handelshuset Höchstetter. Galmeja bröts på ett flertal ställen i Pflachs närhet, bl. a. i Fernpass. Redan 1476 hade för övrigt Hans Mayerstetter (dvs. Maistetter) från Augsburg fått privilegium att bryta galmeja i Tyrolen. I Rudolf Palmes och Ekkehard Westermanns artikel behandlas just utvecklingen under 1500-talet vid mässingshyttan Pflach, där också Höchstetters handelsföreträdare i Lissabon, Ulrich Ehinger, nämns 1511, liksom en rad andra handelsfamiljer. Om de schwäbiska handelsherrarna i Tyrolens bergsbruk handlar Hermann Kellenbenz' bidrag med viktiga frågor om vilka bergmalmer som förekom, om vilka juridiska och geografiska indelningar som gällde för bergverken. Som huvudorsaker till det augsburgska kapitalets starka intåg i Tyrolens bergsbruk ser Kellenbenz dels de alltmer ökande kapital- och kreditbehoven hos furstehusen, dels det öde som Tyrolens bergsbruk rönt genom att de inhemska participanterna inte ekonomiskt och tekniskt klarade en fortsatt utbyggnad av malm-brytningen. Av de där etablerade företagarna nämner Kellenbenz åtskilliga handelshus, som exempelvis

Hans, Franz, Hans och Martin Paumgartener, Melchior Stunz, de augsburgska Wirsing, Anton, Raymund och Anton Fugger, Benedikt Burkhart, Matthias, Melchior och Christoph Manlich, Abraham Katzbeck och die Bimmel, Höchstetter, Haug-Langnauer-Linck, Neidhart, liksom Sebastian Esel och Hieronymus Krafter.

Krisperioder följde efter 1530-talet och det blev nödvändigt att koncentrera produktionen. Generationsskiftet och förändrat status-tänkande medverkade till att antalet aktörer inom Tyrolens bergsbruk minskade och att exempelvis Huset Fugger drog sig ur under början av 1600-talet. Bland övriga medverkande i avsnittet kan nämnas Gerlind Werners artikel om Tyrolen-Augsburg-förbindelser på myntväsendets område under 1500-talet och vilka myntmästare som verkat under perioden, t.ex. Jakob Eixlin och Hanns Vogler i Augsburg.

Inom ramen för socialhistoria kan nämnas bl.a. Wolfram Baers intressanta artikel över vem Philippine Welser var, hennes familj och relationerna till ärkehertigen Ferdinand II von Tirol. I det konsthistoriska avsnittet följer översikter av utvecklingen av förbindelser under medeltiden och renässansen, barocken och klassicismen. Musiken ägnas flera avsnitt, bl.a. två artiklar av Josef Mančal dels om orgelbyggare som Servatius Rorif och Hans Mair, orglar och organister 1400–1800, dels om Akademin och om de hemliga sällskapen. Den tvärvetenskapliga uppläggningskatalogen, dess rikhaltiga innehåll och värdefulla artiklar fyller en tidigare lucka när det gäller förbindelserna mellan Schwaben och Tirol.

Som flertalet tyska utställningskataloger innehåller den därtill mycket intressanta bidrag ur personhistorisk aspekt, vilket också kan sägas om den praktfulla utställningskatalogen av Nachum T. Gidal, *Die Juden in Deutschland von der Römerzeit bis zur Weimarer Republik* (Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, Gütersloh 1988), 440 s. med rikhaltiga illustrationer, texter, litteraturhänvisningar och omfattande register över personer och orter. Såväl utställningen som utställningskatalogen följer indelningen Under medeltiden, Vägen in i nya tiden, I kejsarriket och Under Weimarrepubliken. Bland de många personer som behandlas finns också de som befann sig i det översta skiktet bland judarna, de s. k. hovjudarna, med Samuel Oppenheimer, Michael Gernsheim, Raphael Levi, Marcus Eliezer Bloch och Gottschalk von Geldern (Heinrich Heines morfar). Bland de judiska bankirerna märks Carl Fürstenberg, Max M. Warburg, Gerson von Bleichröder och Mendelsohns, bland tidningsförläggarna Leopold Ullstein, Rudolf Mosse, Hans Lachmann-Mosse och bland uppfinnarna Heinrich Hertz, Siegfried Marcus, Emil Berliner och Edmund Rumpler. Att här göra det stora bandet rättvisa är omöjligt, men för den som intresserar sig för frågor omkring judar inom olika samhällsgrupper och yrkesområden, är katalogen en ovärderlig skatt, som samtidigt till stor del överträffar den mycket intressanta vandringsutställning som den dokumenterar.

Christina Dalhede

Tidskriftsöversikt

Av Gunilla Karlsson

Arbetshistoria 1988 (h. 2–4; h. 1 ingick i ett dubbelhäfte och dess personhistoriska material anmälades i PHT 1988). Under rubriken En hel del att bestyra ... publicerar Carl Göran Andræ ett föredrag om Hjalmar Brantings (1860–1925) politiska initiativ 1917 i skuggan av den planerade Stockholmskonferensen. Förf. understryker bl. a. att Brantings fredsarbete gav honom en stark position i den svenska utrikespolitiken och gjorde honom internationellt känd. — År 1915 hölls i Schweiz den socialistiska s.k. zimmerwaldkonferensen. Deltagarna där protesterade i ett manifest mot socialdemokraternas borgfred med de borgerliga partierna. En av undertecknarna var Zeth Höglund (1884–1956), då ordförande i svenska socialdemokratiska ungdomsförbundet. Höglund är också en av huvudpersonerna i Lars Björllins studie Zimmerwald och ungdomsinternationalen. Nämnd är även politikern och publicisten Karl Kilbom (1885–1961). — Nils Runeby publicerar artikeln Dessa marxistiska akademiker med sin frenetiska klasskampsförkunnelse: Clartéisten Meurling i Verdandi. Huvudroller i framställningen har folkbildningsmannen och redaktören för Verdandis småskriftsserie fil. dr Carl Cederblad (1886–1954) och publicisten fil. dr Per Meurling (1906–84). Konflikten mellan dem 1935–36 med anledning av Meurlings önskan att skriva om Maxim Gorki i Verdandi belyser grundläggande motsättningar inom den svenska vänstern på 1930-talet, mellan folkbildning och akademism, mellan idealism och materialism. — En av de drygt 700 personer som räddades vid Titanics förlisning 1912 var August Edvard Andersson (1884–1950). Lars Engwall berättar om hans handelsrika liv i uppsatsen Gula Faran på Titanic. Andersson var typograf och journalist vid tidningar i Ystad, Karlskrona, Kalmar och Karlstad och kom tidigt med bland ungsocialisterna. Han blev känd som Gula faran efter sitt samröre med den 1905 utgivna anarkistiska tidningen med samma namn. I USA ar-

betade han bl. a. som trädgårdsmästare och vaktman.

Argus 1988. I äldre tid hade havet och kusten stor betydelse för den öländska försörjningen, inte bara genom det fiske som bedrevs utan också genom att befolkningen tillvaratog vrakgods vid de ständiga fartygsstrandingarna och även medverkade vid en omfattande smuggling. För tullväsendet innebar den olagliga hanteringen stora problem. Kurt Lundgren skriver i uppsatsen Strandridare och kustvakter på Öland om de tulltjänstemän som hade till uppgift att bl. a. efterspana förbjudet gods. Genom tullkammarens i Kalmar personella berättelser, som finns bevarade från 1750-talet, ges möjlighet att få närmare kunskap om de öländska strandridarna, från 1827 kallade kustuppsyningsmän. Förf. meddelar biografiska uppgifter för bl. a. strandridarna Sven Witbom (f. 1712), Tobias Sohlsten (f. 1713), Lars Gustaf Sparrman (f. 1722) och Fredrik Hagerlund (f. omkr. 1764). Avslutningsvis berättar kusttullmästarna Gösta Bohlin (f. 1912), Axel Sjölinger (f. 1913) och Sven Nyman personliga minnen från sin tjänstgöring på Öland. — Elna Skoog skriver om den 1890 inrättade Kårehamns kustpostering på Öland. Hon publicerar namn och tjänstgöringsperioder för de kustvakter som var verksamma där tills posteringen drogs in 1934. — Ängelholms siste tullinspektör Mårten Gabriel Leijonsköld Oxenstierna (1834–1905) porträtteras av Sven Bergh. Tullinspektören var även verksam som godsägare, skeppsredare och framgångsrik ordförande i Engelholms Sport- och Velocipedklubb. Det kan f.ö. tilläggas att han också gjorde sig känd som författare, bl. a. under pseudonymen Aldebaran. — Karl-Evert Rydberg har skrivit en kort nekrolog över tjänstemannen vid generaltullstyrelsen Lennart Rahm (1915–87).

Arkiv, samhälle och forskning 1988. Arkivväsendets framväxt i Stockholm torde ha skett i

nära anslutning till rådsinstitutionens införande i staden i slutet av 1200-talet. I sin uppsats Arkivbildningen kring en rådstuga följer Lars Ericson några centrala linjer i stadens arkivbildning under decennierna kring sekelskiftet 1600. Ericson lyfter även fram stadsskrivarens centrala roll som ytterst ansvarig för arkivets skötsel. En färgstark och duglig innehavare av denna tjänst under den här behandlade perioden var Hans Hansson Bilefeldt, vars nit för insamlande och avskriftsarbete gick utöver det rena yrkesintresset. Efter sex år i ämbetet tvingades han 1598 för alltid lämna Sverige p.g.a. sina sympatier för Sigismund. Bland hans efterföljare återfinns Eggert Matsson Aurelius (d. 1648), som slutade som rådmän och riksdagsman, och Sven Jönsson.

Blekingeboken 1988. Sverige var från 1600-talet en stormakt med erövrat land runt Östersjön. Detta förhållande jämte en snabb marin utveckling ledde fram till ett beslut 1679 att örlogsstationen i Stockholm skulle flyttas till Karlskrona; 1747 bestämdes bygandet av Sveaborg. Anläggningarna av de båda varven drevs från 1756 parallellt och delvis av samma personer. Urve Lepasoon skriver om projekten i sitt bidrag Om dockors betydelse för sjömakten och industrialismens framväxt. Bland dem som på olika sätt var engagerade i arbetena var arkitekten Nikodemus Tessin d.ä. (1615–81), fortifikationsofficeren Carl Magnus Stuart (ca 1650–1705), presidenten Hans Wachtmeister (1641–1714), fältmarskalken Augustin Ehrensvärd (1710–72), överdirektören Daniel af Thunberg (1712–88), majoren Johan Fellers (1727–78) och konteramiralen Fredric Henric af Chapman (1721–1808). — Trots att konstnären Bengt Nordenberg (1822–1902) tillbringade många av sina aktiva år i bl.a. Düsseldorf avbildade han i sina arbeten företrädesvis scener ur svenskt allmogeliv. Ann-Marie Elmquist berättar utförligt om hans familjeförhållanden och barndom, hans periodvis svåra tid som målarlärling och gesäll i Blekinge och dessa tidiga års betydelse för hans konstnärliga utveckling. — År 1829 flyttade handelsmannen Nils Fredrik Malmberg (1795–1847) med sin hustru Henrietta Schrevelius (1807–99) in i sitt nybyggda hus i Jämshög. Malmbergsgården kom att stanna i familjens ägo till i början av 1910-talet. N.F. Malmbergs dotterdotter Inge Staaft skriver om de familjemedlemmar som bott i eller haft anknytning till huset i sin uppsats Ett borgarhem på landet i förra seklet.

Bohuslän 1988. År 1901 utkom August Strindbergs arbete Sveriges natur. Redan på tidigt 1890-tal började emellertid Strindberg (1849–1912) resa runt i Sverige för att skaffa material till boken. Under fem dagar i oktober 1890 besökte han Bohuslän. Bl.a. med hjälp av uppgifter ur författarens resedagbok och brev skriver Erik Carlsson om August Strindbergs bohuslänska resa, som börjades i Göteborg, där journalisten Gustaf Uddgren (1865–1927) lyckades få ett samtal med resenären, och avslutades i Fredrikshald. Fotoutrustning och ekonomisk hjälp inför resan fick Strindberg av redaktören Fredrik Vult von Steijern (1851–1919). Strindbergs egna skisser låg till grund för de svart-vita laveringar bokkonstnären Arthur Sjögren (1874–1951) utförde som illustrationer till Sveriges natur. — Oskar Hörmander har tagit del av material i Bovallstrands hembygdsförenings arkiv och skriver historia och historier om fiskaren Stor-Olle från Buval (1802–80). Hans liv, person och drunkningsdöd har givit upphov till en rik legendflora. — I Bohusläns museums ägo finns 17 glasplåtar med motiv i färg från Uddevalla 1928. Lars-Erik Hammar berättar om bildernas upphovsman, Sveriges förste färgfotograf, Gustaf Wernersson Cronqvist (1878–1967) och publicerar ett 10-tal av bilderna. Cronqvist blev även känd genom sina föreläsningsresor i Sverige och utomlands, bl.a. i USA. — I uppsatsen Pepparkakor från Uddevalla skriver Kjerstin Cullberg om de speciella kakor som skapades av Augusta Lundberg (f. 1864), hennes son Erik L. och sondottern Lillemor Hansson. — Mirni Håkanson bidrar med ett personligt och okonventionellt porträtt av Stina Forssell — flickan som gjorde vad som föll henne in. Konstnären Stina F. (1906–70) växte upp i Uddevalla men bodde nästan hela sitt vuxna liv i Stockholm. Sin konstnärliga utbildning fick hon vid Edvard Berggrens konstskola och Konsthögskolan samt vid Maison Watteau i Paris. Hon har i olja och pastell utfört stilleben, interiörer, porträtt och finstämda landskapsbilder. Håkansons framställning bygger bl.a. på samtal med författaren Margit Geijer-Råberg (f. 1910), vars arbeten Stina F. illustrerade. God vän till henne var också konstnären Ebba Wadsten (f. 1891). I ett kort och stormigt äktenskap var Stina F. gift med sin kollega Holger Enequist Gardelius (f. 1908). Testamentariskt skänkte hon sin samlade konst — ca 650 tavlor och teckningar — till Uddevalla museum.

Bokvännen 1988. Under rubriken Boken i Finland: Jubileumsåret 1988 uppmärksammar Esko Häkli att 500 år förflutit sedan det första tryck som utförts för Finlands räkning utkom. Det var Missale Aboense, tryckt i Lübeck av Bartholomaeus Gothan (Ghotan), som 1486–87 var verksam i Stockholm och vars typografi fick stort inflytande på svenskt medeltidstryck. Förf. berättar även om reformatorn biskop Mikael Agricolas (omkr. 1508–1557) studier i Tyskland på 1530-talet och hans litterära produktion. Gothan och Agricola är nämnda även i Sten G. Lindbergs bidrag Den finska bokens år, som också behandlar den skandinaviska bokens 500-årsjubileum. – Spektrumredaktören och bokförläggaren Josef Riwkin (f. 1909) var en av dem som på 1930-talet bidrog till att skapa förnyelse inom svenskt kulturliv. Han har av bl. a. Artur Lundkvist fått negativa omdömen och beskyllts för tvivelaktig moral inte minst i sina affärer. Carl Olov Sommar anser dock att Josef R. var bättre än sitt rykte och att han i sin förlagsverksamhet arbetade för en friare livssyn och ett öppnare samhälle. Syskon till Josef R. var bl. a. journalisten och författaren Eugenie R. (f. 1903; flyttade till USA 1939), gift med Hjalmar Söderbergs son författaren Mikael S. (1903–31), och fotografen Anna R. (1908–70). Syskonen Riwkin var med i kretsen kring den socialistiska idétidskriften Clarté, där även författaren Karin Boye (1900–41) och förste bibliotekarien Erik Mesterton (f. 1903) hade centrala positioner. – Med anledning av en utställning i Uppsala universitetsbibliotek skriver Rudolf Zeitler i uppsatsen Handens lov om Karl-Erik Forsbergs verksamhet som skriftkonstnär. – Peter Ejewall skriver om kåsören och författaren Peter Sjögren (1905–66) och hans mest uppskattade bok Svarta palmkronor (1944). – Alice Rasmussen berättar om Strindbergsporträtt i veckotidningen Nordstjernans utgåva av Svenska folket (1905–06). – I uppsatsen Strindberg och ”dekadentpoeten” Emil Kléen skriver Gösta Lundström om kontakterna mellan Strindberg och journalisten och poeten Kléen (1868–98). Deras vänskap inleddes två år före Kléens död. Till dennes umgängesvänner i Lund hörde författaren och journalisten Axel Wallengren, Fals-taff Fakir (1865–96). Hjalmar Söderberg har tecknat en negativ bild av Kléen i Martin Birks ungdom. – Per-Erik Lindahl gör en bokhistorisk utredning där han visar att den dansk-svenske boktryckare som omväxlande kallats Georg och Jörgen Hantsch är två skilda personer med förnamnet Georg, av vilka den ene levde 1623–68 och hade verkstad i

Stockholm 1660–65. Hans änka gifte om sig med boktryckaren Niclas Wankijf (1649–89). Från hans tryckeri utkom bl. a. Lasse Lucidors Helicons blomster (1688). – Jan-Olov Nyström tecknar ett porträtt av Ingeborg Börjesson (1890–1976), som blivit Sveriges internationellt sett mest kända marmorare. Hennes betydelse för svensk marmoreringstradition har varit stor, både vad gäller teknik och konstnärlig form. Börjesson föddes i Köpenhamn men studerade och undervisade i Paris. Från 1939 var hon bosatt i Sverige med sin verksamhet förlagd bl. a. till Muskö och därifrån försåg hon Stockholms bokbindare med marmorerat papper. – I sin uppsats Den svåra smärtans spår i skönlitteraturen tar Philip Sandblom bl. a. Esaias Tegnér (1782–1846) dikt Mjältsjukan som exempel på hur svåra smärtor kan påverka karaktären hos ett litterärt verk. – [Jars-JO[ve] P[ollack] var förläggare, förlagsredaktör och produktansvarig för Fritiof Nilsson Piratens (1895–1972) bok Vers på växel och andra bankhistorier (1964) och han berättar om sina kontakter med författaren inför bokutgivningen. – Carl Olov Sommar skriver om Gunnar Ekelöf, desparatismen och Grönköpings Veckoblad. Sommar redogör för Ekelöfs (1907–68) avståndstagande från olika litterära -ismer, bl. a. i en skämtsam parodisk dikt i Grönköpings Veckoblad. Sommar återger dikten och även en i tidningen publicerad ”Intervju med herr dr Stig Berglund”.

Ethnologia Scandinavica 1988. I årets utgåva av denna huvudsakligen engelskspråkiga journal ingår bl. a. en nekrolog av Nils-Arvid Bringéus över förste intendenten vid Livrustkammaren fil. dr Svante Svärdröm (1906–87).

Elbogen 1988. I en lång och faktarik uppsats om Hohög – stationssamhälle 1894–1948 beskriver Helge Andersson ortens bebyggelse och samhällsutveckling under de 54 år den var station vid järnvägen Malmö–Genarp. Korta karaktäristiker lämnas för en mängd personer aktiva inom olika yrken i samhället. Längre notiser ges bl. a. stationsföreståndaren Johannes Thulin (1861–1950), bagaren Nils Hansson (1881–1957) och mjölnaren Helgo Jönsson (1892–1976). – Herman Schlyter skriver om Malmös begravningsplatser och behandlar särskilt Nya begravningsplatsen som blev Gamla kyrkogården. Den tillkom i samband med att staden utvidgades i början av 1800-talet och den invigdes 1822. Framställningen avslutas med en redovisning

av data för personer som begravts i ännu kvarvarande gravar i ett äldre parti av kyrkogården. Biografiska uppgifter lämnas bl. a. för handelsmannen Mathias Flensburg (1779–1851), riksdagsmannen Lorentz Isac Bager (1785–1857), dennes bror den religiöse ledaren Emanuel Bager (1788–1866), industrimannen Frans Henrik Kockum (1802–75), handelsmannen Johan Henrik Dieden (1808–79), borgmästaren Carl Christian Halling (1790–1851) och prästmännen Erik Angelin (1792–1866) och Anders Gullander (1779–1862). — Under rubriken Lundakvinnan i Malmö berättar Ingegerd Wedin om läkekvinna Elna Andersdotter, g. Hansson (d. 1891), som från 1835 med stor framgång behandlade benbrott och yttre skador. Hon verkade bl. a. som ”företagsläkare” vid F. H. Kockums mekaniska verkstad och vid Malmö hamninrättning. Elna Hanssons dotterdotter Hedda Andersson (f. 1861), den sjunde generationen i en skånsk läketjänst, blev Lunds universitets första studentska och Sveriges andra kvinnliga läkare. Verksam som benbrottsläkare var bl. a. även Boel Bengtsdotter (1774–1821) i Södra Vram. — År 1887 kom den socialdemokratiska politikern Axel Danielsson (1863–99) till Malmö. S. å. började han utge tidningen *Arbetet*, där han kritiskt granskade sin nya hemstad. Bl. a. skrev han utmanande artiklar om ett par uppmärksammade rättsfall och hävdade att lagarna tillämpades olika för olika grupper i samhället. Det mest omtalade gällde en förskingring av fängelsedirektören Pontus Lagerberg (1834–1925). Danielsson åtalades och dömdes för sina artiklar men hans tidning blev riksbekant. Kjell Å. Modéer skildrar händelseförloppet i sitt bidrag ”Den prostituerade slinkan Justitia”. — I uppsatsen ”Det lilla cementgjuteriet” skriver Ingemar Wickström om 100-årsjubilerande Skanskas tillkomst. Företaget grundades 1887 under namnet Skånska Cementgjuteri ab:et och var dotterbolag till det 1871 bildade Skånska cement ab. Förgrundsgestalter vid den nya bolagsbildningen var VD Rudolf Fredrik (Fritz) Berg (1846–1907) och professor Hjalmar Lindgren (1837–1919). — Kjell Å. Modéer har skrivit en nekrolog över intendenten vid Malmö museum FL Bengt Salomonsson (f. 1930).

Fataburen 1988. Det genomgående temat för årsboken är Kläder, och samtliga bidrag behandlar ur olika aspekter kläder och mode. Under rubriken Augusta Lundin, vår första modedirektis återges en intervju med henne från Stockholms Dagblad 1907. I en inledan-

de bakgrund till intervjun berättar Ingrid Bergman om Augusta L:s (1840–1919) framgångsrika verksamhet. Hennes modeateljé i Stockholm var från mitten av 1870-talet fram till första världskriget ett centrum för det parisiska modet i Sverige. Syster till henne var Hulda L. (1847–1921), pionjär inom den svenska slöjdundervisningen. — Berit Eldvik skriver om konfektionsföretaget Mah Jong ab, som bildades 1966 av textildesignerna Veronica Nygren, Kristina Persson och Helena Henschen. Både de och deras medhjälpare var påverkade av tidsandan kring 1968 och de produkter och den klädstil de skapade kom att förknippas med en politisk förankring på vänsterkanten. Från mitten av 1970-talet gick verksamheten allt sämre och efter stegvisa avvecklingar upphörde den i början av 1980-talet. — I september 1927 började Märthaskolan sin verksamhet. Under nära femtio år utgjorde sömnadsskolan — den upphörde 1975 — ett välkänt inslag i den stockholmska klädkulturen. Initiativtagare och drivande kraft under alla år var Margareta von Schwerin (f. 1899). Nära medarbetare till henne var Marianne Sundgren och döttrarna Catharina von Platen (f. 1931) och Elisabeth Carlborn (f. 1935); den senare var VD under skolans sista år, 1972–75. Prinsessan Märtha (1901–54), senare kronprinsessa av Norge, arbetade aktivt för skolans tillkomst och gav den dess namn. Viola Germain har skrivit Märthaskolans historia.

Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1988. Om skolundervisningens utveckling i Halmstad från äldsta tid skriver Ludvig Kollberg i sin uppsats Latin, halländska och Schola latina i Halmstad. Under 1600-talet gav danska riksrådet Holger Rosencrantz och rådmannen Roluff Hanson två betydande donationer till latinskolans elever (1620 resp. 1673). Rektorer vid skolan under försvenskningsprocessen efter 1645 var bl. a. Caspar Heilius (perioden 1665–74) och Tore Borg (1677–78); elever där var borgmästaren och riksdagsmannen Jacob Fredrik Hummel (1705–59) och hans bror kyrkoherden Carl H. (1706–75). Deras bror assessor Hans H. (1694–1772) adlades Hummelhielm och blev landshövding i Halland. — C. M. Andersson presenterar Tre konstnärer från Halmstad som under 1700-talets senare hälft utsmyckade ett flertal kyrkor i Västverige: Bernhard Christian Dahm (1718–68), Johan Blomberg (1722–1802) och Peter Hallberg (1766–1845). En av Hallbergs mera kända gesäller blev Sven Christoffer Hallonlöf, som 1813 fick burskap som målare i Halmstad. —

Under rubriken Kvarteret som blev "Mårtenson" berättar Valter Håkansson om sina undersökningar kring fastigheten Gillestugan 1 vid Storgatan i Halmstad. Förf. publicerar en ägarlängd som börjar 1653 och presenterar närmare ägarna rådmannen Roluff Hanson (1603–77; se ovan), rådmannen och postinspektören Richard Olufsson (d. 1706) – far till Hallandia antiqua et hodiernas författare Jacob Richardsson (f. 1687) – assessorn Hugo Weili (1670–1730), aktuarien Olof Hamrén (d. 1746), köpmannen Andreas Hallström (f. omkr. 1740, d. 1796), riksdagsmännen Jacob Orup (d. 1819) och Carl Jesper Hammar (1789–1830) och den senares bror kommerserådet Anders Jöransson Hammar (1776–1856). Efter källarmästaren Fredrik Mårtenson, som ägde huset 1858–79, blev det känt som Hotell Mårtenson. – År 1854 lämnade tulluppsyningsmannen Jonas Anders Stockenberg (1833–79) Sverige för ett kringflackande liv bl. a. i Australien och Nya Zeeland, där han avled. Med hjälp av material i Stockenbergska arkivet i Halmstads museum – brev och en skildring av Stockenbergs sista år – tecknar Eric Håge hans livsöde i uppsatsen En halmstads-emigrants sällsamma levnadssaga. Hans far var kammarrättsrådet Daniel Ferdinand S. (1797–1859), känd för sin vänskap med författaren Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866). – Thorsten Rehn skriver i studien Kungen bland cyklar om utvecklingen inom nuvarande Rex Industri ab, som ägs och drivs av samma halmstadssläkt som grundade företaget. Verksamheten inleddes av Axel Peter Nilson, som på 1890-talet började tillverka cyklar. Han efterträddes som VD av sonen Ernst Rothstein och sonsonen Björn R. – Skeppstimmermannen Malcolm Sinclair Svensson (1877–1964) porträtteras av Bertil Karlsjö, vars framställning bl. a. bygger på en radiointervju som gjordes med Svensson på 1960-talet. – Gunnar O. Westerberg publicerar ett anförande om sin far konsul Gottfrid W. (1891–1963). Denne var VD för textilexportföretaget Nordiska filt 1917–50. – En viktig roll inom den begynnande kvinnorörelsen i Halmstad spelade Anna Rex, f. Jönsson (1877–1959), vars livsöde och insatser tecknas av Sven Aremar. Anna R. var aktiv inom nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen – hon blev första medlem i den 1919 grundade socialdemokratiska kvinnoklubben – och blev en av de tre första kvinnorna i stadsfullmäktige. Hon belönades bl. a. med medaljen Illis quorum. – Manfred Bengtsson (f. 1906) berättar om sina 50 år som parkarbetare i Halmstad. Han porträtterar

också sina chefer stadsträdgårdsmästarna Jac Ericson (f. 1858) och Gunnar Svensson. – Lars Welin publicerar en biografi över sin far musikern och kompositören Sven Welin (1902–73). Efter avslutade studier vid Musikaliska akademien 1927 kom Welin till Halmstad. Som organist, musiklärare, dirigent, körledare och kompositör till ca 300 större och mindre verk blev han under drygt 40 år en centralgestalt i stadens musikliv. Welins dagböcker, tidningsklipp, kompositioner m. m. har överlämnats till Statens musiksamlingar. – I sitt bidrag "Murbrukens" historia skriver Boris Persson om verksamheten vid ab Halmstads murbruksfabrik. Företaget grundades 1931 av Birger Staël von Holstein (1904–70), som drev det till i början av 1950-talet. – Skolköksläraren Stina Lindblom (1898–1988) tjänstgjorde i 45 år i Halmstad. Eric Håge tecknar i en nekrolog hennes insatser även som kommunalpolitiker, styrelseledamot i ett flertal föreningar och popularisator av stadens historia. För sitt arbete för att bevara kulturhistoriskt värdefulla byggnadsmiljöer erhöll Lindblom Hallands museiförenings diplom för god byggnadsvård 1988. – Eric Håge har skrivit en minnesteckning över köpmannen Rolf Kuchler (1907–88). – Kortare biografier ägnas 34 under 1987 och 1988 avlidna medlemmar av Föreningen Gamla Halmstad, bl. a. forstmästaren Carl Ragnar Lönnerfors (1906–88), landstingspolitikern Ruth Hernqvist (1889–1987), leg. läkaren Per Hansson (1895–1988), läraren och organisten Olof (Olle) Olsson (1902–87), gymnastikläraren och elitgymnasten Iris Manholm (1910–87), lantbrukskonsulenten Torsten Kindblom (1906–88), affärsinnehavaren Karolina (Karin) Ingman (1891–1987) och rektorn Arnold Mårtenson (1915–88).

Föreningen Gamla Lund. Årsskrift 1988. Hela årsskriften utgavs av Nils Otto Bengtssons biografi över Preben Nodermann – legend i Lund. Nodermann (1867–1930) föddes i Danmark men större delen av sitt vuxna liv tillbringade han i Lund som organist, lärare, körledare och kompositör. 1903 blev han stadens förste domkyrkokapellmästare. Nodermann efterlämnade ett rikt personligt material, bl. a. 130 dagböcker; det förvaras i Lunds universitetsbibliotek och stadsbibliotek och i Kulturen och ligger till grund för monografien. Den är rikt illustrerad och har personregister.

Gamla hvitfeldtares årsbok 1987/88 är en specialutgåva med anledning av Kamratför-

enings 40-årsjubileum. Bertil Rehnberg lyfter fram de insatser för Hvitfeldtska läroverket som gjorts av biskoparna — eforerna Erik Benzelius d.y. (1675—1743), Carl Fredrik af Wingård (1781—1851), Gustaf Daniel Björck (1806—88), Edvard Herman Rodhe (1845—1932), Carl Block (1874—1948) och Bo Giertz (f. 1905). — I Gunnar Olssons bidrag Stormaktstidens skola berättas om Göteborgs äldsta skolväsen och den testamentariska donation till ett läroverk Margareta Hvitfeldt (1608—83) gjorde 1664. Mera utförliga uppgifter om henne och testamentet lämnar Olof Knappe i sin studie Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen. — Rektor och prosten Johan Gothenius (1721—1809), biskopen Martin Georg Wallenstråle (före adl. Wallin; 1733—1807), docenten Johan Rosén (1726—73), skalden Thomas Thorild (1759—1808) och författaren Bengt Lidner (1757—93) uppmärksammas i Göran Behres uppsats Göteborg, skolan och romantiken under 1700-talet. — Tätt späckad med namn på kända och framgångsrika elever vid läroverket är Leif Pålssons bidrag Släkten följa släktens gång. Inledningsvis redogör förf. för de tryckta och otryckta matriklar över skolans elever som föreligger. — I avsnittet In memoriam lämnas kortfattade biografiska uppgifter för ett 70-tal medlemmar av Kamratföreningen som avlidit sedan föregående årsbok utkom. Där nämns bl.a. direktör Per Carlsson (1912—87), fil. dr Lennart Dalén (1910—86), teol. dr Tore Hulthén (1907—88), landsbibliotekarie Wilhelm Jacobowsky (1896—1986), redaktör Torild Lindblom (1907—87), överläkare Lars Runström (1923—86) och rektor Tage Wikström (1908—87). Folke Wiesel bidrar med längre minnesteckningar över bl.a. Tage Wikström och läroverkslärarna Gösta Dannsjö (1912—87) och Erik Wilander (1901—87). Professor Gustaf Fredén (1898—1987) biografieras av Bernt Eklundh och Leif Pålsson skriver om läroverksadjunkten Lars Zetherström (1910—87).

Gamla Östersund. Årsskrift 1988. I sitt bidrag Några storhandlare i Östersund i äldre tid porträtter Hans Jacobsson några färgstarka affärsmän under tidigt 1800-tal och redogör för deras familjeförhållanden och deras relationer till varandra och samhället i övrigt. En av de första storhandlarna i staden var Pehr Wikström (1782—1859). Av hans nio barn som nådde vuxen ålder märks Nils W. (1813—83), som övertog faderns rörelse, grosshandlaren i Stockholm Pehr W. (1817—

80) och rektorn och kommunalman i Sundsvall fil. dr Olof W. (1826—1900). Nils W. grundade Mons sågverk och blev en av pionjärerna inom den västernorrländska sågverksindustrin. En dotter till honom gifte sig med grosshandlaren i Stockholm Percy Luck (1844—1915). En ledande ställning i Östersund både som handlande och industriman intog Johan Oscar Winnberg (f. 1815); betydande handlare var också Carl Hofverberg (f. 1817), Eric Emil Constantin Perman (f. 1819) och John Ocklind (f. 1824), som 1867 blev föreståndare för Utskänningsbolaget. — År 1893 blev Östersund garnisonsstad i och med att det nyuppsatta Norrlands artilleriregemente placerades där. Lennart Westerberg återger barndomsminnen från kasernområdet, där han växte upp på 1930-talet. Förf:s farfar Sigfrid Emanuel W. (f. 1871) var fanjunkare vid regementet och förf. berättar om hans och hans familjs levnadsomständigheter. Åren 1893—1927 bildade regementet egen församling; pastor där under hela perioden var Petrus Stefanus Öberg (f. 1866). — Här är det på sin plats att påminna om de utmärkta tioårsregister till årsskriften som utgivits separat. Det senast utkomna täcker årgångarna 1971—89 (1981) och har sammanställts av Lennart Edström.

Genos 1988. I ett bidrag på finska publicerar och kommenterar Voitto Ahonen 16 listor över flyktingar från Finland under stora ofreden. Personerna redovisas i två grupper, beroende på förekomst eller frånvaro av släktnamn. Listorna, som upprättades 1721, förvaras i svenska riksarkivet. — Kaptenlöjtnanten vid Viborgs kavalleriregemente Daniel Steven (d. 1713) var stamfar för bl.a. släkten Stewens oadliga grenar, som fortlever i Finland. T. Carpelan uppgår i Åttartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ... ätterna (1942) att Daniel S. var son till en svensk kommersfaktor med samma namn, som skall ha avlidit 1704. Dirk-Gerd Erpenbeck och Georg Luther har dock funnit att Daniel S. (d. 1713) var son till handelsmannen i Nyen Jost Steven (begr. 1696). I sin uppsats Släkten Stewens äldre led redovisar de biografiska uppgifter även för bl.a. handelsmännen i Narva Daniel S. (d. före april 1696) och Martin S. (d. 1704) och handelsmannen i Fredrikshamn Martin S. (1681—1765). Släktsammanhangen konkretiseras genom en släktavla. — Åke Backström publicerar ett beriktigande angående överste Samuel Elfving (1760—1837) föräldrar och meddelar data för några nära släktingar till honom, bl.a. släktens förste representant i

Finland professorn i Åbo Petter (Per) E. (1677–1726). Han och två bröder var gifta med var sin dotter till livmedicus Urban Hiärne (1641–1724). – Den nyländska släkten Brenners äldsta led utreds av Olof Rundt. Tidigare har stamfadern lagläsaren Mårten Simonsson (ca 1560–1630) uppgivits vara svärson till bonden Erik Philpusson (ca 1510–88). Ett juridiskt dokument i De la Gardieska arkivet i Lund visar dock att svärfadern hette Anders Eriksson. En utförlig släkttavla beledsagar Rundts utredning. – Leo Nyholm presenterar tillägg och rättelser till första delen av Österbottniska nationens matrikel, som sammanställdes 1938–46, då möjligheterna till arkivforskningar var starkt begränsade. Utförligare kompletteringar görs bl.a. för inspektörerna Johan Stålbom (d. 1678) och Sylvester Bugg (d. 1709), lagläsaren Isak Olofsson Carling (d. 1672) och släkterna Galle, Hourenius, Josander och Croon. – Åke Backström har gjort en utredning över släkten Telén, som utdog på manslinjen 1944 och vars äldste kände medlem var torparen Jören från Tenala. Till släkten hörde bl.a. damastfabrikören Johan Jöransson T. (1732–1804), kammarrådet Reinhold Johan T. (1763–1828), prosten Uno Vilhelm T. (1807–90), rektorn Uno Vilhelm T. (1843–1912), läkaren Uno Väinö T. (1878–1929) och ingenjören Ivar Olof T. (1849–1919). Presentationen sker i form av en kommenterad släkttavla. – Juhani Mäkitalo skriver på finska om Luleå-grenen av släkten Fordell och nämner bl.a. nämndemannen Henrik Jönsson, borgmästaren Måns Jakobsson F. och länsmannen Dage Jönsson. – I notisform meddelar Nyholm och Backström data om dragonen Johan Andersson Hansten resp. vice lantmätaren Konstantin Edvard Alopaus (1811–40). – I en uppsats om de finska handskriftssamlingarna i bibliotek och arkiv berättar Georg Luther på finska om kataloger som underlättar forskningarna i olika genealogiska samlingar. Avslutningsvis förtecknas ett urval handskriftssamlingar; förteckningen har tidigare publicerats på svenska i Släktforskaren 1987. – Släkten Sippu från Sippola behandlas av Seppo Sippu. I den utförliga översikten presenteras släktens fem första generationer. De nuvarande ättlingarna härstammar på tre linjer från denna släkt. – Under rubriken Sigfridus Aronus Forsius sotilaspappina 1599–1601 skriver Arno Forsius bl.a. om S. A. Forsius' (omkr. 1560–1624) verksamhet som militärpräst först 1599 i Finland och från november 1600 i Livland. I slutet av 1601 var han åter i Finland och utsågs då av hertig Karl till deltagare

i en expedition till Lappland. – G. Luther har skrivit en nekrolog över hovrättsrådet Werner W:son Wickström (1891–1988), som i skrift behandlat bl.a. släkterna Brunow, von Lunden-Lunderberg och Rehbin-der.

Gotländskt arkiv 1988. Den svenske dominikanermunken och mystikern Petrus de Dacia (ca 1235–1289) har blivit känd genom sin vänskap med Christina av Stommeln, och hans legendartade biografi över henne betraktas som svensk medeltids första personliga dokument. Han intar också en central plats i Wolfgang Mehlers studie Christina av Stommeln – en helgad kvinna. Förf:s far kompositören Friedrich Mehler (1896–1981) har f.ö. skrivit ett musikskådespel, som är en fri dramatisering av det historiska stoffet kring Petrus de Dacia. Sedan 1929 uppförs det årligen i ruinen efter dominikanerkyrkan St Nicholas i Visby, där Petrus en tid verkade. – Om olika försök som gjorts för att karaktärisera "det gotländska folklynet" skriver Anders Salomonsson i uppsatsen Perspektiv på det folkegna – om gotländsk mentalitet i äldre och nyare tryck. Förf. har sett på arbeten av bl.a. folkskolläraren Alfred Theodor Snöbohm (f. 1819), lektorn Carl Johan Bergman (1817–95), läroverksadjunkten fil. dr Per Arvid Säre (1811–87), professor Carl Säre (1812–76) och folkskolläraren Theodor Erlandsson (f. 1869). – Kurt Genrup lyfter i en uppsats fram en tidig men inom folklivsforskningen föga uppmärksam- mad maritimt inriktad etnolog, den visbyfödde läraren fil. lic. Gunnar Jonsson – vår förste maritimetnolog och publicerar hans 1985 återfunna lic:avhandling. Åren kring 1940 gjorde Jonsson (1903–84) banbrytande maritimetnologiska forskningar vid Roslagens och Gotlands kuster.

Göinge hembygdsförenings årsbok 1988. I sitt bidrag Hembygdsföreningen 70 år påminner Uno Berggren om de insatser som gjordes av föreningens två första ordförande skriftställaren Pehr Johnsson (ordf. 1922–59) och folkskolläraren Vigo Edvardsson (ordf. 1959–80). – Sigrid Lindström berättar om Möns- tersamlingar hos Kristianstads Läns Hems- löjdsförening åren 1926–1964. Förf. näm- ner särskilt Emma Carolina Helena (Lilli) Zickerman (1858–1949), som 1897 fick idén till hemslöjdsrörelsen och på vars initiativ Föreningen Svensk hemslöjd tillkom två år senare. Från 1910 var hon bosatt i Vittsjö, varifrån hon ledde en inventering av mönster till gamla allmogetextilier från hela landet.

Inventeringen skedde i samarbete med Nordiska museet, där hennes samlingar förvaras. Hjälp i arbetet hade Lilli Z. av sina bröder sjökaptenen Sven Z. (f. 1863), ingenjören Gustav Z. (f. 1870) och konstnären Tage Z. (1860–1950). En period arbetade även textilkonstnären Märta Måås-Fjetterström (1873–1941) i Vittsjö. Valborg Johansson förestod Kristianstads läns hemslöjds mattväveri i Önnestad i nära 40 år från 1927. — Hembygdsföreningens släktgårdsdiplom 1987 tilldelades Britta och Ingemar Persson. I bidraget Släktgårdar presenterar den sistnämnde sin gård Geteberga och lämnar en förteckning över dess brukare sedan 1600-talet. — Från Östra Broby i Göinge till Nordamerika utvandrade 1854 åbosen Nils Olsson (d. 1862). 1881 emigrerade även hans brorsöner Nils och Jöns Svensson. Uno Berggren skildrar kortfattat deras öden och publicerar två av Nils Svenssons brev från överresan och ankomsten till Minnesota. — Omkring 1760 förvandlades Kvittinge från en by med fem frälsebönder till en by med torpare Erik Wallin skriver om denna förändring i ägarstrukturen och presenterar 29 enskilda torp och deras brukare i studien Böndernas och torparnas Kvittinge. — Stig Persson fortsätter sin beskrivning av Sibbhult och behandlar den del av samhället som ligger på gamla Emitslövs sockens område. Ett tidigare bidrag om Sibbhult var infört i hembygdsboken 1986. Förf. nämner bl.a. torpen och deras brukare och redogör för verksamheten och ägarförhållandena vid Sibbhults nya glasbruk och Haki ab. En betrodd man på orten var hemmansägaren Anders Brynolf Nilsson (f. 1847), som bl.a. bildade ett sågverksbolag och medverkade till två glasbruksetableringar.

Halland 1988. År 1983 tillfördes Museet i Halmstad det s.k. Pihlska arkivet, ett affärsarkiv som består av ca 20 kapslar handlingar. Eva Berntsson Melin skriver om arkivet och arkivbildaren, grosshandlaren Axel Edvard Pihl (1837–1926), i uppsatsen En glimt av grosshandlare Pihl — en genomgång av ett arkiv. Förf. redogör för Pihls familjeförhållanden och hans många engagemang vid sidan av affärsverksamheten: han var under drygt 20 år ledamot av stadsfullmäktige och drivande kraft i bl.a. järnvägsbolag och flera föreningar. — Kerstin Arcadius skildrar Olle Agnells (f. 1923) utveckling och verksamhet som konstnär. I skilda tekniker har han avbildat landskap, stilleben och människor. Agnells sociala engagemang har sedan början av 1960-talet framför allt kommit till uttryck i

hans målningar av gamla och ensamma människor i livets slutskede. Sena arbeten speglar också hans tankar kring globala problem, våld och meningslöst dödande. — I Inga-Brita Söderhjells bibliografiska översikt Halland i litteraturen 1987 redovisas flera personhistoriskt intressanta arbeten i avdelningen Biografi och genealogi. Översikten har person- och ortregister.

Historisk tidskrift 1988. Under rubriken Proletärerna vid Mimers brunn lämnar Henrik Berggren ett bidrag till forskningen om den sociala och kulturella skiktningen inom den svenska arbetarklassen och arbetarrörelsen. Uppsatsen bygger på ett studium av undervisning och elevmaterial vid Brunnsviks folkhögskola 1906–20. Framträdande gestalter i studien är bl.a. skolans grundare fil. dr Karl-Erik Forsslund (1872–1941), hans efterträdare som föreståndare fil. dr Torsten Fogelqvist (1880–1941), utrikesminister Rickard Sandler (1884–1964) och dennes far föreståndaren vid Høla folkhögskola i Ångermanland riksdagsmannen Johan Sandler (1858–1929). Längre fram i tidskriften redovisar Marion Leffler i ett debattinlägg från Berggren avvikande åsikter vad gäller forskningsmetod och -resultat. — Anna Hult skriver om Järnproduktionen vid Vadstena klostergårdar och nämner bl.a. munken Peder Månsson (d. 1534), Sveriges förste ”tekniker”, och Birgitta Birgersdotter, den Heliga Birgitta (ca 1303–1373). — I november 1946 beslöt riksdagen att ett handelsavtal skulle slutas mellan Sverige och Sovjetunionen. Avtalet tilldrog sig mycket stort intresse och gav upphov till en livlig debatt. Under rubriken Rysskrediten 1946 — en ödesfråga för nationen skriver Birgit Karlsson om avtalets förhistoria. Förgrundsgestalter i de diplomatiska turerna var professor Gunnar Myrdal (1898–1987), handelsministern senare ambassadören Herman Eriksson (1892–1949), ambassadör Rolf Sohlman (1900–67), professor Bertil Ohlin (1899–1979), finansminister Ernst Wigforss och VD för ASEA Torsten Ericsson. Mycket aktiv representant för tredje statsmakten var chefredaktören för Dagens Nyheter Herbert Tingsten (1896–1973).

Hälsingerunor 1988. Anders Nilsson skriver om Kyrkstallar, kyrkstugor och kyrkstäder och uppehåller sig särskilt vid kyrkstugan i Bjuråker, som uppfördes av förf:s farfars farfar bonden och byggmästaren Nils Larsson, ”Fiskar-Nirs” (1755–1840). — Roland Sellström uppmärksammar 100-årsminnet av

Arthur Engbergs (1888–1944) födelse. Förf. berättar om Engbergs uppväxt, utbildning, yrkesverksamhet och politiska uppdrag. Inte helt konfliktfria relationer hade han bl. a. till ärkebiskop Nathan Söderblom (1866–1931) och statsminister Per Albin Hansson. — Hundra år före Engberg föddes bonden Jon Svensson (1788–1852) i Norrala. Som vuxen försummade han sitt jordbruk men blev känd för sin djupa religiositet. Yngve Forslin återger traditionsbundna berättelser om hans liv. — Under nära 40 år från mitten av 1890-talet var makarna Frans och Stina Rodenstams hem ett kulturellt centrum i Hudiksvall. Frans R. (1847–1931) var lärare i latin och grekiska och föreståndare för Hälsinglands museum, Stina R. (1868–1936) undervisade i slöjd, grundade Hudiksvalls första slöjd- och hushållsskola, tog initiativet till Sveriges hemslöjdsföreningars riksförbund och blev 1922 statens instruktör i hemslöjd. Deras utåtriktade sociala liv fortsattes av dottern telegrafexpeditören Greta R. (1895–1987). Märta Skarp berättar om familjen och nämner en lång rad konstnärer, författare och forskare som 1913–37 gästade hemmet i uppsatsen Vid horisont över Storfjärden.

Jämten 1988. Under rubriken Bröllops seder i Härjedalen återges folkminnesforskaren Johan Nordlanders (1853–1934) första tryckta arbete, tidigare publicerat 1877–78. Inledningsvis lämnas kortfattade biografiska data om Nordlander. — I en rikt illustrerad uppsats om Härjedalens brudskrifter berättar Nils-Erik Eriksson om brudskriftsmåleriets främste representant Olof Elf (1802–73) och hans stora och särpräglade produktion. — Ingrid Telhammar redogör för sina undersökningar om dopställ i form av dopänglar och nämner ett flertal bildhuggare i Jämtland och Härjedalen som utfört dopänglar, bl. a. Petter Blom (ca 1681–1756), Jonas Granberg (1696–1776), Johan Edler d. ä. (1734–97), dennes son Jonas E. (1764–1832) och Göran Sundin (1795–1857). — Fiolbyggaren Erik Wilhelm Munther (1869–1943) presenteras av Karl Anton Öberg. — Småbrukaren, folkbildaren och författaren Anders Larsson-Kilian (1869–1953) tillhörde en generation för vilken de framväxande folkrörelserna och en utökad tidningspress fick stor betydelse, och Kilians olika verksamheter var nära knutna till dessa fora. Eugén Ed lämnar en personligt färgad skildring av hans insatser bl. a. som grundare och redaktör för tidningen Odla ren och som initiativtagare till Svenska odlarförbundet och till häftesserien Odlarbiblioteket. Presentationen avslutas med en förteckning

över Kilians tryckta arbeten. — Lars Tomasson belyser Samefrågan i Härjedalen – en ”kulturkamp” som fortsätter. Förf. uppehåller sig särskilt vid de motsättningar mellan samer och bofasta som kulminerade i slutet av 1800-talet. På samernas sida uppträdde bl. a. konstnären Johan Tirén (1853–1911) och journalisten Jonas Stadling, talesman för de bofasta var godsägaren William Farup. Material i landshövding John Ericssons (1834–95) arkiv i landsarkivet i Östersund belyser konflikten. — Leif Jonsson presenterar pressfotografen Arvid Halling, som knöts till Östersunds-Posten i mitten av 1940-talet. Tidningen överlämnade 1986 till läns museet Hallings fotografiska arkiv omfattande närmare 500 000 bilder. Halling kommenterar själv de foton som illustrerar artikeln. — I bidraget Forntida järnframställning berättar Ove Hemmendorff om arkeologen Gert Magnusson (f. 1948) och hans forskningar, som ledde fram till avhandlingen Lågteknisk järnhantering i Jämtlands län (1986).

Kalmar län 1988 inleds med en nekrolog av Gunnel Forsberg Warringer över docent Dagmar Selling (1912–87), som var landsantikvarie i Kalmar 1962–72 och därefter universitetslektor och intendent vid Göteborgs arkeologiska museum till 1977. — Forsberg Warringer redogör för läns museets engagemang i samband med New Sweden-jubileet och ger en kort skildring av kolonins öden. Framträdande gestalter i dess historia var guvernörerna Peter Minuit (omkr. 1590–1638), Johan Printz (1592–1663) och Johan Rising (omkr. 1617–1672) och prästen Johan Campanius Holm. — Folkskolläraren Johan Svensson (1872–1944) blev känd som folkbildare, minnestecknare och hembygdsvetenskapsforskare. Han efterlämnade ett omfattande bygdeforskningsmaterial, som delvis publicerats. Här återges delar av en tidigare tryckt artikelserie Ur Tuna Skates historia, där han namnger och berättar om personer som utvandrade från Gunnarsmåla i Tuna på 1860-talet.

Karolinska förbundets årsbok 1988. Om den vanskliga postgången mellan Karl XII i Turkiet och rådet i Sverige 1709–14 skriver Walter Ahlström i studien Kontributionen och den försenade posten. Ahlström sätter in postförseningarna i ett politiskt sammanhang och berättar om rättsliga undersökningar – ledda av den 1713 till tf. chef för postväsendet utsedde Samuel Bark (1662–1743) – mot skepparen Hindrich Lind och båtsmannen Simon Berg. — År 1981 mottog

Krigsarkivet som deposition arkivet efter fortifikatören Lorentz Christofer Stobée (1676–1756). Erik Norberg berättar om arkivbildaren, hans utbildning och karriär inom fortifikationen, hans tid i rysk fångenskap, hans roll i de inrikespolitiska förvecklingarna efter Karl XII:s död som anhängare av det holsteinska partiet och slutligen hans utnämning till landshövding i Göteborg. Stobées arkiv omfattar, förutom ritningar i olika format, två volymer rättegångs- och tjänstehandlingar.

Kring Kärnan ges i och med denna årgång – 17, 1988 – karaktär av årsbok. Torkel Erikssons uppsats om 1787–88 års tomt- och inäggskartor över Helsingborg inleds med en presentation av kartornas upphovsmän lantmätarna Daniel Björkegren (1723–1803) och Carl Egerström (1767–1824). Björkegren blev god vän med godsägaren Peter Gotthard von Kochen (1685–1764) och hans första tid i Kullabygden speglas i dennes dagbok 1734–64. – Jöns Torell (1797–1878) blev känd som Helsingborgs förste boktryckare och tidningsutgivare (1824–59) och som Svenska bokförläggareföreningens första kommissionär i staden. Bengt Hallvik lämnar biografiska uppgifter för Torell och hans familj – han var gift med Benedicta Catharina Ramberg (1801–74), som tillhörde Lundasläkten Ramberg – och ger en bred skildring av hans insatser i bidraget Jöns Torell, pionjär i 1800-talets Helsingborg. Hans tidning Helsingborgs-Postens första årgångar präglades av rektorn och professorn Carl Christian Ebersteins (1794–1858) medverkan. – År 1876 grundades nuvarande Helsingborgs Litografiska ab av den från Preussen inflyttade litografen Herman Hirschclaff (1849–1923). Hans barnbarn Marianne Tollin berättar om honom, hans yrkesverksamhet och företagets tidiga produktion i uppsatsen Helsingborgs första litografiska tryckeri och dess grundare. Medarbetare i firman var bl. a. musikfänjunkaren Adolf Fredrik Kronzell (1872–1947), och Hirschclaff hade nära kontakter med konstnären Justus Lundegård (1860–1924). Som grund för Tollins framställning ligger bl. a. anteckningar efter hennes far läkaren Herold Hirschclaff (1878–1961). – Karl Erik Olsson porträtterar En märkesman i Helsingborgs industrihistoria, Anders Jönsson "Klößen" (1874–1935). Han hade en fattig och torftig bakgrund men ägde teknisk begåvning; han började konstruera och tillverka radiatorer av plåt. Jönssons rörelse växte snabbt och blev störst i sitt slag i

Skandinavien. 1918 bildade han ab Plåtförädling, som 1935 övertogs av AGA.

Kulturen 1988. I översikten Det gångna året på Kulturen berättar Anders W. Mårtensson bl. a. om Kulturens grundare intendenten fil. dr Georg Karlins (1859–1939) sökande efter en fyrårig skånsk bondgård, vilket 1923 resulterade i förvärvet av en gård i Östarp. Den är nu ett viktigt komplement till byggnadsbeståndet på Kulturen i Lund. – Mårtensson har också skrivit en nekrolog över tjänstemannen vid museet Barbro Åstrand (1932–87). Hennes specialområde var hantverk och hon arrangerade bl. a. en uppmärksam utställning om sydsvensk folkkonst som 1976–77 visades ute i Europa. – Årsbokens tema är Kulturens samling av konst och bilder och övriga bidrag anknyter till detta ämne. Gunilla Eriksson presenterar Kulturens konstsamlingar. Representerade där är bl. a. konstnärerna Anders Montan (1845–1917), Bengt Nordenberg (1822–1902), Jacob Kulle (1838–98), Frans Lindberg (1857–1944), Jöns Mårtensson (1855–1912) och Gösta Adrian-Nilsson, GAN (1884–1965). Några arbeten kommer från den stora samling konst och konsthantverk som guldsmeden och samlaren Christian Hammer (1818–1905) bragt samman. Karlins ivriga konstsamlande ligger bakom en stor del av förvärvet. Inledningsvis berör förf. Karlins konstkritiska verksamhet och berättar om hans tidvis animerade meningsutbyte med överintendenten Axel Gauffin (1877–1964) om konstens ställning på Kulturen. – Johan Knutsson nämner i en uppsats om tavelramars utseende och funktion några konstnärer som själva formgav sina ramar, bl. a. J. A. G. Acke (1859–1924), Nils Kreuger (1858–1930) och Jöns Mårtensson. – I en uppsats om bibelvägningsinstitutet i europeisk konst skriver Nils-Arvid Bringéus om Per Lindstrahls målning Bibeln väges mot Satan och hans anhang (1776), som finns på Kulturen. – I museets konstsamling ingår en pastellkopia av ett Anthonis van Dyckporträtt. Kopian anses vara utförd omkring 1720 av pastellkonstnären Gustaf Lundberg (1695–1786). Anders Linnros skriver om pastellisten och hans verk i uppsatsen Den tidigaste Lundberg-pastellen? – Det äldsta förvärvet i Kulturens porträttsamling är en av okänd konstnär omkr. 1750 utförd målning av prosten Åke Engeström (1690–1769), som från 1748 var verksam i Landskrona. Bo Ossian Lindberg skriver om tavlan och återger Lunds stifts herdaminnes uppgifter om Engeström. – I museet finns fyra

odaterade porträtt av lika många okända 1700-talskvinnor. Britta Hammar har ur dräkthistorisk synpunkt studerat dessa tavlor, av vilka en utförts av Ulrica Fredrica Pasch (1735–96). Förf. skildrar kortfattat hennes liv och konstnärliga verksamhet. — År 1892 fick Kulturen som testamentarisk gåva en serie på 14 bilder med scener ur Kristi lidandes historia målade av Pehr Hörberg (1746–1816). I uppsatsen Pehr Hörberg pinxit skriver Josephine Brandt och Gunilla Eriksson om konstnärens liv och verksamhet och placerar in bildsviten i sitt konsthistoriska sammanhang. — Johan Gustafsson publicerar tre studier kring olika Kulturen-konstverk. I en kort uppsats presenterar han Louis Adrien Masreliez' (1748–1810) konstnärliga tolkning av mötet mellan kejsar Alexander och Roxane. — Gustafsson bidrar också med studien Landskapsmåleri — från bakgrund till huvudsak, där han framhåller landskapets underordnade betydelse för historiemålarna, exemplifierade av David Klöcker Ehrenstrahl (1628–98) och Georg Engelhard Schröder (1684–1750). Som deras motpol ses Gustaf Wilhelm Palm (1810–90), Lars Theodor Billing (1816–92) och Olof Hermelin (1827–1913), som var verksamma då landskapsmåleriet blivit en självständig genre. Samtliga utom Ehrenstrahl är representerade på Kulturen. — Sägner om hur jätten Finn byggde Lunds domkyrka åt S:t Laurentius har inspirerat lundakonstnärerna Jöns Mårtensson och Gösta Adrian-Nilsson, som utarbetat var sin skiss till en gobeläng med motiv ur Finnsagan. Mårtenssons är signerad 1903, GAN utförde sitt förslag till en utställning 1929. I sin tredje studie, Jätten Finn och Sankt Laurentius, jämför Gustafsson de båda förlagorna och sätter in dem i sina konsthistoriska sammanhang. — GAN är huvudperson också i Jan Torsten Ahlstrands bidrag "En sjöman i hamnstaden Lund ...". Under 1910- och 1920-talen var sjömannen ett viktigt inslag i GAN:s konst. Genom sina kontakter med och inflytande på de unga Halmstadsmålarna tog också dessa sporadiskt upp sjömannen som motiv. Förf. visar att särskilt en av Esaias Thoréns (1901–81) sjömansmålningar visar stark släktskap med GAN:s senare 20-talsmåleri. Thoréns tavla finns på Kulturen. — Josephine Brandt skriver om målaren Pehr Lindberg (1785–1868) och hans sällsamma porträtt av Napoleon uppstigande ur sin grav. — Från 1880-talets slut hade Karlin täta vänskapskontakter med Bengt Nordenberg. Den ömsesidiga uppskattningen resulterade i att Karlin av Nordenberg och hans änka till museet

kunde förvärva en stor samling konst och personliga tillhörigheter. Genom Nordenbergs förmedling tillfördes Kulturen också målningar och studier av Anders Montan och Kilian Zoll (1818–60). Gunilla Eriksson berättar om Karlins konstförvärv och hans vänskap med Nordenberg speglad i deras brevväxling i uppsatsen Brevet till Karlin — Bengt Nordenberg berättar. — I Kulturen finns en liten oljemålning av August Strindberg (1849–1912). Med anledning härav bidrar Göran Söderström med studien Översvämningsbild från Donau, där han skriver om författaren som bildkonstnär. Till Strindbergs svenska konstnärsvänner hörde målaren Per Ekström (1844–1935) och skulptören Per Hasselberg (1849–94). — År 1955 erhölet museet som gåva en akvarellerad teckning av Lunds domkyrka utförd av arkitekten Helgo Zetterwall (1831–1907). Siegrun Fernlund analyserar Zetterwalls domkyrkobild, som fascinerar genom sin speciella ljusförling och sin säregna blandning av detaljskärpa och drömatmosfär.

Kyrkohistorisk årsskrift 1988. 300-årsminnet av naturvetenskapsmannen och religionsstiftaren Emanuel Swedenborgs (1688–1772) födelse uppmärksammas i två bidrag. Harry Lenhammar lyfter i sitt bidrag Swedenborgsbilden fram olika betraktares syn på Swedenborg. Den förste som tecknade en bild av religionsstiftaren var bergsrådet Samuel Sandels (1724–84), som Lenhammar presenterar utförligt. Även övriga levnadstecknare sätts in i sina resp. tidsmiljöer: skalden Per Daniel Amadeus Atterbom (1790–1855), författaren Bernhard von Beskow (1796–1868), historikern teol. dr Anders Fryxell (1795–1881), professorerna Martin Lamm (1880–1950) och Sten Lindroth (1914–80). — Hans Helander publicerar en föreläsning Om Swedenborgs latin. Förf. anser att Swedenborg i sin språkbehandling bör ha påverkats av bl. a. matematikern och teologen Johan Bilberg (1646–1717) och professorerna Petrus Lagerlöf (1648–99) och Lars Norrman (1651–1703). Nästan hela Swedenborgs stora litterära produktion är skriven på latin. — Ett föredrag ligger också bakom Erik Sandbergs studie Lektorskapiten — Västerås domkapitel 1619–1936. Förf. redogör för kapitlets sammansättning och kompetens under drygt 300 år och nämner bl. a. biskopen Johannes Rudbeckius (1581–1646), prostens Anders Carlbaum (1715–80), professor Carl Thomas Järta (1802–41), biskop Einar Billing (1871–1939) och hymnologen professor Emil Liedgren (1879–1963). — I ett 40-tal år

från ca 1822 fanns det en fängelsekyrka vid Uppsala slott. Gunnar Wikmark berättar om tornkyrkan, som inrättades efter hovintendenten Gustaf af Silléns (1762–1825) anvisningar. Byggnadsarbetena utfördes av snickaren Johan Holmgren. Fängelsepredikanter var bl. a. prosten Daniel Malmberg (f. 1792), hovpredikanten Anders Salvén (f. 1795) och Jöns Wilhelm Mauritz Wessblad (f. 1820), vars efterlämnade dagbok varit en av förf:s källor.

Lychnos 1988. I den engelskspråkiga uppsatsen T. O. Bergman and the Definition of Chemistry skriver Marco Baretta om Torbern Olof B:s (1735–84) vetenskapliga insatser och deras betydelse. Bergman befäste sitt vetenskapliga rykte inte bara genom sina upptäckter inom kemin utan även genom att han skapade en ny syn på sitt ämne. Framställningen inleds med grundliga biografiska uppgifter om forskaren. Delvis bygger dessa på Bergmans självbiografi; den nedtecknades 1782 och publicerades 1916 i Uppsala universitets årsskrift. — Astronomen Daniel Melanderhielm (1726–1810), av eftervärlden ofta sedd som äregirig och mån om sin sociala ställning, strävade efter att vinna erkännande för sin person och sin vetenskap. Vid 70 års ålder utsågs han till Vetenskapsakademiens sekreterare och som sådan vann han en propagandaseger för sig och den exakta vetenskapen i Sverige då han genomdrev den framgångsrika lapska gradmätningsexpeditionen 1802–03. Under rubriken Åra och vetenskap visar Sven Widmalm, med utgångspunkt i exemplet Melanderhielm, hur vid denna tid den personliga äran var nära förbunden med yrkets status. En viktig källa för studien har varit Melanderhielms brevväxling. — Som titel på sin framställning om den svenska utbildningstraditionen ca 1800–1850 har Nils Runeby valt Erik Gustaf Geijers uttryck om den obekväme lärde: ”Ett tidigt och okärt främmande”. Runeby anser att rötterna till denna tradition är att söka vid tyska universitet kring sekelskiftet 1800, i gränsmarkerna mellan upplysning och romantik. Centrala namn i det tryckta föredraget är professorerna Benjamin Höijer (1767–1812), E. G. Geijer (1783–1847) och Carl August Hagberg (1810–64), poeten och skandinavisten Carl Strandberg, Talis Qualis (1818–77) och den i Stockholm verksamme finske professorn Johan Vilhelm Snellman (1806–81). — Under perioden januari 1890–mars 1891 utkom den utpräglad statskyrkofientliga månadstidningen Årkeängeln. Gunnar Wikmark redogör för publikationens

målsättning och historia och lämnar utförliga biografiska uppgifter för dess redaktör Erik Wahlberg (1853–1923). Tidningen ägnade stor uppmärksamhet åt den s. k. socialistprästen, Johannes Nylander (1843–1902). — Den av den franske biologen J. B. Lamarck framlagda utvecklingsläran byggde på teorin om arternas föränderlighet under miljöns inflytande. Inom forskarkretsar har diskussionen kring darwinismen och lamarckismen varit intensiv. I sitt bidrag Lamarckismen i Sverige skriver Gunnar Broberg om den svenska debatten; där deltog bl. a. professorerna Nils Johan Andersson (1821–80), Frithiof Holmgren (1831–97), Bengt Lidforss, Gustaf Retzius (1842–1919), Wilhelm Leche (1850–1927), Hans Wallengren (1864–1938), Herman Lundborg (1868–1943), med. dr Axel Goës (1835–97), läkaren och skriftställaren Anton Nyström (1842–1931) och läkaren VD Ivan Bratt (1878–1956). Utanför läkar- och forskarkretsar försiggick även en kulturdebatt kring synen på utvecklingsläran. Däri deltog bl. a. författarna Viktor Rydberg (1828–95), August Strindberg och Ellen Key (1849–1926).

Meddelanden från Kungliga Akademien för de fria konsterna 1986–1989 inleds med en matrikel över bl. a. akademins ledamöter, hedersledamöter och tjänstemän. Födelse- och invalsårs lämnas för var och en. Nils Ahrbom har sammanställt en minnesteckning över arkitekten Wolter Gahn (1890–1985) och Karin Lindegren har skrivit nekrologer över konstnären Endre Nemes (1909–85), målaren Nisse Zetterberg (1910–86), riksantikvarien professor Sven B. F. Jansson (1906–87), professor Sten Karling (1906–87), bokförläggaren fil. dr Gerard Bonnier (1917–87), konstnären professor Hans Viksten (1926–87) och arkitekterna Bengt Gate (1909–88) och Erik Ahlsén (1901–88).

Namn och bygd 1988. Inom Täby och Vallentuna och ett par angränsande socknar norr om Stockholm finns några av Sveriges mest kända och omskrivna runinskrifter, den s. k. Jarlabanke-släktens monument. Stenarnas runslingor förmedlar bl. a. en genealogisk bild av en uppländsk storbondesläkt vid övergången mellan heden och kristen tid. Helmer Gustavson och Klas-Göran Selinge behandlar i uppsatsen Jarlabanke och hundaret flera till stenarna knutna problem och uppehåller sig även vid släktsammanhangen. Denna del av framställningen är illustrerad av bl. a. ett genealogiskt diagram över kända delar av Jarlabanke-släkten från Täby och en

befryndad del av Harg-släkten från Skånela. — Folke Hedblom ger i uppsatsen *De svenska ortnamnen i Nordamerika en bred presentation av Otto Robert Landelius' postumt utgivna Swedish place-names in North America* (1985). Hedblom berättar även om skriftställaren och privatforskaren Landelius (1897–1977) och hans insatser för att dokumentera och bevara svensk-amerikanernas historia.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1988. Åren 1964–71 genomfördes en stor om- och tillbyggnad av universitetsbiblioteket i Uppsala, Carolina Rediviva. Huvudansvarig arkitekt för arbetet var professor Peter Celsing (1920–74). Margareta Hornwall har skrivit en uppsats om planeringsarbetena och byggnationen och även gjort en historisk tillbakablick på andra byggprojekt vid universitetsbiblioteket från 1600-talet och framåt. Hon namnger en mängd personer som på olika sätt haft anknytning till biblioteket och dess lokalproblem, bl. a. bibliotekscheferna Tönnes Kleberg (1904–84), Gert Hornwall (f. 1911), Pehr Fabian Aurivillius (1756–1839), Carl Gustaf Styffe (1817–1908), Claes Annerstedt (1839–1927), Aksel Andersson (1851–1923) och Anders Grape (1880–1959), arkitekterna Per Ulric Stenhammar (1829–75) och Axel Anderberg (1860–1937), hovintendenten Carl Fredrik Sundvall (1754–1831) och professor Olof Rudbeck d. ä. (1630–1702). — Nils Palmberg presenterar Dag Hedmans bibliografi över författaren fil. dr Gunnar Serner — Frank Heller (1886–1947). Den utkom 1987 och redovisar bl. a. även verk om författaren, brev och förlagskontrakt. — Sten G. Lindberg publicerar ett föredrag om Bokhistoria som vetenskap, där han nämner ett stort antal forskare som genom sina skrifter och/eller praktiska insatser fått betydelse för bokhistorien, bl. a. riksbibliotekarien Isak Collijn (1875–1949), förste bibliotekarierna Hans Sallander (1903–83), Otto Walde (1879–1963) och Sven Rinman (f. 1905), professorerna Sten Lindroth och Lars Furuland (f. 1928), samlaren Carl Magnus Carlander (1837–1911), krigsarkivarien Bertil Broomé (1913–80), konsthistorikern Sven Alfons (f. 1918) och överbibliotekarien Gustaf Klemming (1823–93). — Anders Lönn har skrivit en nekrolog över överbibliotekarien vid Sveriges radio Folke Lindberg (1911–88), och Thomas Tottie publicerar en minnesteckning över förste bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek Tore Hagström (1915–88).

Norrboten 1988. I mars 1888 invigdes första delen av malmbanan och årsbokens samtliga bidrag anknyter innehållsmässigt till den 100-årsjubilerande järnvägen. I Sverker Sör-lins skildring av Järnvägen som kulturbärande uppmärksammas malmbanans effekter för enskilda människor, föreningsliv, konst och folkrörelser. I avsnittet nämns bl. a. de socialistiska agitatorerna August Palm (1849–1922) och Kata Dalström (1858–1923), geologen och industriledaren Hjalmar Lund-bohm (1855–1926), lapplandsforskaren fil. dr Fredrik Svenonius (1852–1928), skriftställarna Carl Lindhagen (1860–1946) och Karl-Erik Forsslund, författaren Pelle Molin (1864–96) och konstnärerna Johan Tirén, Anton Genberg (1862–1939) och prins Eugen (1865–1947). — Jinger Bremberg har skrivit en uppsats om Stationshusen, av vilka flera ritades av arkitekterna Adolf Wilhelm Edelsvärd (1824–1919) och Folke Zettervall (1862–1955). — I sitt bidrag Malmfältens transportfråga och malmbanans tillkomst berättar E. Bertil Persson om tidiga järnvägs-förslag av bl. a. bergmästaren Frans Adolf von Scheele (1795–1863), statistikern Carl af Forsell (1783–1848), grosshandlaren Victor Kjellberg (1814–75), industriidkaren Pontus Kleman (1817–1903) och överste-löjtnanten Robert Schough (1832–1902).

Presshistorisk årsbok 1988. Den liberala framryckningen vid 1800-talets mitt fick starkt stöd i en växande press. En av dem som insåg pressens betydelse var finansmannen André Oscar Wallenberg (1816–86), som efter ett misslyckat försök att förvärva Aftonbladet startade en egen tidning, Stockholms-Posten. Under rubriken Wallenberg som tidningsmakare berättar Torbjörn Nilsson om det kortvariga projektet — tidningen existerade endast 1868–70. Nära medarbetare till Wallenberg var politikern och publicisten Carl Fredrik Bergstedt (1817–1903), finansmannen Carl Fredrik Wærn (1819–99) och bröderna politikerna och godsägarna Carl (1826–1903) och Johan Jacob (1815–1908) Ekman. — I sitt bidrag Från Presskonsortiet till UD:s pressbyrå beskriver och analyserar Kent Zetterberg det händelseförlopp som ledde fram till en organiserad statlig informationspolitik. Förtroendemän inom det 1906 i näringslivets regi tillkomna Presskonsortiet blev redaktören Helmer Key (1864–1939) och ekonomidirektören Gustaf Grönfors (1861–1930) från Svenska Dagbladet, redaktören Erik B. Rinman (1870–1932) från Stockholms-Tidningen och dåvarande medarbetaren i Stock-

holms Dagblad Valdemar Langlet (1872–1960). Journalistiska insatser för konsortiet gjorde av bl. a. pressagenterna Erik Sjöstedt (f. 1866) Paris och Gustaf Blomquist (f. 1860) i Berlin. Efter en UD-utredning av diplomaten Alfred Lagerheim (1843–1924) överfördes 1909 konsortiets verksamhet till UD. – Sven Rinman skriver om en Presshistorisk bordsvisa och berättar om Politiska klubben i Göteborg, där Torgny Segerstedt och professor Hans Forssman (f. 1912) var förgrundsgestalter. – I uppsatsen Signaturernas uttåg presenterar Ove Möller Sveriges pressarkivs signaturregister, där man kan hitta de borgerliga namnen bakom ca 13 500 signaturer, de flesta svenska. – Bertil Heddelin skriver om Hwitsippan – en tidning för 1800-talets barn. Den utgavs i Helsingborg under två korta perioder i slutet av förra seklet. Redaktör för tidningen var Eva Wigström, f. Pålsson (1832–1901), även känd som skånsk folklivsforskare. – I en kåserande sammanfattning av sin avhandling om teaterkritik i Stockholms dagspress 1890–1941 berör Curt Isaksson bl. a. författaren Bo Bergmans (1869–1967) kritikerverksamhet i Dagens Nyheter från 1905. – I Sveriges pressarkivs teckningssamling ingår en mindre svit teckningar av Hjalmar Eneroth (1869–1964). Kent Zetterberg presenterar den mångsidige konstnären och publicerar några av hans teckningar. – Vid Pressarkivets vänners årsmöte 1987 intervjuades landshövding Gunnar Helén (f. 1918) om sin tid som reporter och intendent i Radiotjänst 1939–49, kulturchef på Stockholms-Tidningen 1949–56 och styrelseordförande i Sveriges radio 1978–83. Intervjun gjordes av Sigvard Hammar och återges i årsboken under rubriken Gunnar Helén i backspeglarna.

Rig 1988. Per-Axel Wiktorsson skriver om ägandeförhållandena på Aspeboda under medeltiden och återger efter ett tidningsavtryck ett försvunnet originalbrev från 1526, som belyser godsets öden under denna tid. Det var knutet till släkter som i sina vapen förde ett svinhuvud. Omkring 1500 beboddes sålunda (Stora) Aspeboda av bl. a. bergsfogden Nils Månsson (Svinhuvud), och hans son häradshövdingen Måns Nilsson. (Lilla) Aspeboda såldes 1448 av fogden Peter Krassows änka Margareta till Lydike (Albrektsson) van Berkevelde. Efter honom gick gården i arv till sonen Henrik Lydikesson och sonsönerna Peter Lyder och Hans Henriksson. Andra ägare till gårdarna var bergsfogdarna Peter Henriksmåg och Erik Hansson. – I sitt bidrag Svensk etnicitet i Amerika och Australien

nämner Ulf Beijbom flera svensk-amerikaner som på olika sätt bidragit till att skapa en etnisk medvetenhet bland svenska invandrade i USA: journalisten Isidor Kjellberg (1841–95), skriftställaren och läraren Johan Alfred Enander (1842–1910), prästen och tullmannen Gustaf Unonius (1810–1902), prästerna Erland Carlsson, Tufve Nilsson Hasselquist och Olof Olsson och affärs mannen och politikern Charles Sundell. – I uppsatsen Legoboskap skriver Janken Myrdal om bruket att leja ut boskap eller lämna boskap till utfodring, ett bruk som hade stor betydelse under medeltiden. Belägg för denna institution har förf. funnit i dokument i riksarkivet, bl. a. i två boskapslistor från 1447–48 och omkring 1504–10. Dessa listor är i huvudsak förteckningar över vilka som lejt boskap, ofta mot betalning i råg. Den första räkenskapen anses gälla Karl Ormsson Gumsehuvud (d. 1449), den senare hans frände Åke Hansson Tott (d. 1510); förf. reder ut deras släktskapsförhållande. De hade båda ägaranknytning till Bjurum i Västergötland, som nämns i listorna. Andra belägg från senmedeltiden om förekomsten av lego- och foderboskap gäller Erik Eriksson Gyllenstierne (d. 1477), Ture Turesson Bielke (1425–omkr. 1490) och Hogenschild Bielke (1538–1605).

Saga och sed 1988. Under 1987 avled fyra av Gustaf Adolfs akademiens svenska ledamöter. Sten Carlsson porträtterar dem i fylliga minnesteckningar: ämnesläraren Arvid Ernvik (f. 1900), förste intendenten Albert Eskeröd (f. 1904), professorn och riksantikvarien Sven B. F. Jansson (f. 1906) och förste intendenten Svante Svärdström (f. 1906). – Med anledning av 100-årsdagen av professor Sigurd Erixons födelse 1888 höll Nils-Arvid Bringéus på Nordiska museet ett föredrag som under rubriken Sigurd Erixon i helbild ingår i årsboken. Bringéus ger en bred skildring av Erixons väg till professuren och hans roll som lärare, forskare, teoretiker, inspirator och medmänniska. – Sven Gerentz skriver om Richard Steffen som gotlandsforskare. Professor Steffens (1862–1948) yrkesbana kan delas in i tre olika skeden, litteraturforskarens, skolmannens och gotlandsforskarens vardera omfattande ca 20 år. Som rektor kom Steffen 1906 till Visby, där han även var chef för arkivdepån och ägnade sig åt vetenskaplig forskning med gotländsk anknytning. Gerentz presenterar flera av hans tryckta arbeten. – Inger Lövkrona bidrar med en studie över den småländska Trolleättens ursprung och vapen, "Lilla Vit, skänk

hit". Förf. utgår från Trolle-tavlan i Voxtorps kyrka och Trolle-sången, som båda ansetts intressanta ur heraldisk och genealogisk synpunkt. Här görs tolkningarna av dem från etnologiska och folkloristiska utgångspunkter och Lövkrona anser sig därvid kunna avfärda några tidigare framförda hypoteser om Trol-larnas namn och vapen.

Sankt Eriks årsbok 1988 domineras av sex bidrag som under samlingsrubriken Stad i förvandling decennium för decennium behandlar Stockholms utveckling från 1930- till 1990-tal. Bakom denna periods dramatiska stadsbyggnadshistoria står en lång rad arkitekter, stadsplanerare och beslutsfattare; nämnda i de olika bidragen är bl. a. arkitekterna David Helldén (f. 1905), Sven Backström (f. 1903), Leif Reinius (f. 1907), Sven Markelius (1889–1972), Anders Tengbom (f. 1911), Erik (1901–88) och Tore (f. 1906) Ahlsén, Sigurd Lewerentz (1885–1975), Peter Celsing och Sune Malmquist (f. 1932) samt kommunalpolitikerna Knut Tengdahl (1867–1935), Yngve Larsson (1881–1977) och Hjalmar Mehr (1910–79). — Walter Loewe skriver i uppsatsen Ett köpmansöde i Stockholm under stormaktstiden om Andreas Onkel (d. 1695), som från slutet av 1670-talet var verksam som affärsman i Stockholm. Hans bana som yrkesman var ojämn och kantad av olönsamma avtal, konkurser och processer; han blev bl. a. indragen i Tobaksmonopolets konkurs 1682, varigenom också dess direktör hovkamreraren Jonas Österling råkade i obestånd. Två år senare fick Onkel privilegium på ett eget tobaksspinneri och anställde Arendt Philipson som mästerspinnare. Deras samarbete slutade med en process som inte var avslutad vid Onkels bortgång. — I vattnet utanför Dalarö ligger sedan 1709 vraket efter Flöjtskeppet "Anna Maria" från Stockholm, som fick sitt namn efter hustrun till en av de större delägarna, direktören Claes Wittmark. Bland de tolv ägarna fanns också borgmästaren Olof Hansson Törne (1640–1713). Christian Ahlström skriver skeppets historia. — Per Anders Fogelström publicerar uppsatsen En storgata bortom bergen. En berättelse om Folkungagatan och dess medtävlare Tjärhovsgatan. Fogelström skriver om bebyggelse, näringsliv och människoöden runt de båda gatorna och nämner bl. a. borgmästaren Hans Olofsson Törne (omkr. 1612–1671), riks- och kommunalpolitikern Albert Lindhagen (1823–87), fabriksledaren Carl August Pettersson, handelsmännen Anders Almquist och Aron

Norlin och arkitekten Konrad Elméus (1868–1940).

Släkt och hävd 1988 inleds med Jan Liedgrens uppsats Om Johan Skyttes medeltida anor. Liedgren visar bl. a. att föreställningarna inom riksrådet J. Skyttes (1577–1645) släkt om härstamning från medeltida ätter med namnen Skytte och Soop gav upphov till härledning, som inte håller för den moderna källkritikens krav. Skyttes mormors morfar var frälsemannen Erik Knutsson. — I sitt bidrag Aggatorps storgårds äldsta historia redogör Stig Östenson för de tidigaste kända ägareförhållandena vid gården, som ligger i Virserum, Kalmar län. Son till den förste belagde bonden Måns var Håkan Månsson (d. omkr 1598) och bland hans fränder fanns åtskilliga förtroendemän inom socknen och häradet. Förf. illustrerar den namnrika framställningen med flera släktavlor. — Kjell Öström redovisar resultaten av sina forskning om Släkter med namnet Öström. Han har funnit att det finns ett 50-tal skilda släkter med detta namn spridda särskilt i södra Roslagen, nordöstra hörnet av Västmanland, Gävletrakten/norra Uppland och Norrbottens kusttrakter. Han publicerar en efter ursprungsorterna alfabetiskt uppställd översikt över de olika släkterna Öström. — Pontus Möller har skrivit en nekrolog över byrådirektören och genealogen Erik Hård af Segerstad (1899–1987). — I Nordmalings dödbok för 1729 finns en anteckning att en Pål Pålsson i Agnäs skulle ha avlidit detta år, 111 år gammal. Denna uppgift har tidigare godtagits, men Daniel Brömster och Tyko Lundkvist har gjort en utredning och ifrågasätter den i sitt bidrag Pål Pålsson i Agnäs — en 111-åring med förhinder. Författarna illustrerar sina forskningsresultat med en släktavla. — Håkan Mattsson visar med hjälp av en i Fjäre härads dombok för 1681 funnen tingsattest att släkten Bennichs från Flensburg förste medlem i Sverige var Hartvig Bennich. Mattsson redovisar sina forskning och lämnar biografiska uppgifter om Hartvig i uppsatsen Bidrag till den adliga släkten Bennich's ursprung. — Sten Möller har utrett borgaren i Stockholm Björn Hansson Bagges (omkr. 1430–1504) familjeförhållanden och redovisar dem i studien Skeppar Björn laxekarl i 1400-talets Stockholm. — Den förste medlem av släkten Trägårdh från Ronneby som antog detta namn var skräddaren Sven Mattisson T. (1812–93). Han kom 1837 till Stockholm där han blev politiskt verksam, var bibliotekarie i Bildningscirkeln och gjorde sig känd som talesman för arbetarklassen.

1857 emigrerade han till USA, där hans huvudsakliga uppgift blev att hjälpa skandinaviska emigranter till rätta. Kurt G. Trägårdh presenterar en utförlig biografi över Sven Trägårdh och publicerar två släkttavlor och uppgiftsrika tabeller över släkten Trägårdh från Ronneby. — I uppsatsen Några gotlandssläkter från Stora Gåsemora, Fårö, redogör Gösta Fähræus för de äldsta kända leden av släkterna Fähræus och Gazelius I och II, som alla härstammar från gården Stora Gåsemora. Dess äldste kände ägare var Michel Rasmusson, som levde ännu 1600. Framgångsrik handelsman i Visby blev Olof Fähræus (1679–1728). De två ännu fortfarande huvudgrenarna av släkten Fähræus härstammar från hans sonsöner Carl Niclas F. (1753–1816) och Per F. (1754–1807). En släkttabla konkretiserar släktsambanden. — Sten Möller skriver om Släkten Dufva från Södertörn, som härstammade från smedmästaren Jonas Dufva (1756–1830) vid Valla gästgivargård i Ösmo. — Den småländska släkten Klint från Järsnäs i Jönköpings län blev tidigt föremål för genealogernas intresse på grund av att en av dess grenar 1805 adlades af Klint. Den äldste med säkerhet kände stamfadern är kyrkoherden Nicolaus Bergeri Klintæus (1603–94). Problemen kring hans ursprung har dock inte kunnat lösas. De diskuteras här av Göran Sparrlöf i hans bidrag Om släkten eller släkterna Klints ursprung. — Personmaterialet för Stockholm för tiden 1561–81 är magert. I serien Upplands landskapshandlingar i riksarkivet finns dock räkenskaper för Storkyrkoförsamlingen för åren 1562–68, för Danvikens hospital 1572–89 och Riddarholmsförsamlingen 1576–78. Riddarholmsmaterialet består huvudsakligen av en begravningslängd. Christopher von Warnstedt har uppmärksammat detta material och publicerar Riddarholmskyrkans i Stockholm äldsta begravningslängd 1576–78.

Statsvetenskaplig tidskrift 1988 inleds med Olof Ruins omfattande nekrolog över Hans Meijer (1922–87). Han kom efter studier och forskningar i Lund till Stockholm på 1950-talet som lektor och rektor vid socialinstituten. Under tre år från 1967 innehade Meijer Lars Hiertas professur i statskunskap i Stockholm. Sin viktigaste insats gjorde han som rektor 1970–83 vid Linköpings universitet i samband med uppbyggnaden av en framgångsrik tvärvetenskaplig temaorganisation. På grund av Meijers många skiftande uppdrag blev hans statsvetenskapliga forskning inte särskilt omfattande. — Torbjörn

Aronson skriver om Gösta Bohman, konservatismen och demokratin. Förf. analyserar Bohmans (f. 1911) ideologiska profil mot bakgrund av konservatismens grundläggande idéer, beskriver hans ideologis omsättning i praktisk politik och sätter in honom i den konservativa idétraditionen.

Svensk geografisk årsbok 1988. Under rubriken Geografisk krönika presenteras docenten i kulturgeografi i Göteborg Lennart Andersson (f. 1929), som 1987 erhöll professors namn, Solveig Mårtensson (f. 1935), som 1988 utnämndes till docent i kulturgeografi vid Lunds universitet, Mats Widgren (f. 1948), som 1988 fick samma ställning i Stockholm och Sture Öberg (f. 1942), som 1986 tillträdde professuren i kulturgeografi i Uppsala. Samtliga presentationer avslutas med en förteckning över tryckta skrifter i urval. — Jan O. Mattsson skriver en nekrolog över geografidocenten Martin Markgren (1916–88). Han var verksam i Lund och Umeå och utgav ett stort antal skrifter med bl. a. ekologiskt innehåll. — B. Strömberg, L. Wastenson och L.-E. Åse porträtterar Per-Erik Tonell (1941–88). Han var från 1970 universitetslektor i naturgeografi, särskilt naturvård, i Stockholm, där han initierade den biologisk-geovetenskapliga utbildningen. Från 1975 hade han som studierektor ansvaret för denna linje.

Svenska Linnésällskapets årsskrift 1988–1989 inleds med Rolf Edbergs anförande vid sällskapets sammankomst på Hammarby 1987, Han tillhör världen. Förf. diskuterar de yttre omständigheternas inverkan på Carl von Linnés vetenskapliga framgångar och understryker både den svenska miljöns och de internationella forskarkontakternas betydelse för hans utveckling som forskare. — Sommaren 1797 gjorde sedermera professorn Samuel Liljeblad (1761–1815) en studieresa till Dalsland. P. Hultqvist återger och kommenterar Liljeblads anteckningar från resan i uppsatsen I Linnés efterföljd. Linnés resor har varit Liljeblads förebild och hans reseredovisning följer det linnéanska mönstret med dess betoning av praktisk ekonomi och jordbruk. Hultqvist lämnar utförliga biografiska uppgifter om Liljeblad och nämner några andra 1700-talsresenärer som beskrivit landskapet: professor Eric Gustaf Lidbeck (1724–1803), landshövding Adolf Mörner (1705–66), bergsrådet Daniel Tilas (1712–72), brukspatronen Abraham Hülphers (1734–98) och arkitekturprofessorn Erik Palmstedt (1741–1803). Nämnade i framställ-

ningen är också bl.a. professorerna Daniel Boëthius (1751—1810) och Carl Peter Thunberg (1743—1828), docenten och prostén Ulrik Johan Åberg (1773—1845) och Anna Maria Lennngrens far docenten Magnus Malmstedt (1724—98). Liljeblads resejourner förvaras i Uppsala universitetsbibliotek. — Under åren 1830—35 publicerade Claës Gustaf Myrin (1803—35) flera arbeten som gjorde honom känd bland svenska botanister. Dessutom företog han 1831 och 1834 studieresor i Sverige och Norge. I ett par år kämpade han för att få en professur i Uppsala innan en infektionssjukdom bröt hans bana. Sven Fransson har skrivit en bred levnadsteckning över Myrin och behandlar hans uppväxt, studier, resor, forskning och akademiska karriär. Nämnade i framställningen är bl.a. professor Elias Fries (1794—1878) och kyrkoherden professor Nils Jacob Sillén (1788—1857). — I maj 1891 avtäcktes i Chicago en staty över Linné, en kopia av professor Frithjof Kellbergs (1836—85) Linnémönument i Humlegården i Stockholm. Eric Johansson skriver om monumentprojektet under rubriken Blomsterkungen i republiken USA och ser det som en symbolhandling avsedd att stärka svensk-amerikanarnas identitet och prestige. Drivande krafter bakom projektet var redaktören för tidningen Hemlandet Johan Alfred Enander (1842—1910) och finansmannen Robert Lindblom. — Under samlingsrubriken Smärre meddelanden berättar Örjan Nilsson om den trädgårdsanläggning i Karesuando som tillkommit för att påminna om prästen Lars Levi Læstadius (1800—61) insatser som botanist. Nilsson lämnar också bidrag till Læstadius' biografi.

Tvårsnitt 1988. Claes Rosenqvist skriver i sitt bidrag Dramaten — en nationell bildningsanstalt om den 200-årsjubilerande teaterns ställning under olika huvudmannaskap. Förf. berör också bl.a. Dramatencheferna Knut Michaelsons (1841—1915) och Tor Hedbergs (1862—1931) konstnärliga ambitioner för teatern. — Sverker Ek har i boken Spelplatsens magi (1988) skrivit om Alf Sjöbergs (1903—80) regikonst vid Dramaten 1930—57. Här publicerar Ek uppsatsen Alf Sjöberg och det försvinnande scenkonstverket, där han lyfter fram det rikhaltiga material Sjöberg efterlämnat i form av skissböcker, anteckningar och regiböcker. Dessa dokument underlättar återskapandet av hans scenkonstverk. — Ett av konsthistoriens vanligaste motiv är Kristus på korset. Det har dock inneburit problem för konstnärerna att visuellt framställa en människa i förnedring som samtidigt är

Gud. I sin uppsats Korset — lidande och tecken framhåller Elisabeth Stengård motivets komplexitet och redogör för hur sex moderna konstnärer har tolkat Kristi korsfästelse: Berta Hansson (f. 1910), Marianne Hall (f. 1936), Sandra Ikse (f. 1945), Arne Jones (1914—76), Liss Eriksson (f. 1919) och Torsten Renqvist (f. 1924). — Claes Olsson berättar i studien Handikapp på 1700-talet om hur en ny syn på handikappade växte fram under upplysningstiden. En viktig roll i denna förändringsprocess spelade Vetenskapsakademien, som lät publicera flera artiklar om handikappade. Olsson uppmärksammar två av dessa, som behandlar den ”dövstumme” Wolfgang Henrik Helsingius och den gravt rörelsehindrade Matthias Larsson-Skönberg (f. 1760). Wolfgang undervisades av salpetersjuderidirektören Abraham Argillander, troligen den förste svensk som systematiskt undervisat ett dövt barn. Pionjär när det gällde rationell undervisning av döva, stumma och blinda blev filantropen Per Aron Berg (1776—1839), som grundade ett institut för sådana barn i Stockholm. — Nils Kinch publicerar uppsatsen Volvo — drömmen som blev verklighet. Förf. lyfter fram och beskriver den avgörande roll Volvos grundare Assar Gabrielsson (1891—1962) spelade under de 30 år han ledde företaget. Särskilt under dess problemfyllda första år hade hans vision av Volvo som en konkurrenskraftig biltillverkare primär betydelse för dess överlevnad. Gabrielssons första medhjälpare som bilkonstruktör var civilingenjören Gustaf Larsson (1887—1968). — Från omkring 1864 började August Strindberg använda franska som författarspråk vid sidan av svenskan, med ambitionen att bli accepterad som europeisk författare. Gunnel Engwall skriver om Strindberg som fransk författare. Hon framhåller bl.a. att den kraft och livfullhet som utmärker hans svenska arbeten även återkommer i hans franska texter. — I uppsatsen Tranströmer och tystnaden återger och analyserar Torsten Rönnerstrand Tranströmers (f. 1931) dikt Dagsmeja. Rönnerstrand sätter in skaldens bruk av tystnaden som uttrycksmedel i en tradition som sträcker sig från 1600-talet till 1900-talets postmodernism. Erik Johan Stagnelius (1793—1823), Erik Lindegren (1910—68) och Johannes Edfeldt (f. 1904) är poeter som besjungit tystnaden. — Under rubriken Berömda bibliotekarier skriver E[rik] C[arlquist] om författarna Olof von Dalin (1708—63), Carl Snoilsky (1841—1903), Carl Gustaf af Leopold (1756—1829), Esaias Tegnér, August Strindberg, Anders Österling (1884—1981) och Arnold Ljungdal

(1901–68), som samtliga prövat biblioteksbanan. — På Skokloster finns sex välbevarade adelsbibliotek, som bibehållits som sammanhållna kulturhistoriska miljöer. Förutom boksamlingar efter slottets byggherre Carl Gustaf Wrangel förvaras här biblioteken efter riksdrotsen Per Brahe d. y. (1602–80), Nils Brahe d. y. (1633–99) och Nils Brahe d. ä. (1604–32), kanslipresidenten Ulrik Scheffer (1716–99), hovmannen Magnus Brahe (1790–1844) och ätten Bielke. I uppsatsen Adelsbiblioteket som intellektuellt landskap skriver Arne Losman om dessa boksamlingar och diskuterar tillkomsten av de adliga biblioteken. Han framhåller bl. a. att det tidiga boksamlandet var en självklar del av det aristokratiska rollspelet och viljan att manifestera en social position.

Uppland 1988 tillägnas minnet av Ola Ehn (1933–88), som från 1969 var landsantikvarie och länsmuseichef i Uppsala och under nära två decennier redaktör för årsboken. Nekrologer över honom har sammanställts av medarbetarna på Upplandsmuseet och av Ulrich Lange med bidrag av Ehns familj. Kort före sin bortgång sammanställde Ehn en bibliografi över sin litterära produktion 1953–87. Denna förteckning, som omfattar 119 nummer, publiceras. — På museet finns en rekonstruktion av salen i det Ernanderska huset i Uppsala. Helena Harnesk har skrivit en bred biografi över den som givit huset dess namn, guldsmeden Erik Ernander (1748–1809). Harnesk berättar om hans sociala bakgrund, hans hem och familj, hans yrkesutbildning och hans yrkesutövning som stilsäker och skicklig guldsmed. — Under rubriken "Sjösänkningen gav liv åt bygden" berättar Karin Blent om Nolmyrabygden och Nolmyrabro garveri i Björklinge. Garveriet anlades 1885 av bonden Per Persson och drevs sedan av hans son Per-Erik Hofvander (1872–1937) och sonson Henning H. (f. 1898). Det är nu det mest välbevarade av de uppländska garverierna och har kulturhistoriskt värde. P.-E. Hofvanders minnesanteckningar har tryckts i Björklinge förr och nu 1983. — Mera om verksamheten vid Nolmyrabro garveri skriver Håkan Liby i uppsatsen Lönläder, luspäls och lim. — Kerstin Berg skriver om cykeltillverkningen vid Nymans Verkstäder (senare Nymanbolagen AB) i Uppsala och presenterar de familjemedlemmar som stod bakom verksamheten: finmekanikern Anders F. Nyman (d. 1889) och sönerna Adolf Fredrik och Janne N. — Korta nekrologer ägnas bl. a. häradsdomaren Martin Eriksson (1901–87), riksantikvariern Sven B. F. Jans-

son och riksspelmannen Harry Pettersson (1911–87). — Medaljbelönade verkstadsägaren Anton Douhan (f. 1918) och jordbrukaren Sigvard Larsson presenteras.

Urshults krönika 1988. Under rubriken Hört och hänt nämns i notisform konstnärerna Björn Gidstam (f. 1938) och Ingemar Svensson samt Lars-Olof Larsson och hans forskning kring Bielke-ättens ursprung; ätten kan möjligen härledas till Kettill i Näs. — I avsnittet Till socknens fromma meddelas att Urshults hembygdsförenings arkiv bl. a. innehåller 14 pärmar emigranthandlingar, där alla kända utvandrare från Urshult till Nordamerika registrerats. — År 1849 blev Pehr Nyman (1794–1856) kyrkoherde i Urshult. Han hade då bl. a. under 1820-talet innehaft olika prästtjänster i Växjö stift men av Esaias Tegnér förmått lämna stiftet, sedan hans gammalpietistiska stränga framställningssätt och hans angrepp på oliktankande kollegor vållat oro både inom och utom kyrkliga kretsar. Nils Palmberg skriver om Nymans prästgärning och återger Tre brev från Pehr Nyman, ett skrivet till Tegnér, två till kyrkoherden Sven Hasselqvist (1813–97). Nämda i framställningen är också domprosten Anders Gustaf Ahlstrand (1789–1873), kyrkoherden Carl Petter Hagberg (1778–1841), biskop Christopher Isac Heurlin (1786–1860) och kyrkoherden Carl Fredrik Rosengren (1817–91). — I Karl Svenssons bidrag Ett litet hundraårsminne berättas bl. a. om generaldirektör Valfrid Paulssons (f. 1925) far och farfar, som båda var förmän vid olika järnvägsbyggen. — I krönikan Urshults idrottförening framhålls möbelsnickaren Gösta Svenssons (1917–87) arbete inom föreningen. Under 50 år gjorde han där insatser som uppmärksammades även på riksplanet. — Konstnären Björn Gidstam publicerar och kommenterar sex egna teckningar under rubriken Strövtåg i Urshult med skissblocket. — Personhistoriskt intressant är den redovisning av gårdarna i Urshult som publiceras i årsboken. I denna årgång skriver Henning Tarstad om Gårdarna på Sirkön. Förf. skildrar varje gårds utveckling och historia från äldsta tid och redovisar namn och data för samtliga ägare och deras familjer. Här behandlas hemmanen Sundslätt, Rotahult, Torsatorp, Mjölknabben, Hunshult och underlydande torp. — Tarstad skriver också om Salpetersjudare i Urshult och nämner bl. a. sjudarna Sven Arvid Hultlöv och Johannes Jonasson (d. 1844). Han understryker överdirektören Erik Kihlströms (1759–1823) insatser för salpeterutvinningens ut-

veckling. — Krönikan avslutas med Statistiska uppgifter rörande Urshults församling för 1887 där bl. a. alla under året födda och döda redovisas. För 39 avlidna lämnas uppgift om födelse- och dödsdata, ev. make/maka, mantalsskrivningsadress och yrkesverksamhet. Längre notiser ägnas hemmansägarna Artur Svensson (f. 1913) och Axel Jarl (f. 1906), Gösta Svensson och kriminalkommisarie Gösta Larsson (f. 1906).

Värendshygder 1988. Under sju år på 1880-talet dokumenterade Erik Ihrfors (1846–1929) som riksantikvariens ombud kyrkorna i Småland. Resultatet blev fyra handskrivna volymer med teckningar och beskrivningar på latin, *Smolandia sacra* (1883–91). De förvaras tillsammans med ytterligare 31 liknande volymer i Vitterhetsakademin. Stöd och uppmuntran fick den privatlärde och specielle Munk-Erik, som han kallades p.g.a. sin originella klädsel på 1870-talet, av kammarjunkaren och samlaren Leonard Rääf, Ydre-drotten (1786–1872) och riksantikvarierna Bror Emil (1806–84) och Hans (1842–1913) Hildebrand. Sven Ola Swärd skriver om Erik Ihrfors, särpräglad kyrkoforskare i Småland för 100 år sedan och uppehåller sig särskilt vid hans verksamhet i Allbo och dokumentationen av kyrkorna i Härlöv och Aneboda. — Lars J. Larsson redovisar fakta och sägenstoff kring C.G. Tullberg — militär och mästertjuv. Carl Gustaf T. (1795–1825) gick in på den militära banan 1815, och då han 1821 plötsligt lämnade Kronobergs regemente hade han avancerat till förare. Sistnämnda år dömdes han för stöld och resten av sitt liv var han ständigt efterspanad för olika tillgrepp. Vid ett par tillfällen greps han men lyckades fly. Tullberg dödades då han skulle gripas efter en rymning från Landskrona fästning. Han har blivit föremål för en rik legendflora och gjorts till huvudperson i bl. a. skillingtryck och romaner. Det kan tilläggas att Tullberg var halvbror till prästen och språkmannen Hans (Hampus) T. (1796–1876) och orientlisten och musikern Otto T. (1802–53). Den förr blev far till zoologen professor Tycho T. (1842–1920) och den senare till bokförläggaren Hasse W. T. (1844–1929). — Lennart Johansson skriver om den politiska och fackliga arbetarrörelsens framväxt i Norra Allbo och nämner särskilt banvakten Axel Alf, som var förste ordförande i häradets första fackförening — järnvägs-männens — och blev en av Norra Allbos främsta folkrörelsepersonligheter i början av 1900-talet. Hans engagemang i Liberala partiet är ett av många belegg för att den tidiga

fackföreningsrörelsen ofta hade liberala förtecken. Förf. publicerar det avsnitt ur August Palms memoarer som behandlar ett besök i Alvesta 1886. — Lina Lundgren återger några minnesanteckningar om dvärgkomikern Gustav Andersson, Lille-Gustav (f. 1865). Hans artisttalanger upptäcktes tidigt, och under många år uppträdde han med framgång i de skandinaviska länderna. — Under rubriken Husförhör i Moheda publiceras ett avsnitt ur Gösta Ydströms Boken om Moheda (1926). Framställningen inleds med en presentation av Ydström (1861–1952), som var komminister i Ör i nära 50 år och blev känd som djur- och landskapsmålare.

Värmland förr och nu 1988. Värmlands museum har 1988 visat tre utställningar om ekologi och miljövård och årsbokens tema är Livsmiljö. Barbro Järliden skriver om konstnären Hans Kajtorps (f. 1916) målningar med miljömotiv i uppsatsen Sprickan i fasaden. Kajtorps miljöintresse väcktes redan på 1940-talet men kom att ta sig starkare uttryck i hans konst först 20 år senare. Han har skapat globala påträngande miljöbilder samtidigt som han skildrat mera näraliggande ekologiska problem. Några av Kajtorps arbeten illustrerar framställningen, som avslutas med biografiska data om konstnären. — Frågor kring olika miljöproblem ställs i två bidrag dels till chefen för Karlstads tekniska förvaltning Lars Blomberg, dels till förre landshövdingen i Värmlands län Rolf Edberg (f. 1912), som varit aktiv opinionsbildare i miljöfrågor. — Leif Kihlström skriver om tre Värmländska miljöprofiler: boktryckaren Erik Svanqvist, fil. lic. Björn Gillberg (f. 1943) och uppfinnaren m. m. Hugo Hassel.

Västerbotten 1988. Tidskriftens fyra häften har tre teman: Kyrkstadsliv (h. 1), Bilder från förr (h. 2/3) och Västerbottens län 350 år (h. 4). Personhistoriskt och kulturhistoriskt intressant är dubbelhäftets presentation av 175 fotografier ur Västerbottens läns museums bildarkiv, som innehåller närmare en halv miljon bilder. Urvalet har omspänner tiden 1880–ca 1945 och har sammanställts av Bo Sundin och Ola Kellgren. De har också kontrollerat och kompletterat de ursprungliga uppgifterna till bilderna. Under olika teman publiceras fotona med data och namn för de personer som avbildas. En del foton är tagna av etablerade fotografer, t. ex. Amandus Olsson Amedé (1873–1924), Tor Ekholtz (1880–1960) och Hanna Bäckman (1875–1963), men de flesta är tagna av bygdefotografer, t. ex. Herman Fahlgren (1889–1963)

och Lina Persson (1885–1981) och några av amatörfotografer som kyrkoherden Lars Dahlstedt (1855–1915) och läraren Maja Beskow (1897–1943). Framställningen avslutas med ett register över de fotografier som är representerade. — Jubileumshäftet avslutas med Karin Erikssons redovisning av Västerbottens landshövdingar. För var och en meddelas uppgifter om födelse- och dödsår, länschefperiod och viktigare insatser på både läns- och riksplaneln. Chefer i länet har varit bl. a. Stellan Mörner (ca 1570–1645), Johan Gran (ca 1610–1679), Gabriel Gabrielsson Gyllengrip (1687–1753), Gustaf Edelman (1764–1825), Eric Victor Almquist (1817–72), Gustav Rosén (1876–1942) och Elov Lundberg (1891–1956). — Till tidskriften är fogad den katalog som sammanställdes för textilkonstnären Elisabet Hasselberg-Olssons (f. 1932) utställning Bildvävar 1965–1988. Beate Sydhoff berättar i uppsatsen Hon väver in spåren ... om Hasselberg-Olssons utveckling och intentioner som konstnär. Katalogen är rikligt illustrerad — bl. a. avbildas Minnet av ett landskap, som hänger i riksdagshusets plenisal — och avslutas med den självlärdas konstnärens curriculum vitæ.

Västmanlands fornminnesförening och Västmanlands läns museum. Årsskrift 1988. Under rubriken Vishetens collegium berättar Erik Sandberg om Västerås läroverksbyggnaders historia under drygt 150 år. Arkitekter som arbetat med de olika byggnadernas utformning är Fredrik Blom (1781–1853), Samuel Enander (1788–1843), Jacob Vilhelm Gerss (1784–1844), Carl Gustaf Blom Carlsson (1799–1868), Johan Fredrik Åbom (1817–1900) och Pehr Johan Ekman (1816–84). Mycket aktiv del i skolbyggnadsdiskussionerna tog bl. a. rektorn Lars Westerland (f. 1804) och matematikdocenten Emanuel Gabriel Björling (1808–72). — Sommaren 1795 företog bruksinspektorn Karl Georg Psilander (1781–1851) en resa genom flera landskap. Allan Löfgren publicerar det parti ur Psilanders utförliga resejournal som förmedlar hans intryck från färden genom Västmanland. — I sitt bidrag Om ett olyckligt äktenskap i 1730-talets Västerås och dess tragiska följder skriver Georg Björkbo om den från Finland inflyttade Johan Ryssells (f. ca 1695) äktenskap med Brita Höök i Västerås. Ryssell var tidigare 1724–29 gift med skalden Olof Bergklints (1733–1805) farmor Christina Klint (1688–1729). Förf lämnar biografiska data och redogör för huvudpersonernas inbördes släktrelationer. — Prosten

teol. dr Johan Fredrik Munckell (1764–1848) är känd framför allt för sin utgåva Vesterås stifts herdaminne (1–3, 1843–46). Han hade emellertid vida intressen, vilket bl a framgår av hans i Västerås läroverksbibliotek förvarade dagböcker (två delar omfattande tiden 1814–21 har tryckts; en utskrift av anteckningarna från perioden 1821–29 finns i Västerås stadsbibliotek). Ur dagböckerna har Magdalena Hellquist hämtat uppgifter till sitt föredrag Prosten Munckell, trädgården, källgården och kryddgårdssaker. — I juli 1848 avlade garvarlärningen Johan Peter Råberg (f. 1823) borgared i Köping och öppnade kort därefter egen garverirörelse. Därmed inleddes en yrkesverksamhet som kom att drivas av tre generationer råbergare: Johan Peter, sonen Carl Johan (1846–1924) och sonsonen Edvin (d. 1962). Om bl. a. rörelsens villkor under Carl Johan R:s tid skriver Per Råberg i uppsatsen Farfars garveri.

Ystadiana 1988. Omkring sekelskiftet 1900 spelade makarna Jacob (1844–1909) och Clara (1864–1920) Lachmann framträdande roller i Ystads liv. Gunnar Lundquist berättar ingående om deras olika insatser, Jacobs som kommunalpolitiker och framgångsrik ledare för Ystads sockerfabrik, Claras som främjare av kulturella aktiviteter. Clara L. bildade 1910 tillsammans med konsertsångaren och apotekaren professor Salomon Smith (1853–1938) Sydsvenska kammarmusikföreningen. För eftervärlden är hon mest känd för sin fond ”för befrämjande av den skandinaviska samkänslan”. — Rektorn vid tekniska elementarskolan i Norrköping Axel Wilhelm Molin (1839–95) var från 1867 gift med Augusta Ringius (1844–1923). Hon växte upp i Ystad som dotter till läkaren med. dr Johan Erik R. (1801–75). I årsboken återges Augusta M:s anteckningar om sin barndom och släkt från slutet av 1840-talet till mitten av 1860-talet. Inledningsvis lämnas biografiska data om några av hennes närmaste släktingar. Sonsons son till henne är f. ö. landshövding Björn Molin (f. 1932). — Under rubriken Skomagarepågen som blev rikshushållare skriver Yngve Tidman om finansministern Fredrik Vilhelm Thorsson (1865–1925), som föddes och avled i Ystad. Förf. skildrar hans utbildning och verksamhet som skomakare, hans engagemang inom fackföreningsrörelsen och socialdemokratiska partiet och hans väg till centrala positioner inom svensk rikspolitik. I samband med Thorssons bortgång förstördes enligt hans önskan hans dagböcker och anteckningar.

Meddelande angående Personhistoriska samfundets årsmöte 1989

Personhistoriska samfundets årsmöte 1988 ägde rum onsdagen den 7 juni 1989 i Kungsholms församlings samkvämslokal. På revisorernas förslag tillstyrktes att balansräkningen fastställdes och att styrelsen beviljades ansvarsfrihet för 1988 års förvaltning. Till samfundets ordförande omvaldes docent Arne Losman. Till styrelseledamöter omvaldes docent Göran Dahlbäck, stadsarkivarie Leif Gidlöf, fil. dr Ulla Johanson, riddarhusgenealog Pontus Möller, docent Göran Nilzén, överbibliotekarie Wilhelm Odelberg, fil. dr Barbro Schaffer samt bankdirektör Nils Wedborn. Docent Fredric Bedoire undanbad sig omval. Till redaktionsutskottet omvaldes Göran Dahlbäck, Arne Losman och Barbro Schaffer. Till revisorer omvaldes kanslichefen Björn Bergman och fil. lic. Göran Wendel och till revisorssuppleant omvaldes fil. lic. Lars-Olof Skoglund. Fil. dr Ulla Johanson höll föredrag över ämnet "Anna Forssman, fattighjonet som blev donator" och riddarhusgenealog Lars Wikström presenterade Kungsholms kyrkas arkitekt Mathias Spieler.

Förkortningslista

AA	Arbetarrörelsens arkiv
AK	Riksdagens andra kammare
DS	Diplomatarium Suecanum
HT	Historisk tidskrift
KB	Kungliga biblioteket
NTBB	Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen
PHT	Personhistorisk tidskrift
RA	Riksarkivet
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
StvT	Statsvetenskaplig tidskrift
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
VHAAH	Vitterhetsakademiens handlingar

Personregister

- Acke, J.A.G., konstnär, 184
Adenauer, Konrad, tysk förbundskansler, 151
Adrian-Nilsson, Gösta, konstnär, 184 f.
Agelii, Johan Gabriel, veterinär, 148
Agnell, Olle, konstnär, 182
Agricola, Mikael, biskop, 177
Aguéli, Ivan, konstnär, 147–49
Ahlberg, Alf, folkhögskoleföreståndare, filosof, 151–53
–, Edith, f Larsson, sekreterare, 153
–, Ahlberg, Hakon, arkitekt, 152
Ahlsén, Erik, arkitekt, 186, 189
–, Tore, arkitekt, 189
Ahlstrand, Anders Gustaf, prost, 192
Ahlström, Axel, rektor, 49 f.
Ahlund, Nils, professor, 15, 57
Alexander VII, påve, 15
Alexanderson, Carl, konstnär, 69
–, Gustaf, konstnär, 69
Alf, Axel, banvakt, 193
Alfons, Sven, författare, konstnär, konsthistoriker, 187
Almgren, Oscar, professor, 52, 60, 65
Almqvist, Anders, handelsman, 189
–, Eric Victor, landshövding, 194
Almqvist, Carl Jonas Love, författare, 179
Alopaus, Konstantin Edvard, lantmätare, 181
Alsterdahl, Alvar, journalist, 154
Alströmer, Patrik, kommerseråd, 124
Amedé, Amadeus Olsson, fotograf, 193
Amelin, Albin, konstnär, 78 f.
Anderberg, Axel, arkitekt, 187
Anders, präst, 90
Anders Eriksson (Brenner), 181
– Eskilsson (lejonlilja), 84, 87
Andersen, Hans Christian, dansk författare, 46
Andersson, Aksel, överbibliotekarie, 187
–, August Edvard, journalist, trädgårdsmästare, 175
–, Dan, författare, 150
–, G.R., smed, 73
–, Gustaf, landshövding, 150
–, Gustav, dvärgkomiker, 193
–, Hedda, läkare, 178
–, Jakob, slevmakare, spelman, 150
–, Lars, mejerist, 72
–, Lennart, professor, 190
–, Nils Johan, professor, 186
–, Stellan, arkivarie, 112
Angelin, Erik, prost, 178
Anna Henriksdtr (två sparrar), 5, 7
– Palnesdtr, 7, 9
– Stensdtr (Bese), 1, 6
Annerstedt, Claes, överbibliotekarie, 187
Anund Jonsson, 90
– Petersson, 83, 92 f.
Apollinaire, Guillaume, fransk författare, 149
Arafat, Yassir, PLO-ledare, 161
Arckenholtz, Johan, hovråd, politiker, skriftställare, 10
Arendt Philipson, mästerspinnare, 189
Argillander, Abraham, saltsjuderidirektör, 191
Ari, Carina, danskonstnär, 156
Arnolf i Tollstorp, 3
– (Arneke) Knutsson (tre stjärnor), 88–91
Asklund, Bror, statsgeolog, 55
Aspenäsätten, se Knut Jonsson, Magnus Knutsson
Asplund, Karl, professor, 155 f.
Atterbom, Per Daniel Amadeus, professor, skald, 185
Aurelius, Bengt Gustaf, kyrkoherde, 98
–, Eggert Matsson, stadsskrivare, rådman, 120, 176
Aurivillius, Pehr Fabian, bibliotekarie, professor, 126, 187
Avid Botvidsson, 88 f., 92
Axelsson, Anders W., riksdagsman, 134
Backström, Sven, arkitekt, 189
Bager, Emanuel, handelsman, religiös ledare, 178
–, Lorentz Isac, riksdagsman, 178
– -Sjögren, Johan, folkskoleinspektör, 58, 62
Bagge, Björn Hansson, borgare, 189
Balck, Viktor, generalmajor, idrottsledare, 142 f.
balk belagd med tre stjärnor, se Inge Alleson Djäkn och Stjärnbjälke balk överlagd med lejon, se Jon Bengtsson
Balland, hökare i Förenta staterna, 28
Banér, släkt, 165
–, Gustav Adam, generalguvernör, 120 f.
–, Johan, fältmarskalk, 120
Barfod, Johan, skriftställare, personhistoriker, 124
Bark, Samuel, riksråd, 183
Bedoire, Amanda, 131
–, Jean Henric, brukspatron, 131
Bengt Bossons ätt, se Magnus Bengtsson, 89
Bengt Filipsson (Rumbyätten), kanik, 86
– Hafridssons ätt, se Birgitta Bryniolfsdtr, Katarina Bryniolfsdtr
– Haraldsson (stolpe), häradshövding, 5
– Haraldsson (Silfversparre), 4–9
– Larsson (stolpe), 4, väpnare
– Sigurdsson (kluven sköld; människohuvud), väpnare, fogde, 81, 83–87, 89, 90, 92 f.
– Stensson (Oxenstierna), 118
– Tunesson, 1
Bengta Håkansdtr, 83
Bengtsdtr, Boel, läkare, 178
Bennich, släkt, 189
–, Hartvig, 189
Benick, Hans Nilsson, borgmästare, 120
Benson, handlande i Förenta staterna, 28
–, styrman, 25 f.
Benzelius, Erik d.y., professor, ärkebiskop, 138, 180
Berg, Fritz, direktör, 178

- Berg, Per Aron, dövtumslärare, filantrop, 191
 —, Simon, båtsman, 183
 Bergenfur, Yngve, kantor, 134
 Berger, Ivan, polisdomare, idrottsledare, 143
 Berggren, Edward, konstnär, 176
 —, J.E., grenadjär, 70
 Berglund, C.G., bonde, 70
 Bergklint, Olof, prost, skald, 194
 Bergman, Bo, författare, 188
 —, Carl Johan, lektor, 181
 —, Ingemar, regissör, 155
 —, Torben, professor, 186
 Bergstedt, Carl Fredrik, huvudredaktör, 187
 Bergström, Gunnel, 157
 Berkevelde, van se Margareta (Albrektsson)
 Berliner, Emil, tysk uppfinnare, 174
 Bernard, Émile, fransk konstnär, 148
 Berndt-Hage, Paul, skriftställare, 149
 Bese, se även Anna Stensdtr, Gunhild Johansdtr
 —, Johan, 7
 —, Nils (Nilsson) i Ekhult, slottsfogde, härads­hövding, 1, 6 ff.
 —, Nils Pedersson i Bogestad, väpnare, 6, 9
 Beskow Bernhard von, överkammarjunkare, författare, 185
 —, Maja, lärare, 194
 Bethlen Gabor, ungersk kung, 56
 Bielke, släkt, 192
 —, Hogenskild, riksråd, 188
 —, Ture Turesson, riksråd, 188
 Bilberg, Johan, professor, biskop, 185
 Billefeldt, Hans Hansson, stadsskrivare, 120, 176
 Bille, släkt, 118
 Billing, Einar, biskop, 185
 —, Lars Teodor, konstnär, 185
 Birger Gregersson (Malstaätten), ärkebiskop, 81, 91 f.
 — Jönsson (sparre över blad), härads­hövding, 5
 — Magnusson, 89 f.
 — Magnusson (Magnus Marinasons ätt), riddare, 89
 — Nilsson (Sparre av Hjulsta och Ängsö), underlagman, 91
 — Vikstensson (människohuvud), 86
 Birgitta Birgersdtr (Finstaätten), helgon, 52, 182
 — Bryniolfsdtr (Bengt Hafridssons ätt), 84
 — Nilsdtr (Natt och Dag), 86
 — Pedersdtr, 7, 9
 — Sonesdtr (silversparrevapen), 1 f., 8
 Björck, Gustaf, biskop, 99, 180
 Björk (Bark), kapten, 30
 Björkegren, Daniel, lantmätare, 184
 Björkman, Fredrik, överste, 149
 Björling, Emanuel Gabriel, docent, 194
 Blanche, August, författare, 67
 Blanck, Anton, professor, 58
 Bleichröder, Gerson von, tysk bankir, 174
 Bloch, Marcus Elezler, tysk hovjude, 174
 Block, Carl, biskop, 100, 179
 Blom, Frans Gustaf, vicekonsul, 53
 —, Fredrik, arkitekt, 194
 —, Isac Reinhold, lagman, författare, 127
 —, Petter, bildhuggare, 183
 Blomberg, Johan, konstnär, 178
 Blomquist, Gustaf, pressagent, 188
 Bo, g. m. Kerstin Pedersdtr, 5, 9
 Bo Jonsson (Grip), drots, lagman, 119
 Boëthius, Daniel, professor, 191
 —, Lars, konstnär, 78
 Bohlin, Gösta, kusttullmästare, 175
 Bohman, Gösta, partiledare, 190
 Boije, släkt, 39
 Bolin, släkt
 Bonde, hökare, 18
 —, släkt, 129
 —, se Karl Knutsson
 Bonggren, Jacob, redaktör, författare, 40, 42, 47
 Bonnier, Gerard, bokförläggare, 186
 Borg, Anders, färgare, 147
 —, Tore, rektor, 178
 Borth, Hans, tysk bagare, 172
 Botil Knutsdtr (Tre osor), 52
 Boyden, apotekare i Förenta staterna, 29
 Boye, Karin, författare, 177
 Brahe, Lage, danskt riksråd, riddare, 118
 —, Magnus, riksmarskalk, 192
 —, Per d.ä., riksdrots, 122
 —, Per d.y., riksdrots, 121, 192
 Brandt, Christoph, brandenburgskt sändebud, 121
 Branting, Hjalmar, statsminister, 104, 175
 Brask, Hans, biskop, 2 f., 5, 8
 Bratt, Ivan, läkare, 186
 Bremer, Fredrika, författare, 34, 43, 128
 Brenner, släkt, 181
 —, se Anders Eriksson
 Breznjev, Leonid, rysk statschef, 154
 Brohed, Ingmar, professor, 97
 Broomé, Bertil, krigsarkivarie, 187
 Brummer, Maria, läkare, 146
 Brunow, släkt, 181
 Bucer, Martin, professor, tysk kyrkoreformator, 170
 Bugg, Sylvester, inspektör, 191
 Burckhart, Martin, tysk handelsman, 172
 Burkhart, Benedikt, tysk handelsman, 174
 Burman, Axel, bankir, 145
 Bünow, Günter von, överste, 121
 Bürger, Herman, kapten, emigrantagent, 39
 Båt, Erengisle Sunessons ätt, se Erengisle Jonsson, Jon Erengislesson Hjärne
 Bäckman, Hanna, fotograf, 193
 Börje, Gideon, konstnär, 69, 73, 78
 Börjesson, Ingeborg, marmorare, 177
 —, Johan, journalist, 52
 Böttiger, Carl Wilhelm, professor, skald, 134
 Cadier, Lilli, f. Roberg, hotelldirektör, 144 f.
 —, Regis, hotelldirektör, 144 f.
 Carlander, Carl Magnus, samlare, 127, 187
 Carlbaum, Anders, prost, 185
 Carlbom, Elisabeth, modedirektris, 178
 Carleman, M., läkare i Förenta staterna, 38
 Carling, Isac Olofsson, lagläsare, 181
 Carlqvist, Gunnar, överbibliotekarie, 97
 Carlsson, Chester, direktör, 155
 —, C.M., mejerist, 72
 —, Erland, präst, 38, 188
 —, Fredrik Ferdinand, professor, statsråd, 37
 —, Per, direktör, 180
 Carlyle, Thomas, skotsk författare, historiker, 105
 Cavallin, Samuel, prost, 96
 Cecilia Birgersdtr (Job), 86

- Cecilia Petersdtr, 4, 9
 Celsing, Peter, arkitekt, 187, 189
 Chapman, Fredric Henric, konteramiral, 176
 Christina av Sommeln, 181
 Chrustiev, Nikita, rysk statschef, 154
 Claesson, Gustaf, kyrkoherde, 100
 Collijn, Isak, riksbibliotekarie, 187
 Cooper, James Fennimore, amerikansk författare, 25
 Cronhielm, Gustaf, landshövding, 133
 Cronqvist, Gustaf Wernersson, fotograf, 176
 Cronsioe, Svante, boktryckare, 40
 Croon, släkt, 181
- Dahl, Wilhelm, ekonomichef, 155
 Dahlbergh, Erik, fältmarskalk, k. råd, 139
 Dahlgren, Hans, ambassadör, 114
 —, John, amiral, 29
 Dahlstedt, Lars, kyrkoherde, 193
 Dahlö, Ture, konstnär, 78
 Dahm, Bernhard Christian, konstnär, 178
 Dalén, Lennart, lektor, 180
 Dalin, Olof von, hovkansler, skald, 191
 Dalström, Kata, agitator, 187
 Dan Joarsson (tre rovfågelben), riddare, 88
 — Joarsson (Stjärnbjälke), riddare, 88 f., 92
 Danielsson, Axel, chefredaktör, 178
 —, Hilda, folkskollärare, 54
 Danssjö, Gösta, läroverksadjunkt, 180
 Dardel, släkt, 129 f.,
 —, Augusta von, f. Silfverschiöld, 129
 —, Fritz von, överintendent, konstnär, 129 f.
 —, Nils von, konstnär, 155 f.
 —, Tora von, f. Klinckowström, konstnär, författare
 Daschkow, Jacob, rysk minister, 144
 De Geer, Louis, president, statsråd, 37
 delad sköld, se Erengisle Näskonungsson, Ingeborg
 Bosdtr
 Delafield, landagent, 31 f.
 De la Gardie, Magnus Gabriel, rikskansler, 122
 Depken, Simon, borgmästare, köpman, 132
 de Wahl, Anders, skådespelare, 56
 Dieden, Johan Henrik, handlande, 178
 Donaldson, D.S., handlande, 33
 Dorothea Nilsdtr i Uggletorp, 5 f., 9
 Douhan, Anton, verkstadsägare, 192
 Dubb, Per, läkare, 127
 Dufva, släkt, 190
 —, Jonas, smedmästare, 190
 Duræa, Maria, g. Meurling, 99
 Dyfverman, Carl Johan, skulptör, 46
 Döbeln, Georg Carl von, generalmajor, president, 106
- Eberhart, Adolf, guvernör, 135
 Eberstein, Carl Christian, professor, 184
 Ebertz, tysk släkt, 171
 —, Georg Walther, tysk handelsman, 171
 Edelslam, Gustaf, landshövding, 194
 Edelsvärd, Adolf Wilhelm, arkitekt, 187
 Edfelt, Johannes, författare, 191
 Edler, Johan d.ä., bildhuggare, 183
 —, Jonas, bildhuggare, 183
 Edlund, Nils, överstelöjtnant, 59 ff., 63, 65 f.
 Edström, J. Sigfrid, industriman, idrottsledare, 143
 Edvardsson, Viggo, folkskollärare, 181
- Egan, W.B. stadsläkare, politiker, 32 f.
 Egerström, Carl, lantmätare, 184
 Egisl Birgersson (Likvidsönernas ätt), biskop, 90
 Eggenthaler, Abraham, tysk bagare, 172
 —, Ulrich, tysk bagare, 172
 Ehinger, Ulrich, tysk handelsman, 173
 Ehn, Ola, landsantikvarie, 192
 Ehrenborg, Mikael Fredrik, brukspatron, 139
 Ehrenstrahl, David Klöcker, hovintendent, konstnär, 139, 185
 Ehrensärd, Augustin, fältmarskalk, 176
 Eixlin, Jakob, tysk myntmästare, 174
 Ekbohm, släkt, 146
 Ekelöf, Gunnar, författare, 156 ff., 177
 —, Ingrid, 158
 Ekholm, Anders, borgmästare, 134
 —, Gunnar, professor, arkeolog, 60 f., 63
 —, Gustaf Fredrik, borgmästare, 134
 Ekholtz, Tor, fotograf, 193
 Eklund, P.E., inhysesman, 70
 Ekman, Carl, godsägare, 187
 —, Jacob, godsägare, 187
 —, Johan, godsägare, 187
 —, Oscar, konsul, grosshandlare, 39
 —, Pehr Johan, arkitekt, 194
 ekorre, se Peder Larsson
 Ekström, Gunnar, domkyrkosyssleman, teol. dr, 95
 —, Per, konstnär, 185
 Elfvig, Per, professor, 181
 —, Samuel, överste, 180
 Eliasson, Jan, ambassadör, 161
 Elin Birgersdtr (Sparre av Hjulsta och Ängsö), 91
 — Filipsdtr (Rumbyätten), nunna, 85 f.
 — Gregersdtr (Sandbroätten), 89
 — Johansdtr, 7
 — Magnusdtr (Folkungaättens oäkta gren), 86
 Elmblad, Magnus, författare, 44
 Elméus, Konrad, arkitekt, 189
 Enander, Johan, journalist, professor, 23, 41, 43, 45
 ff., 188, 191
 —, Samuel, arkitekt, 194
 Eneroth, Hjalmar, konstnär, 188
 Engberg, Arthur, statsråd, chefredaktör, 183
 Engeström, Åke, prost, 184
 Englund, Albert, mjölkutkörare, 71 f., 76—80
 —, Algot, 70
 —, Anna Kristina, f. Andersson, 70
 —, Bernhard, jordbrukare, 71, 75
 —, Berta, 71 f.
 —, Bertil, mejerist, 69, 71 ff., 76—80
 —, Evert, mjölkbud, 76 f.
 —, Gustaf, hemmansägare, 70
 —, Hugo, mejerist, konstsamlare, 69—80
 —, Hulda, 70
 —, Johan Anton, hemmansägare, 70 f.
 —, Maria, 80
 —, Matilda Bernhardina, f. Berggren, 70 f.
 —, Olga, 71
 —, Olle, mjölkbud, 76 f.
 —, Ture, 70, 76, 80
 Engström, Leander konstnär, 74
 — Torsten, folkskollärare, 67
 Envallsson, Carl, författare, 127 f
 Erengisle Jonsson (Båt Erengisle Sunessons ätt), riddare, 90
 — Näskonungsson (delad sköld), marsk, 90, 92

- Ericson, Jac, stadsträdgårdsmästare, 179
Ericsson, John, uppfinnare, 28
—, John, landshövding, 183
—, Torsten, direktör, 182
Erik "den helige", kung, 52
— av Pommern, kung, 118
—, präst, 90
— Hansson, bergsfogde, 188
— Knutsson, frälseman, 189
— Kristiernsson (Kristierns av Öland ätt) 84, 86
— Philipsson, bonde, 181
Eriksson, A.A., bokhållare, 72
—, Herman, ambassadör, 182
—, Liss, konstnär, 191
—, Martin, häradsdomare, 192
Erixon, Sigurd, professor, 188
Erixson, Ingeborg, författare, 77
—, Sven, konstnär, 69, 78
Erlander, Sven, professor, 114
—, Tage, statsminister, 114, 116, 154, 160 f., 164
Erlandsson, Theodor, folkskollärare, 181
Ernqvist, Sven, konstnär, 73, 78
Ernvik, Arvid, ämneslärare, 188
Esbjörn Sonesson (Silfversparre), byfogde, 3, 8 f.
Esel, Sebastian, tysk handelsman, 174
Eskeröd, Albert, förste intendent, 188
Eskil Andersson (lejonlilja), 84—87, 90
Eugen, prins, konstnär, 187

Fader Nilsson (Sparre av Hjulsta och Ängsö), häradshövding, 118
Fagerström, Allan, redaktör, 163
Fagius, Paul, tysk redaktör, boktryckare, 170
Fahlgren, Herman, fotograf, 193
Fahlstedt, Sven, dekorationsmålare, 79
Farup, William, godsägare, 183
Farwell, J.L., järnhandlare, guvernör, 33
Feldt, Kjell-Olof, f.d. statsråd, 163
Fellers, Johan, major, 176
Ferdinand II von Tirol, ärkehertig, 174
Filip Finvidsson (Rumbyätten) 85 ff., 92
Finstaätten, se Birgitta Birgersdtr
Finved Magnusson (Magnus Martinssons ätt), häradshövding, underlagman, 83
— Nilsson (Frösviksätten), riddare, riksråd, 86
Fischer, Ruth, avskrivare, 53
Fischerström, Johan, ekonomiintendent, 142
Flach, Carl Magnus, affärsman, 35
Fleming, Klas, riksråd, överståthållare, 119
Flensburg, Mathias, handelsman, 178
Florén, Lars, konstnär, 78
Flygare-Carlén, Emelie, författare, 128
Fogelberg, Johan, emigrantagent, 89
Fogelqvist, Torsten, huvudredaktör, publicist, 64, 182
Folkungaättens lagmansgren, se Katarina Bengtsdtr, Ramborg Bengtsdtr
Folkungaättens oäkta gren, 92
—, se Elin Magnusdtr, Gregers Magnusson, Ingeborg Magnusdtr, Johan Magnusson, Karl Magnusson, Knut Magnusson, Kristina Magnusdtr, Magnus Gregersson, Margareta Magnusdtr
Fordell, släkt, 181
—, se Henrik Jönsson
—, Dage Jönsson, länsman, 181
—, Måns Jakobsson, borgmästare, 181

Forsberg, Karl-Erik, hovgrafiker, 155, 177
Forsell, Carl af, överdirektör, lantmätare, 187
Forsius, Sigfridus Aronus, militärpräst, 181
Forssell, Louise, guvernant, 128 f.
—, Stina, konstnär, 176
Forsslund, Karl-Erik, skriftställare, 182, 187
Forssman, Anna, f. Skarin, vedbärränka, 16—21
—, Christina, 19
—, Christina Catharina, 19
—, Erik, 19
—, Johan Adam, 19
—, Johan Andersson, vedbärrare, 18 f.
—, Hans, professor, 188
—, Maria, 17 f., 20 f.
Fougstedt, Arvid, konstnär, 74
Fredén, Gustaf, professor, 180
Fredriksson, Anna, lärare, 162
—, Berndt, arkivchef, 114
—, Gunnar, redaktör, 111, 162 ff.
—, Ingrid, 163
—, Nils, sjökapten, 162
Friberg, Wilhelm, publicist, idrottsledare, 142
Friedlander, Victor, prost, 96
Fries, Elias, professor, 191
Friesen, Otto von, professor, 49, 55
Frumerie, Per, löjtnant, 135
Fryxell, släkt, 135
—, Anders, prost, historisk skriftställare, 107, 185
Frösviksätten, se Finved Nilsson
Fugger, tysk släkt, 167 f.
—, Andreas, guldsmed, 167
—, Anna Jacobäa, 168
—, Anton, tysk handelsman, 174
—, Barbara, f. Bäsinger, 167 f.
—, Barbara, f. Stammmler, 167
—, Clara, f. Widolf, 167
—, Elisabeth, f. Gfattermann, 167
—, Hans, tysk handelsman, 167
—, Jakob, guldsmed, 167
—, Jakob der Reiche, handelsman, 168
—, Maria Katharina, 168
—, Raymond, tysk handelsman, 174
— -Artzt, Sibylla, 168
— -Eberstein, Sibyle Gräfin, 168
— -Lichtenstein, Ursula Gräfin, 168
Funck, släkt, 133
— Gustaf, landshövding, 133
Furuland, Lars, professor, 187
Fürstenberg, Carl, tysk bankir, 174
Fähræus, släkt, 189
—, Carl Niclas, handelsman, 190
—, Olof, handelsman, 189
—, Per, handelsman, 190
Färla, se Lars Nilsson
Färla, Orestes Keldorssons ätt, se Karl Orestason
—, Tyrgils Klemenssons ätt, se Nils Tyrgilsson

Gabrielsson, Assar, industriman, 191
Gadh, Hemming, riksråd, 138
Gahn, Wolter, arkitekt, 186
Galdenblad, Andreas, sekreterare, 10
Galle, släkt, 181
Garb, Anton, tysk handelsman, 172
Garbo, Greta, skådespelerska, 56
Gardelius, Holger, konstnär, 176
Gasslander, Olle, docent, lektor, 106

- Gate, Bengt, arkitekt, 186
 Gauffin, Axel, överintendent, 147 f., 184
 Gazelius, släkt, 190
 Geijer, Erik Gustaf, professor, skald, 105, 186
 – -Råberg, Margit, författare, 176
 Geist, Andreas, bokhandlare, bokförläggare, 126
 Geldern, Gottschalk von, tysk hovjude, 187
 Genscher, Hans-Dietrich, tysk utrikesminister, 154
 George, engelsk prins, 27
 Gera, se Karl Knutsson
 Gerhard, präst, 90
 Gerhard, Karl, revyeförfattare, teaterledare, 151
 Gernsheim, Michael, tysk hovjude, 174
 Gerss, Jacob Vilhelm, arkitekt, 194
 Gidstam, Björn, konstnär, 192
 Giertz, Bo, biskop, 179
 Gieselmair, Jacob, tysk bagare, 172
 Gillberg, Björn, fil. lic., 193
 Girs, Aegidius, assessor, historieskrivare, 122
 Gjörwell, Carl Christoffer, bibliotekarie, förläggare, 126
 Glans, Sigurd, redaktionschef, 164
 Gluck, Christoph Willibald, hovkompositör, 124
 Göes, Axel, läkare, 186
 Gorbatjov, Michail, rysk president, 154
 Gorki, Maxim, rysk författare, 175
 Gothan, Bartolomaeus, boktryckare, 177
 Gothenius, Johan, rektor, prost, 180
 Gother, Johan jr, borgmästare, 133 f.
 Grafström, Sven, ambassadör, 150 f.
 Gramski, Antonio, italiensk publicist, politiker, 108 f.
 Gran, Johan, landshövding, 194
 Granberg, Johan, bildhuggare, 183
 Grant, Ulyses S., amerikansk president, 41
 Grape, Anders, överbibliotekarie, 187
 Gregers Jonsson (Malstaätten), 81
 – Larsson, rådmann, 119
 – Magnusson (Folkungaättens oäkta gren), riddare drots, lagman, 84–86, 89 f., 92 f.
 – Matsson (Lillie), riddare, riksråd, 6
 – Styrbjörnsson (Sandbroätten), riddare, riksråd, 84 f., 87 ff.
 Gren, se Inge Kettilbjörnsson, Lars Ingesson
 Grimberg, Carl, docent, förlagsman, historisk författare, 107 ff.
 Grip, se Bo Jonsson, Peter Nilsson
 Gripenstedt, Johan August, statsråd, 106
 Gripenstierna, Joel, kammarråd, finansman, 120
 Groth, Carl, fängelsedirektör, 31 f.
 Gruva, Knut, konstnär, 78
 Grünwald, Isaac, konstnär, 74
 Gråberg, Olof, kyrkoherde, 17, 20
 Grönberg, Petter, rådmann, 120
 Grönfors, Gustaf, ekonomidirektör, 187
 Gudmund Persson (Ulf af Horsnäs), 4 f., 9
 – Sonesson (Silfversparre; hästhuvud), 3 f., 8 f.
 Gullander, Anders, prost, 178
 Gumsehuvud, se Karl Ormsson
 Gunhild Bengtsdtr, 4
 – Johansdtr (Bese), 8
 Gustav I, 6, 11 f., 50, 52
 –, II Adolf, 12, 56, 105
 –, III, 93
 –, IV Adolf, 34, 51
 – VI Adolf, 143
 Gustav Birgersson (Sparre av Hjulsta och Ängsö), fogde 91
 Gustav Kristiernsson (Vasa), 52
 – Olsson (Stenbock), riddare, riksråd, lagman, 52
 Gusten, kyrkoherde i Slaka, 5
 Guttorm Toresson (kluven sköld), häradshövding, 81–93
 Gyllengrip, Gabriel Gabrielsson, landshövding, 194
 Gyllenstierna, Erik Eriksson, riksråd, 188
 Görvel Fadersdtr (Sparre av Hjulsta och Ängsö), 118
 Hagberg, Carl August, professor, översättare, 186
 –, Carl Petter, kyrkoherde, 192
 –, Ivar, telegrafjänstemann, 31
 Hagenrot, Einar, rektor, 135
 Hagerlund, Fredrik, strandridare, 175
 Hagström, Tore, förste bibliotekarie, 187
 Hall, Marianne, konstnär, 191
 Hallberg, Hans Emil, kyrkoherde, 99
 –, Peter, konstnär, 178
 Hallenstierna, Gustaf, regeringsråd, 142
 Halling, Arvid, pressfotograf, 183
 –, Carl Christian, borgmästare, 178
 Hallonlöv, Sven Christoffer, konstnär, 178
 Hallström, Andreas, köpman, 179
 –, Eric, konstnär, 69, 73, 75–78
 –, Hans Jakob, byggmästare, 145
 –, Per, författare, 56
 Halsten Persson (kluven halv lilja), 88
 Hammar, Anders Jöransson, kommerseråd, 179
 –, Carl Jesper, rådmann, 179
 Hammarsköld, Lorentzo, bibliotekarie, författare, 126
 Hammarström, Joseph Adam, bokhållare, 166
 Hammer, Christian, guldsmid, 184
 Hammerstaätten, 81
 Hamnerin, Nils, kyrkoherde, 128
 Hamrén, Olof, aktuarie, 179
 Hans, kung, 118
 – Eriksson, rådmann, 119
 – Esbjörnsson (Silfversparre), präst, 3, 9
 – Henriksson, 188
 Hanson, Roluff, 178 f.
 Hansson, Berta, konstnär, 191
 –, Elna, f. Anderdtr, 178
 –, Lars, skådespelare, 55 f.
 –, Lillemor, bageriåldkare, 176
 –, Nils, bagare, 177
 –, Per, läkare, 179
 –, Per Albin, statsminister, 110 f., 160, 164, 183
 –, Sigfrid, generaldirektör, 153
 Hansten, Johan Andersson, dragon, 181
 Hantsch, Georg, boktryckare, 177
 Harald Magnusson (tva sparrar), 7
 – Sonesson (Silfversparre), 1 f., 4 f., 8 f.
 Hassel, Hugo, uppfinnare, 193
 Hasselberg, Per, skulptör, 185
 – -Olsson, Elisabet, textilkonstnär, 194
 Hasselqvist, Sven, kyrkoherde, 192
 –, Tuve Nilsson, präst, redaktör, 45, 188
 Hedberg, Tor, intendent, författare, 191
 Hedell, Eugen, folkskollärare, 134
 Hedin, Sven, skriftställare, forskningsresande, 149
 Hedlund, Karl, folkhögskolektör, 149
 Hedström, Jonas, metodistpräst, 26

Hedström, Olof, metodistpräst, 26
 Heidenstam, Verner von, författare, 48, 56
 Heilborn, släkt, 137
 Heilius, Caspar, rektor, 178
 Helén, Gunnar, landshövding, 188
 Hellberg, Nils, slottsskrivare, 134
 —, Sam, rådman, 133 f.
 Helldén, David, arkitekt, 189
 Hellman, Georg Fredrik, borgmästare, 134
 Hellquist, Elof, professor, 55
 Helsingius, Wolfgang Henrik, 191
 Helvig, drottning, 90
 Hemming Soneson (Silfversparre), 7, 9
 Hempel, Sven, konstnär, 69, 78 f.
 Henkelman, Fredrik, konstnär, 78
 Henningson, Karl-Åke, prost, 96
 Henrik Jönsson, nämndeman, 181
 — Lydikesson, 188
 — Magnusson (två sparrar), 7
 Henschen, Helena, textiltformgivare, 178
 Herlenius, Emil, lektor, 149
 Herlitz, släkt, 137
 —, Nils, professor, 131
 Hermelin, Olof, konstnär, 185
 Hernqvist, Ruth, landstingspolitiker, 179
 Hertz, Heinrich, tysk uppfinnare, 174
 Hertzman, Fredrik, rådman, stadshistoriker, 51
 Heurlin, Christopher Isac, biskop, 192
 Hichens-Bergström, Dick, ambassadör, 154
 Hildebrand, Bror, riksarkivare, 193
 —, Hans, riksantikvarie, 193
 Hirschlaff, Herman, typograf, 184
 —, Herold, läkare, 184
 Hiärne, Urban, livmedicus, 181
 Hjortén, Ivar, 157
 hjorthorn, se Ingel Jönsson
 Hjärne, se Jon Erenghesson
 Hobson, kapten, 27
 Hofstadius, Anders Jonsson, hökare, 18
 Hofvander, Henning, garveriidkare, 192
 —, Per-Emil, garveriidkare, 192
 Hofverberg, Carl, handelsman, 180
 Hohenems, furstlig släkt, 168
 Holl, Elias, tysk arkitekt, 173
 Holm, Johan Camparius, präst, 183
 —, Peter, norsk styrman, 29
 Holmberg, Johan Christopher, förläggare, boktryckare, 128
 —, Nils, programchef, redaktör, 159
 Holmgren, Fritiof, professor, 143, 186
 —, Johan, snickare, 186
 Holmstedt, Anna, lärare, 146
 Holmström, Peter, sv-amerikansk officer, 24
 Hopfer, Matheus, tysk handelsman, 172
 Horn, Arvid, kanslipresident, 133
 Hornwall, Gert, överbibliotekarie, 187
 Hourenius, släkt, 181
 Hueber, Marcus, tysk handelsman, 172
 Hugo, Yngve, radiochef, 152
 Huitfeldt, Margareta, donator, 180
 Hulthén, Tore, kyrkoherde, 180
 Hultlöf, Sven Arvid, saltpetersjudare, 192
 Humbla, Olof Pedersson, stadsskrivare, rådman, 112
 Hummel, Carl, kyrkoherde, 178
 —, Jacob Fredrik, borgmästare, 178

Hummelhielm, Hans, landshövding, 178
 Huot, Marie, fransk agitator, 148
 Hülphers, Abraham d.ä., rådman, 133
 —, Abraham d.y., direktör, genealog, topograf, 133, 190
 —, Grave, brukspatron, 134
 Håkan Andersson (Hålbönäsätten), 2
 — Månsson, 189
 — Tunassons ätt, se Sigge Magnusson
 Hålbönäsätten, se Håkan Andersson
 Hård af Segerstad, Erik, byrådirektör, genealog, 189
 Hägerström, Axel, professor, 152
 Höglund, Zeth, chefredaktör, borgarråd, 175
 Hörberg, Pehr, konstnär, 185

 Ihrfors, Erik, amanuens, antikvarisk forskare, 193
 Ikse, Sandra, konstnär, 191
 Iljana Persdtr (Pedersdtr), 1, 8 f.
 Inga Gregersdtr (Malståätten), 81, 83, 88—92
 Inge Allesson Djäkn (balk belagd med tre stjärnor), 89
 — Kettilbjörnsson (Gren), riddare, 88—92
 Ingeborg, g. m. Bengt Sigurdsson (kluven sköld; människohuvud), 84 f.
 — Bosdtr (delad sköld), Bo Jonssons (Grip) mor, 119
 — Dansdtr, 88—92
 — Esbjörnsdtr (Silfversparre), 9
 — Eskilsdtr (lejonlilja), 83 f., 87
 — (Filipsdtr; Rumbysätten?), 84—87
 — Håkansdtr, hertiginna, 92
 — Johansdtr (stolpe), 6 f., 9
 — Magnusdtr (Folkungättens oäkta gren), 85 f., 89
 Ingegerd, g. m. Sone Olsson (Silfversparre), 3, 9
 — Arnesdtr, 91
 — Sonesdtr (Silfversparre), 7, 9
 Ingel Jönsson (Hjorthorn), häradshövding, 1 f.
 Ingemar djäkns ätt, se Johan Ingemarsson
 Ingman, Karin, affärsinnehavare, 179
 Isak Axelsson (Silfversparre), överste, 9

 Jacobowsky, Wilhelm, länsbibliotekarie, 180
 Jakobsson, Max, finsk ambassadör, 153
 Jansson, Erik, väckelsepredikant, 35
 —, Sven B.F., professor, riksantikvarie, 186, 188, 192
 Jarl, Axel, hemmansägare, 192
 Jarlabanke, runristare, 186
 Jarring, Gunnar, ambassadör, 153 f.
 Jernstedt, Arvid, borgmästare, 133
 —, Jacob, borgmästare, 133
 Jerring, Barbro, f. Wessel, sekreterare, 158, 160
 —, Sven, radioman, journalist 158 ff.
 Jedvard Filipsson (Rumbyätten), riddare 84 ff.
 Job, se Cecilia Birgersdtr
 Johan Andersson, borgmästare, 132
 — Filipsson (Rumbyätten), kyrkoherde, 86
 — Ingemarsson (Ingemar djäkns ätt), magister, kanik, 117
 — (Jon) Ingevaldsson (Örnsparrar), riddare, riksråd, lagman, 86 ff.
 — Larsson (stolpe), häradshövding, 6
 — Magnusson (Folkungaättens oäkta gren), riddare, lagman, 84 ff.
 Johannes Ragvaldi, kanik, kyrkoherde, 2 ff.
 Johansson, Dagmar, 79

- Johansson, Elon, redaktör, 163
 —, G.Å., trädgårdsarbetare, 59 f.
 —, Gotthard, journalist, 75
 —, Jean, direktör, 79 f.
 —, Lars (Lasse Lucidor), skald, 177
 —, Valborg, väverska, 182
 Johnson, Alec, emigrantagent, 38
 —, Eric, kapten, redaktör, 41
 —, Pehr, skriftställare, 181
 Jolin, Einar, konstnär, 74
 Jon Bengtsson (balk överlagd med lejon), 82, 88, 93
 — Erengrissesson Hjärne (Båt, Erengrisle Sunessons ätt), 90
 — Gregersson (Malstaätten), 81, 91 f.
 — Nilsson (Rickebyätten), riddare, 85, 87
 — Styrbjörnsson (Sandbroätten), 84
 Jonasson, Johannes, saltpetersjudare, 192
 Jones, Arne, skulptör, 191
 Jonsdtr, Christina, 18
 Jonsson, Alfred, veterinär, 159
 —, Anna, f. Carlsson, 159
 —, Gunnar, etnolog, 181
 Josander, släkt, 181
 Järta, Carl Thomas, professor, 185
 Järte, Otto, byråchef, publicist, 151
 Jöns Andersson, lille, borgmästare, 119
 — Eriksson (Rosenstråle), 4
 Jönsson, Anders, industriman, 184
 —, Helgo, mjölnare, 177
 —, Peter, med. dr, kyrkoherde, 139
 Jören från Tenala, torpare, 181
- Kajtorp, Hans, konstnär, 193
 Karin, g.m. Bengt Tunesson, 1
 — Bengtsdtr (stolpe), 4
 — Hansdtr (Silfversparre), 5, 9
 — (Katarina) Sonesdtr (Silfversparre), 3 f., 9
 Karitz, Anders, professor, 152
 Karl Knutsson (Bonde), 52
 — IX, 12, 119, 165, 181
 — X Gustav, 12—15
 — XII, 99, 105, 183
 — XV, 37
 — Dansson (Stjärnbjälke) 86, 89
 — Knutsson (Gera), riddare, riksråd, 6
 — Magnusson (Folkungaättens oäkta gren), 85 f.
 — Näskonungsson (delad sköld), riddare, riksråd, 90
 — Orestason (Färila, Orestes Keldorssons ätt), riddare, riksråd, 84, 86
 — Ormsson (Gumsehuvud), riksråd, 188
 Karlin, Georg, intendent, 184 f.
 Karling, Sten, professor, 186
 Katarina, abbedissa i Skokloster, 85
 — Bengtsdtr (Folkungaättens lagmansgren), 91
 — Bengtsdtr (människohuvud), 85, 87 f.
 — Bryniolfsdtr (Bengt Hafriidssons ätt), 84
 — Guttormsdtr (kluven sköld), 88, 92
 — Johansdtr (Malstaätten), 92
 — Sonesdtr (silversparrevapen), 1 f., 8
 — Ulfisdtr (Ulvåsaätten), abbedissa, 4
 Katzbeck, Abraham, tysk handelsman, 174
 Kellgren, Johan Henric, k. handsekreterare, skald, 123, 125
 Kempe, Daniel, borgmästare, 132 f.
 Kerstin Nilsdtr i Bogestad, 2, 5 f., 9
 — Persdtr, 5, 9
- Keßmaier, Leonhard, tysk bagare 172
 Key, Ellen, författare, 159, 186
 —, Helmer, redaktör, 187
 Kienning, Isaak, etsare, 170
 Kihlström, Erik, överdirektör, 192
 Kilbom, Karl, chefredaktör, politiker, 175
 Kimberly, E.S., amerikansk läkare, politiker, 30
 Kindblom, Torsten, lantbrukskonsulent, 179
 Kjellberg, Carl Mauritz, landsarkivarie, 50, 54 f.
 —, Frithjof, skulptör, 191
 —, Isidor, publicist, 39—44, 188
 —, Viktor, grosshandlare, 187
 Kleberg, Tönnes, överbibliotekarie, 187
 Kleen, Emil, författare, 177
 Kleman, Pontus, industriman, 187
 Klemming, Gustaf, överbibliotekarie, 166 f., 187
 Klint, af Klint, släkt, 190
 — Kristina, 194
 Klintäus, Nicolaus Bergeri, 190
 kluven sköld, se Bengt Sigurdsson, Guttorm Toresson, Katarina Guttormsdtr, Peter Anundsson, Viksten Birgersson
 kluven sköld med tre balkar, se Ulf Magnusson
 Kneeland, James, handelsman, 33
 Knopflin, Jacob, tysk bagare, 172
 Knut i "Hæriastadh", 88 f.
 — Dansson (sköld styckad av molnskura), 88
 — Halstensson (kluven halv lilja balkvis), 88
 — Jonsson (Aspenäsätten), riddare, drots, lagman, 91, 93
 — Magnusson (Folkungaättens oäkta gren), domnikanbroder, 85 f.
 — Nilsson, 5
 — Sonesson (silversparrevapen), väpnare, 2
 — Stensson (Natt och Dag), 2
 Kocken, Peter Gotthard, godsägare, 184
 Kockum, Frans Henrik, industriman, 178
 Kraffter, Hieronymus, 174
 Krassow, Peter, fogde, 188
 Kraus, Joseph Martin, kapellmästare, kompositör, 124
 Kreuger, Nils, konstnär, 184
 Kristian IV, 165
 Kritiern av Öland, fogde, 85 f.
 — Kristiernsson (Kristierns av Öland ätt), 84—88
 Kristierns av Öland ätt, se Erik Kristiernsson, Kristiern från Öland, Kristiern Kristiernsson, Kristina Kristiernsdtr, Likvid Kristiernsson, Margareta Kristiernsdtr
 Kristina, drottning, 10—15, 138
 — Eriksdtr, 7
 — Gudmundsdtr, 4, 9
 — Kristiernsdtr (Kristierns av Öland ätt), 84—87
 — Larsdtr, 4 f., 9
 — Magnusdtr (Folkungaättens oäkta gren), 86
 — Petersdtr, nunna, 4
 — Petersdtr (tre rutor), 90
 Kronzell, Adolf Fredrik, musikfanjunkare, 184
 Kröl, Jakob, tysk stadsjurist, 171
 Kröningssvärd, Carl Gustaf, bergsfiskal, urkundsutgivare, 166 f.
 Kuckler, Rolf, köpman, 179
 Kulle, Jacob, konstnär, 184
 Kumlien, Axel, arkitekt, 145
 Kurck, Knut, landshövding, riksråd, 133
 Kyle, Pável, lagman, 118

- Lachman, Clara, donator 194
 —, Jacob, direktör, 194
 — -Mosse, Hans, tysk tidningsman, 174
 Læstadius, Lars Levi, kyrkoherde, botanist 191
 Lagerberg, Pontus, fängelsedirektör, 178
 Lagerheim, Alfred, generaldirektör, diplomat, 188
 Lagerkvist, Pär, författare, 152, 155
 Lagerlöf, Petrus, professor, 185
 Lamm, Martin, professor, 50, 185
 Landelius, Otto Robert, skriftställare, 186
 Langberg, Eric, rådmann, 133
 Lange, Catharina, f. Hollstedt, 25
 —, Cathrine, f. O'Brien, 33, 40
 —, Fredrik, körsnär, 25
 —, Marie, f. Bauer, 30
 —, Olof, kapten, 23—47
 —, Wilhelm, länsman, 25, 37
 Langenberg, Fredrik, brukspatron, 134
 Langlet, Valdemar, journalist, 188
 La Rochefoucauld, Francois de, fransk skriftställare, 10
 Lars Dansson (sköld styckad av molnskura), väpnare, 88
 — Ingesson (Gren), 82, 89, 91 f.
 — Jonsson, 90
 — Knutsson, 84
 — (Lasse) Nilsson i Brötjestad, 1, 5 f., 9
 — Nilsson (färla), 83
 — Tolfsson, masmästare, 145
 — Tollsson, 145
 Larsson, Anders, bonde, 35, 37
 —, August, bonde, 70
 —, David, skipper, 158
 —, Gustaf, civilingenjör, 191
 —, Gösta, kriminalkommissarie, 193
 —, Hans, professor, 152
 —, Lars-Olof, professor, 192
 —, Sigvard, jordbrukare, 192
 —, Yngve, borgarråd, 189
 — Kilian, Anders, författare, bonde, 183
 — Skönberg, Matthias, 191
 Lasse Birgersson (Siöblad), härads hövding, 138
 Leche, Wilhelm, professor, 186
 Leibnitz, Gottfried Wilhelm von, tysk filosof, 124
 Leijonhufvud, släkt, 129
 Leja, Benjamin, handelsman, 147
 lejonlilja, se Anders Eskilsson, Eskil Andersson, Ingeborg Eskilsdotter
 Lenngren, Anna Maria, författare, 191
 Leopold, Carl Gustaf, statssekreterare, författare, 123, 125, 191
 Lewenhaupt, släkt, 129
 —, Eugène, bibliotekarie, 166
 Lewerentz, Sigurd, arkitekt, 189
 Levi, Raphael, tysk hovjude, 174
 Levita, Elias, tysk språklärare, 171
 Lidbeck, Eric Gustaf, professor, 190
 Lidforss, Bengt, professor, publicist, 186
 Lidner, Bengt, skald, 124, 127 f., 180
 Lidvall, släkt, 137
 —, Edvard, hovskräddare, 137
 —, Fredrik, arkitekt, 137
 —, Jon Petter Ersson, skräddare, 137
 —, Leo, hovskräddare, 137
 —, Paul, hovskräddare, 137
 —, Wilhelm, hovskräddare, 137
 Liedgren, Emil, professor, 185
 Likvid Kristiernsson (Kristierns av Öland ätt) 84, 86
 Likvidsönnernas ätt, se Egisl Birgersson
 lilja, klaven halv balkvis, se Halsten Persson, Knut Halstensson
 Liljeblad, Samuel, professor, 190 f.
 Liljeholm, Filip, adjunkt, 84
 Liljeqvist, Efraim, professor, 152
 Lilliehöök, Anders, president, 122
 Lincoln, Abraham, amerikansk president, 40, 42
 Lind, Hindrich, skeppare, 183
 —, Jenny, sångerska, 43
 Lindberg, Folke, professor, 187
 —, Frans, konstnär, 184
 —, Pehr, konstnär, 185
 Lindblad, Carl S., kyrkoherde, 96
 Lindblom, Algot, rektor, 67
 —, Erik Larsson, köpman, 120
 —, Robert, affärsman, 46, 191
 —, Stina, skolkökslärare, politiker, 179
 —, Sölve, kyrkoherde, 98
 —, Torild, redaktör, 180
 Lindgren, Erik, författare, 191
 Linder, Mauritz, redaktör, 155
 Lindfors, Anders Otto, professor, prost, 142
 Lindgren, Hjalmar, professor, 178
 —, John, chefredaktör, 111
 Lindhagen, Albert, justitieråd, politiker, 189
 —, Carl, borgmästare, skriftställare, 187
 Lindhardt, Johan Gustaf, kyrkoherde, 99
 Lindorm, Erik, kyrkoherde, 159
 Lindqvist, Gurli, konstnär, 78
 Lindroth, Hjalmar, professor, 55
 —, Sten, professor, 185, 187
 Lindschöld, Erik, k. råd, skald, 122, 138
 Lindstrahl, Per, konstnär, 184
 Lindström, Gösta, konstnär, 78
 —, Martin, konstnär, 69, 74, 78
 —, Rickard, chefredaktör, 111
 Ling, Pehr Henrik, professor, skald, 142
 Linné, Carl von, arkiater, naturforskare, 46, 190
 Linnqvist, Hilding, konstnär, 69, 74
 Ljungdal, Arnold, bibliotekarie, författare, 191
 Ljunggren, Carl Johan, postmästare, historisk författare, konstnär, 126
 Lodron-Fugger, Sibylla, tysk grevinna, 168
 Lovisa Ulrika, drottning, 138
 Lucidor, Lasse, se Johansson, Lars
 Luck, Percy, grosshandlare, 180
 Lundberg, Augusta, bageriidkerska, 176
 —, Elof, landshövding, 194
 —, Erik, bageriidkare, 176
 —, Gustaf, konstnär, 184
 Lundblad, Johan, professor, kyrkoherde, 124
 Lundbohm, Hjalmar, industriledare, geolog, 187
 Lundborg, Herman, professor, 186
 Lundegård, Justus, konstnär, 184
 Lundén, Peter, kyrkoherde, 96
 — Lundenberg, släkt, 181
 Lundin, Augusta, sömmerska, modedirektis, 178
 —, Claës, författare, journalist, 144
 —, Hulda, slöjdinspektis, 178
 Lundkvist, Artur, författare, 177
 Lundqvist, Olof, rektor, 67
 Luth, Wilhelm Olof, bibliotekarie, 126

Lutteman, Sven, borgmästare, 67
 Lyberg, Ernst, statsråd, direktör, 149
 Lydeke Olofsson, häradsbövding, 4
 Lyder, Peter, 188
 Lysander, Albert, prost, 97, 99 ff.
 Länk, Måns i Utrike, 7
 —, Nils, prebendat, 5
 Löfgren, handlande, 28
 Lönnerfors, Carl Ragnar, forstmästare, 179
 Lövblad, Marcus, konstnär, 78
 Löwdin, Inga, studierektor, idrottsledare, 143

 Madruzzo, furstlig släkt, 168
 Mair, Hans, tysk orgelbyggare, 174
 Magnus Birgersson, kung, "ladulås", 66
 — Eriksson, kung, 82, 85
 — Bengtsson (Bengt Bossons ätt), riddare, riksråd, 88 f., 92
 — Birgersson (Magnus Marinasons ätt), 89
 — Gregersson (Folkungaättens oäkta gren), riddare, riksråd, lagman, 85 f.
 — Henriksson (två sparrar), 7
 — Knutsson (Aspenäsätten), riddare, lagman, 82, 91, 93
 — Marinason (Magnus Marinasons ätt), riddare, 89
 — Marinasons ätt, se Birger Magnusson, Magnus Magnusson, Magnus Marinason
 — Martinssons ätt (Sudreimsätten), se Finved Magnusson, Martin Magnusson, Sigge Magnusson
 — Petersson i Frövi, 84
 — Petri, kyrkoherde, 4
 Magnusson, Gert, arkeolog, 183
 Malmberg, Daniel, prost, 185
 —, Gustaf, hovpredikant, 49, 54
 —, Henrietta, f. Schrevelius, 176
 —, Nils Fredrik, handelsman, 176
 Malmstedt, Magnus, docent, 191
 Malmsten, Pehr Henrik, professor, 36
 Malmström, Pehr, kansliråd, 128
 Malstaätten, 89
 —, se Birger Gregersson, Gregers Jonsson, Inga Gregersdtr, Jon Gregersson, Katarina Johansdtr, Thomas Jonsson
 Manderström, Ludvig, president, statsråd, 37
 Manholm, Iris, gymnastiklärare, 179
 Manlich, Christoph, tysk handelsman, 174
 —, Matthias, tysk handelsman, 174
 —, Melchior, tysk handelsman, 174
 Marco Datinis, Francesco di, handelsman, 168
 Marcus, Siegfried, tysk uppfinnare, 174
 Margareta, g. m. Avid Botvidsson, 89
 — till Lydike (Albrektsson), 188
 — Birgersdtr (Sparre av Hjulsta och Ängsö), 91
 — Kristiernsdtr (Kristierns av Öland ätt), 85, 87
 — Magnusdtr (Folkungaättens oäkta gren), nunna, 85 f.
 Maria Eleonora, drottning, 138
 Markelius, Sven, arkitekt, 189
 Markgren, Martin, docent, 190
 Marlo, Maria, repslagaränka, 20
 Martin Magnusson (Magnus Martinssons ätt), 83
 Masreliez, Louis, konstnär, 185
 Mattson, Hans, generalkunsul, emigrantagent, 33, 44 f.
 Mayerstetter, Hans, tysk bergsman, 173
 Medici, furstlig släkt, 168

Mehler, Friedrich, kompositör, 181
 Mehr, Hjalmar, landshövding, borgarråd, 164, 189
 Meijer, Bernhard, författare, 127
 —, Hans, professor, rektor, 190
 Melanderhielm, Daniel, professor, 186
 Melin, släkt, 39
 Mendelsohn, tysk släkt, 174
 Merian, Mattäus, konstnär, 121
 Mesterton, Erik, förste bibliotekarie, 177
 Meurling, släkt, 99
 —, Erik, kontraktsprost, 95, 99
 —, Maria, se Duræa
 —, Per, publicist, 153, 175
 Michaelson, Knut, teaterchef, författare, 191
 Minuit, Peter, guvernör, 183
 Modéen, Karl, hovmästare, 79
 Molander, Karin, skådespelare, 55 f.
 Molin, Augusta, f. Ringius, 194
 —, Axel Wilhelm, rektor, 194
 —, Björn, landshövding, 194
 —, Pelle, författare, 187
 molnsкура, sköld styckad av, se Knut Dansson, Lars Dansson
 Montan, Anders, konstnär, 184 f.
 —, Arne, publicist, 149
 Mosse, Rudolf, tysk tidningsman, 174
 Munch, Edvard, norsk konstnär, 74
 Muncktell, Johan Fredrik, prost, 194
 Munther, Erik Wilhelm, fiolbyggare, 183
 Münsterberg, Hugo, tysk professor, filosof, 152
 Myrdal, Gunnar, professor, 182
 Myrin, Claës Gustaf, docent, 191
 Måns, bonde, 189
 — Nilsson (Svinhuvud), häradsbövding, 188
 — Staffansson (två sparrar), 7
 Månsdtr, Maria, lärare, 146
 Mårten Simonsson, lagläsare, 180
 Mårtenson, Arnold, rektor, 179
 —, Fredrik, källarmästare, 179
 Mårtensson, Jöns, konstnär, 184 f.
 —, Solveig, docent, 190
 Måås-Fjetterström, Märta, textilkonstnär, 181
 människohuvud, se Bengt Sigurdsson, Birger Vikstensson, Katarina Bengtsdtr
 Märta, drottning, 178
 — Bengtsdtr, 1, 5, 9
 — Kristiernsdtr (Vasa), 4, 9
 — Nilsdtr (Silfversparre), 7, 9
 — Pedersdtr av Gimestad, 7 f.
 Mörner, Adolf, landshövding, 190
 —, Nils-Axel, docent, 139
 —, Stellan, landshövding, 194

 Næzén, Daniel, lasarettsläkare, 127
 Nansen, Fritjof, norsk professor, polarforskare, 142
 Natt och Dag, se Birgitta Nilsdtr, Knut Stensson
 Nelson, Gösta, kyrkoherde, 100
 —, John, emigrantagent, 38
 —, John, byggmästare, 41
 Nemes, Endre, konstnär, 186
 Nerman, Birger, museidirektör, professor, 52, 57, 60, 62
 Nider, Johann, tysk kyrkoreformator, 170
 Nils, präst, 90
 — Abjörnsson (Sparre av Tofta), 82, 85, 88
 — Bengtsson (människohuvud), 87 f.

- Nils Gjorðsson, 5, 9
 – Jonsson (Rickebyätten), 85 ff.
 – Jonsson (Rickebyätten), magister, lagman, 117
 – Kettilsson (Vasa), häradshövding, 91
 – Larsson, bonde, 182
 – Månsson (Svinhuvud), bergsfogde, 188
 – Olsson i "Graby", 5
 – Persson (Silfversparre) till Holma, 6
 – Persson (Silfversparre), på Flishult, godsägare, 9
 – Sonesson (Silfversparre), 7, 9
 – Stensson, 5 f., 9
 – Tyrgilsson (Färla, Tyrgil Klemenssons ätt), rid-dare, 84, 87
 – Ulfsson, borgmästare, 132
 Nilsson, Anders Brynolf, hemmansägare, 182
 –, Axel Peter, fabrikör, 179
 –, Göran B., professor, 102 f.
 –, Kristina, sångerska, 43
 –, Torsten, statsråd, 154
 – Piraten, Fritiof, författare, 177
 Nobel, släkt, 137
 Norberg, Erik, sillpackare, 17 f.
 Nordén, Anna Mathilda, f. Larsson, 48
 –, Arthur, lektor, redaktör, fornforskare, 48–68
 –, Gustav Fredrik, möbelsnickare, 48
 Nordenberg, Bengt, konstnär, 176, 184 f.
 Nordenström, släkt, 137
 Nordermann, Preben, domkyrkokapellmästare, kompositör, 179
 Nordlander, Johan, folkminnesforskare, 183
 Noreen, Adolf, professor, 94
 Nordström, Erik, tullvaktmästare, 50
 –, Maria Christina, f. Kjellström, 50
 Norlin, Aron, handelsman, 189
 Norrman, Lars, professor, 185
 Norström, Vitalis, professor, 136
 Norton, H., handelsman, 31
 Nyblæus, Gustaf, generalmajor, 143
 Nygren, Veronica, textildesignare, 178
 Nylander, Johannes, präst, socialist, 186
 Nyman, Adolf Fredrik, fabrikör, 192
 –, Anders E., finmekaniker, 192
 –, Janne, fabrikör, 192
 –, Pehr, kyrkoherde, 192
 –, Sven, kusttullmästare, 175
 Nystrom, Anton, läkare, skriftställare, 186
 –, Ella Elisabeth, 80
 Näström, Gustaf, redaktör, 49, 73 f.
 Ocklind, John, handlande, 180
 Odhner, Alexander, affärsman, 137
 –, Willgodt Theofil, affärsman, 127
 Ohlin, Bertil, professor, partiledare, 182
 Olof i Tollstorp (Silfversparre), 3, 8 f.
 – "Faber", 84
 – Björnsson, ärkebiskop, 90
 – Gregersson, borgmästare, 119
 – Jonsson i Kolhammar, 84
 – Pedersson i Gästad, 4, 9
 Olrog, Ulf Peder, arkivföreståndare, radioman, vis-diktare, 77
 Olsson, Martin, emigrantagent, 38 f.
 –, Olle, lärare, organist, 179
 –, Olof, präst, 188
 –, Nils, torpare, 182
 –, Per, tryckare, 149
 Olufsson, Richard, rådman, postinspektör, 179
 Onkel, Andreas, affärsman, 189
 Oppenheimer, Samuel, tysk hovjude, 174
 Ortenburg, Joachim von, tysk greve, 168
 Orup, Jacob, riksdagsman, 179
 Oscar I, 165
 – II, 37, 144 f., 165
 Oxenstierna, se Bengt Stensson, Sten Kristiernsson
 –, Mårten Gabriel Leijonsköld, tullinspektör, godsägare, skeppsredare, 175
 Paine, Thomas, filosof, 42
 Paller, Wolfgang d.y., tysk handelsman, 172
 Palm, August, agitator, 187, 193
 –, Gustaf Wilhelm, konstnär, 185
 Palme, släkt, 114
 –, Lisbet, psykolog, 114 f.
 –, Olof, statsminister, 112–16, 154, 160 ff., 164
 Palmstedt, Erik, arkitekt, 190
 Palne Nilsson i Ottinge, 7
 Pasch, Ulrica, konstnär, 185
 Paulsson, Valfrid, generaldirektör, 192
 Paulus, Hans, tysk bagare, 172
 Paumgartner, Franz, tysk handelsman, 174
 –, Hans, tysk handelsman, 174
 –, Martin, tysk handelsman, 174
 Pearmain, Edward, farmare, 32
 Peder Jönsson i Gimestad, 7
 – Larsson (Ulf af Horsnäs; ekorre), 4, 9
 – Månsson, munk, 182
 – (Per) Nilsson i Bogestad, 5 f., 9
 – Olfsson i Viggeby, 1, 6
 – (Per) Olsson 3f., 9
 – (Per) Olsson i Reverum, 5, 7
 – (Per) Sonesson (Silfversparre), väpnare, 1, 3, 5–9
 Perner, släkt
 Per Larsson, hammarsmed, 145
 – Ulfsson, borgmästare, 132
 Perman, Eric Emil Constantin, handlande, 180
 Persson, Lina, fotograf, 194
 –, Olof, konstnär, 134
 –, Per, bonde, 192
 Peter Anundsson (kluven sköld), fogde, 83, 90, 92
 – Elifsson, 4
 – Filipsson (Rambyätten), ärkebiskop, 84ff., 92
 – Henriksmåg, bergsfogde, 188
 – Magnusson, 83
 – Nilsson (Grip), riksråd, 118
 – Thyrgilli, kyrkoherde i Munktorp, senare ärke-biskop, 90
 Peterson, Carl Fredrik, redaktör, 41 ff.
 Petre, Thore, brukspatron, 134
 Petri, Lennart, ambassadör, 154
 Petrus de Dacia, munk, 181
 Pettersson, Carl August, fabrikör, 189
 –, Ernst, mejerist, 72
 –, Harry, riksspelman, 192
 –, Ivar, mejerist, 72
 Phalén, Adolf, professor, 152
 Pihl, Axel Edvard, grosshandlare, 182
 Platen, Baltzar von, konteramiral, statsråd, 37
 –, Catharina von, modedirektis, 178
 Plomgren, Thomas, kommerseråd, handelsborg-mästare, 133
 Podebusk, Vibeke, genealog, 118

Poe, Edgar Allan, amerikansk författare, 44
 Polman, Wilhelm, läkare, 31 f.
 Posse, släkt, 129
 Printz, Carl, borgmästare, 133
 —, Johan, guvernör, 183
 Psilander, Karl Georg, bruksinspektör, 194
 Pufendorf Samuel, riksfriherre, rikshistoriograf, 11
 Pål Pålsson, 189

Ragnhild, g. m. Olof "Faber", 84
 Ragnvald Magnusson, 83
 Ragvald i Hesta, 4, 9
 Rahm, Lennart, tulltjänsteman, 175
 Ramberg, släkt, 184
 Ramborg Bengtsdtr (Folkungaättens lagmansgren)
 90 f.
 — Larsdtr, 7
 Ramel, släkt, 129
 Rappe, Nils Breant Alexander, kanslist, 166
 Rathbone, John D., handlande, 33 f.
 Rehnbinder, släkt, 181
 —, Henrik, generalmajor, 121
 Rehnberg, snickare, 36
 Reinius, Leif, arkitekt, 189
 Renqvist, Torsten, konstnär, 191
 Retzius, Gustaf, professor, 186
 Rex, Anna, f. Jönsson, politiker, 179
 Richardsson, Jacob, författare, 179
 Rickebyätten, se Jon Nilsson, Nils Jonsson (2 st)
 Rickert, Heinrich, tysk professor, filosof, 152
 Riederer, Jacob, tysk bagare, 172
 Ring, B., redare, kapten, 25 f.
 —, Edvard, 26
 —, Francis, 26
 Ringborg, Edward, grosshandlare, stadshistoriker,
 50—55, 57 ff., 63, 66
 Ringius, Johan Erik, läkare, 194
 Ringman, Johan, slottsmurdränk, 19
 Rinman, Elisabeth, förlagsredaktör, 116
 —, Erik B., redaktör, 187
 —, Sven, förste bibliotekarie, 187
 Rising, Johan, guvernör, 183
 Riwkin, Anna, fotograf, 177
 —, Eugenie, författare, journalist, 177
 —, Josef, bokförläggare, redaktör, 177
 Rodenstam, Frans, lärare, museiföreståndare, 183
 —, Greta, telegrafexpeditör, 183
 —, Stina, hemslojdsinspektris, 183
 Rodhe, Edvard Herman, biskop, 179
 Roos, Alexander, konstnär, 69, 73 f., 78
 —, Erik d.ä., handelsman, 17 ff.
 —, Erik d.y., silkesvävaregesäll, 17, 19 ff.
 —, Herman, redaktör, 42 ff.
 —, Maria, f. Skarin, 18 f.
 Rorif, Servatius, tysk orgelbyggare, 174
 Rosén, Gustav, landshövding, 194
 —, Johan Magnus, docent, skriftställare, 123, 180
 Rosencrantz, Holger, riksråd, 178
 Rosengren, Carl Fredrik, kyrkoherde, 192
 Rosenhane, Scheering, riksråd, 122
 Rosenkrantz, släkt, 118
 Rothstein, Björn, direktör, 179
 —, Ernst, direktör, 179
 Rousseau, Jean Jacques, schweizisk författare, 124
 rovfågelben, tre, se Dan Joarsson
 Rudbeck, Olof d.ä., professor, 187

Rudbeckius, Johannes, biskop, 185
 Ruin, Olof, professor, 161
 Rumblyätten, se Bengt Filipsson, Elin Filipsdtr, Fi-
 lip Finvedsson, Ingeborg Filipsdtr, Ingegerd Fi-
 lipsdtr, Jevard Filipsson, Johan Filipsson, Petrus
 Filipsson
 Rumpler, Edmund, tysk uppfinnare, 174
 Runström, Lars, överläkare, 180
 rutor, tre, se Kristina Petersdtr
 Rydberg, Viktor, professor, författare, 186
 Ryssell, Brita, f. Höök, 194
 —, Johan, borgare, 194
 Råberg, Carl Johan, garveriidkare, 194
 —, Edvin, garveriidkare, 194
 —, Johan Peter, garveriidkare, 194
 Rådberg, Daniel, fältkamrer, 128
 —, Fredrik, komminister, 128
 Rääf, Leonard, kammarjunkare, samlare, 193

Sahlgren, Jöran, professor, 55
 Sallander, Hans, förste bibliotekarie, 187
 Salomonsson, Bengt, intendent, 178
 Salvén, Anders, hovpredikant, 186
 Samuelsson, Kurt, docent, 163
 Sandberg, släkt, 137
 Sandblad, släkt, 135 f.
 —, Erik, ombudsman, jurist, 136
 —, John, affärsman, 136
 —, Nils, borgmästare, grosshandlare, 136
 —, Nils, kyrkoherde, 136
 Sandbroätten, se Elin Gregersdtr, Gregers
 Styrbjörnsson, Jon Styrbjörnsson, Styrbjörn
 Torstensson
 Sandburg, Carl, författare, 41
 Sandels, Samuel, bergsråd, 185
 Sandler, Johan, folkhögskoleföreståndare, 182
 —, Rickard, statsråd, 182
 Scheele, Frans Adolf von, bergmästare, 187
 —, Henning von, biskop, politiker, 46
 Scheffer, Ulric, kanslipresident, 192
 Scheffler, Martin, tysk bagare, 172
 Schenström, Jonas, rådman, 133
 —, Magnus, rådman, 132 f.
 Schnittger, Bror, docent, antikvarie, 51f., 54 f., 60,
 65
 Schough, Robert, överstelöjtnant, 187
 Schröder, Georg Engelhard, konstnär, 185
 Schuster, Melchior, tysk bagare, 172
 Schwerin, Fredrik Bogislaus von, prost, politiker,
 142
 —, Margareta von, direktör, 178
 Schück, Henrik, professor, 127 f.
 Score, Torsten, 4
 —, Torsten, munk, 5
 Segerstedt, Torgny, professor, huvudredaktör, 188
 Selling, Dagmar, landsantikvarie, 183
 Sermer, Gunnar, författare, 187
 Severin, Knut, komminister, 96
 Sigge Magnusson, 84, 93
 — Magnusson (Håkan Tunassons ätt), riddare, 83
 —, Magnusson (Magnus Martinssons ätt ?), 83
 Sigismund, hertig, 173
 Sigrid Magnusdtr, 83
 Silfversparre, adlig ätt, 1—9
 —, se Bengt Haraldsson, Esbjörn Sonesson, Gud-
 mund Sonesson, Hans Esbjörnsson, Harald So-

- nesson, Hemming Sonesson, Ingeborg Esbjörnsdtr, Ingegerd Sonesdtr, Isak Axelsson, Karin Haraldsdtr, Katarina Sonesdtr, Kristina Gudmundsdtr, Märta Nilsdtr, Nils Persson (2 st.), Nils Sonesson, Olof i Tolstorp, Peder Soneson, Per Sonesson, Sone Haraldsson, Sone Olsson, Sone Persson
- Sillén, Gustaf af, hovintendent, 186
- , Nils Jacob, professor, kyrkoherde, 191
- silversparrevapen, se Birgitta Sonesdtr, Katarina Sonesdtr, Knut Sonesson, Sone Jonsson
- Sinander, Niklas, komminister, 99 f.
- Sixten, dominikanbroder i Sigtuna, 85
- Siöblad, se Lasse Birgersson
- Sjöberg, Alf, regissör, 155, 191
- sjöblad, tre i trepass, se Staffan Avidsson
- Sjögren, Arthur, konstnär, 176
- , Peter, författare, 177
- Sjölinger, Axel, kusttullvaktmästare, 175
- Sjöstedt, Erik, pressagent, 188
- Sjöström, Victor, regissör, 155
- Skarin, Catharina, f. Jonsdtr, 18
- , Erik, 18
- Skarstedt, Carl Wilhelm, professor, prost, 101
- , Ernst, journalist, 42 f.
- , Waldemar, chefredaktör, 149 f.
- Skogh, Wilhelmina, hotelldirektör, 145
- Skytte, släkt, 189
- , Håkan, 7, 9
- , Johan, riksråd, kansler, 139, 189
- , Maria, g. Baner, 120 f.
- Smedberg, Gunnar, komminister, 98
- Smith, Salomon, professor, sångare, 194
- Snellman, Johan Vilhelm, professor, 186
- Snoilsky, Carl, överbibliotekarie, skald, 191
- Snöbohm, Alfred Theodor, folkskollärare, 181
- Sohlman, August, chefredaktör, 37
- , Rolf, ambassadör, 182
- Sohlsten, Tobias, strandridare 175
- Sone Haraldsson (Silfversparre), väpnare 4—9
- Sone Jonsson (Silfversparre), underlagman, 1 f., 8
- , Olsson (Silfversparre), 3, 9
- Soop, släkt, 189
- sparrar, två, se Anna Henriksdtr, Harald Magnusson, Henrik Magnusson, Magnus Henriksson, Måns Staffansson
- Sparre av Hjulsta och Ängsö, se Birger Nilsson, Elin Birgersdtr, Fader Nilsson, Gustav Birgersson, Görvel Fadersdtr, Margareta Birgersdtr, Sven Fadersson
- Sparre av Tofta, se Nils Abjörnsson
- Sparrman, Lars Gustaf, strandridare, 175
- Sporer, Johann, tysk professor, 170
- Staaff, Karl, statsminister, 149
- Staats, Reihart, tysk kyrkohistoriker, 96
- Stadling, Jonas, journalist, 183
- Staël von Holstein, Birger, direktör, 179
- Staffan Avidsson (tre sjöblad i trepass), 89
- Stagnelius, Erik Gustaf, skald, 191
- Stalin, Josef, rysk statschef, 154
- Stangenberg, släkt, 9
- Steffen, Richard, professor, 188
- Stellholm, Gunnar, kapten, 149
- Sten, Anna, f. Olsson, 130 f.
- , Johannes, sappör, 130 f.
- , kopparslagare, 6, 9
- Sten Kristiernsson (Oxenstierna), riddare, riksråd, 118
- Stenbeck, Johan, bryggare, 18
- Stenbock, se Gustav Olsson
- , Carl Magnus, stiftsbibliotekarie, 53
- Stenglin, Daniel, tysk handelsman, 172
- Stenhagen, Alfred, lektor, 54 f.
- Stenhammar, Ernst, arkitekt, 145
- , Per Ulric, arkitekt, 187
- Stenström, Thure, arkitekt, 145
- Stephenson, George, engelsk ingenjör, 28
- Steven, Daniel, handelsman, 180
- , Daniel, kaptenlöjtnant, 180
- , Jost, handelsman, 180
- , Martin († 1704), handelsman, 180
- , Martin († 1765), handelsman, 180
- Stiernhielm, Georg, riksantikvarie, skald, 122
- Stiernsköld, Claes, amiral, 122
- , Nils, amiral, 106
- Stiller, Mauritz, regissör, 55 ff.
- stjärnor, tre, se Arnolf (Arneke) Knutsson
- Stobée, Lorentz Chistofer, landshövding, 184
- Stockenberg, Daniel Ferdinand, kammarrättsråd, 179
- , Jonas Anders, tulluppsyningsman, 179
- stolpe, se Bengt Haraldsson, Bengt Larsson, Ingeborg Johansdtr, Johan Larsson, Karin Bengtsdtr
- Stone, Eric, emigrantagent, 38
- Stor-Olle, fiskare, 176
- Strandberg, Carl, publicist, skald, 186
- Stridsberg, Carl, bibliotekarie, kyrkoherde, 124
- Strindberg, August, författare, 48, 56, 67, 176 f., 185 f., 191
- Stråle, Nils Olofsson, 91
- , Olov, fogde, 91
- Sträng, Gunnar, statsråd, 164
- Stuart, Carl Magnus, generallöjtnant, 176
- Stunz, Melchior, tysk handelsman, 174
- Sture, Anund, riddare, riksråd, häradshövding, 90
- , Sten d.ä., riksföreståndare, 138
- Sturzenbecker, Oscar Patrik, författare, journalist, 147
- Styffe, Carl Gustaf, överbibliotekarie, 187
- Styrbjörn, biskop, 90
- Styrbjörn Torstensson (Sandbroätten), riddare, 84, 88, 90
- Stålbom, Johan, inspektör, 181
- Sudreimsätten, se Magnus Martinssons ätt
- Sundelius, Hans Olof, komminister, stadshistoriker, 51
- , Peter, redaktör, 41 f.
- Sundell, Charles, konsul, 23, 41—44, 46, 188
- Sundgren, Marianne, modedirektis, 178
- Sundin, Erik, redaktör, 48 f., 52—55, 57, 62, 64
- , Göran, bildhuggare, 183
- Sundvall, Carl Fredrik, hovintendent, 187
- , Gösta, konstnär, 79
- Sune Halstensson (örnsparre), 84 ff.
- Persson (Silfversparre), 6
- Svanqvist, Erik, boktryckare, 193
- Svanström, Frans, fabrikör, 155
- Svarte skåning, se Åke Jönsson
- Swartz, Carl, statsminister, universitetskansler, 52
- , Pehr, industriman, politiker, 52
- Svedberg, Jonas, handlande, 35
- Svedelius, Carl, rektor, idrottsledare, 143

Swedenborg, Emanuel, assessor, filosof, 185
 Sven Faderson (Sparre av Hjulsta och Ängsö), häradshövding, 88
 — Jönsson, stadsskrivare, 176
 Svenonius, Fredrik, statsgeolog, 187
 Svensson, Artur, hemmansägare, 193
 —, Gunnar, stadsträdgårdsmästare, 179
 —, Gustaf, konstnär, 79
 —, Gösta, hemmansägare, 193
 —, Gösta, möbelsnickare, 192
 —, Ingemar, konstnär, 192
 —, Johan, folkskollärare, 183
 —, Jon, bonde, 183
 —, Jöns, 182
 —, Malcolm Sinclair, skeppstimmerman, 179
 —, Nils, 182
 Svinhufvud, Barbro, radioproducent, 160
 Svinhuvud, se Måns Nilsson, Nils Månsson
 Svärdröm, Svante, förste intendent, 177, 188
 Säfve, Torbjörn, författare, 147
 Säre, Carl, professor, 181
 —, Per Arvid, adjunkt, 181
 Söder, Karin, f.d. statsråd, 134
 Söderberg, Hjalmar, författare, 177
 —, Mikael, författare, 177
 Söderblom, Nathan, ärkebiskop, 182
 Södergren, Christina, hushållerska, 31
 Söderström, släkt, 146
 Sörmark, Sven, redaktör, 163

Taube, Carl, ordensbiskop, 126
 Tegnér, Esaias, biskop, skald, 177, 192
 Teje, Tora, skådespelare, 56
 Telén, släkt, 181
 —, Ivar Olof, ingenjör, 181
 —, Johan Jöransson, damastfabrikör, 181
 —, Reinhold Johan, kammarråd, 181
 —, Uno Wilhelm, prost, 181
 —, Uno Väinö, läkare, 181
 Tengbom, Anders, arkitekt, 189
 —, Ivar, arkitekt, 145
 Tengdahl, Knut, journalist, kommunalpolitiker, 189
 Tessin, Nicodemus d.ä., stadsarkitekt, 176
 Thant, U, generalsekreterare i FN, 153
 Thielen, Adrian von, korsett, hovmästare, 121
 Thomas, kyrkoherde i Tierp, 84
 — Jönsson (Malstaätten), 92
 —, Martin, tecknare, 39
 —, William Widgery, envoyé, skriftställare, 45
 Thorén, Esaias, konstnär, 185
 —, Olof, bror till Thomas Thorild, 123
 Thorild, Thomas, professor, skald, 122—25 127 f. 180
 Thorsson, Fredrik Vilhelm, statsråd, 194
 Thrane, Marcus, norsk redaktör, agitator 43 f.
 Thulin, Johannes, stationsföreståndare, 177
 Thunberg, Carl Peter, professor, 191
 —, Daniel af, överdirektör, 176
 Tilas, Daniel, bergsråd, 190
 Tingsten, Herbert, professor, chefredaktör, 182
 Tirén, Johan, konstnär, 183, 187
 Tolf, släkt, 145 f.
 —, kolare, 145
 —, Carl Persson, hammarsmedmästare, 145
 —, Robert, frökontrolldirektör, 146

Tonell, Per-Erik, universitetslektor, 190
 Tore Jonsson, 83, 91 ff.
 Torell, Benedicta, f. Ramberg, 184
 —, Jöns, boktryckare, tidningsutgivare, 184
 Torgraven, Olle, journalist, 163
 Torhamn, Gunnar, konstnär, 79
 Torsson, Kristina, textilformgivare, 178
 Tott, Åke Hansson, riddare, 188
 Tranchell, Jonas, handelsman, 124
 Tranströmer, Tomas, poet, 191
 Tre rosor, se Botil Knutsdtr
 Trolle, släkt, 51, 188 f.
 —, Arvid, riddare, riksråd, lagman, 5, 7, 52
 —, Birger, väpnare, 118
 —, Nils, kammarherre, brukspatron, 139
 Trost, Mattias, borgmästare, 120
 Trulsson, Nils, hotelldirektör, 145
 Trädgårdh, Sven, apotekare, 38, 189
 Tullander, släkt, 137
 Tullberg, Carl Gustaf, förare, tjuv, 193
 —, Hampus, prost, 193
 —, Hasse W., bokförläggare, 193
 —, Otto, professor, musiker, 193
 —, Tycho, professor, 193
 Turse/Tursie, släkt, 146
 Tägtström, David, konstnär, 74
 Töres i Grisekulla, lagläsare, 6
 Törne, Olof Hansson, borgmästare, 189
 Törner, Johan Mauritz, revisor, 166

Uddgren, Gustaf, journalist, 176
 Uglä, Eric, borgmästare, 133 f.
 Ulf af Hornäs ätten, 4, 9
 — Håkansson (Länna), riddare, 83
 — Magnusson (kluven sköld med tre balkar), 90
 — Magnusson (kluven sköld med tre balkar), 90
 Ulfstand, Truid, danskt riksråd, riddare, 118
 Ullstein, Leopold, tysk tidningsman, 174
 Ulrika Eleonora, drottning, 165
 Undén, Östen, statsråd, 150
 Unonius, Charlotta, f. Öhrströmer, 31
 —, Gustaf, präst, tullförvaltare, 31 ff., 37 f.

Wachtmeister, Hans, president, 176
 Wadman, Johan Anders, skald, 33
 —, Johan Julius Oscar, finsnickare, 32, 35
 Wadsten, Ebba, konstnär, 176
 Wærn, Carl Fredrik d.ä., brukspatron, 134
 —, Carl Fredrik d.y., statsråd, finansman, 187
 Wahlberg, Erik, redaktör, 186
 Wahlfelt, släkt, 137
 —, Marie, 137
 —, Wilhelm, gymnastikföreståndare, 137
 Wahlund, Bo, kyrkoherde, 95 f.
 Walde, Otto, förste bibliotekarie, 187
 Valdemar Magnusson, hertig, 84
 Waldheim, Kurt, österrikisk politiker, 153, 161
 Valentin Nilsson, rådmän, 120
 Wallenberg, André Oscar, bankdirektör, 102 f. 187
 Wallengren, Axel, författare, journalist, 177
 —, Hans, professor, 186
 Wallenstråle, Martin Georg, biskop, skriftställare, 123, 180
 Waller, Eric, biskop, 132
 Wallin, Johan Olof, ärkebiskop, skald, 128
 Walther, Hieronymus, tysk handelsman, 171

- Wankijf, Niclas, boktryckare, 177
 Wanner, Hans, tysk bagare, 172
 —, Maria, 172
 Warburg, Max M., tysk bankir, 174
 Vasa, se Gustav Kristiernsson, Märta Kristiernsdtr,
 Nils Kettilson
 Weibull, Lauritz, professor, 52, 106
 Weili, Hugo, assessor, 179
 Welin, Sven, organist, musiklärare, dirigent, 179
 Weser, Philippine, 174
 Wentz, Hilmer, kyrkoherde, 96, 98
 Wernerus Nicolai, ärkedjåkne, 7
 Wessblad, Jöns Wilhelm Mauritz, fängelsepredi-
 kant, 186
 Wessén, Elias, professor, 57, 66 f.
 Westerberg, Gottfrid, konsul, 179
 —, Sigfrid Emanuel, fanjunkare, 180
 Westerlund, Lars, rektor, 194
 Westin, Jacob, garvarålderman, 166
 Wickström, Werner, hovrättsråd, 181
 Widen, Raphael, fredsdomare, 24
 Widerström, Carolina, läkare, 147
 Widgren, Mats, docent, 190
 Wieselgren, Peter, prost, nykterhetsman, 149
 Wigforss, Ernst, statsråd, 164, 182
 Wigström, Eva, f. Pålsson, redaktör, 188
 Wiking, Bo Sture, komminister, 98 f.
 Viksten Birgersson (kluven sköld), 86
 —, Hans, konstnär, 186
 Wikström, Nils, industriman, 180
 —, Olof, rektor, 180
 —, Pehr, handlande, 180
 —, Pehr, grosshandlare, 180
 —, Tage, rektor, 180
 Wilander, Erik, läroverkslärare, 180
 Wilhelmson, Carl, konstnär, 147
 Wingård, Carl Fredrik, biskop, 101, 180
 Winnberg, Johan Oscar, industriman, 180
 Winnerstrand, Olof, skådespelare, 67
 Wissland, tysk boktryckare, 170
 Witbom, Sven, strandridare, 175
 Wittmark, Claes, direktör, 189
 Vogler, Hans, tysk myntmästare, 174
 Wrangel, släkt, 129
 —, Carl Gustaf, fältmarskalk, 192
 Wulff, Carl Carlsson, rådman, 133
 Vult von Steijern, Fredrik, redaktör, 176
 Ydström, Gösta, komminister, 193
 Zetherström, Lars, adjunkt, 180
 Zetterberg, Nisse, konstnär, 186
 Zetterstedt, Wilhelm, prost, 100
 Zettervall, Folke, arkitekt, 187
 —, Helgo, arkitekt, överintendent, 185
 Zickerman, Gustav, ingenjör, 182
 —, Lilly, textilkonstnär, 181 f.
 —, Sven, sjökaptan, 182
 —, Tage, konstnär, 182
 Zobel, Martin d.y., tysk handelsman, 172
 Zoll, Kilian, konstnär, 185
 Åberg, Martin, konstnär, 73, 79
 —, Nils, professor, arkeolog, 63
 —, Ulrik Johan, docent, 191
 Åbom, Johan Fredrik, arkitekt, 194
 Ågren, Olle, konstnär, 74
 —, Olof, kommissionslantmätare, 135
 Åke Jönsson (Svarte skåning), riddare, riksråd, lag-
 man, 5
 Åkerhielm, Samuel, riksråd, överstemarskalk, 106
 Åkerlund, Erik, förlagschef, 159
 Åkesson, Elof, lektor, filosof, 153
 Åqvist, Ernst, direktör, 76
 Åstrand, Barbro, museitjänsteman, 184
 Åström, Nils Fredrik, affärsman, 35
 Älf, Samuel, prost, poet, 126
 Öberg, Eric, kommerseråd, 134
 —, Josef, konstnär, 69, 73 f., 79
 —, Petrus Stefanus, regementspastor, 180
 Ödgisle, se Egisl
 Öller, Jonas, vaktmästare, 126
 örnsparre, se Johan Ingvaldsson, Sune Halstensson
 Österling, Anders, författare, 191
 —, Jonas, hovkamrerare, 189
 Östlund, Ruben, motorbåtskonstruktör, 80
 Öström, släkt, 189

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

ÅTTIOFEMTE ÅRGÅNGEN
1989
STOCKHOLM

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM BARBRO SCHAFER

MEDEL TILL UTGIVNINGEN HAR ANSLAGITS AV
HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET
OCH KUNGLIGA PATRIOTISKA SÄLLSKAPET

INNEHÅLL

Åtten Silfversparres ursprung. Av <i>Jan Liedgren</i>	1—9
Drottning Kristinas Studie av Vasavapnet "L'Arma antica della Suezia". Av <i>Marie-Louise Rodén</i>	10—15
Anna Forssman — ett annorlunda livsöde. Av <i>Ulla Johanson</i>	16—22
För 150 år sedan landsteg kapten Lange i Chicago. Av <i>Ulf Beijbom</i>	23—47
Arthur Nordén — fornforskare, journalist, filolog, teaterhistoriker. Av <i>Björn Helmfrid</i>	48—68
Hugo Englund — mjölkhandlare och konstsamlare i Sundbyberg. Av <i>Bengt Järbe</i>	69—80
Våra medeltida diplom som personhistoriska källor. Fallet Guttorm Toresson. Av <i>Hedda Gunneng</i>	81—93
Minnesteckningar som stiftshistoria. Av <i>Anders Jarlet</i>	94—101
Personhistoria och Svenskt biografiskt lexikon. Några reflexioner. Av <i>Göran Nilzén</i>	102—104
Biografin som problem för den generaliserande historikern. Av <i>Jarl Torbacke</i> ..	105—109
Boken om Per Albin. Av <i>Anders Isaksson</i>	110—111
Boken om Palme. Av <i>Björn Elmbrant</i>	112—116
Recensioner	
Några franska bidrag till nordisk medeltida personhistoria. Av <i>Hans Gillingstam</i> ..	117—119
Byråkraten börjar ersätta borgaren. Av <i>Birgitta Lager-Kromnow</i>	119—120
Gustav Adam Baner i helfigur. Av <i>Björn Asker</i>	120—121
Ett stånd i möjligt sönderfall. Av <i>Göran Nilzén</i>	121—122
Thorilds ungdom. Av <i>Gunnar Sahlin</i>	122—125
1700-talets bokköpare. Av <i>Anders Burius</i>	125—126
Författarrollen under 1700-talet. Av <i>Anders Burius</i>	127—128
Guvernantens dagbok. Av <i>Inger Rudberg</i>	128—129
Adelsliv som folkkultur. Av <i>Beata Losman</i>	129—130
Kvinnoliv i 1800-talets Sverige. Av <i>Kerstin Abbukhanfusa</i>	130—131
Stad i sekulär förvandling. Av <i>Birgitta Lager-Kromnow</i>	131—134
Frykeruds socken i Värmland. Av <i>Hans Gillingstam</i>	134—135
Släkten Sandblad. Av <i>Åke Lilliestam</i>	135—136
Svenskar i S:t Petersburg. Av <i>Lars-Olof Skoglund</i>	136—138
Klient och patron. Av <i>Wilhelm Odelberg</i>	138—139
Stockholms historiska databas och personhistorien. Av <i>Sven Lilja</i>	139—142
Idrottsrörelsens historia sammanfattad. Av <i>Peter Sivervall</i>	142—144
Grand Hôtels historia. Av <i>Lars-Olof Skoglund</i>	144—145
Släkten Tolf. Av <i>Hans Gillingstam</i>	145—146
Ett skolhus' historia. Av <i>Kaj Hallqvist</i>	146—147
Helsingborgsminnen. Av <i>Kaj Hallqvist</i>	147
Geniet Aguéli. Av <i>Barbro Schaffer</i>	147—149
Falu-Kuriren genom hundra år. Av <i>Ulf Brandell</i>	149—150
Sven Grafströms dagböcker. Av <i>Kent Zetterberg</i>	150—151
Filosofen i exil. Av <i>Åke Lilliestam</i>	151—153
Musslan öppnar sig. Av <i>Ulf Brandell</i>	153—154
Mediehistoria. Av <i>Kent Zetterberg</i>	154—155
Ett hisnande drama. Av <i>Tulla Grünberger</i>	155—156
Ekelöfs liv och dikt. Av <i>Märta Netterstad</i>	156—158
Den okände Sven Jerring. Av <i>Elise Adelsköld</i>	158—160
Palme. Av <i>Per Thullberg</i>	160—162
Lågmäld publicist. Av <i>Björn Elmbrant</i>	162—164
Heraldik. Av <i>Bror Jacques de Wærn</i>	164—166
Westinska handskriftssamlingen presenterad. Av <i>Lars-Olof Skoglund</i>	166—167
Litteratur med sydtyska förtecken. Av <i>Christina Dalhede</i>	167—174
Tidskriftsöversikt. Av <i>Gunilla Karlsson</i>	175—194
Meddelande angående Personhistoriska samfundets årsmöte 1989	195
Förkortningslista	196
Personregister	197—210

